2 KRONIKA 2006 54
časopis za slovensko krajevno zgodovino

IZ ZGODOVINE GRADU STRMOL NA GORENJSKEM

Odgovorni urednik :
dr. Miha Preinfalk (Ljubljana)

Tehnična urednica :
Barbara Šterbenc Svetina (Ljubljana)

Uredniški odbor :
mag. Sonja Anžič (Ljubljana), dr. Marjan Drnovšek (Ljubljana), dr. Aleš Gabrič (Ljubljana), dr. Stane Granda (Ljubljana), dr. Eva Holz (Ljubljana), dr. Olga Janša-Zorn (Ljubljana), Irena Lačen Benedičič (Jesenice), mag. Vlasta Stavbar (Maribor), mag. Nadja Terčon (Piran) in dr. Maja Žvanut (Ljubljana)

Za znanstveno korektnost člankov odgovarjajo avtorji.
© Kronika
Redakcija te številke je bila zaključena :
30. maja 2006

Naslednja številka izide : oktobra 2006

Prevodi :
Cvetka Puncer – angleščina
mag. Niko Hudelja – nemščina

Bibliografska obdelava :
Breda Pajsar

Uredništvo in uprava :
Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino
Aškerčeva cesta 2, SI-1000 Ljubljana
tel. 01 24 11 200

Letna naročnina :
za posameznike 4.800 SIT (20,03 EUR),
za upokojence 3.600 SIT (15,02 EUR),
za študente 2.500 SIT (10,43 EUR,
za ustanove 6.200 SIT (25,87 EUR).
Cena posamezne številke v prosti prodaji
je 2.200 SIT (9,20 EUR).

Izdajatelj :
Zveza zgodovinskih društev Slovenije
Aškerčeva cesta 2
SI-1000 Ljubljana

Transakcijski račun :
Zveza zgodovinskih društev Slovenije 02010-0012083935

Sofinansirajo :
Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije
Ministrstvo RS za šolstvo in šport
Javna agencija za raziskovalno dejavnost RS

Računalniški prelom :
medit d.o.o.

Tisk :
Grafika-M s.p.

Naklada :
1200 izvodov

Revija Kronika je vključena v podatkovno bazo Historical Abstracts, ABC-CLIO (USA)

Na naslovni strani :
Pogled na Strmol iz zraka
(fototeka JGZ Protokolarne storitve Republike Slovenije)

KAZALO

Iztok Purič :	Ob izidu nove tematske številke Kronike	149
Lidija Slana :	Grad Strmol in njegovi lastniki skozi čas	151
Jure Volčjak :	Strmolski in samostan Velesovo	175
Maja Žvanut :	Valvasorjev boter Konrad Ruess baron Ruessenstein na Strmolu	183
Alenka Kačičnik Gabrič :	Gospostvo Strmol v nekaterih zemljiških evidencah	195
Mira Delavec :	Družini Dietrich in Urbančič	205
Angelika Hribar :	Strmolski graščak Rado Hribar in njegova rodbina	213
Marija Cvetek :	Spomini na Strmol. Vilma Mlakar, roj. Urh – nekdanja strmolska sobarica	233
Gojko Zupan :	Iz srednjeveškega gradu v meščansko bivališče	253
Vesna Kolar Planinšič :	Park ob gradu Strmol	265
Maja Lozar Štamcar :	Pohištvo 18. stoletja na gradu Strmol	275
Marjetica Simoniti :	Srebrnina na gradu Strmol	285
Mateja Kos :	Keramika v gradu Strmol	293
Damir Globočnik :	Slikarska zbirka v gradu Strmol	303
Blaž Resman :	Kiparska oprema na Strmolu	317
Hanka Štular :	Steklenina na gradu Strmol	327
Gregor Moder :	Zbirka preprog na gradu Strmol	339
Vesna Bučić :	Strmolski interierji, pred letom 1945 in po njem	347
	Navodila avtorjem	361

Ob izidu nove tematske številke Kronike

Pred nami je nova številka revije Kronika, ugledne in uveljavljene strokovne revije, s katero sodelujemo že vrsto let. Na prvi pogled nenavadno sodelovanje Javnega gospodarskega zavoda Protokolarne storitve Republike Slovenije z zgodovinarji in drugimi strokovnjaki se je v teh letih potrdilo kot plodno in koristno za vse.

Prvo sodelovanje je spodbudila dr. Vesna Bučić, ki je želela natančne popise strokovnjakov in dolgoletno skrb takratnega Servisa za protokolarne storitve Republike Slovenije za grad Snežnik predstaviti javnosti na ustrezen način. Naša ustanova je leta 2000 s pomočjo revije Kronika povabila k sodelovanju različne strokovnjake. Vsi skupaj smo bili začudeni, koliko skritega bogastva, znanja in dediščine je v Snežniku in ob njem ter njegovi zgodovini. Zato smo se odločili, da nadaljujemo z novo posebno številko revije, posvečeno dvorcu Brdo pri Kranju (leta 2004), kjer smo se srečali s pomembnimi plemiškimi in drugimi družinami, popisali osrednjo rezidenco vladarjev obeh Jugoslavij in prostor, ki je ob osamosvajanju in po njem pomagal razširiti sloves Slovenije kot evropske države, dobre gostiteljice in dežele z izjemnimi naravnimi lepotami ter kulturnimi spomeniki.

Tretja tematska številka iz posebne serije, posvečene posameznim gradovom in dvorcem, ki jih upravljamo, je namenjena dvorcu Strmol. Nekoliko skrit gradič je namenjen manjšim prireditvam. Ob dolgoletni denacionalizaciji je ostajal ob strani in potrebuje celovito prenovo. Pred tem pa smo želeli od najbolj usposobljenih strokovnjakov različnih strok izvedeti, kaj vse še skriva znotraj svojih soban, v svojih zidovih, na svojih vrtovih in v arhivih. Ob prebiranju člankov smo vsi prijetno presenečeni. Vsaka žlica, kozarec, kipi in pozabljene prenove, predvsem pa malo znani lastniki so dobili imena, usode, svojo zgodovino.

Vsem nam, od vestnega vzdrževalca do skrbnice in direktorja bodo ta spoznanja v pomoč pri nadaljnjem delu, pri predstavljanju naših hiš in pri naši dejavnosti, da bomo z vsemi izkušnjami preteklosti našim gostom ponosno predajali spoznanja krajinskih arhitektov, umetnostnih zgodovinarjev, zgodovinarjev in drugih. Prepričani smo, da smo s temi spoznanji boljši in bogatejši.

Iztok Purič
dr. organizacijskih ved
direktor Javnega gospodarskega zavoda
Protokolarne storitve Republike Slovenije

1.01 Izvirni znanstveni članek UDK 316.343.32(497.4 Cerklje)(091)
929.5
prejeto: 6. 2. 2006

Lidija Slana
univ. dipl. oec., Brilejeva 6, SI–1000 Ljubljana
e-mail: lidija_slana@yahoo.com

Grad Strmol in njegovi lastniki skozi čas

IZVLEČEK

Avtorica v svojem prispevku prikazuje usodo gradu in gospoščine Strmol na Gorenjskem ter njenih lastnikov, od 13. stoletja, ko so bili prvič omenjeni Strmolski vitezi, pa vse do konca druge svetovne vojne, ko je bil grad nacionaliziran in je postal protokolarni objekt nove države.

KLJUČNE BESEDE
Strmol, Kranjska, Štajerska, ministeriali, plemstvo, Andechs, Rain, Ruessentein, Wollwitz, Dietrich, Urbančič, Fuchs, Rado Hribar

ABSTRACT

THE STRMOL CASTLE AND ITS OWNERS THROUGH TIME

The author gives in her contribution a short survey of the owners of the castle and the estate Strmol at Gorenjsko, from the 13th century when the knights of Strmol were first mentioned, till the end of the second world war, when the castle and the estate were nationalised and entered into the service of the new State.

KEY WORDS
Strmol, Carniola, Styria, ministerials, nobility, Andechs, Rain, Ruessentein, Wollwitz, Dietrich, Urbančič, Fuchs, Rado Hribar

Vitezi Strmolski in njihov čas (13. do 15. stoletje)

Strmol na Gorenjskem, slikovito postavljen na majhni vzpetini ob vznožju strmega Dvorjanskega hriba, med vasmi Češnjevek, Grad in Dvorje, je eden redkih gradov na Kranjskem, ki je vseskozi ohranil slovensko ime. V nemških besedilih za pisano ime gradu je le transkripcija slovenskega imena. V nemških virih nastopa kot Stermol, Stermoll oz. Störmoll, tudi Stermul in podobno, v latinskih virih pa kot Stermol.

Strmolski so se pojavili v pisnih virih že v drugi polovici 13. stoletja in bili v 14. stoletju nepogrešljiv del družbenega življenja v svoji okolici, to je od Velesovega pa tja do Kamnika. Ob koncu 14. stoletja so zanimivo ime svojega gradu ponesli tudi na sosednje Štajersko, kjer jih sprem ljamo do začetka 16. stoletja, na Gorenjskem pa so jih že sredi 15. stoletja nasledili bližnji sorodniki, plemeniti in častivredni *(edel und vest)* vitezi z Brega (Raini).

Zgodovinsko ozadje, ki je botrovalo vzponu in izumrtju sicer politično ne preveč dejavnih Strmol skih, je bilo zelo razgibano. Od 11. do 15. stoletja so tudi v tem vzhodnem delu Gorenjske, ki je bila del mejne dežele in od leta 1364 vojvodine Kranj ske, različne rodbine visokega plemstva pridobi vale na oblasti, bolj ali manj uspešno vladale, kovale svoj denar, se med seboj bojevale, vendar so druga za drugo izumrle in končno je vsa oblast pripadla eni sami družini, ki je obvladovala ta ozemlja do prve svetovne vojne – zvitim in po trpežljivim Habsburžanom.

Če se omejimo na ozemlje vzhodne Gorenjske med Kokro in vzhodno mejo s Štajersko, ki nas posebej zanima, je znano, da je to ozemlje v 11. stoletju pripadalo kranjskim mejnim grofom iz tu ringijske rodovine Weimar-Orlamünde, ki so si ga pridobili ob ženitvi Popona I. z dedinjo kranjskih mejnih grofov, Hademut Sempt-Ebersberško. Rod bina Weimar-Orlamünde je v moški liniji kmalu izumrla, njeno ozemlje pa je po poroki dedinje Sofije z Bertoldom II. Andeškim[1] v začetku 12. stoletja prešlo na to bavarsko grofovsko rodbino.

Sredi 12. stoletja so Andeški postali tudi na mestniki oglejskega patriarha v Kranjski marki in kot uradni fevd od oglejskih patriarhov prejeli Kranj. Na območju vzhodne Gorenjske je postal Kamnik novo središče andeške posesti; Bertold II. se je v ohranjenih listinah okrog leta 1147 imeno val "kamniški grof" (*comes de Stein*).[2] Njegovi na sledniki so se v dobrem stoletju povzpeli zelo visoko, postali so še mejni grofje v Istri, z ženitvijo Henrika IV. z Zofijo Višnjegorsko ob koncu 12. stoletja pa so pridobili na Gorenjskem še alodialna posestva na območju Gamberka okrog Zagorja. Pod oblast Andeških je torej spadala vsa vzhodna Gorenjska od Kamniških planin na severu do Save na jugu in od gorskih prehodov pri Motniku na vzhodu do Kokre na zahodu.

Andeški so za upravljanje svojih razsežnih po sestev zaposlovali ministeriale in milite, ki so prebivali v gradovih in se naseljevali v dvorih po gorenjskih vaseh. Že v letih 1143 do 1147 so bili v spremstvu Bertolda II. ministeriali iz Kamnika, Mekinj, Kokre in Mokronoga. Najpomembnejši so bili ministeriali, ki so se imenovali po Kamniku, saj so upravljali središče andeške posesti, kjer so Andeški imeli tudi svojo kovnico denarja.[3] Kasneje so se med ministeriali pojavili še Mengeški, Lim barski, Velesovski, Berniki, Breški, Olševiški in Forsti.[4] Po Grafenauerju so ministeriali prebivali še v Preddvoru, v Smledniku, na Strmolu,[5] v Gradu, Pšati, Turnu in na Novem gradu, militi pa v Tupaličah, na Visokem, v Šenčurju, v Šentmpergi, v Kosezah pri Vodicah, Češnjevku, Cerkljah, Pože niku, na Brniku, v Zalogu, Komendi, na Bregu, v Borštu, Studi, Dobu, na Homcu, v Volčjem potoku, v Perovem in v Mekinjah.[6]

Ministeriali in militi so v teh krajih več ali manj gospodarili tudi potem, ko je v letu 1251 s smrtjo oglejskega patriarha Bertolda V. izumrl moški rod Andeških; večinoma so preživeli razgibani vlada vini njihovih dedičev: prvega moža Bertoldove ne čakinje Neže, Friderika II. Bojevitega Babenber žana (padel v bitki 1246), njenega drugega moža Ulrika III. Spanheima (umrl 1269) in Ulrikovega bratranca, kralja Otokarja II. Přemysla (padel v bitki 1278), ter dočakali oblast Habsburžanov. Do leta 1335 so bili upravitelji in zastavni gospodje Kranjske grofje Goriško-Tirolski (obnovljeno mejno grofovstvo oglejskega patriarha je bilo le formal no), po smrti Henrika, zadnjega moškega pred stavnika rodbine, pa so deželam zavladali Habs buržani neposredno. Tem so malo kasneje začeli krepko mešati štrene svobodni gospodje Žovneški in njihovi nasledniki, od leta 1341 grofje Celjski, ki so sredi 14. stoletja, že na začetku svojega naglega vzpona, pokupili dobršen del posestev na tem območju in tako oblikovali Smledniško gospostvo, ki je obsegalo tudi posamezne kmetije v Strmolu

1 Po Grafenauerju (*Zgodovina slovenskega naroda II*), je bil Sofijin mož Bertold I, tako da se pri njem zaporedje Bertoldov Andeških v letu 1251 konča z Bertoldom IV. V našem besedilu pa je uporabljeno številčenje po Štihu (Kranjska) – zadnji Andeški je bil Bertold V.

2 Štih, Kranjska, str. 13.

3 Kos, Srednjeveška kovnica, str. 42–44.

4 Štih, Kranjska, str. 13–14.

5 Strmolski so bili ministeriali le po navedbi B. Grafe nauerja, v vseh drugih virih se pojavljajo kot militi, tako dokazuje tudi zapis na njihovih pečatih: "+ S. Iacobi, militis de Stermol" v letu 1366 (1366, 24/10, AS 1063 5316; Otorepec, Gradivo V).

6 Grafenauer, Srednjeveška kolonizacija, str. 17.

bližnjih vaseh: Cerklje, Pšata in Poženik.[7] Tudi grofje Ortenburški, katerih interesno območje je bila sicer zahodna Gorenjska, so imeli na vzhodu od Kokre precej posestev. Bili so tudi dobrotniki samostana Velesovo, ki je stal na tem območju.

Nikjer v dokumentih ni zaslediti, da bi bili Celjski ali Ortenburški tudi fevdni gospodarji Strmola in njegovih vitezov. Upravičeno lahko domnevamo, da je bil Strmol s svojim agrarnim zaledjem ves čas od leta 1277 podrejen neposredno deželnemu knezu Habsburžanu. V zastavni pogodbi za Kranjsko, ki jo je v tem letu prejel Majnhard Goriško-Tirolski od kralja Rudolfa I., je bilo namreč izrecno navedeno, da dobi Kranjsko v zastavo za 20.000 mark srebra, vendar ne ministerialov, ki ostajajo podrejeni neposredno deželnemu knezu.[8] Sicer sta bili interesni območji Majnharda in njegovega sina Henrika pretežno Koroška in Tirolska, za Kranjsko se nista zanimala.[9]

Rodbina Strmolskih se je v pisnih virih pojavila v drugi polovici 13. stoletja, torej že po obdobju Andeških. V času gospostva Andeških jih še ni zaslediti, saj se v ohranjenih listinah do leta 1287 ne pojavljajo niti kot priče, tako kot se pojavljajo na primer Limbarski z Limberka, Diengerji iz Zapric ali Mengeški. Glede na doslej znana dejstva se pri izvoru Strmolskih ponujata dve možnosti; po prvi imajo svoje korenine na Kranjskem, po drugi pa izhajajo iz sosednje Štajerske. Seveda ne smemo popolnoma izključiti še tretje možnosti, namreč da bi prišli iz nemških dežel ali Koroške. Toda če bi prišli z Andeškimi ali Spanheimi, bi se verjetno v pisnih virih pojavili že prej, Goriško Tirolski pa, kot že rečeno, svojih ministerialov na to območje niso naseljevali.

Možno je, da so bili Strmolski stranska veja bližnjih Velesovskih ali Kamniških, kar bi lahko dokazovala tudi podobnost imen. Kamniški vitezi, bratje Gerloh, Valter in Veriand, Rihca, vdova pokojnega brata Berona s sinom Veriandom ter Marjeta, hči pokojnega brata Henrika, so namreč v letu 1238 ustanovili samostan dominikank v Velesovem, prvi ženski samostan na ozemlju današnje Slovenije. Pri osnovni dotaciji samostanu so sodelovali tudi njihovi sorodniki z Limberka, Vranjepeči in Brnika. Dotacijo je potrdil oglejski patriarh Bertold.[10] Samostan, ki je bil postavljen pod dvorom velesovskih vitezov, je že ob ustanovitvi prejel 66 kmetij, v dobrih 200 letih pa je to število povečal na 412, kar kaže na tedanjo hitro širitev cerkvene posesti na račun posesti posvetnih fevdalcev.[11]

Pri tem vzbuja pozornost ime Veriand (Wergando) ki je tudi ime prvega znanega Strmolskega, omenjenega v letu 1287. Dostikrat se je isto ime ponavljalo iz roda v rod ter postalo značilno za neko rodbino. Morda je bil Veriand Strmolski, ki si je postavil dvor med Velesovim in Kamnikom, eden od potomcev Verianda, sina Berona in Rihce. Zanimivo je, da se ime Veriand v tem času ne pojavlja pri nobeni drugi bližnji plemiški rodbini (Limbarski, Mekinjski, Mengeški, Poženiški, Brniški, Zapriški), razen pri Kamniških.

Proti temu, da so Strmolski v sorodu z Velesovsko-Kamniškimi, pa bi lahko pričalo to, da se razlikujejo grbi obeh rodbin. Grb, ki je bil običajno vtisnjen v pečat posameznega plemiča, je bil praviloma eden od pokazateljev pripadništva njegovi rodbini. Grba Strmolskih, ki prikazuje dva, z rezili drug k drugemu obrnjena srpa, pri Kamniških ne zasledimo. Krassler med imetniki treh srpov v grbu sicer imenuje tudi viteze s Steina,[12] vendar bi to lahko bili vitezi tirolskih grofov iz Kamna v Podjuni na Koroškem. Po Krasslerju ima v grbu dva, navznoter obrnjena srpa v grbu še rodbina koroških plemičev Raidhauptov. Rodbina vitezov z Mačerol (*Matzerol*) na Dolenjskem, ki so bili na Kranjskem v 14. stoletju fevdniki Jeterbenških, pa ima v grbu dva, z rezili navzven obrnjena srpa.[13]

Zanimivo je, da so imeli Strmolskim podoben grb tudi pomembni celjski fevdniki Sefnerji ali Safnerji s Prežina nad Štorami na Štajerskem. Njihovo morebitno sorodstvo bi morda lahko razložilo tudi podelitev stolpa pri Rogatcu ob koncu 14. stoletja enemu od članov rodbine Strmolskih s strani Celjskih. Rogatec je bil namreč povezan tudi s Sefnerji. Tudi pri Sefnerjih najdemo Hermana in Eberharda, tako kot pri Strmolskih. Krassler kot nosilce dveh, z rezili navznoter obrnjenih srpov omenja tako Strmolske kot Sefnerje; oba grba ima ta srebrna srpa na rdečem ozadju, srp v strmolskem grbu pa ima dodatno še zlat ročaj.[14] Zaenkrat še ni pravega dokaza za nobeno varianto.

Listino, v kateri se prvič pojavlja neki Strmolski, in sicer Veriand ob priložnosti nakupa kmetij, je 3. oktobra 1287 v Kamniku izdala Geuta, vdova Egelolfa in sestra Nikolaja Limbarskega, torej potomka nekdaj mogočnih andeških ministerialov, ki so si tudi v času gospostva deželnih knezov Habsburžanov znali poiskati svoj prostor pod soncem. Veriand je od Geute kupil pet kmetij v Repnjah. Pomembnost prič, ki so prisostvovale temu naku

7 Grafenauer, Srednjeveška kolonizacija, str.17.
8 Otorepec, Gradivo V: 1276/1277 – originala ni, regest v MDC (Monumenta Ducatus Carniolae) V., str. 155, št. 232.
9 Grafenauer, Zgodovina, str. 374.
10 Lavrenčič, Zgodovina, str. 31; Kos, Gorenjski samostani, str. 58.
11 Grafenauer, Srednjeveška kolonizacija, str. 17; Žontar, *Zgodovina mesta Kranja*, str. 22–25.
12 Krassler, *Wappenschlüssel*, str. 151.
13 Krassler, *Wappenschlüssel*, str. 151.
14 Krassler, *Wappenschlüssel*, str. 151.

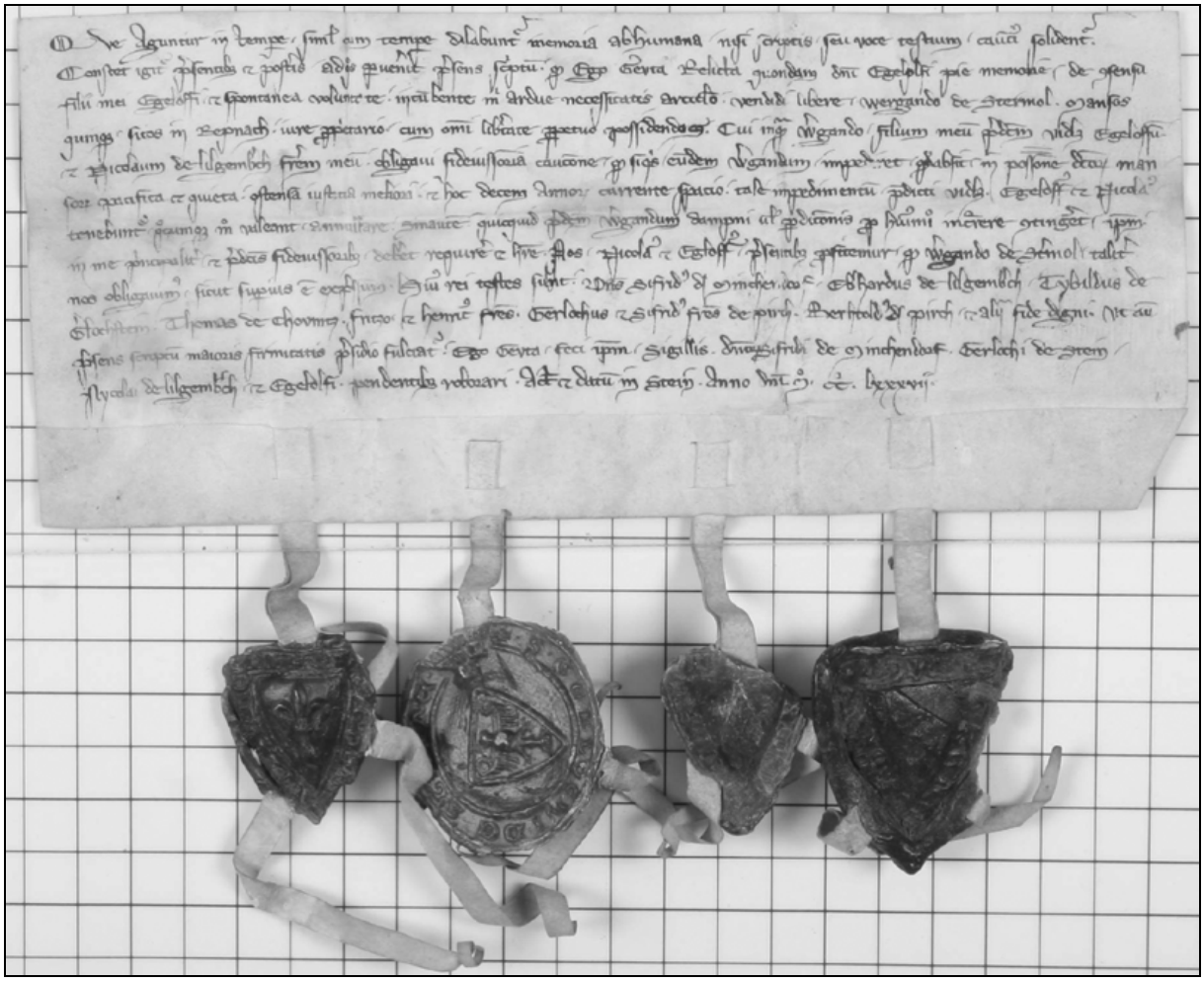
Pečat Jakoba Strmolskega (1319 X 31); Pečat Kola Strmolskega (1383 I 11); Pečat Eberharda Sefnerja (1396 VIII 31); Pečat Konrada z Mačerol (1358 X 1) (AS 1063, Zbirka listin).

pu, nakazuje, da so Strmolski spadali v krog uglednih plemičev. Priče so, kot običajno, nave dene po pomembnosti in položaju. Prvi in naj uglednejši je Sigfrid Mekinjski (*de Minchendorf*),[15] nato sledijo Eberhard Limbarski (*Eberhardus de Lilgemberch*), Tibald s Kolovca (*Tybaldus de Ger lochstain*), Tomaž s Homca (*Thomas de Chovmtz*), brata Fric in Henrik, Gerloh in Sigfrid – brata z Brezja oz. Brezovice (*de Pirch*), in "*vsi drugi, zau panja vredni*" (*et alii fide digni*). Na listini so obe šeni pečati Sigfrida Mekinjskega, Gerloha Kam niškega, Nikolaja Limbarskega in Geutinega sina Egelolfa.[16]

Očitno so bili Strmolski v svojem ožjem okolju zelo ugledni, saj skoraj nobena listina v 14. sto letju, v kateri so njihovi bližnji in daljni sosedje – Brniški, Kamniški, Poženiški, Mengeški, Podkrnoš ki (*von Gurnitz*), Polhograjski, redovnice iz Veleso vega, redkeje tiste iz Mekinj, pa tudi meščani iz Kamnika – izpričevali prodajo, nakup ali darilo raznih kmetij, domcev, njiv itd., ni bila sestavljena brez njihove omembe kot prodajalca, kupca, daro valca ali priče. Najdemo jih tudi kot priče ob pro dajah in podaritvah dvorov in kmetij velesov

15 Gallenbergi so se v 13. in v začetku 14. stoletja ime novali Mekinjski.

16 1287, 3/10, Kamnik; Otorepec, Gradivo V; AS 1063 4752.

Listina z omembo Verianda Strmolskega (1287 X 3) (AS 1063, Zbirka listin).

skemu, mekinjskemu in vetrinjskemu samostanu. Iz leta 1319 je prvič ohranjen tudi pečat Strmolskih z grbom in marsikatero listino je krasila zanimiva podoba dveh srpov. Z izstavitelji listin in drugimi pričami so bili Strmolski večinoma tudi v sorodu. Praviloma se niso dosti oddaljili od bližnje okolice, tudi niso bili v službah pri mogočnih posvetnih rodbinah, ki so tedaj obvladovale to ozemlje, npr. pri Žovneških in kasneje Celjskih, niti pri deželnem knezu Habsburžanu, niti niso omenjeni na listinah kranjskih ali ljubljanskih meščanov. Kot bomo videli kasneje, se je edino en član rodbine v službi Ortenburških in kot cerkveni dostojanstvenik povzpel precej visoko.

Stoletje, v katerem so doživljali Strmolski svoj razcvet, je bilo zelo burno. V prvi tretjini, v letu 1338, so ga zaznamovali roji kobilic, v letu 1348 pa je črna smrt – kuga zahtevala dve tretjini človeških življenj v Evropi in skladno s tem tudi na Kranjskem. V letu 1348 je tudi uničujoč potres razdejal 26 mest, nad 40 gradov in več cerkva na Kranjskem, po bitki pri Nikopolju v letu 1396 pa so se naše dežele začele zavedati grozeče turške nevarnosti, ki jim je naslednji dve stoletji prizadejala ogromno materialne škode in povzročila znatne človeške izgube.

Politično življenje v 14. stoletju se je odvijalo v znamenju prodiranja Habsburžanov proti morju. V letu 1338 je vojvoda Albreht II. podelil plemstvu na Kranjskem privilegij, po vzoru že obstoječih privilegijev za Koroško in Štajersko, v letu 1358 so se kranjski stanovi v Ljubljani poklonili Rudolfu IV. Ustanovitelju, ki je v letu 1364 Kranjsko proglasil za vojvodino.

Strmolski so v tem času dokaj mirno in brez odkritih nesoglasij s sosedi upravljali svoje premoženje, se možili in ženili s sebi enakimi iz bližnjih in tudi bolj oddaljenih dvorov in gradov (Poženik, Jablje, Zaprice, Gorje, Podkrnos), moški člani so se posvečali tudi duhovniškemu poklicu, le dve pripadnici družine pa naj bi, sodeč po ohranjenih virih, postali redovnici.

Herman Strmolski (*Hermannus de Stermol*) je bil v letu 1301 omenjen kot priča in sicer na zad

njem mestu za moravškim župnikom in savinjskim arhidiakonom Witigom Limberškim, nečakom Geute, izdajateljice listine v letu 1287, ter njego vima kaplanom in uradnikom. V tej listini je Hen rik s Podkrnosa podaril podložnika Jurija samo stanu v Velesovem.[17]

Eberhard Strmolski (*Eberhart von Stermol*) je bil naveden kot priča v treh listinah v letih 1310, 1318 in 1327, izdajateljev Hartvika Mengeškega, Henrika Podkrnoškega in Janeza, sina Bertolda Brniškega.[18] Prvo listino je tudi pečatil, vendar žal pečat ni ohranjen. V zadnjih dveh listinah se omenja poleg Eberharda tudi Jakob, verjetno njegov sin. Po letu 1327 se Eberhard ni več pojavil, pač pa je bil v letu 1338 omenjen Eberhardov sin Jurij, duhovnik oglejske dieceze, v listini, ki jo je izdal patriarh Bertrand v zvezi z njegovo župnijo St. Paternion.[19] Iz ohranjenih podatkov ne more mo ugotoviti, ali je bil Eberhard Veriandov ali Hermanov sin.

Jakob I. Strmolski (*Jacob, Jekkel, Jekel, Jaecel, Jakel, Jaeklein ipd.*), najverjetneje Eberhardov sin, se je v listinah pojavljal od 1313 do 1337,[20] vendar je verjetno živel še nekaj let, kajti njegov najmlajši sin Askvin je dobil svoj del dediščine šele leta 1348. Jakob I., ki je bil poročen z Atanazijo, je spadal med najbolj ugledne Strmolske; kot priča je "napredoval", kar pomeni, da ni bil v seznamu prič več naveden na zadnjem mestu.

Dne 31. oktobra 1319 je Jakob I. Strmolski obesil svoj pečat z grbom na listino, s katero je potrdil, da je dal sinu Frideriku kmetije v vrednosti 5 mark, ki jih je ta izročil za jutrno svoji ženi Neži, hčerki Majnharda iz Gorij, in sicer tri kmetije v Repnjah in dve v Jerišah. Pôroki za to darilo so bili ugledni sosedje in sicer za vsako kmetijo v vrednosti ene marke po eden. To so bili Werner iz Loke, Ruger iz Polhovega Gradca, Jakobova svaka Werner iz Jabelj in Ulrik Dienger ter Tomaž Czendelein. Očitno sta bila mladopo ročenca še zelo mlada, kajti Neža, ki je bila sicer vdova že v letu 1359, je živela še najmanj do leta 1381, ko je izstavila svojo zadnjo listino. Doživela je torej okrog 80 let, kar je bilo za tedanje razmere zelo častitljiva starost.

Jakob je po možnosti širil obseg svojega mate rialnega premoženja in kupoval kmetije, kjer se je pokazala priložnost, na primer v letu 1334 sta kamniški meščan Hermat Molprat in žena Neža Jakobu in Atanaziji prodala kmetijo v Količevem (*Koelczah*) za deset mark oglejskih pfenigov.[21]

Jakob I. Strmolski je umrl okrog leta 1347 ali pa je bil takrat že zelo obnemogel, kajti 4. julija tega leta sta pečatila listino, s katero je bila potrjena prodaja ribnika in mlina pri Češnjici samostanu v Velesovem, Jakobov sin Friderik (Fritzlein) in nje gov stric duhovnik Jurij Strmolski, ki je imel pečat z veliko črko G (*Georg*). Prodajalec posesti je bil Jakob Povtel (*Jaekel der Poewtel)*.[22] Tudi Nikolaj Dienger, ki je v letu 1352 z ženo Lucijo prodajal kmetijo v Repnjah *"dem erbern chnecht Woelfel"* pri samostanu v Velesovem, je navedel Jurija, žup nika pri St. Paternionu, ki je pečatil listino, kot svojega strica.[23] Na tem mestu je bila omenjena tudi Jera (*Gedrut*) Strmolska, redovnica v Vele sovem, verjetno Friderikova sestra.

V letu 1348 sta si brata Friderik in Askvin razdelila dediščino po očetu Jakobu. Glavni dedič je bil Friderik; Askvin verjetno ni imel potomcev, ker v listini niso omenjeni ne žena ne otroci, pač pa je zatrdil, da se je "ljubeznivo" dogovoril z bra tom, njegovo ženo in vsemi njunimi dediči, da prejme za dediščino tri kmetije, od tega dve v Podgorju in eno v Loki pri Mengšu. Obljubil je tudi, da bo te kmetije v primeru prodaje ponudil najprej bratu.[24] To dokazuje, da so bili Strmolski dobri gospodarji, ki so se zavedali, da je blago stanje zagotovljeno le v primeru, če se posest ne razdrobi. V tej listini ni omenjen še kakšen drug brat, ki bi dedoval po očetu Jakobu, zato izvirajo Strmolski, ki niso bili otroci Friderika in Neže, domnevno od nekih drugih Veriandovih ali Her manovih potomcev, verjetno kar od Eberharda.

Jakobov naslednik Friderik Strmolski (*Fritzel, Friczel, Friczlein ipd.*) se je začel kot priča po javljati v javnosti od leta 1330,[25] večinoma skupaj z očetom Jakobom, po očetovi smrti pa je pečatil zetu Ditmarju s Podkrnosa,[26] sestri Marjeti, vdovi Janeza pl. Hofstetten[27] in svaku Nikolaju Ko roščcu.[28] Nikolaj Korošec in žena sta zastavila kmetijo v Loki pri Mengšu Jeri s Strmola (*Gedrawt*

17 Otorepec, Gradivo V, 1301, 12/3, Velesovo.
18 1310, 23/6; Otorepec, Gradivo V; AS 1063 – 6072.
19 1338, 5/8, Beljak; Otorepec, Gradivo Videm, št. 838, str. 170; St. Paternion je ob Dravi nad Beljakom.
20 Jakob, *izstavitelj in pečatnik listine*: 1319, 31/10, AS 1063 – 5254; *kupec*: 1334, 21/1, AS 1063 – 5266; *priča*: 1313, 28/2 AS 1063 – 5251; 1318, 29/9; 1319, 8/5, AS 1063 5253; 1321, 13/10, AS 1063 – 5035; 1324, 29/6, AS 1063 5256; 1327, 24/2, AS 1063 – 5257; 1330, 25/5, AS 1063 5260; 1334, 11/1; 1337, 9/6, s. l.; (vse naštete listine: Otorepec, Gradivo V).
21 1334, 21/1; Otorepec, Gradivo V; AS 1063 – 5266.
22 1347, 4/7. s. l.; Otorepec, Gradivo V; AS 1063 – 5278.
23 1352, 1/1; Otorepec, Gradivo V; AS 1063 – 529 0; Jurij je bil do leta 1326 župnik v Radovljici, ko je z župnikom Viljemom zamenjal to faro za tisto v St. Paternionu (1326, 13/10, Videm; Otorepec, Gradivo za zgodovino Radovljice, str. 15, št. 26).
24 1348, 12/3, Otorepec, Gradivo V; AS 1063 – 5281, Otorepec, Iz najstarejše zgodovine, str. 38.
25 *Friderik – priča*: 1330, 25/5, s. l.; AS 1063 – 5260 (2 listini na ta datum, druge ni v ARS); 1334, 21/1, AS 1063 5266; 1335, 13/7, s. l.; 1337, 9/6, s.l., AS 1063 – 6149; 1351, 24/4, Kranj, AS 1063 – 6257 (vse naštete listine: Otorepec, Gradivo V).
26 1353, 23/4, Otorepec, Gradivo V, AS 1063 – 5293.
27 1353, 10/11, Otorepec, Gradivo V, AS 1063 – 5294.
28 1356, 23/4, Otorepec, Gradivo V, AS 1063 – 5296.

von Stermol), redovnici v Velesovem. Jero imenuje Nikolaj *"unsere liebe mum"*, kar običajno pomeni nedirektno krvno sorodnico.[29]

Friderik je umrl pred letom ali v letu 1359, kajti 19. novembra tega leta je oglejski patriarh Ludvik potrdil na pisno prezentacijo samostana Velesovo duhovnika Majnharda, sina pokojnega Frica s Strmola, za večnega vikarja v Šenčurju.[30] Žena Neža je Friderika preživela najmanj za 22 let.

Friderik in Neža sta imela poleg zgoraj omenjenega Majnharda, ki je v letu 1360 postal tudi župnik Marijine cerkve v Cerkljah,[31] še hčer Katarino, omenjeno 1353,[32] poročeno z Ditmarjem s Podkrnosa, naslednika Jakoba II., sina Huga in hčer Ano. Sin Majnhard je, poleg župnikovanja v Cerkljah, v letu 1375 opravljal še dolžnosti naddu hovnika na Kranjskem (*erczpriester in Chrain*). Majnhardov pečat poleg grba z dvema srpoma prikazuje še podobo Marije z detetom, znamenje njegovega poklica.[33]

Neki Friderik s Strmola je omenjen samo enkrat, ko naj bi v letu 1386 prodal samostanu Velesovo kmetijo v Dvorjah. Vendar dokument o tej prodaji ne obstaja, čeprav so ohranjene vse druge listine, ki dokazujejo prodajo posesti velesovskemu samostanu s strani Strmolskih, zabeleženo v velesovskem urbarju iz leta 1458.[34] Tako ni mogoče preveriti te napačne navedbe, edini dosedaj znani Friderik v rodbini Strmolskih pa je umrl že v letu 1359.[35]

Na mesto večnega vikarja v Šenčurju je bil naprošnjo velesovskih redovnic v letu 1361 imenovan Viljem Strmolski.[36] Viljema, šenčurskega vikarja, je Neža v listini iz leta 1364, s katero je podarila najljubšemu sinu Majnhardu iz svoje jutrne tri kmetije v Repnjah, naslovila z dragim prijateljem (*mein lieber vrewnt*). Viljem je na njeno prošnjo zapečatil listino.[37] Značilno je, da so v tistih časih tudi nekatere sorodnike imenovali prijatelje, posebno če si niso bili v krvnem sorodstvu, kar pa Neža in Viljem gotovo nista bila.[38] Morda je bil Viljem sin Friderikovega nikjer imenovanega bratranca, Eberhardovega sina, čigar potomci so bili tudi bratje Jakob, Kolo in Herand, ki jih bomo spoznali kasneje. V tej listini je Neža omenila tudi svoja otroka *"Heugel vnd Anna meine chind"* in njune dediče, ki nimajo gospodu Majnhardu kaj prigovarjati, kako ravnati s prejeto posestjo, ker so svoj delež dediščine že prejeli. Ni pa bilo pojasnjeno, kdo so dediči Huga in Ane.

Neža je v letu 1381 še poslednjič nastopila kot izstaviteljica listine, v kateri je izpričala prodajo kmetije v Repnjah, ki je bila tudi del njene jutrne, ljubemu sinu Majnhardu, cerkljanskemu župniku. Majnhard je to kmetijo zapustil svoji cerkvi za večno luč, Neža pa je še svojo poslednjo kmetijo iz jutrne v Repnjah podarila cerkvi za večno luč v svoj in svojih prednikov blagor. Ob zaključku je izpričal še Nežin sin Hugo Strmolski, da vse zapisano glede nakupa s strani njegovega brata Majnharda velja, ker pa trenutno ni imel lastnega pečata, sta listino pečatila njegov ljubi bratranec, duhovnik Jakob Strmolski (+ S. IACOBI SAC'DOTIS DE STERMOL) in trebanjski župnik Bertold Stainer.[39]

Jakob II Strmolski, Friderikov in Nežin naslednik, je v letu 1366 pečatil listino Štefana iz Sostrega, ki je zamenjal kmetijo v Šenčurju s samostanom v Velesovem z neko drugo kmetijo po izbiri samostana. Štefan ni imel lastnega pečata in Jakob mu je ustregel ter se pri tej priložnosti postavil s svojim lepim pečatom z napisom: + S. IACOBI MILITIS DE STERMOL. Priorinja samostana v tem času je bila njegova sestrična Alhajda iz Gorij, hčerka materinega brata Majnharda.[40] V letu 1373 je Jakob pečatil listino, s katero sta Elizabeta Velesovska, žena Nikolaja Chronschrota, in hči Marjeta, izpričali prodajo kmetije redovnici Chunleini Apfaltrerjevi. Zanimivo pri tej listini je to, da imenuje izstaviteljica Jakoba *"erber man"*, s čimer so v tistem času označevali ugledne meščane. Verjetno pa je ta oznaka tudi pomenila, da lastnik pečata ni bil iz visokega plemstva, saj so v listinah tega obdobja kot "*erber*" naslovljeni tudi plemiči Smrekarji, Gallenbergi in Poženiški,[41] ko gre pa za grofe Celjske ali Ortenburške, so ti vedno "*edel und vest*".

Hugo (*Haug, Hawglein*) Strmolski, drugi Friderikov sin, je bil poročen z Marjeto *(Gretel)* z bližnjega Dvorja (*Dworiach*). V letu 1395, ko je Marjeta ključarjem farne cerkve v Cerkljah podarila dvajset mark pfenigov za večno luč v svoj in svojih prednikov blagor, je bila že vdova. O morebitnih potomcih ne izvemo ničesar. Listino, ki sta jo izdala Marjetina znanca, Friderik Harrer z Iga in žena Ana, je pečatil Herman Sefner, upravitelj (*verweser*) v Ljubljani. Žal je njegov pečat odpadel.[42]

29 Preinfalk, Rodbina, str. 365.
30 1359, 19/11, Videm, Otorepec, Gradivo V, AS 1063 5304.
31 1360, 21/4, Velesovo, Otorepec, Gradivo V, AS 1063 5306.
32 Glej op. 26.
33 1375, 28/1, Otorepec, Gradivo V, AS 1063 – 5324.
34 Žontar, *Zgodovina mesta Kranja*, str. 22–25.
35 Glej op. 30.
36 1361, 30/4, Otorepec, Gradivo V, AS 106 3 – 5308.
37 1364, 22/7, s. l., Otorepec, Gradivo V, AS 1063 – 5974.
38 Preinfalk, Rodbina, str. 365.
39 1381, 24/4, Otorepec, Gradivo V, AS 1063 – 5329.
40 1366, 28/10, Otorepec, Gradivo V, AS 1063 – 5316.
41 1373, 11/7, s. l., AS 1063 – 5323; 1377, 22/6 (Poženiški), AS 1063 – 5328; 1377, 15/10 (Smrekar); 1396, 18/4 (Gallenberg), AS 1063 – 5350; vse naštete listine: Otorepec, Gradivo V.
42 1395, 23/8, s. l., Otorepec, Gradivo V, AS 1063 – 5348.

Od domnevnih nečakov Friderika in Neže ter bratrancev Jakoba II. in Huga, datira prvi zapis o Kolu (*Cholo, Chöllein*)[43] v leto 1377; takrat je Kolo s pečatom potrdil prodajo kmetije s strani Viljema s Kolovca in žene Klare velesovski redovnici Ki burgi iz Račne pri Grosupljem.[44] V letu 1383 je Kolo pečatil poravnavo Nikolaja z Vrhkrke in Mar tina zaradi dediščine po Genzelu iz Valične vasi, dve leti kasneje pa je bil spet priča Nikolaju z Vrhkrke in njegovemu očetu Wisentu, tokrat pa je pečatil listino Henrik z Mačerol, čigar grb je nena vadno podoben grbu Strmolskih. Na njihovem grbu sta srpa obrnjena navzven, nimamo pa po datkov, kakšne barve je bil grb. Izgleda, da je bil Kolo stalen gost pri prijateljih z Vrhkrke in njiho vih sosedih, saj je v letih 1390 pečatil listino Gey selheru Višnjegorskemu in 1393 spet Wisentu,[45] v letu 1395 pa je bil že pokojni.

Od vseh Strmolskih, ki so stopili v duhovniški stan, se je najviše povzpel Jakob, brat Kola, He randa in Viljema ter domnevno Friderikov nečak. V ohranjenih listinah se je pojavil s svojim pe čatom kot župnik iz Lanišča (*Harland)* v letih 1380 in 1383.[46]

Spomladi 1384 se je Jakob Strmolski, župnik v Lanišču, predstavil že kot tridentinski kanonik. Z bratoma Kolom in Herandom (Viljem je bil ver jetno že pokojni) je ustanovil v stiški cerkvi večno dnevno mašo pred sončnim vzhodom in večno obletnico z vigilijo z dvanajstimi duhovniki. Jakob je podaril deset kmetij v Polhovem Gradcu in dva dela desetine od petih kmetij.[47] Še istega dne je podaril hčerki svoje sestre, velesovski redovnici Katarini Poženiški, kmetijo na Šenturski gori, ki naj po njeni smrti pripade samostanu za večno luč. Pečatila sta Viljem Lambergar in Jakob sam.[48]

Že v juniju istega leta je oglejski patriarh Filip podelil Jakobu Strmolskemu, tridentinskemu kano niku in župniku v Lanišču, ter pogumnemu vitezu (*miles strenuus*) Jakobu Staynerju, kot pravnima zastopnikoma bratov Ortenburških, tridentinskega škofa Alberta in grofa Friderika, v fevd grad Lož "z vsem pripadajočim".[49]

V avgustu istega leta je Jakob na dan svetega Jerneja obdaroval velesovski samostan. Sedaj je bil tudi briksenški kanonik. S privolitvijo svojih ljubih bratov Kola in Heranda je na oltarju svetega Ja neza Krstnika v velesovski cerkvi ustanovil večno mašo s kaplanom in v ta namen iz lastnega premoženja podaril osem kmetij: dve v Stiški vasi (*Kreuzberg*), eno v Lahovčah (*Walchdorf*), dve v Olševku, dve v Poženiku in eno v Imovici, za svoja brata in njune dediče pa je obdržal odvet ništvo nad kmetijami. V ta namen sta bili izstav ljeni dve listini in reverz k drugi: prvo listino so pečatili trije bratje Strmolski, drugo in reverz pa priorinja Katarina iz Zapric, njihova sestrična v drugem kolenu.[50]

Po letu 1384 duhovnika Jakoba v pisnih virih ne zasledimo več. Nekaj let zatišja – kot da so se pisni viri za ta leta izgubili ali pa se ni dogajalo nič posebnega, nato pa se je v letu 1402 pojavil za nimiv dokument. Adelhajda, soproga Viljema z Mehovega (*Meychawer*), je pisno izpričala, da je njen stric, sedaj pokojni Jurij s Poženika, nekoč zastavil Viljemu Lambergarju (*Lannberger*), sedaj tudi pokojnemu, dve kmetiji na Klancu pred Kra njem. Omenjena gospa Adelhajda je zdaj dovolila otrokom pokojnega Kola Strmolskega (*Cholleins von Stermol saligen*), da rešijo ti dve kmetiji iz zastave od Viljemove soproge in dedinje Dimute ter njenih dedičev in to pisno potrdijo. Ko bi še obstajalo to pismo, s katerim so strmolski otroci rešili kmetiji, bi morda lahko ugotovili, kako jim je bilo ime, Adelhajda pa je bila morda, glede na njeno sorodstvo s Poženiškimi, sestra priorinje Katarine in nečakinja Kola Strmolskega.[51] Kot ka že, so bili Kolovi otroci še mladoletni, Adelhajda pa je bila njihova varuhinja.

Tako se je začelo burno 15. stoletje, ki je bilo zaznamovano s propadom mogočnih grofovskih družin, Ortenburških, Celjskih in Walseejev, s šte vilnimi plenilskimi turškimi vpadi in z dokončno oblastjo Habsburžanov na vsem slovenskem ozemlju. V tem stoletju so Strmolski po navedbi Globočnika postali tudi kranjski deželani, in sicer v letu 1446,[52] ko je bil na deželnem zboru v Re gensburgu sestavljen seznam kranjskih, štajerskih in koroških plemičev. V tem seznamu sta nave dena tudi Jakob in Janez "Stermolarja".[53]

V letu 1412 se je v listinah pojavil istoimenski sin Jakoba II z ženo Anico (*Aendel*), ob priložnosti prodaje mlina pri Cerkljah za 28,5 mark oglejskih šilingov kranjskemu župniku Kolomanu in njego vima nečakoma *"Törleinu in Hensleinu"*.[54]

Med mnogimi darili cerkvam je bilo v letu 1413 izpričano tudi darilo Ane, vdove Nikolaja Galla, Marijini cerkvi v Cerkljah. Ana je za dušni blagor cerkvi podarila njivo pri Dvorjah, ki je stala med

43 Kolo je okrajšava za Koloman.
44 1377, 22. junij, s.l., Otorepec, Gradivo V, AS 1063 – 5328.
45 1383, 11/1, AS 1063 – 249; 1385, 30/10, AS 1063 – 257; 1390, 25/1; 1393, 19/5, AS 1063 – 297; vse naštete listine: Otorepec, Gradivo V.
46 1380, 24/5, in 1383, 18/12, Otorepec, Gradivo za zgo dovino Radovljice, št. 67 in 70, str. 19; Lanišče je sedaj Šmarje Sap pri Grosupljem; Otorepec, Gradivo V.
47 1384, 24/4, AS 1063 – 252 Otorepec, Gradivo V; Grebenc, *Gospodarska ustanovitev Stične* , str. 77.
48 1384, 24/4, s. l. Otorepec, Gradivo V, AS 1063 – 5333.
49 1384, 1/6, Čedad, Otorepec, Gradivo V.
50 1384, 24/8 s. l./1; 1384, 24/8, s. l./2; 1384, 24/8, s. l./3; Otorepec, Gradivo V.
51 1402, 11/3, s. l., Otorepec, Gradivo V, AS 1063 – 353.
52 Globočnik, Der Adel, str. 10.
53 Valvasor, *Die Ehre*, XV, str. 349.
54 1412, 3/3, s. l., Otorepec, Gra divo V, AS 1063 – 412.

njivami dveh kmetov ter Nikolaja Mengeškega in Jakoba Stermolerja. Iz dokumenta ni razvidno, ali je šlo za Jakoba očeta ali sina.[55]

V družini Strmolskih se pojavijo plemeniti vitezi z Brega

V letu 1422 je bil Jakob III. Strmolski, vnuk Friderika in Neže, kastelan na Kranclju, stolpu nad škofjeloškim gradom.[56] V letu 1423 je Jakob z ženo Ano prodal velesovski redovnici Neži Apfalter kmetijo v Poženiku. Predstavil se je kot Jakob Strmolski mlajši (*ich Jacob Störmoler der Junger*), kar pomeni, da je oče Jakob II. še živel.[57]

Oče Jakob je v častitljivi starosti živel še v letu 1434. Očitno je podedoval zdravje in trdnost po materi Neži. V tem letu se je njegov sin še vedno imenoval "mlajši", čeprav tudi on ni bil več v mladeniških letih. Jakob mlajši je pečatil listino, s katero je Neža, vdova Jurija Haemerleina, prodajala dve posestvi (*gütten*) v Stanežičah Adelajdi Snežniški, priorinji v Velesovem.[58] Listino je pečatil tudi plemeniti *Friderik z Brega* (*der edel und veste Fridrich der Rainer*).[59] Na tem mestu plemeniti Rain še ni vzbudil pozornosti. V naslednji listini iz leta 1436, v kateri Friderik Rain izpričuje prodajo svoje kmetije v Žejah ključarjem cerkve svetega Nikolaja v Strahinju, pa navaja Jakoba Strmolskega mlajšega kot svojega ljubega svaka (*meinen lieben swager*).[60] Po vsej verjetnosti je bila Jakobova sestra Friderikova žena, mogoče ji je bilo po stari materi ime Neža, kar bi bilo čisto verjetno, ker je bilo tako ime tudi njuni hčerki. To sorodstvo malce osvetli tudi kasnejša dogajanja; Friderikov sin Andrej je namreč kot bližnji sorodnik okrog leta 1458 podedoval Strmol, ko na gorenjskem Strmolu očitno ni bilo več moških potomcev, Jakobov sin Henrik pa se je ob koncu tega leta že trdno usidral kot očetov dedič na Strmolu pri Rogatcu, štajerskem posestvu rodbine. Henrik je očitno gorenjsko posest velikodušno prepustil bratrancu Andreju.

V letu 1439, ko je Jakob III. prodal kmetijo v Dvorjah ključarjem farne cerkve v Cerkljah, ni bil več "mlajši". Eden od ključarjev je bil plemeniti Janez Strmolski (*der edle Hans von Störmöl*), gotovo bližnji sorodnik, iz listine pa žal sorodstveno razmerje ni razvidno.[61] Jakob je namreč pozabil napisati, ali je Janez njegov sin, brat, bratranec ali kako drugače z njim sorodstveno povezan. Najverjetneje je bil Janez Kolov sin in Jakobov bratranec.

Janez Strmolski je v letu 1447 prodal kmetijo v Strahinju v nakelski fari velesovski priorinji Ani Paradeiser,[62] čez tri leta pa je Jakob III., tokrat imenovan starejši (torej je imel sina istega imena), z ženo Ano isti priorinji prodal kmetijo v Dvorjah.[63] Sin Jakob IV. najbrž ni dočakal polnoletnosti, kajti po Jakobu III. se nikjer več ne omenja kak moški Strmolar na Gorenjskem.

V velesovskem urbarju iz leta 1458 je omenjena redovnica Dorica (*Törlein*) s Strmola, ki je v tem času živela v samostanu in je bila lastnica kmetije.[64]

Obseg posesti Strmolskih na Gorenjskem ni natančno določljiv, nekaj podrobnosti pa je razvidnih iz listin, ki izpričujejo prodajo ali nakup kmetij. Očitno so imeli Strmolski kot vsi drugi mali plemiči po nekaj kmetij v različnih vaseh in so z njimi vneto trgovali ali pa so jih samostanom in cerkvam podarjali za svoj dušni blagor, pa tudi prodajali. Kot je bilo že opisano zgoraj, je Veriand v letu 1287 kupil pet kmetij v Repnjah, Velesovemu pa so bile prodane naslednje kmetije: 1386 (1 kmetija v vasi Češnjevek), 1423 (1 kmetija v Poženiku), 1447 (1 kmetija v Strahinju) in 1450 (1 kmetija v Dvorjah).[65] Češnjevek, Dvorje in Poženik so v neposredni bližini Strmola, Strahinj pa je precej daleč proti zahodu in je segal v letu 1447 še na območje gospostva Celjskih, ki so ga podedovali od Ortenburžanov. Ker je bil župnik Jakob v 14. stoletju tudi pravni zastopnik v službi Ortenburžanov, je zelo verjetno, da so mu za zvesto službo podeljevali posestva na svojem ozemlju, od katerih so tista, ki jih ni podaril cerkvenim ustanovam, ostala v družini. Strmolski so imeli kmetije še v Imovici, Jerišah, na Klancu pri Kranju, v Količevem, Stiški vasi, Lahovčah, Loki pri Mengšu, Olševku, Podgorju, pri Polhovem Gradcu, na Pšati in na Šenturski gori. Kaj je ostalo od vseh posesti Strmolskih v 15. stoletju, z drugimi besedami, kakšna je bila dediščina, ki so jo po izumrtju gorenjske veje Strmolskih prejeli Raini, je razvidno iz podelitvene listine cesarja Friderika III. v letu 1479, opisane v nadaljevanju. Še prej pa si velja ogledali Strmolske, ki so se z rodnega gradu na Gorenjskem preselili na dotlej neopaženi stolp na Štajerskem, blizu slikovitega trga Rogatec, in dali temu stolpu tudi svoje ime.

55 1413, 11/11, s. l., Otorepec, Gradivo V, AS 1063 – 5367.
56 Jakič, *Vsi slovenski gradovi*, str. 172.
57 1423, 30/3, s. l., Otorepec, Gradivo V, AS 1063 – 5550.
58 1434, 6/2, Otorepec, Gradivo V, AS 1063 – 5387.
59 Navajanje slovenskega imena rodbine Rain – z Brega oz. Breški, se v zgodovinskih raziskavah skoraj ne uporablja, zato je tudi v tem članku v nadaljevanju uporabljeno nemško ime.
60 1436, 29/9, s. l., Otorepec, Gradivo V, AS 1063 – 532.
61 1439, 24/6, s. l., Otorepec, Gradivo V, AS 1063 – 5388.
62 1447, 20/4, s. l., Otorepec, Gradivo V, AS 1063 – 4722.
63 1450, 17/7, s. l., Otorepec, Gradivo V, AS 1063 – 5398.
64 AS 1074, *Zbirka rokopisov*, I/49u, Velesovo.
65 Žontar, *Zgodovina mesta Kranja*, str. 22–25, Otorepec, Gradivo V (listina za leto 1386 ne obstaja, 1423, 30/3; 1447, 20/4; 1450, 17/7).

Strmol pri Rogatcu in njegova povezava s Strmolom na Gorenjskem

Če se postavimo na stališče, da je bil prvotni Strmol gorenjski dvorec in da je štajerski to ime dobil kasneje, kar je tudi bliže doslej znanim dejstvom, saj se Strmolski na Gorenjskem omenjajo kar stoletje prej kot na Štajerskem, potem ugotovimo, da je srednjeveški stolp ali dvor pri Rogatcu na Štajerskem stopil v zgodovino v letu 1396, z omembo Heranda Strmolskega, brata Kola Strmolskega in župnika Jakoba.

Spoštovani mož Herand Strmolski iz Rogatca (*erber man Herant der Stermoler ze Rohacz*) je bil naveden kot prvi pečatnik na listini, ki jo je v letu 1396 izdala Kati, (*Katreili*), žena lemberškega tržana kramarja Martina in potrdila, da ji je sestra njenega prvega moža, ki je bil doma iz Rogatca, iz njegove zapuščine izplačala 44 mark dunajskih pfenigov iz naslova njene jutrne. Žal se je Herandov pečat izgubil, prav lepo pa je viden pečat drugega *"erbern mannes*" Eberharda Sefnerja dva, z reziloma eden proti drugemu obrnjena srpa![66]

Ali se je Herand sploh že naselil v stolpu ali dvoru pri Rogatcu ali je živel v trgu, lahko le ugibamo. Morda je stopil v celjsko službo, saj so bili v tem stoletju Celjski v nenehnem vzponu. Marsikateri kranjski plemič je iskal časti in slave pod okriljem celjskih zvezd in za zvesto službo prejel v upravljanje posestvo, morda se je smel celo oženiti s hčerko tamkajšnjega fevdnika ali gradiščana ter je po tastovi smrti nadaljeval službo fevdnemu gospodarju. Morda je bilo vmes do sedaj še nepojasnjeno sorodstvo z uglednimi Sefnerji, dvornimi mojstri (*hofmeister*)[67] Celjskih, ki imajo enak grb kot Strmolski?

Verjetno Herand ni imel neposrednih potomcev, saj so v letih 1436 in 1442 Celjski grofje podelili sinu njegovega bratranca, Jakobu III. Strmolskemu iz Cerkelj na Gorenjskem stolp pri Rogatcu s 15 domci in mnogimi posestvi, gorninani in desetinami v gospostvih Rogatec in Lemberg.[68] Jakob je istega leta prejel tudi stolp Gabrnik blizu Šmarij pri Jelšah.[69]

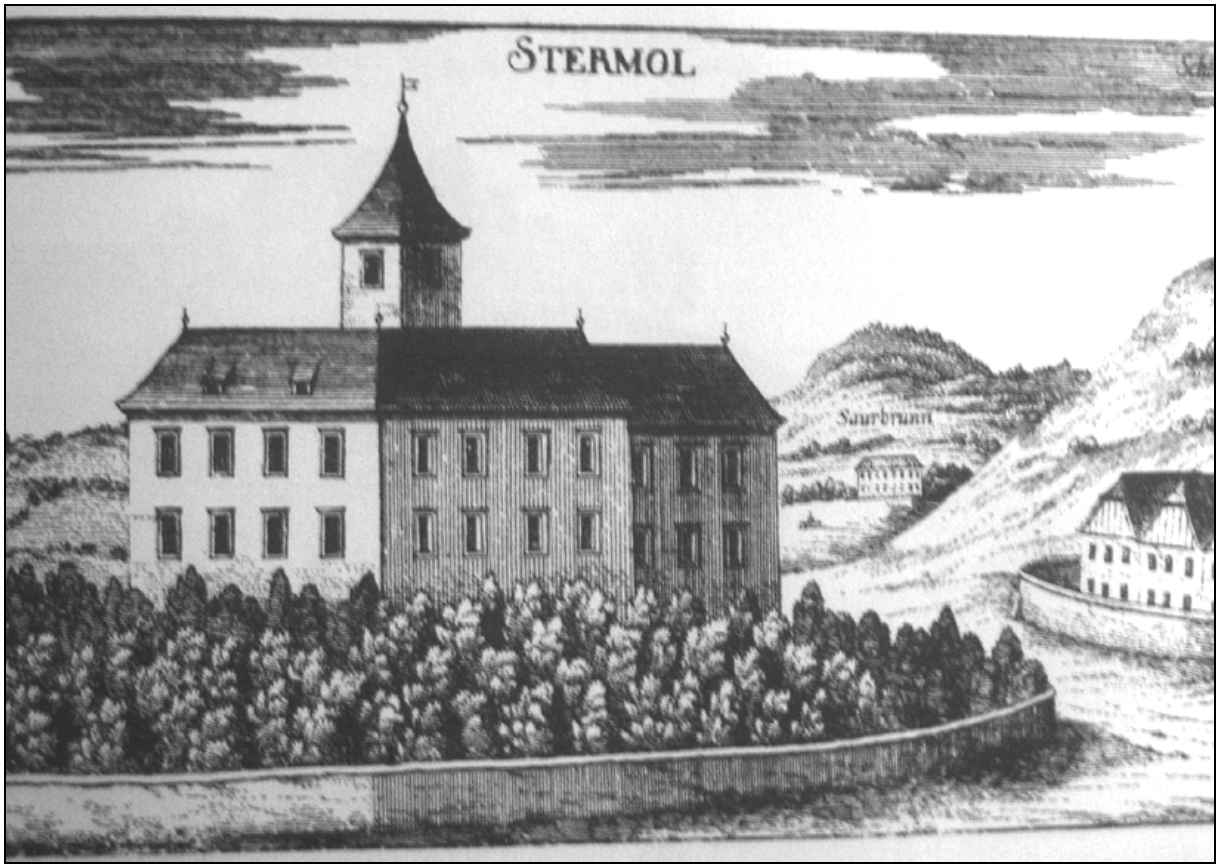
Po izumrtju Celjskih je ozemlje pripadlo deželnemu knezu, delno pa je bilo v lasti krške škofije, in že v letu 1458 je krški škof podelil v fevd Henriku Strmolskemu, Jakobovemu sinu in njegovim dedičem stolp pri Rogatcu, 15 domcev, 19 kmetij v različnih vaseh, mlin ob Sotli in 65 veder gornine, ki pripadajo k stolpu itd.[70]

V letu 1470 je deželni knez oddal dvor, v katerem je (bil?) živel Janez Strmolski, v fevd Ahacu Hertensfelderju, v letu 1479 pa je Henrik tik pred smrtjo prejel v fevd še dvor pod Polskavo (*Unter Pulsgau*).[71] Še istega leta je deželni knez, cesar Friderik III, podelil očetovo dediščino, razdeljeno v celjski in rogaški fevd, Andreju Strmolskemu, njegovemu bratu Henriku ter sestrama Marjeti in Magdaleni.[72] Andrejevega potomca Jakoba in njegovo bivališče je Santonino, ki se je kot tajnik oglejskega vizitatorja, škofa Petra Carlija, v letu 1487 mudil v teh krajih, opisal takole: *"Zunaj mesta, na gričku nasproti, ima visoko in prostorno hišo plemeniti gospod Jakob, ki se je malo poprej poročil z zelo lepo ženo; dobrote in preudarnosti ima mož več kot bogastva"*.[73] Jakob je verjetno brez moških potomcev umrl v letu 1516, kajti v tem letu je dobil vso njegovo posest v fevd vitez Krištof Tumperger.[74]

Zadnja znana potomka Strmolskih je bila Elizabeta,[75] druga žena barona Janeza Kacijanarja, kranjskega deželnega glavarja in junaka v boju proti Turkom, ki ga je nazadnje spodnesla bojna (ne)sreča in je bil leta 1538 v Kostajnici na Hrvaškem zahrbtno umorjen. Elizabeta skoraj ni mogla biti domača hči na štajerskem Strmolu, saj bi drugače verjetno podedovala fevd po očetu, razen če ni bil vitez Tumperger mož njene, nikjer imenovane sestre, in je po tastovi smrti prejel Strmol v fevd, kar je verjetno, saj gorenjskih "Stermolarjev" že kakih petdeset let ni bilo več.

Elizabeta je okrog leta 1527 skupaj z možem Janezom posedovala deželnoknežji fevd grad Vrbovec (Altenburg) v Nazarjah južno od Mozirja.[76] Elizabeta in Janez sta bila ena prvih pristašev protestantizma, ki se je v teh letih šele začel širiti med kranjskim plemstvom, in njun duhovnik na gradu Vrbovec je bil oženjen, kar je v katoliških cerkvenih krogih vzbujalo splošno zgražanje.[77] Imela sta hčerko Sholastiko, ki je bila najprej poročena baronica Eytzing, nato pa plemenita Saurau in je živela še v letu 1563.[78] Kaj se je po moževi smrti in zaplembi vsega njegovega premoženja zgodilo z Elizabeto, ne vemo. Morda je po vseh hudih pretresih, ki jih je doživela, odšla v kak samostan.

66 1396, 31/8, s. l., Otorepec, Gradivo V, AS 1063 – 6572; Stopar, Grajske stavbe 16, str. 150.
67 1411, 27/7; Otorepec, Gradivo V.
68 Stopar, Rogatec in Strmol, str. 30; Pirchegger, *Untersteiermark*, str. 234, Blaznik, *Historična topografija*, str. 347.
69 Pirchegger, *Untersteiermark*, str. 235.
70 1458, 1/11, Dunaj, AS 1063 – 6866.
71 Pirchegger, *Untersteiermark*, str. 126, op. 92.
72 Stopar, *Grajske stavbe V*, str. 130–131; Pirchegger, *Untersteiermark*, str. 234.
73 Santonino, *Popotni dnevniki*, str. 78.
74 Pirchegger, *Untersteiermark*, str. 234.
75 Schönleben, *Addendum*, geslo Stermoller.
76 Pirchegger, *Untersteiermark*, str.200.
77 Žvanut, *Od viteza do gospoda*, str. 124.
78 Witting, Beiträge, str. 120, Dimitz, *Geschichte Krains*, II, str. 163.

Strmol pri Rogatcu (Vischer, Topographia, pg. 411).

Za Tumpergerji se je zamenjalo kar lepo število posestnikov gospostva in gradu, ki so ga zgradili okrog starega stolpa, vendar se je ime, ki so mu ga dali Strmolski, ohranilo do danes. Vischerjeva Topografija iz leta 1681 pozna ta slikoviti, pred kratkim obnovljeni grad le pod imenom Strmol (*Stermol*).[79]

Rodbina Rain na Strmolu (ok. 1458 do 1634)

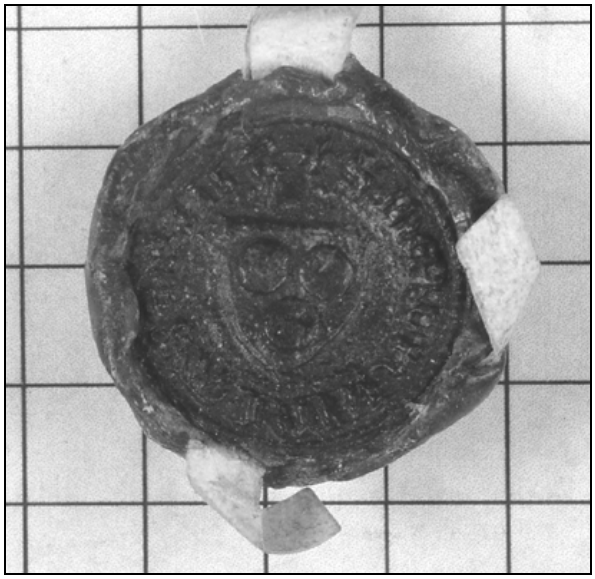
Predniki svaka Jakoba III. Strmolskega, Friderika Raina (*Raynerja, Rainerja, Rayna*), za katere obstajajo podatki, so bili ortenburški fevdniki iz dvora Breg pri Begunjah (*Rain bei Wigaun*) v Radovljiški fari, ki ga je v letu 1338, poleg bližnjega dvora Begunje (hoff zw Fy*gaun bei der kirichen*) posedoval njegov ded Nikolaj Rain.[80] Raini so v začetku 15. stoletja postali fevdniki ortenburških dedičev Celjskih.

Za rodbino Rain je Bogo Grafenauer domneval, da je bil njihov viteški dvor morda Breg ob Kokri, vendar vsi do sedaj znani viri kažejo na to, da je bil to verjetneje Breg pri Begunjah.[81]

Grb Rainov prikazuje tri črne krogle na srebrnem ozadju. Zanimivo je, da imajo podoben grb tudi Podkrnoški vitezi, le da se tu govori o krogih oz. mlinskih kamnih, ki so srebrni na rdečem ozadju.[82]

Nikolaj Rain je imel tri sinove, Friderika, ki se je oženil z Jeuto Paradeiser, hčerko Jurija Paradeiserja in Jeute z Rožeka,[83] Ulrika in Martina, ki se je poročil s hčerjo Ulrika Dürrerja ter je bil oče našega Friderika. Friderik je imel še brate Jurija, Janeza, ki je bil župnik v Moravčah,[84] Petra, ki se je oženil z Marjeto Črnomaljsko in živel v Kamniku, ter Nikolaja, ki je živel v dvoru na Bregu[85] in je imel hčer Magdaleno (*Maylo*).[86] Magdalena je možu Janezu Haunsbergu, gradiščanu na gradu Waldenberg in v Radovljici, prinesla za doto dvor Begunje.[87] Ob njeni drugi poroki z Jurijem Ka

79 Vischer, *Topographia*, sl. 117.
80 Smole, *Graščine*, str. 73. Magdalena, vdova Janeza Haunsberga, navedena na tej strani, ni bila hčerka tega Nikolaja, ampak njegovega pranečaka Nikolaja (Glej Schönleben, *Addendum*, geslo Rain in Witting, Beiträge, str. 119).
81 Otorepec, Občina Preddvor, str. 85.
82 Krassler, *Wappenschlüssel*, str. 35, 72 in 76.
83 Witting, Beiträge, str. 126.
84 1385, 2/2, Otorepec, Gradivo V, AS 1063 – 5139.
85 1415, 24/8, s. l., Otorepec, Gradivo za zgodovino Radovljice, št. 94, str. 23.
86 Schönleben, *Addendum*, geslo Rain.
87 Schönleben, *Addendum*, geslo Rain.

Pečat Martina Raina (1357 I 21); Pečat Petra Raina (1397 V 13) (AS 1063, Zbirka listin).

cijanarjem je dvor pripadel tej rodbini in v 16. stoletju so ga prezidali v renesančnem slogu ter ga preimenovali v Kacenštajn.[88] Magdalenina vnuka sta bila Franc Kacijanar, ljubljanski škof in Janez, mož Elizabete Strmolske. V letu 1472 sta brata Andrej in Jurij Rain kupila še bližnji dvor Breg ob Savi pri Žirovnici (*hof am Rain*).[89]

Videti je, da sta ob koncu 14. stoletja brata Friderik in Peter prenesla področje svoje dejavnosti iz Begunj v okolje Kamnika. Že njunega očeta Martina (*Märtleina*) je Erhart Kamniški imenoval "ljubi svak", čeprav podatkov o morebitni Martinovi sestri ni zaslediti, ter ga prosil, da mu je pečatil listine.[90] Peter se je z ženo Marjeto najmanj do leta 1409 kot spoštovan kranjski deželan[91] pogosto pojavljal v listinah kamniškega območja,[92] V listini iz leta 1397 imenuje Marka Stüpla iz Kamnika svak (*swager*), v listini iz leta 1401 pa stric (*öham*), iz česar se lepo vidi, kakšne nedoslednosti so se v tistih časih dogajale ob naslavljanju sorodnikov. Osterman, sin Marka Stüpla, je bil kranjski deželni vicedom in je naslavljal Petra kot svojega strica.[93]

Friderik in njegova družica s Strmola sta imela hčer Nežo, ki je postala priorinja v Velesovem, ter sinove Andreja, Jurija, Janeza in Jakoba.[94] Friderik je v letu 1418 prodal dve kmetiji v Tenetišah in Boboviku v kranjski fari sorodnici (*meinen lieben müemen*) Neži Apfalter, redovnici v Velesovem.[95] V listini iz leta 1436, ki jo je izstavil malo pred smrtjo, je kot njegov dedič naveden Andrej (*Andre von Rain*).[96]

Trditev, da sta bila v letu 1444 posestnika deželno knežjega fevda Strmol Jakob in Jurij Polc, ni preverljiva, kajti kljub velikemu številu listin, ki omenjajo Polce, ki so bili večinoma duhovniki na Gorenjskem in v Moravčah, nobena ne izkazuje najmanjšega namiga, da bi imeli Polci kakršno koli zvezo s Strmolom.[97]

Najslavnejši član rodbine Rain v 15. stoletju je bil Friderikov najstarejši sin Jurij, ki je bil leta 1458[98] prvič omenjen kot kranjski deželni vicedom, nato pa najdemo njegovo ime vse do leta 1469 v številnih uradnih in privatnih listinah. Že v letu 1444 je podedoval Breg pri Begunjah po umrlem bratu Janezu, ki ga je ta po smrti svojega očeta Friderika imel v zakupu od Celjskih.[99] Breg pri Begunjah je nato okrog leta 1460 od cesarja Friderika III. prejel Jurijev nečak Janez, sin brata Andreja,[100] Jurij pa je v tem letu od Marjete, vdove kamniškega meščana Mikše Merkesa kupil eno

88 Smole, *Graščine*, str. 73.
89 Glej op. 113.
90 1355, 4/10, AS 1063 – 5295, 1357, 21/1, obe listini: Otorepec, Gradivo V.
91 Globočnik, Der Adel, str. 10. Raini so postali kranjski deželani v 14. stoletju in skoraj gotovo je ta čast pripadla Petru, ki je bil med vsemi člani rodbine v tem času najbolj dejaven.
92 *Pečatil listine:* 1393, 19/1, AS 1063 – 5146; 1395, 16/10, s.l., AS 1063 – 5147; 1396, 10/1, AS 1063 – 5148; 1403, 11/6; 1406; 26/6, 1409, 4/5, s.l, AS 1063 – 5156; prodajal ali posredoval v sporih: 1397, 13/5, AS 1063 – 6575; 1400, 25/10, AS 1063 – 6586; 1401, 6/4, AS 1063 – 6587; vse naštete listine: Otorepec, Gradivo V.
93 1403, 11/6, Otorepec, Gradivo V.
94 Schönleben, *Addendum*, geslo Rain.
95 1418, 21/4; Otorepec, Gradivo V; AS 1063 – 5375.
96 Glej opombo 60.
97 Jakič, *Vsi slovenski gradovi*, str. 316.
98 1458, 8/8, s. l., Otorepec, Gradivo V.
99 Otorepec, Gradivo za zgodovino Radovljice, št. 111, str. 27.
100 Otorepec, Gradivo za zgodovino Radovljice, št. 114, str. 28.

tretjino dvora Pleker pri Kamniku.[101] V letu 1462 mu je cesar Friderik III. kupljeno posest podelil, Jurij pa mu je v zameno dal posest v Dolah nad Škofljico, tako da so odtlej dohodki te posesti za padli vicedomskemu uradu.[102] V letu 1460 je Jurij od cesarja prejel tudi desetino pri Kamniku ob Bistrici,[103] od ljubljanskega meščana Ostermana pa je kupil dvorec v mestu Kamnik in desetine v mengeški fari.[104]

Jurij je imel tudi hišo z dvema domcema na Novem trgu v Ljubljani, ki jo je v letu 1464 kupil od Jurija Črnomaljskega, glavarja v Postojni in na Krasu.[105] Zanimivo je, da v tej kupoprodajni po godbi ni naveden znesek prodaje, ampak glavar Jurij zatrjuje, da mu je vicedom Jurij dal denarni znesek, ki mu nadvse ustreza *"nach statrechten zu Laybach"!* Istega leta je Jurij od ljubljanskega meščana Merta Politscherja in žene Uršule kupil še pristavo (*mairhof*) v Gradišču, kasneje imenovano Abondijev dvorec.[106]

V letu 1465 je Jurij še razširil svojo ljubljansko rezidenco; od ljubljanskega meščana Gašperja in žene Margarete je kupil vrt v Gradišču.[107] Pa mu še ni bilo dovolj; v naslednjih letih mu je cesar Friderik III. podelil mesarsko stojnico in javno ko pališče v Ljubljani.[108] Mesarsko stojnico je Jurij kmalu prodal Konradu Höltzlu, oskrbniku nemške ga viteškega reda v Ljubljani.[109] Njivo v Gradišču je prodal nemškemu viteškemu redu že nekaj let pred tem.[110] Jurij je nato kupil še hišo z domcem na Novem trgu,[111] v letu 1469 pa je od Doroteje, vdove Martina iz Dupelj in njenih otrok kupil še drugo tretjino dvora Pleker.[112]

Breg nad Savo pri Žirovnici (*hof am Rain*) sta Jurij in brat Andrej v letu 1472 kupila od Gašperja Haunpecha, oskrbnika bližnjega Waldenberga.[113]

Vicedom Jurij je bil res podjeten mož in prav kakor je znal večati ter obvarovati svoje lastno premoženje, je znal kot dober gospodar ohranjati deželno knežje premoženje. V letu 1466 je Friderik III. hvaležno zapisal, da mu je rešil iz zastave gra dove Svibno, Waldenberg in Zgornji Mokronog.[114]

Vicedom Jurij je znan tudi po junaških borbah s Turki, ki so skoraj vsako leto udarili čez južno mejo in pustošili po deželi. V letu 1469 jih je pri drlo kar 10.000. Jurij je v rekordnem času zbral 20.000 mož ter prihitel na pomoč Juriju Hohen wartu, kranjskemu in metliškemu glavarju. Ko so Turki slišali za to vojaško premoč, so se na hitro umaknili, seveda z bogatim plenom in ujetniki. Državna oblast pa se do tega leta še ni dobro zavedala turške nevarnosti, čeprav je cesar Friderik III. že v letu 1463 ukazal vsem prebivalcem mest okrog Ljubljane, naj mesta utrdijo, ker so Turki zavzeli Bosno.[115] Ker ni bilo nobene pomoči od države, so se stanovi vseh treh dežel Notranje Avstrije, Kranjske, Koroške in Štajerske, kljub prepovedi, v letu 1469 zbrali v Šentvidu, stari pre stolnici Koroške. Med udeleženci je bil tudi Jurij Rainer. Sklenili so, da bodo sami pregnali Turke iz Slovenske marke in to so tudi storili.[116]

Jurij je bil vicedom do leta 1472.[117] Umrl je v letu 1474.[118] Njegov nagrobnik se nahaja na zu nanji steni križevniške cerkve.

Nagrobnik vicedoma Jurija Raina ob zidu Križevniške cerkve v Ljubljani, ok. 1474. (foto: Lidija Slana)

101 1460, 12/12, s. l., Otorepec, Gradivo V; AS 1063 – 692.
102 1462, 15/3, Ljubljana; Otorepec, Gradivo V; AS 1063 711.
103 1460, 15/1, Dunaj; Otorepec, Gradivo V.
104 1460, 31/3, Otorepec, Gradivo V; AS 10 63 – 680.
105 1464, 13/1, s. l.; Otorepec, Gradivo V; AS 1063 – 723; Dimitz, *Geschichte Krains*, I, str. 324.
106 1464, 19/10; Otorepec, Gradivo V; AS 1063 – 729; Smole, Graščine, str. 63.
107 1465, 21/1; Otorepec, Gradivo V; AS 1063 – 735.
108 1466, 25/10, Gradec; Otorepec, Gradivo V.
109 1467, 16/1; AS 1063 – 750; Otorepec, Gradivo V.
110 1463, 6/5, Otorepec, Gradivo V; AS 1063 – 735.
111 1467, 16/1, s. l.; Otorepec, Gradivo V; AS 1063 – 749.
112 1469, 17/1; Otorepec, Gradivo V; AS 1063 – 768.
113 Smole, *Graščine*, str. 408; Stopar, *Grajske stavbe VI*, str. 33.
114 Otorepec, Gradivo za zgodovino Radovljice, št. 132, str. 28.
115 1463, 5/6, Otorepec, Gradivo V; AS 1063 – 735.
116 Dimitz, *Geschichte Krains*, I, str. 280–281.
117 Dimitz, *Geschichte Krains*, I, str. 328.
118 Valvasor, *Die Ehre*, IX, str. 79.

V letu 1471 so Turki razdejali samostan Vele sovo in veliko ljudi iz bližnje in daljne okolice odpeljali v sužnost. Podatkov, da bi naredili škodo tudi gradu Strmol, ni. Verjetno so ga Raini do takrat že utrdili in prejšnjemu nezavarovanemu dvoru dodali obzidje, vendar se še v letu 1479 iz recno omenja kot dvor (*hof zu Stermul*).[119]

Andrej Rain, ki je po materini strani s smrtjo Jakoba, zadnjega Strmolskega na Gorenjskem, okrog leta 1458 postal dedič Strmola, je bil poročen z Ano Gall, hčerko Viljem Galla z Gallensteina.[120] Imela sta najmanj štiri sinove, Jakoba, ki je bil župnik v Kamniku in oglejski generalni vikar,[121] Janeza, ki je okrog leta 1460 prejel Breg pri Be gunjah, ter Jurija in Friderika, ki sta prebivala na Strmolu. Jurijeva prva žena je bila verjetno sestra kranjskega deželnega upravitelja, Ulrika Paradei serja, kajti v letu 1492 je Jurij imenoval Ulrika "ljubi svak",[122] Ulrik pa je bil poročen s Praksedo, sestro Gašperja Kamniškega.[123]

Nagrobnik Andreja Raina ob zidu Križevniške cerkve v Ljubljani, ok. 1477. (foto: Lidija Slana)

Andrej je bil v letu 1475 upravitelj na vice domskem uradu (*verweser des Vicedomamtes*) v Ljubljani, po Valvasorju pa naj bi bil kranjski de želni vicedom, ki je umrl 1477 in čigar nagrobnik se nahaja polega nagrobnika brata Jurija na kri ževniški cerkvi.[124]

Ne vemo točnega datuma Andrejeve smrti, vse kakor je bil Jurij kot najstarejši sin uradno priznan za dediča 20. septembra 1479, ko je od cesarja Friderika III. v imenu bratov in sester ter v svojem lastnem postal fevdnik na naslednjih posestvih in prejemnik desetin z vsem pripadajočim:

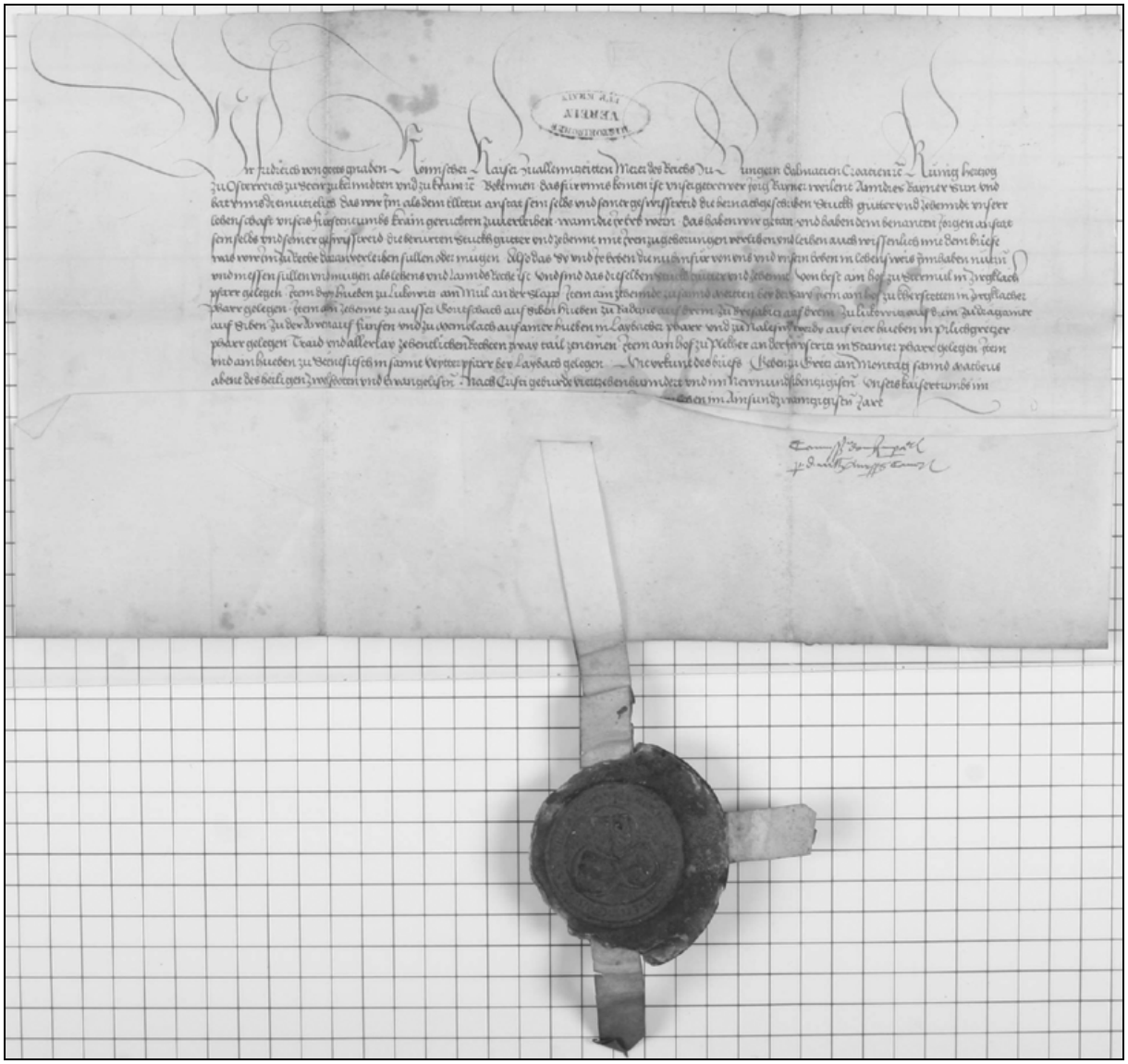
- dvor Strmol v cerkljanski fari,
- dvor v Češnjevku (*Kherstetten*) v cerkljanski fari,
- dvor Pleker ob Bistrici v kamniški fari,
- tri kmetije v Lukovici in mlin v Slapah v ljubljanski fari,
- kmetija v Stanežičah v šentviški fari,
- desetine v Šmartnem ob Savi (Sannd Mertten bey der Saw), od sedmih kmetij pri Goričah (*Goritschach*), od treh kmetij v Radni (*Radtz ne*), v Brezovici. (*Bresabicz*), v Lukovici (*Luko witz*), od sedmih kmetij v Dragomeru pri Brezovici (*Dragamer*), od petih v Logu pri Bre zovici (*zu der Awen*) in od ene v Mamolah pri Brezovici (*Memolach*), vse v ljubljanski fari, ter od štirih kmetij na Lesnem Brdu (*Nalesny werdy*) v polhograjski fari.

Listina je bila izdana v Gradcu, ob robu pa je bila kasneje zapisana opomba, da je bil iz mlina v Slapah zgrajen sedež Fužine (*der sitz Khalten brun*). Dejansko so morali Raini mlin v Slapah prodati Khislom pred letom 1528, kajti ta letnica, zapisana na plošči nad vhodnim portalom v grad, pomeni začetek njegove gradnje.[125]

Jurij je v letu 1492 bratu Frideriku prodal svoj delež pri dvoru in posestvu v Dragomlju, fevd deželnega kneza, ki sta ga v tem letu kupila od Boltežarja Črnomaljskega. Listino je pečatil deželni upravitelj, Jurijev svak Ulrik Paradeiser.[126]

Jurij s prvo ženo ni imel otrok in očitno je kmalu po letu 1492 umrla, kajti pred letom 1496 se je oženil z Barbaro Sauer s Kozjaka. Kmalu po rojstvu sina Franca (1497) in hčerke Katarine (1498) je Jurij v letu 1499 umrl in Barbara se je v letu 1505 ponovno poročila. Vzela je Krištofa Galla, s katerim je imela še štiri otroke.[127]

119 Stopar, *Grajske stavbe VI*, str. 136.
120 AS 1075 – Rodovnik rodbine Gall, št. 72.
121 1454, 18/3, Kamnik; *pečatil*: 1462, 15/3, Ljubljana, Oto repec, Gradivo V; AS 1063 – 711 (glej op. 102).
122 Glej op. 121.
123 1494, 30/4, AS 1063 – 917; Otorepe c, Gradivo V.
124 Dimitz, *Geschichte Krains*, I, str. 315, Valvasor, *Die Ehre*, IX, str. 80.
125 Reisp, *Grad Fužine*, str. 7.
126 Smole, *Graščine*, str. 138; 1492, 31/7, Otorepec, Gradivo V, AS 1063 – 893.
127 AS 1075 – rodovnik rodbine Gall, Lavrič, *Odsev*, str. 204.

Listina, s katero je cesar Friderik III. dne 20. septembra 1479 podelil Juriju Rainu dvorec Strmol in druga posestva (AS 1063, Zbirka listin).

Jurijev brat Friderik in varuh malega Franca je v letu 1495 zamenjal posestvo Dragomelj z Jakobom Gallom z Gallenberga za posestvo pod Šentjursko goro pri Svetem Križu blizu Moravč. Friderik je sklenil kar dobro kupčijo, saj je poleg posestva prejel še 354 ogrskih zlatih dukatov.[128] V letu 1498 je kupil še proseno in laneno desetino v raznih vaseh v fari Šentrupert,[129] istega leta pa se je poravnal z materinima bratoma, Ulrikom in Ludvikom Galloma, zaradi desetin, drvarjenja ipd. na posestvu v fari Trebnje.[130]

Friderik in soproga Neža Mordax sta imela dve hčerki. Starejša Katarina se je poročila s Krištofom Gallenbergom, mlajša Neža pa z Jurijem Apfaltrom z Roj.[131]

Strmol je podedoval Jurijev sin Franc. V deželni službi je bil odbornik, blagajnik in prisednik deželnih stanov. Bil je med prvimi simpatizerji protestantizma in je navezal prisrčne stike s Primožem Trubarjem že ob njegovem prvem prihodu v Ljubljano v letu 1536, ko je ta postal vikar v ljubljanski škofiji. V tem letu je bil imenovan za ljubljanskega škofa Franc Kacijanar, ki je bil protestantom zelo naklonjen. Iskreno prijateljstvo

128 1495, 25/11, AS 1063 – 1845. (*na zapisu v računalniku v ARS je navedena napačna letnica 1595*).
129 1498, 29/9, Otorepec, Gradivo V, AS 1063 – 944.
130 1498, 19/11, Otorepec, Gradivo V, AS 1063 – 945.
131 ZAL LJU 340 – Lazarinijeva genealoška zbirka, geslo Rain.

je povezovalo Trubarja z rodbino Rain vse dokler ni bil v letu 1565 dokončno pregnan iz Kranjske.[132]

Franc Rain je bil po letu 1540 nekaj časa tudi oskrbnik na gradu Smlednik,[133] v letu 1545 pa je bil kranjski deželni upravitelj in med drugim je bila njegova naloga tudi razsojanje v sporih med kranjskimi deželani.[134] Poročen je bil z Amalijo Sigersdorf. Imela sta dvanajst otrok, od katerih so trije fantje umrli že v otroških letih, polnoletnost je dočakalo vseh sedem hčera in dva sinova. Hči Ana se je poročila z Jurijem, sinom Janeza Schwaba in Marjete, zadnje potomke rodbine Lichtenberg,[135] njena sestra Marija Ester pa z njegovim bratom Andrejem. Tako je rodbina Rain stopila v sorodstvo s Schwab-Lichtenbergi, kar je mogoče botrovalo prodaji Strmola tej rodbini v naslednjem stoletju.[136] Hči Maksimiljana se je v drugem zakonu poročila z Erazmom Raumschisslom, pranečak njenega moža Leopold pa je igral, kot bomo videli kasneje, v letih 1641 do 1643 pomembno vlogo v zvezi s Strmolom.

Franc je umrl v letu 1555 in je pokopan v Velesovem. Jurij, njegov naslednik, rojen 1532 na Strmolu, spada med najbolj vidne protestante svojega časa. Ko je Trubar v letu 1561 potoval iz Ljubljane v Urrach, se mu je zdelo najbolj varno, da prvo noč prespi pri prijateljih na Strmolu.[137]

Raini se, z izjemo vicedoma Jurija v 15. stoletju, niso radi bojevali, pač pa so bili izraziti humanisti in učenjaki. V 16. stoletju, v katerem je ta protestantska rodbina doživela svoj višek, in so se številni kranjski plemenitniki odlikovali v junaških bojih proti Turkom, ki so skoraj vse stoletje napadali Kranjsko, se je bojev s Turki udeležil le en član družine, Jurijev sin Jurij Žiga in v boju tudi padel. V svoji hiši v Ljubljani, predvsem pa v slikovitem gorenjskem gradu so brali knjige, se ukvarjali z glasbo, posebej s petjem, ter se izobraževali, kajti protestanti so vsestransko vzpodbujali izobrazbo vseh stanov in obeh spolov. Seveda so bili dejavni tudi v deželnem zboru. Prav tako kot oče Franc je bil tudi Jurij odbornik v deželnem zboru, ni pa dosegel očetove pomembne službe deželnega upravitelja.[138] Iz leta 1579 je znana Jurijeva prošnja, da ga ne bi imenovali v neko poslanstvo, saj je prezaposlen z delom v kar sedmih komisijah![139]

Tudi v družinskih zadevah je bil Jurij Rain precej dejaven. V letu 1567 je omenjen kot varuh mladoletnega brata Boltežarja Raspa, ki ga je zastopal v sporu z Janezom Raspom z Osterberga nad Sostrim zaradi neke dediščine.[140] Poročen je bil z Marjeto Paradeiser, s katero je imel osem hčera in tri sinove. V otroških letih sta umrli dve hčeri in sin, drugi sin je padel v boju, od sinov je ostal edino naslednik Franc Jurij.

Krstni boter Franca Jurija, ki se je rodil 1562, je bil seveda družinski prijatelj Primož Trubar. Franc Jurij je rasel v čistem protestantskem okolju, za domačega učitelja – preceptorja je imel znanega protestantskega pridigarja Gregorja Kristanca.[141] Ko je bil star trinajst let, mu je Trubar v daljni Nemčiji posvetil knjigo *Katehismus z dvejma izlagama*. Ni čudno, da je v svoji knjižnici na Strmolu imel dela slovenskih protestantov. Njegovo izobra-

Dalmatinova Biblija iz leta 1584. Nahajališče: Grad Brdo pri Kranju. (foto: Bogdan Kladnik)

132 Rupel, *Primož Trubar*, str. 45.
133 Levec, Flödnik, str. 50.
134 1545, 4/12, AS 1063 – 1386.
135 Lichtenbergi so bili znana srednjeveška plemiška rodbina na Kranjskem, skromne razvaline njihovega gradu so še danes vidne blizu Valvasorjevega Bogenšperka. Marjeta, zadnja potomka in dedinja rodbine, se je v letu 1540 poročila z Janezom Schwabom s Tuštanja, ki je prevzel tudi njen priimek in potomci so se do konca 17. stoletja, ko so opustili prvi del priimka, imenovali Schwab-Lichtenberg.
136 ZAL LJU 340 – Lazarinijeva genealoška zbirka, geslo Rain.
137 Rupel, *Primož Trubar*, str. 129.
138 V letu 1568, Valvasor, *Die Ehre*, IX, str. 85.
139 Žvanut, *Od viteza do gospoda*, str. 147.
140 1567, 29/1, AS 1063 – 1558.
141 Žvanut, *Od viteza do gospoda*, str. 62.

ženost kaže tudi seznam drugih knjig, zabeleženih v njegovem zapuščinskem inventarju, sestavljenem po njegovi smrti v letu 1618. V njegovi zapuščini se je med drugim nahajala Dalmatinova Biblija z osebnim avtorjevim posvetilom, Trubarjevi prevodi *Hišne postile, Novega testamenta* in *Prvi del Novega testamenta*, in še mnoge druge, skupaj 32 publikacij. Njegovo humanistično naravnanost kažejo tudi dela Vergila, Plutarha in Petrarce.[142]

Franc Jurij je bil poročen s svakinjo, plemenito Raunach, katere brat Andrej je bil poročen z njegovo sestro Katarino. Imela sta sina Jurija Jakoba in Franca Krištofa ter hčer Ano Marijo. Otroci so odraščali v razmerah silovitega preganjanja protestantov, ki se je kazalo na različne načine. Tipičen primer krutega zatiranja nove vere so bile tudi odklonitve pokopov umrlih. To se je zgodilo tudi Elizabeti Roschauer, hčerki Franca Raina, ki je sicer živela v Gorici, a je želela biti pokopana v Ljubljani. Ko je v letu 1580 umrla, so jo prepeljali pred ljubljansko stolnico, ki so jo morale mestne oblasti s silo odpreti, da so lahko opravili pokop.[143]

Kranjski protestanti, ki niso hoteli prestopiti v katoliško vero, so se začeli izseljevati v protestantske dežele že ob koncu 16. stoletja, množično pa so zapustili Kranjsko po 1. avgustu 1628, ko jih je v to prisilil znani razglas cesarja Ferdinanda II., zmagovalca v bitki na Beli gori. Zanimivo je, da so nekateri člani rodbin ostali na Kranjskem, navzven sprejeli katoliško vero, svojih bratov in bratrancev pa dolgo časa niso pozabili, saj so jim ti iz nove domovine še vedno skrivaj pošiljali protestantske knjige.[144]

Tudi Raini niso bili nobena izjema. Od obeh sinov Franca Jurija, ki je umrl 1618, je Franc Krištof s sinovoma Janezom Krištofom in Janezom Joahimom po letu 1628 zapustil Kranjsko. Žena Ana Hagen mu je umrla že pred nekaj leti. Potomci Franca Krištofa so ob koncu 17. stoletja v Regensburgu dosegli grofovsko čast.[145]

Jurij Jakob, drugi sin Franca Jurija, je sprejel katoliško vero in ostal na Strmolu. Grad in posestvo sta v letu 1634, leto dni pred njegovo smrtjo, z ženo Magdaleno Stemberg prodala bratrancu v drugem kolenu, Francu Krištofu Schwab-Lichtenbergu, vnuku Ane Rain.

Na Strmolu je bil leta 1613 rojen tudi sin Jurija Jakoba, Janez Friderik Rain, kemik oz. alkimist.[146] Janez Friderik je do svojega 21. leta živel na Strmolu. Mogoče so mu zgodbice o plemenitih kovinah in drugih zakladih v Dvorjanskem hribu, ki so jih iskali prejšnji lastniki Strmola in ki jih je kasneje tako vneto popisal Valvasor, ostale v glavi, tako da je po preselitvi v Ljubljano nadaljeval kemične študije in lastnoročno napisal velike kemične foliante, čudovito poslikane z lepimi '*Chymischen*' barvami in okrašene s figurami. Te foliante naj bi sam predal njegovemu veličanstvu cesarju in so se v Valvasorjevem času nahajali v cesarski dvorni knjižnici.[147] V Ljubljani je v letu 1680 izdal publikacijo o kamnu filozofov (*de Lapide Philosophorum*). Janez Friderik v letih svojega ustvarjanja ni več živel na Strmolu, pač pa se je gotovo poznal z drugima dvema alkimistoma te dobe, Henrikom Konradom baronom Ruessensteinom, takratnim lastnikom Strmola, in Boštjanom Rechbergom. Slednji je bil zdravnik v Ljubljani in je napisal delo *Arcana Chymica*.[148]

Raini so po odhodu s Strmola živeli na Kranjskem v svoji hiši v Ljubljani, podedovani še iz časov daljnega prednika vicedoma Jurija.

Kratko obdobje Schwab-Lichtenbergov na Strmolu

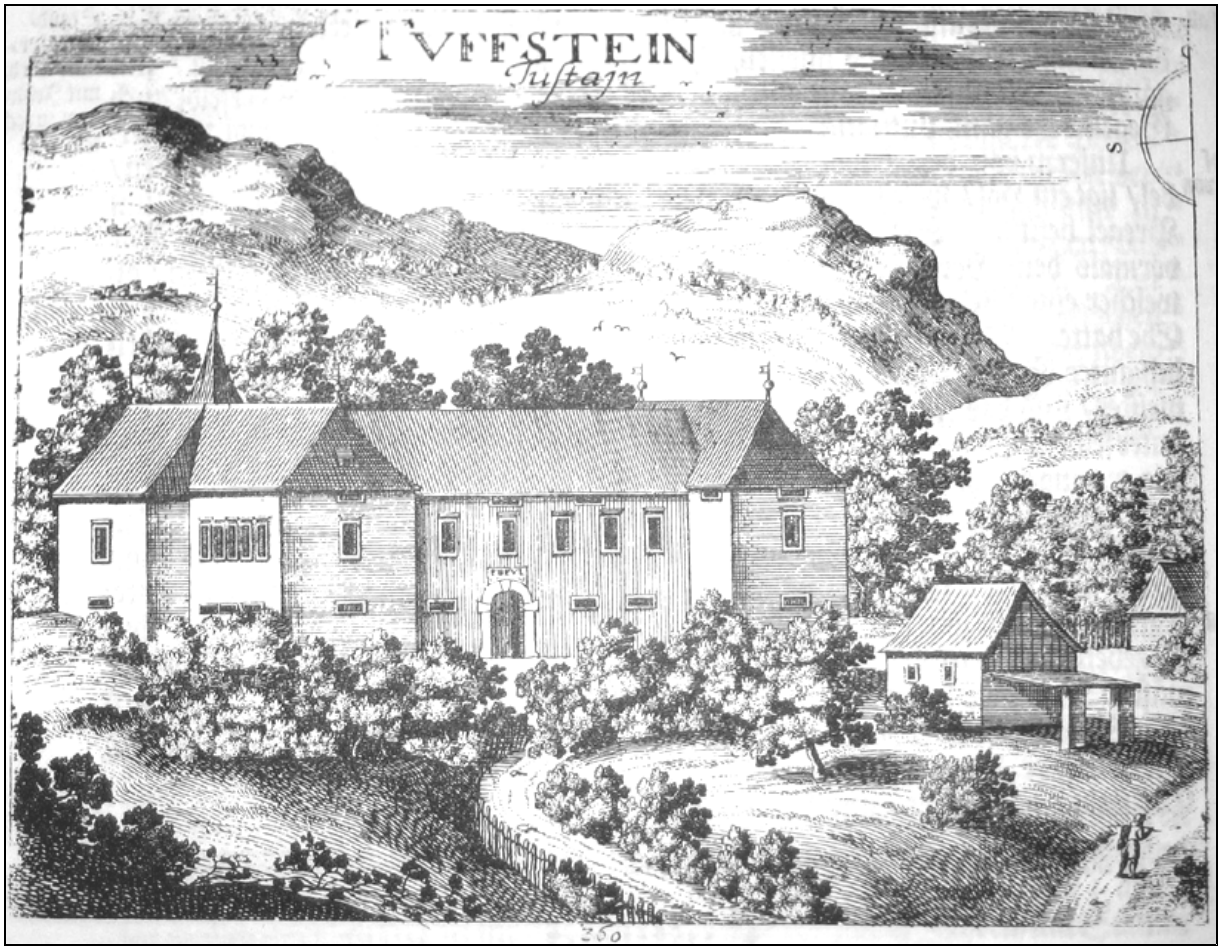
Franc Krištof Schwab-Lichtenberg s Tuštanja je kupil Strmol 14. avgusta 1634 in ga obdržal dobrih devet let. Pravzaprav so prvo pismo o prodaji sklenili že 26. septembra 1630, vendar se prodaja iz neznanih razlogov ni izvršila.

Priimek Schwab izdaja nemški izvor prisel jencev na Kranjsko. Nekega Tomaža Schwaba najdemo v Metliki v letu 1424.[149] Neki drug Tomaž Schwab, morda njegov potomec, je bil v letu 1493 ugleden kamniški meščan. Ugled si je še povečal s poroko z Nežo, hčerko deželnega upravitelja Jurija Črnomaljskega.[150]

Njegov sin Jurij Ditrik je bil v letu 1515 sprejet v deželne stanove,[151] vnuku Janezu pa je uspel prodor v "visoko družbo", ko se je v letu 1540 oženil z Marjeto, dedinjo starodavnega in slavnega rodu vitezov Lichtenbergov.[152]

Kot je že navedeno zgoraj, se je Janezov sin Jurij leta 1546 oženil z Ano Rain s Strmola. Mogoče se prastarša Tomaž in Neža še nista naselila na gradu Tuštanj pri Moravčah, ki je bil, sodeč po letnici nad vhodnim grajskim portalom, zgrajen v letu 1490, zagotovo pa tu stanoval njun sin Jurij Ditrik; po Tuštanju pa se je smel imenovati njegov

142 AS 1075 – Strmol 1618. XII. 29. fasc. XXXX. lit. R, št. 15; Žvanut, *Knjižnice*, str. 281.
143 Žvanut, *Od viteza do gospoda*, str. 121.
144 Žvanut, *Od viteza do gospoda*, str. 130.
145 ZAL LJU 340 – Lazarinijeva genealoška zbirka, geslo Rain; Dimitz, *Geschichte Krains*, III, str. 378.
146 SBL III, str. 15.
147 Uršič, *Jožef Kalasanc Erberg*, str. 45.
148 Uršič, *Jožef Kalasanc Erberg*, str. 57 in 138, SBL III,, geslo Rain, str. 15 in SBL III, str. 61, geslo Rechberg.
149 1424, 25/9; Otorepec, Gradivo V, AS 1063 – 5569.
150 ZAL LJU 340 – Lazarinijeva genealoška zbirka, geslo Schwab Lichtenberg.
151 Globočnik, Der Adel, str. 15.
152 ZAL LJU 340 – Lazarinijeva genealoška zbirka, geslo Schwab Lichtenberg.

Grad Tuštanj pri Moravčah. (Valvasor, Die Ehre, XI, str. 606).

vnuk Jurij v letu 1575 z dovoljenjem nadvojvode Karla in ne šele v letu 1582, kot navajajo nekateri viri.[153] Ta pristavek k imenu nosijo vsi člani družine vse do delitve rodbine v tri veje v drugi polovici 17. stoletja.

Zakonca Ana in Jurij sta bila vneta protestanta. Imela sta vsaj štiri otroke, med katerimi je bil črna ovca, torej katolik, le sin Franc Krištof I. To se je najbolj pokazalo v letu 1582, ko je bila Juriju od vzeta služba oskrbnika samostana Velesovo, ki jo je več kot 30 let čisto dobro opravljal, iz edinega razloga, da je bil protestant in je bil na to mesto predlagan njegov sin Franc Krištof! Zato tudi ne preseneča, da je Franc Krištof II., sin prejšnjega, ostal na Kranjskem, medtem ko so številni njegovi sorodniki po letu 1628 zapustili deželo. Franc Krištof II. je kupil lepi strmolski grad in v njem leta 1641 tudi umrl ter je pokopan v Cerkljah.

Franc Krištof II., ki je bil rojen 1583, je imel v prizadevanjih za ustanovitev srečne družine ne verjetno smolo. V petnajstih letih je bil poročen kar štirikrat, ob smrti pa je zapustil mladoletnega sina in tri mladoletne hčere, najmlajša je bila še dojenček. S prvo ženo Ano Gaionzelli, s katero se je poročil v letu 1624, je imel hčerko Sidonijo, ki je umrla že v letu 1643, z Johano Bonomo se je po ročil v letu 1629, njun sin je umrl malo za njim. Zofija Katarina, hčerka tretje, v letu 1639 umrle žene Magdalene Attems, je na srečo dočakala pol noletnost, a se je odpovedala posvetnemu življe nju in je postala redovnica Terezija v Velesovem. Kmalu po smrti tretje žene se je Franc Krištof še enkrat oženil, tokrat s Polikseno Elizabeto Val vasor. Leto dni po poroki se je rodila hči Katarina Sidonija, ki si je edina ustvarila družino; v letu 1668 se je poročila s Francem Albertom Kaysel lom.[154]

Franc Krištof ni utegnil uživati nove družinske sreče, v letu rojstva zadnje hčerke 1641 je tudi on pri 58 letih umrl, še prej pa je določil za varuha

[153] ZAL 340 – Lazarinijeva genealoška zbirka, geslo Schwab Lichtenberg, pismo nadvojvode Karla s 25. 8. 1575 v zapuščinskem arhivu Franca Krištofa iz leta 1641; Lavrič, *Odsev*, str. 127.

[154] ZAL 340 Lazarinijeva genealoška zbirka, geslo Schwab Lichtenberg; Schollmayer-Lichtenberg, Stammtafel.

svojih otrok Leopolda Raumschissla, ki je bil po sorodstvenih vezeh med Raini, Schwabi in Raum schissli njegov daljni bratranec.

Poliksena Elizabeta se je v letu 1643 znova poročila in pooblastila varuha otrok Leopolda, da proda Strmol. Varuh je hitro poiskal kupca, ki je bil baron Konrad Ruessenstein.

Iskalci zlata – Rodbina Ruessenstein na Strmolu

Rod Ruessensteinov izvira s Koroškega, na Kranjskem so imeli grad Hmeljnik.[155] Vitezi so po stali v letu 1602, kranjski deželani v letu 1631, baroni v letu 1632.[156] Baron Konrad, ki je bil rojen 1604, se je po smrti svoje žene Felicite Raab poročil z Marijano Katarino Attems, zapustil otrokom iz prvega zakona skoraj vse premoženje in se umak nil uživat preostanek življenja v čarobno okolje Strmola, ki ga je bil v letu 1643 kupil za 13.750 goldinarjev.[157] Zakonca sta bila na Strmolu zelo dejavna, rodilo se jima je osem otrok, poleg tega pa sta preuredila in polepšala tudi že od sledi časa precej zaznamovani grad.

Konrad baron Ruessenstein je bil tudi vnet na ravoslovec. Gotovo ga je vzpodbujalo okolje, kajti okrog gradu in njegove neposredne okolice se je prepletalo nič koliko zgodb in bajk, v katerih sam Satan niti ni imel najmanjše vloge, kar pa je bila posledica z rudninami resnično bogatega ozemlja. To, da je iskal in našel sicer skromno zlato žilo v Dvorjanskem hribu nad gradom, se je zdelo vred no opisati tudi Valvasorju.[158]

Konrad je umrl v letu 1668. Njegov naslednik Henrik Konrad, ki je bil rojen 1. novembra 1654 na Strmolu, je nadaljeval očetove naravoslovne študije in se še bolj kot oče ukvarjal z alkimijo.[159] O dob rem gospodarjenju ni imel pojma in se je zapletal z raznimi goljufi, ki so mu obljubljali bogastvo s pomočjo alkimije, in kmalu si je začel izposojati denar, ki pa ga ni mogel vrniti. Tudi nasproti bra tom in sestram ni mogel poravnati svojih obvez nosti iz dediščine po očetu Konradu. Znan je pri mer njegove sestre Justine Julijane Rozalije, poro čene Esch, ki je prišel pred sodišče, ker ni prejela svojega dela dediščine. Preden se je zavedel, je prišlo do katastrofe.

Sprememba lastništva slikovitega gorenjskega gradu je prišla na hitro in neusmiljeno. Kamenček v celotni grmadi dolgov, ki je bil usoden, je bila preprosta zadolžnica, ki jo je Henrik Konrad okrog leta 1700 podpisal Karlu Henriku Baumgarttnerju za sposojeni znesek 1000 goldinarjev. Že v letu 1702 je deželno glavarstvo odredilo izvršbo in Konrad Henrik se je moral izseliti. Ker na sodni poziv ni odgovoril ne v tem niti v naslednjem letu, se je Baumgarttner očitno naveličal čakati in je terjatev je odstopil Lovrencu Wollwitzu. Ko tudi na zadnji narok sodišča 31. maja 1706 bivšega strmolskega graščaka ni bilo na spregled, je Wollwitz, ki je bil kot cesionar Baumgarttmerja že četrtič sodišču predložil trsko in grudo (*span und erd*),[160] prejel zaščitno pismo, deželni glavar Janez Anton knez Eggenberg pa je o tem obvestil strmolskega graščaka. V pismu je še dostavil, da povrnitev tega dolga ne sme iti na škodo drugih upnikov. Henrik Konrad pa je dobil še dve leti časa, da povrne denar.[161]

Po letu dni je bilo dovolj tudi sestri Justini Julijani. Pred 20. junijem 1707 je predložila sodišču četrtič trsko in grudo ter zahtevala svoj del de diščine z očetovega gradu in posestva Strmol.[162] Iz pisma, ki ga je deželni upravitelj Volf Vajkard Gal lenberg poslal Justini Julijani, izvemo, da je bil Henrik Konrad dolžan dediščino tudi bratu Karlu Avgustu Sebastijanu. Justina Julijana je prejela za-ščitno pismo s klavzulo, da ga vrne takoj, ko ji bo izplačana dediščina.

Henrik Konrad niti do 1709 ni poravnal svojih dolgov, zato je sodišče tožitelju Lovrencu Woll witzu, ki je bil tudi od sodišča postavljeni skrbnik Ane Marije Ruessenstein, najmlajše hčerke Henrika Konrada, izdalo zaščitno pismo do vrednosti nje govih terjatev.[163] Wollwitz si je tako pridobil grad in posestvo Strmol, čeprav se zdi neverjetno, da je v nekaj letih dolg 1000 goldinarjev narasel na vrednost, ki je bila neprimerno višja. Tudi Konradu Henriku se je to verjetno zdelo nemo goče, za vsak primer je že v letu 1704 proti Wollwitzu sprožil pravdo, ki se je vlekla skoraj pol stoletja. Zadoščenja ob dobljeni pravdi ni dočakal, umrl je v Ljubljani v letu 1716.

155 Smole, *Graščine*, str. 183.
156 Globočnik, Der Adel, str. 56.
157 Smole, *Graščine*, str. 468.
158 Valvasor, *Die Ehre*, XI, str. 561–562.
159 Uršič, *Jožef Kalasanc Erberg*, str. 280; SBL III, geslo Ruessenstein, str. 163.

160 Ljubljanski sodni red je določal naslednje: če po pravnomočnosti sodbe, s katero je bilo nekemu zahtevku ugodeno, obvezanec ni zadostil nasprotniku, je ta uvedel izvršilni postopek (*Auffweisung*) na prvem zasedanju po prejemu končne sodbe. Sodni organ je nato na treh naslednjih narokih prinašal pred sodišče trsko in grudo (*Span und Erd*, zato se izvršba na nepremičninah imenuje tudi *Spaenung*). Sodni organ je pri tem hodil na sedež gospodarstva, nad katerim se je vršila izvršba in – vsaj prvotno – odrezal trsko z vrat in pograbil pest prsti. Če se zavezanec na teh treh narokih ni oglasil in ni ugodil zahtevajočemu upniku, je sodišče poslednjemu izstavilo zaščitno pismo (*Schermbrief*), s katerim je v bistvu dobil zapadlostno zastavo na predmetu izvršbe. (Vilfan, *Pravna zgodovina*, str. 407).
161 1706, 31/5; AS 1063 – 2799.
162 1707, 20/1; AS 1063 – 2803.
163 1709, 25/11; AS 1063 – 2812.

Pravda, dolga pol stoletja

Plemeniti Wollwitzi so bili kmečkega porekla, a izredno sposobni in odločeni, da se visoko povzpnejo. V tistih časih je pomenilo, da si na visokem položaju le v primeru, da si plemič in član deželnih stanov. Lovrenc Prah, doma z Bleda, je postal konjeniški častnik in podprejemnik deželnih stanov. V letu 1701 je postal kranjski deželan in dobil plemiški naziv plemeniti Wollwitz z Wallersbacha.[164]

Wollwitzi so se, kljub temu da so bili novo plemstvo, kar dobro znašli med kranjskimi rodbinami. Žene oz. može so si poiskali pri plemenitih Raspih, Raigersfeldih, Schmidhoffnih, Florijančičih, Kuschlandih, Mordaxih. Čeprav so bili zelo rodovitni, so razmeroma mladi umirali in v moškem rodu izumrli v letu 1791.

Poleg Strmola so si pridobili tudi spodnji grad v Mengšu, Hotemež, Selo pri Radečah in Jelšo pri Kojskem.[165] Najdlje so imeli Strmol. Pravda, ki jo je že v letu 1704 sprožil Henrik Konrad Ruessenstein, je bila zaključena šele v letu 1752, in sicer izgubljena za Wollwitze. Suzana Felicita, vdova Lovrenčevega naslednika Lovrenca Danijela, ki je umrl v letu 1746 in je pokopan v Cerkljah, je morala dedičem Henrika Konrada Ruessensteina izplačati 21.000 goldinarjev odškodnine.[166] Suzana Felicita je umrla v decembru 1767, njeni dediči pa so grad in posestvo v letu 1768 prodali Michelangelu Zoisu ter odtlej živeli v Ljubljani.

Kaj je Michelangelo Zois iskal na Strmolu

V letu nakupa Strmola je bila trgovska in fužinarska rodbina Zois, ki je dosegla baronsko čast pred osmimi leti, še vedno v neverjetnem vzponu, in bilo je očitno, da bo postala najbogatejša na Kranjskem. Otroci iz prvega zakona Michelangela Zoisa so bili že odrasli in so živeli na svojih gradovih in posestvih, v tem letu pa je postal polnoleten tudi Michelangelov prvorojenec iz drugega zakona, bodoči mecen Žiga.

Michelangelo je iskal železovo rudo po vsej Kranjski. Je morda slišal za skrivnostni Dvorjanski hrib za Strmolom, po pripovedovanju baje poln rude, in se ni oziral na neuspešna prizadevanja Ruessensteinov, da bi gori iztrgali skrivnost? Ali pa je slišal, da je lepo posestvo z gradom naprodaj in si ga je zaželel, tako kot že vrsto gradov po vsem Kranjskem? Verjetno bo držala prva domneva, kajti če ne bi nečesa tu zaman iskal, posestva ne bi prodal, ampak bi ga namenil otrokom, tako kot pred tem vse druge gradove. Ko pa je v letu dni ugotovil, da z rudo ne bo nič, kar je pred več kot sto leti ugotovil že Konrad Ruessenstein, se je gradu na hitro znebil. V Letu 1769 ga je prodal Francu Ksaverju Dietrichu.

Dietrichi in Urbančiči na Strmolu

V istem letu, kot je kranjski posestnik Franc Ksaver Dietrich kupil Strmol, je njegov brat Aleksander kupil grad Gamberk blizu Zagorja, vendar ga je že v letu 1785 izročil bratu za letno rento 1000 goldinarjev.[167]

Dietrichi so imeli posebno dobre odnose s Zoisi na Brdu in so se pogosto obiskovali. Tam je Konstanca, hči Franca Ksaverja, spoznala Martina Urbančiča in se v letu 1783 z njim poročila. Martin Urbančič je bil od leta 1774 kaščar in upravnik gospostva Rakovnik pri Mirni na Dolenjskem, od leta 1779 pa je bil zelo podjeten in uspešen upravnik gospostva Brdo, ki je bilo takrat že v lasti Michelangelovega naslednika Žige.[168]

Franc Ksaver Dietrich je imel številno družino in ko je 9. septembra 1802 izročil gospostvo Strmol sinu Vincencu, je moral ta obljubiti, da bo dedičem razdelil 32.000 goldinarjev, tako da bo vsak, vključno z njim, prejel 4000 goldinarjev. Ti dediči so bili Vincenčeva brata dr. Rajmund in Jožef, sestre Rebeka, Antonija, od leta 1796 vdova Konstanca Urbančič z otroki in Terezija, poročena Planinc.

V času, ko je bil na Strmolu gospodar Vincenc Dietrich, je v letih med 1817 in 1826 nastal tudi franciscejski kataster, iz katerega razberemo, da se je gospostvo Strmol raztezalo na dve katastrski občini, Češnjevek pri Kranju in Grad, ter je obsegalo devetnajst celih in sedem petnajstin kmetije.[169]

Vincenc je umrl 30. marca 1842 brez potomcev. Strmolsko posestvo so si v enakih deležih razdelili njegov brat Jožef, ki je podedoval tudi Gamberk, sestri Antonija Homan in Terezija Planinc z možem Ignacem ter nečaki Alojz, Janez Nepomuk in Fidelis Urbančič. Dediči so že 15. maja naslednjega leta gospostvo prodali na dražbi. Najboljši ponudnik je bil kar Alojz Urbančič, ki je zanj odštel 23.100 goldinarjev.

Alojz, ki je že v letu 1823 bratu Janezu Nepomuku prodal svojo polovico po očetu Martinu podedovanega gradu Turn pod Novim Gradom, žena Marija Brunich pa mu je bila v zakon prinesla še gospoščino Preddvor, je v letu 1850 Strmol prepustil sinu Edvardu, ki je v letu 1855 prejel še Preddvor.[170]

164 Globočnik, Der Adel, str. 61., ZAL, LJU 340, Lazarinijeva genealoška zbirka, geslo Wollwitz.
165 Jakič, *Vsi slovenski gradovi*, str. 469.
166 ZAL LJU 340 – Lazarinijeva genealoška zbirka, geslo Wollwitz; Smole, Graščine, str. 468.
167 Smole, *Graščine*, str.150.
168 Žontar, Fevdalne družine, str. 127–128.
169 Smole, *Graščine*, str. 467.
170 Žontar, Fevdalne družine, str. 128–129.

Edvard je obe posestvi užival do leta 1890, nato pa ju je izročil sinovoma, doktorjema Edvardu in Viktorju, in sicer Edvardu polovico Strmola, Viktorju pa drugo polovico in celoten Preddvor. Že v letu 1899 pa se je družina Urbančič umaknila iz Strmola. Grad in posestvo je za 35.500 goldinarjev kupil bližnji sosed, gimnazijski profesor Jožef Jenko, posestnik iz vasi Grad pri Cerkljah.[171]

Gimnazijski profesor – strmolski graščak

Josip Jenko je bil rojen v Dvorjah 15. marca 1854. Gimnazijo je dokončal v Ljubljani, humanistične študije pa na Dunaju. Poučeval je na gimnaziji v Mariboru in v Kranju, od leta 1877 pa na gimnaziji v Ljubljani.[172] V času nakupa Strmola je bil, kakor je razvidno iz pogodbe o nakupu, profesor na gimnaziji v Novem mestu.[173]

Pogodba o kupoprodaji Strmola je bila sklenjena dne 30. septembra 1899. Prodajalec je bil dr. Edvard Urbančič, kar kaže na to, da mu je moral brat Viktor že prej prepustiti tudi svoj del gradu in posestva.

Profesor Jenko verjetno ni mogel v celoti uživati lepote strmolskega gradu, saj so mu službene obveznosti omejevale bivanje v tem kraju. Grad in posestvo je kmalu prodal, v letu 1910 ga je kupil Klemen Fuchs iz znane rodbine fužinarjev in lesnih trgovcev na Gorenjskem.

Železarski mogotci Fuchsi

Gilbert Fuchs je bil prvotno oskrbnik gradu St. Paternion na Koroškem in po ustnem izročilu je prišel na Jezersko med letoma 1750 in 1775, da bi na območju Lepega broda oz. današnjih Fužin kopal železovo rudo. Postavil je tri kovačnice in tu zaposleni kovači so izdelovali izdelke iz železa, ki so bili namenjeni potrebam tržaške ladjedelnice.[174] Gilbertov naslednik Jožef Ignac je nadaljeval s tem poslom in okrog leta 1788 mu je Žiga Zois dovolil, da je za pripravo oglja izsekal iglaste gozdove v Zgornji Kokri. V letu 1790 pa je od Zoisa prejel v najem večino planin v Kokri in na Jezerskem za letno najemnino 150 goldinarjev.[175]

Naslednik Jožefa Ignaca, dr. Anton Fuchs, je pred letom 1841 od Alojza Urbančiča prejel v zakup še dominikalne gozdove v okviru gospoščine Turn pod Novim gradom. Vendar je bilo v tem času obdobje fužinarstva že mimo in Fuchsi so se usmerili v lesno trgovino.

Po smrti dr. Antona Fuchsa sta v letu 1845 njegova vdova Elizabeta in sin Anton od Antona Zoisa kupila še posestvo Jezero v katastrski občini Kokra. Anton je v letu 1850 kupil grad Hrib pri Preddvoru. V letu 1867 je umrl in njegovi dediči so se v letu 1871 dogovorili, da bo dr. Gilbert prevzel nepremičnine ter izplačal brata Klemna ter sestri Margareto Rehn in Leonijo Günzl. V letu 1921 so si otroci dr. Gilberta, dr. Gilbert, ki je živel na Hribu, dr. Herman, Melita Krantz in Kristina, ki so živeli v Gradcu, ter Ivana Götz iz Welsa, razdelili dediščino, v letu 1924 pa so grad in posestvo Hrib prodali Francu Dolencu, lesnemu trgovcu iz Škofje Loke.[176]

Klemen Fuchs je v letu 1910 kupil grad in posestvo Strmol, po njegovi smrti v letu 1929 je v gradu ostala še njegova vdova Marija. Naslednikov ni bilo in 18. aprila 1936 je vdova prodala grad industrialcu, bančniku in zbiralcu umetnin Radu Hribarju.

Tragedija na Strmolu

Ne moremo se izogniti primerjavi usod Rada Hribarja in tedanjega regenta Kraljevine Jugoslavije, Pavla Karadjordjevića, ki je leto dni prej kupil grad in posestvo Brdo, komaj kakih deset kilometrov oddaljeno od Strmola. Oba sta bila poznavalca umetnosti, oba sta obnovila svoja gradova s posluhom za zgodovino in estetiko, v svojih gradovih sta zbirala dragocene umetniške predmete, oba sta bila poročena z lepoticama, oba sta sovražila vojno in ne nazadnje, doživela sta podobno usodo.

Knez Pavle sicer ni bil zahrbtno in iz človeškega pohlepa po materialnih dobrinah zverinsko ubit, je pa bil zaradi napake, ki jo je storil, ko je podpisal pristop Jugoslavije k trojnemu paktu, do konca življenja ožigosan kot izdajalec domovine in je umrl v pregnanstvu daleč od nje. Pavle je užival tudi srečno zakonsko in družinsko življenje, kar Radu žal ni bilo dano. Pavle je bil zavedno pregnan spomladi leta 1945, Rada in soprogo pa so zločinske roke pokončale že v letu 1944 in njegovo zadnje počivališče uradno ni znano. Njegovi rablji, ki gotovo še vedno dobro pomnijo dogodke tiste noči, so zaviti v molk.

Čas teče dalje

Grad je dočakal konec morij druge svetovne vojne. Njegov lastnik in obnovitelj je bil mrtev in zadnje dejanje tragedije je zabeležila odločba okrajnega sodišča v Ljubljani, izdana 17. junija 1946, na podlagi katere je grad Strmol pri Cerkljah prešel v last Federativne ljudske republike Jugo

171 Smole, *Graščine*, str. 468.
172 Lavrenčič, *Zgodovina cerkljanske fare*, str. 147.
173 Osnutek pogodbe v ZAL, LJU 357, 34/1.
174 Uranič, Furmanstvo, str. 282.
175 Žontar, Položaj podložnikov, str. 144–145.
176 Leben, Meščanske in podeželske vile, str. 66–67; Smole, *Graščine*, str. 187.

slavije.[177] V preteklih stoletjih so grad podedovali, ga prodajali in kupovali, nazadnje pa je dočakal še zaplembo in postal državna last.

Na srečo grad ni bil požgan, kakor mnogi drugi, ki so bili prav tako pomemben del naše kulturne zgodovine in niso imeli te sreče. Eden redkih gradov v Sloveniji, ki ima ohranjeno zunanjost izpred mnogo stoletij in notranjo opremo izpred vojne, ponosno opravlja svoje novo poslanstvo v službi domovine, kajti postal je eden od objektov slovenskega protokola.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

ARS – Arhiv Republike Slovenije
AS 309 – Zapuščinski inventarji.
AS 744 – Graščinski arhiv Koča vas.
AS 1063 – Zbirka listin (1063 – štirimestna številka arhivske enote).
AS 1073 – Zbirka rokopisov.
AS 1074 – Zbirka urbarjev.
AS 1075 – Zbirka rodovnikov.

ZAL – Zgodovinski arhiv Ljubljana:
LJU 340 – Fond Lazarini, genealoška zbirka.
LJU 357 – Fond Evgen Vavken, 34/1.

OBJAVLJENI VIRI

Otorepec, Božo: *Gradivo za slovensko zgodovino (1246 do 1500) – Gradivo V.* Rokopis na zgodovinskem institutu Milka Kosa ZRC SAZU, Ljubljana.

Otorepec, Božo: *Gradivo za slovensko zgodovino v arhivih in bibliotekah Vidma (Udine) 1270–1405*. Ljubljana : ZRC SAZU, 1995.

ARHIVSKO GRADIVO

Schollmayer-Lichtenberg, Heinrich: *Stammtafel der Lichtenberg in Krain (Nur nach urkundlichen Quellen),* Zusammengestellt von H. S. L., Hallerstein 1922 (rokopis v AS 744 – Graščinski arhiv Koča vas).

Schönleben, Johann Ludwig: Appendix ad Annales et Chronologiam Carnioliae sive Genealogica, Labaci 1674 *(AS 1073 – Zbirka rokopisov, I-42r).*

LITERATURA

Blaznik, Pavle: *Historična topografija slovenske Štajerske in jugoslovanskega dela Koroške do leta 1500,* I–III, ZRC SAZU. Maribor : Založba Obzorja, 1986.

Dimitz, August: *Geschichte Krains von der ältesten Zeit bis auf das Jahr 1813, I–IV*. Laibach : Ignaz Kleinmayer & Fed. Bamberg, 1874–1876.

Globočnik, Anton: Der Adel in Krain. *Mittheilungen des Musealvereines, Jahrg. XII, 1899, Heft I,* str. 1–16, *Heft II*, str. 52–64.

Grafenauer, Bogo: Srednjeveška kolonizacija in izgradnja fevdalne oblasti vzhodno od Kokre na Gorenjskem. *Kamnik 1229–1979, Zbornik razprav s simpozija ob 750-letnici mesta*. Kamnik, 2001, str. 14–18.

Grafenauer, Bogo: *Zgodovina slovenskega naroda, II. zvezek*. Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1965.

Grebenc, Jože M.: *Gospodarska ustanovitev Stične ali njena dotacija leta 1135*. Samostan Stična, 1973.

Jakič, Ivan: *Vsi slovenski gradovi : Leksikon slovenske grajske zapuščine* (dopolnjen natis). Ljubljana : DZS, 1997.

Koropec, Jože: Srednjeveško gospostvo Rogatec. *Časopis za zgodovino in narodopisje, Nova vrsta 10 (XLV.), letnik 1974*, 1975, str. 73–88.

Kos, Dušan: Gorenjski samostani in plemstvo do začetka 15. stoletja. *Kranjski zbornik 1995,* str. 57–64.

Kos, Milko: *Gradivo za historično topografijo Slovenije (Za Kranjsko do leta 1500, I-III)*. Inštitut za občo in narodno zgodovino SAZU, Ljubljana, 1975.

Kos, Milko: *Zgodovina Slovencev od naselitve do 15. stoletja.* Ljubljana : Slovenska matica, 1975.

Kos, Peter: Srednjeveška kovnica v Kamniku. *Kamnik 1229–1979, Zbornik razprav s simpozija ob 750-letnici mesta.* Kamnik, 2001, str. 42–44.

Krassler, Josef: *Steirischer Wappenschlüssel, Band 6*. Graz, 1968.

Lavrenčič, Ivan: *Zgodovina cerkljanske fare. Zgodovina farâ Ljubljanske škofije, IX*. Ljubljana : Katoliška tiskarna, 1890.

Lavrič, Leon: *Odsev bližča moravških gradov*. Moravče : samozaložba, 2004.

Leben, Nika: *Meščanske in podeželske vile na Gorenjskem od srede 19. stoletja do prve svetovne vojne, konservatorska problematika.* Magistrsko delo, Univerza v Ljubljani, FF – Oddelek za umetnostno zgodovino, Ljubljana, 2001.

Levec, Vladimir: Schloss und Herrschaft Flödnig in Oberkrain. *Mittheilungen des Musealvereines für Krain, Jahrg. IX.,1896,* Heft I, str. 2–10, Heft II, str. 49–54, Heft III, str. 128–146, Heft 5, str. 209–216, Heft IV, str. 271–280.

[177] Odločba o razlastitvi premoženja Rada Hribarja z dne 17/6 1946 (prepis), v posesti gospe Angelike Hribar.

Otorepec, Božo: Gradivo za zgodovino Radovljice v srednjem veku. *Radovljiški zbornik.* Občina Radovljica, 1995, str. 10–37.

Otorepec, Božo: Iz najstarejše zgodovine krajev v kamniški občini. *Kamnik 1229–1979, Zbornik razprav s simpozija ob 750-letnici mesta*. Kamnik, 2001, str.33–39.

Otorepec, Božo: Občina Preddvor v srednjem veku. *Preddvor v času in prostoru : Zbornik Občine Preddvor (ur. Tone Roblek).* Preddvor : Občina, 1999, str. 83–88.

Pirchegger, Hans: *Die Untersteiermark in der Geschichte ihrer Herrschaften und Gülten, Städte und Märkte.* Buchreihe der Südostdeutschen Historischen Kommission, Band 10. München : Verlag R. Oldenburg, 1962.

Preinfalk, Miha: Rodbina v luči srednjeveških listin. *Zgodovinski časopis* 55, 2001, str. 341–374.

Reisp, Branko: *Grad Fužine*. Kulturni in naravni spomeniki Slovenije, Zbirka vodnikov 175. Maribor, 1991.

Santonino, Paolo: *Popotni dnevniki 1485–1487.* Celovec, Dunaj, Ljubljana : Mohorjeva družba, 1991.

Slovenski biografski leksikon, Ljubljana, 1925–1991.

Smole, Majda: *Graščine na nekdanjem Kranjskem*. Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1982.

Stopar, Ivan: *Rogatec in Strmol.* Kulturni in naravni spomeniki Slovenije, Zbirka vodnikov 207. Ljubljana : Zavod za varstvo kulturne dediščine, 2004.

Stopar, Ivan: *Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji V, Med Kozjanskim in porečjem Save*. Ljubljana : Viharnik, 1993.

Stopar, Ivan: *Grajske stavbe v osrednji Sloveniji VI*, Gorenjska, *Ob zgornjem toku Save*, Ljubljana : Viharnik, 1996.

Stopar, Ivan: *Grajske stavbe v osrednji Sloveniji VII, Gorenjska, Območje Kamnika in Kamniške Bistrice*. Ljubljana : Viharnik, 1997.

Stopar, Ivan: *Grajske stavbe v osrednji Sloveniji XVI, II. Dolenjska, Peta knjiga, Bela Krajina.* Ljubljana : Viharnik, 2004.

Štih, Peter: Kranjska v času Andeških grofov. *Grofje Andeško-Meranski. Prispevki k zgodovini Evrope v visokem srednjem veku*. Zbornik razprav z mednarodnega znanstvenega simpozija, Kamnik, 22.–23. september 2000. Kamnik, 2001, str. 11–37.

Uranič, Lidija: Furmanstvo in furmani v Predvoru in okolici v prvi polovici 20. stoletja. *Preddvor v času in prostoru, Zbornik Občine Preddvor (ur. Tone Roblek).* Preddvor : Občina, 1999, str. 281–299.

Uršič, Milena: *Jožef Kalasanc Erberg in njegov poskus osnutka za literarno zgodovino Kranjske.* Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede pri SAZU, Ljubljana, 1975.

Vilfan, Sergij: *Pravna zgodovina Slovencev od naselitve do zloma stare Jugoslavije*. Ljubljana : Slovenska Matica, 1961.

Vischer, Georg Matthaus: *Topographia Ducatus Stiriae*. Gradec 1681 (faksimilirana izdaja. Ljubljana : Cankarjeva založba, 1971).

Valvasor, Johann Weichard: *Die Ehre des Hertzogthums Krain*, Nürnberg 1689 (faksimilirana izdaja, Ljubljana : Mladinska knjiga, München : Rudolf Trofenik, 1971).

Witting, Johann Baptist: Beiträge zur Genealogie des Krainischen Adels. *Jahrbuch der K. K. Gesellschafts Adler, Heft 4,* Wien, 1894, str. 89–146.

Žontar, Jože: Fevdalne družine na območju Predvora v 18. in 19. stoletju. *Preddvor v času in prostoru, Zbornik Občine Preddvor (ur. Tone Roblek).* Preddvor : Občina, 1999, str. 123–129.

Žontar, Jože: Položaj podložnikov gospostva Brdo pri Kranju v drugi polovici 18. stoletja. *Kranjski zbornik.* Kranj 1980, str. 144–162.

Žontar, Jože: *Zgodovina mesta Kranja.* Ljubljana : Muzejsko društvo za Slovenijo, 1939.

Žvanut, Maja: Knjižnice na nekdanjem Kranjskem v 16. stoletju. *Zgodovinski časopis* 41, 1967, str. 277–283.

Žvanut, Maja: *Od viteza do gospoda*. Ljubljana : Viharnik, 1994.

ZUSAMMENFASSUNG

Schloss Strmol und seine Besitzer im Laufe der Zeiten

Das ursprüngliche Gut Strmol in Oberkrain war seit dem 13. Jahrhundert ein Stammhaus des niederen Adels. Die Strmol bekleideten keine bedeutenden Staats- und Militärposten, dennoch waren sie in ihrem engeren Gesellschaftskreis respektiert. Den Namen des Schlosses übertrugen sie auch in die benachbarte Steiermark, wo der ehemalige Turm bei Rogatec (Rohitsch), der später zu einem Schloss ausgebaut wurde, noch heute Strmol genannt wird.

Mitte des 15. Jahrhunderts gab es auf Strmol keine männlichen Nachkommen mehr, darum wurde das Schloss und der dazugehörige Besitz um 1458 von Andreas Rain, einem Verwandten der Strmol geerbt. Die protestantische Familie Rain, die ihre Blütezeit im 16. Jahrhundert erlebte, war mit Primož Trubar und Jurij Dalmatin, den Begründern des slowenischen Schrifttums, eng befreundet.

Im Zuge der Rekatholisierung wanderten Ende des 16. Jahrhunderts neben vielen krainischen Familien auch einige Familienmitglieder der Rain aus. Auf Schloss Strmol verblieb der rekatholisierte Zweig, deren Vertreter 1634 das Schloss an ihre Verwandten Schwab verkauften und nach Ljubljana (Laibach) umzogen. Infolge des frühzeitigen Todes von Franz Christoph Schwab verkaufte im Jahre 1643 der Vormund der minderjährigen Kinder das Schloss an Baron Konrad Ruessenstein.

Der neue Schlossbesitzer erneuerte das Schloss gründlich und suchte, allerdings vergeblich, auch nach Gold. Durch Misswirtschaft büßte sein Sohn, der krainische Alchimist Heinrich Konrad, das Schloss ein. Auf ungewöhnliche Weise gelangte dieses in die Hand des neu geadelten Laurenz Wollwitz. Da es sich dabei um ein strittiges Geschäft handelte, strengte Heinrich Konrad im Jahre 1704 eine Klage an, der erst 1752 zu Lebzeiten seiner Nachkommen stattgegeben wurde. Letztere erhielten von den Wollwitz eine erhebliche Entschädigung.

Im Jahre 1768 kaufte der Hüttenbesitzer und Händler Michelangelo Zois das Schloss, im Jahre 1769 der krainische Besitzer Franz Xaver Dietrich, im Jahr 1843 wurde es auf einer Versteigerung von Alois Urbantschitsch, einem seiner Erben, erworben. Im Jahr 1899 gelangte das Schloss für elf Jahre in die Hände des Gymnasialprofessors Josip Jenko, der es im Jahr 1910 an Klemen Fuchs verkaufte, einen Nachkommen der bekannten Hüttenbesitzer und Holzhändler aus Kokra (Kanker). Nach seinem Tod verkaufte seine Witwe Schloss und Gut an den Industriellen, Bankier und Kunstsammler Rado Hribar. Rado Hribar und seine Gemahlin Ksenija wurden 1944 meuchlings ermordet, das Schloss wurde 1946 nationalisiert, seit 1991 dient es der slowenischen Regierung zu repräsentativen Zwecken.

1.03 Kratki znanstveni prispevek

UDK 94:728.8(497.4 Cerklje)
94:726.7(497.4 Šenčur)
prejeto: 31. 1. 2006

Jure Volčjak

univ. dipl. zgodovinar, arhivist, Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, SI-1127 Ljubljana
e-mail: jure.volcjak@gov.si

Strmolski in samostan Velesovo

IZVLEČEK

Sosedstvo med dvema zemljiškima gospostvoma nujno privede tudi do oblikovanja medsebojnih stikov, pa naj si bo dobrih ali slabih. V prispevku spoznamo nekaj povezav med samostanom dominikank v Velesovem in rodbino Strmolskih, ki jih razberemo iz ohranjenih arhivskih virov. Kljub zgodnjemu izumrtju rodbine pa lahko ugotovimo, da so bili medsebojni stiki pogosti in pomembni za lokalno zgodovino.

KLJUČNE BESEDE
samostan dominikank Velesovo, grad Strmol, Cerklje na Gorenjskem, Šenčur pri Kranju

ABSTRACT

THE STRMOL FAMILY AND THE MONASTERY VELESOVO

A neighbourhood of two seigneuries inevitably leads to a formation of mutual relations, whether good or bad. In the contribution, we learn about some connections between the Dominicans convent in Velesovo and the family Strmol that are evident from the preserved archival sources. Despite early extinction of the family, we can determine that mutual contacts were frequent and important for the local history.

KEY WORDS
Dominican cloister Velesovo, Strmol castle, Cerklje na Gorenjskem, Šenčur pri Kranju

Samostan dominikank v Velesovem, ustanova bratov Gerloha III., Valterja I. in Werijanda I. iz Kamnika, andeških ministerialov,[1] je bil ustanovljen v začetku decembra leta 1238[2] v majhni in močvirnati dolini pod obronki Štefanje Gore pri Cerkljah na Gorenjskem. V času obstoja je bil neposredni sosed gradu in vitezov Strmolskih. Že zaradi tega je logično, da sta bila med seboj povezana na več načinov, tako gospodarsko, duhovno, kot tudi "družinsko". Strmolski so bili nedvomno v dobrih odnosih s samostanom, sploh pa z vsakokratno priorinjo, kar nam pričajo ohranjene samostanske listine.[3]

Pričujoči članek skuša prikazati nekaj najpomembnejših stikov med obema gospostvoma na podlagi ohranjenega listinskega gradiva v dveh slovenskih arhivih, t. j. v Arhivu Republike Slovenije in Nadškofijskem arhivu Ljubljana.

Obdarovanje Stične leta 1384

Najpomembnejši datum, izpostavljen v pričujočem prispevku, je leto 1384. Tega leta je Jakob s Strmola, takrat župnik v Šmarju ter kanonik v Tridentu in Briksnu,[4] skupaj s svojima bratoma Kolom in Herandom dal izstaviti dve zelo pomembni listini za dva slovenska samostana, t. j. za dominikanke v Velesovem in cistercijane v Stični. Ker gre za podobni darovnici, predstavljam tudi darovnico, namenjeno samostanu v Stični.

Z gospodarskega vidika je pomembnejša "stiška" darovnica, ki je bila izdana na dan sv. Jurija, 24. aprila v stiškem samostanu pri stranskem oltarju sv. Štefana. Omenjenemu samostanu so strmolski bratje podelili obsežno posest in ustanovili večno jutranjo sv. mašo, ki se je morala opraviti še pred sončnim vzhodom ("*vor der sunne schein*"). V blagor njihovih duš ter duš njihovih prednikov in potomcev pa je bil ustanovljen aniverzarij,[5] ki se je opravljal vsak ponedeljek zvečer po kvatrah[6] s peto vigilijo. Aniverzarij je moralo opraviti kar 12 cistercijanskih duhovnikov. Naslednji dan, se pravi na torek, pa je morala biti opravljena slovesna sv. maša zadušnica z enakim številom duhovnikov in nato še 12 zadušnic. Vsem duhovnikom, ki so so delovali pri omenjenem bogoslužju, je pripadla točno določena denarna nagrada. Le-ta se je izplačevala iz posesti, ki so jo bratje poklonili opatu Andreju Čreteškemu[7] v okolici Polhovega Gradca. Samostanu je bilo podarjenih 10 hub, dve žitni desetini od petih hub ter sodna in odvetniška pravica nad podarjenim posestvom.

Na novo pridobljene pravice pa prinesejo s seboj tudi določene pogoje. Darovalci s tem zavarujejo svoja dejanja in svoje premoženje. "Varnostno klavzulo" tako srečamo tudi v obravnavani darovnici. Določeno je bilo, da bi morali v primeru, če stiški menihi ne bi v celoti izpolnjevali svojih obveznosti, podarjena posest in dohodki pripasti kartuzijanom v Bistri. Do tega pa seveda ni prišlo.[8]

Kaj je večna luč

Preden se posvetimo podobni darovnici, izdani samostanu v Velesovem, spregovorimo najprej nekaj besed o pomenu večne luči. V listinskem gradivu se namreč stalno srečujemo z darovnicami, v katerih se poklanja določena posest za vzdrževanje večne luči.

Navada obešanja luči pred tabernaklji se je razvila že zelo zgodaj. Prišla naj bi od luči, ki so gorele nad grobovi mučencev.[9] Prvotno so luč v liturgiji rabili iz potrebe, ker se je bogoslužje opravljalo tudi ponoči in v temnih prostorih, npr. katakombah, kasneje pa je luč dobivala tudi vedno večji simbolični pomen. Goreča luč pred izpostavljenim sv. Rešnjim Telesom, pri obhajilu, pred tabernakljem je simbol božje navzočnosti pri sv. maši. Pri krstu je simbol vere, pri pogrebu simbol vere in upanja ter večnega življenja itd. Glede na vrsto obreda in kdo je le-tega vodil, je bilo določeno tudi število sveč, ki so morale goreti v danem trenutku.

Nas najbolj zanima večna luč, ki mora goreti pred tabernakljem, kjer se hrani sv. Rešnje Telo. Večna luč je simbol nenehnega čaščenja in znamenje navzočnosti Jezusa Kristusa v tabernaklju. Pojavljati se je začela v 11. stoletju, prvo splošno zapoved o večni luči pa je predpisal šele rimski obrednik iz leta 1614. Določeno je bilo tudi, da se smeta v liturgiji za gorenje uporabljati le čebelji vosek in oljčno olje, kar je tudi simbolnega pomena. Poleg tega, da imata vsak svoj pomen,[10] imata

1 Prim. Kos, Ministeriali grofov Andeških na Kranjskem, str. 195–255, zlasti pa str. 203.
2 ARS, AS 1063, št. 5228 (1238, pred 11. decembrom, Velesovo); Kos, *Gradivo V.*, str. 334–335, št. 698.
3 ARS, AS 1063, serija listin samostana Velesovo.
4 Pri "stiški" darovnici se je predstavil le kot šmarski župnik in tridentinski kanonik.
5 Aniverzarij izhaja iz lat. besede anniversarium, pomeni pa vsakoletni ponavljajoči se spominski dan, t. j. obhajanje vsakoletne svmaše zadušnice v spomin na umrlega. Prim. Ušeničnik, *Katoliška liturgika*[2], str. 370–371; *Der grosse Brockhaus*, I., str. 297, geslo anniversarium; *Lexikon für Theologie und Kirche*, V., str. 711–712.
6 Kvatre oz. kvaterni dnevi so posebna vrsta postnih dni v letu. Prim. Ušeničnik, *Katoliška liturgika*[2], str. 159–162; *Lexikon für Theologie und Kirche*, VIII., str. 764–765; *Lexikon des Mittelalters*, VII., str. 357.
7 Andrej Čreteški je bil stiški opat v letih 1382–1387/88, prim. Mlinarič, *Stiška opatija*, str. 881, 883.
8 ARS, AS 1063, št. 252 (1384 april 24., s. l.). Prim. tudi Mlinarič, *Stiška opatija*, str. 159 in literaturo v opombi št. 527.
9 *Lexikon für Theologie und Kirche*, III., str. 1081–1082.
10 Glede simbolnega pomena čebeljega voska in oljčnega olja prim. Ušeničnik, *Katoliška liturgika*[2], str. 135–137.

tudi skupnega. Ko gorita skupaj, se združita in predstavljata simbol daritve, kar naj bi veljalo tudi za življenje ljudi (darovanje Bogu). Poudariti pa velja, da naj bi se za večno luč pred tabernakljem uporabljalo le čisto oljčno olje.[11] Večna luč naj bi tako predstavljala večno svetlobo, ki nikoli ne ugasne; svetlobo, ki je premagala temo, večno upanje po odrešenju.[12]

V srednjem veku so za vzdrževanje večne luči skrbeli ključarji dotične cerkve, ponekod pa celo posamezne bratovščine. V zameno za to delo in za plačilo stroškov materiala so jim posamezniki, ki so hoteli poskrbeti za blagor svoje, pa tudi za blagor duš prednikov in naslednikov, poklanjali denarna sredstva, še bolj razširjena navada pa je bilo poklanjanje določene posesti s podložniki.[13]

Pečat Majnharda Strmolskega, župnika v Šmarju in kanonika v Tridentu in Briksnu (ARS, AS 1063, št. 5324: 1375 januar 28., s. l.).

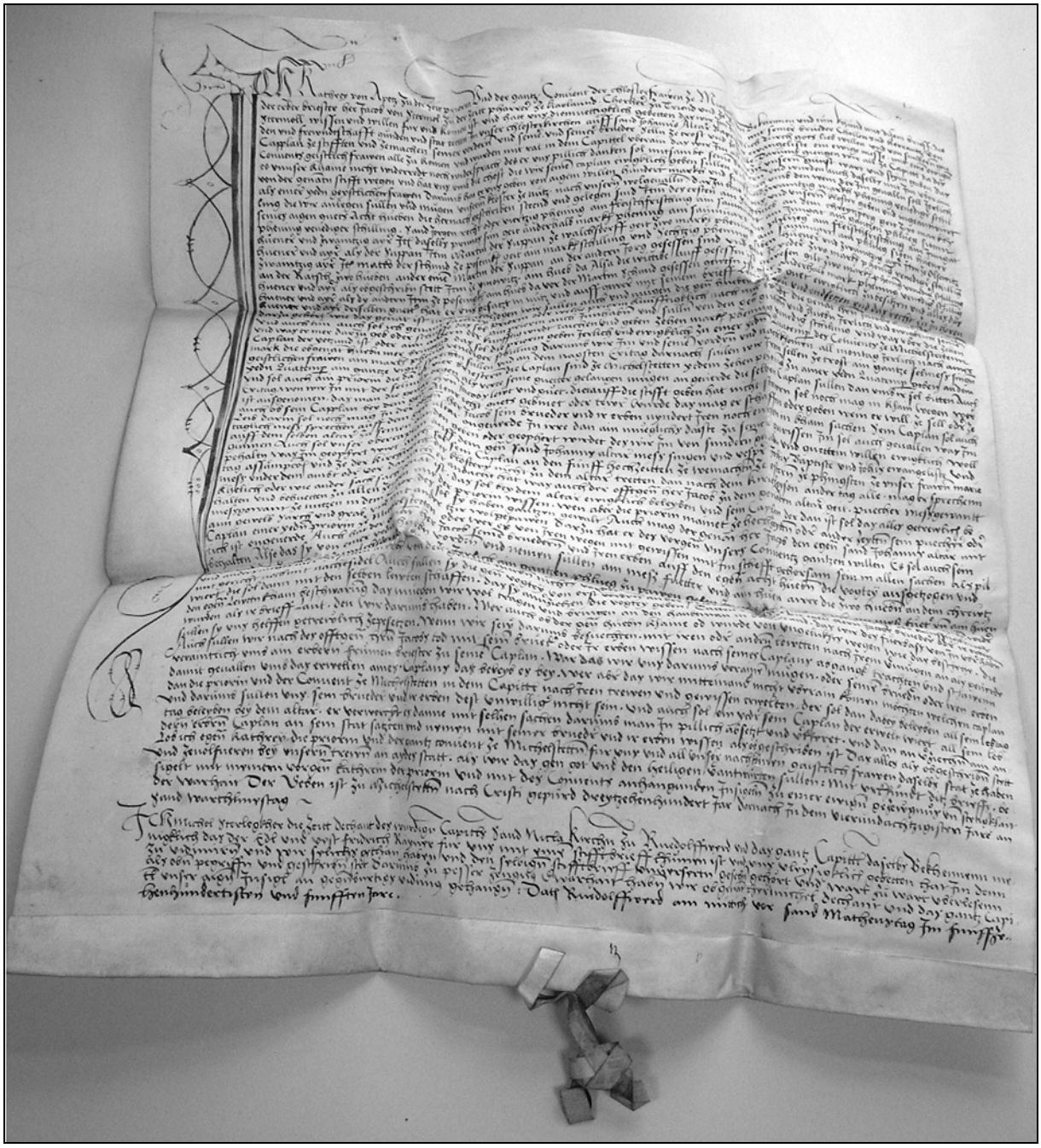
Šmarski župnik Jakob in Velesovo

Že omenjeni župnik Jakob je leta 1384 skupaj z bratoma Kolom in Herandom podobno darovnico kot za Stično dal izstaviti na dan sv. Jerneja, 24. avgusta, tudi za samostan Velesovo. V listini Jakob naznanja, da je šel v soglasju in na prošnjo obeh bratov v velesovski samostan do svoje sorodnice, priorinje Katarine iz Zapric (Apic)[14] in jo je prosil zaradi posebne milosti in prijateljstva ("*auch von sundern gnaden vnd frewntschaft*"), da dovoli pri oltarju sv. Janeza Krstnika in sv. Janeza Evangelista v samostanski cerkvi ustanoviti večno sv. mašo s stalnim kaplanom.[15] Prošnja je bila seveda uslišana, saj si je nenazadnje samostan s to darit vijo povečal posest in dohodke in s tem nadaljeval s konsolidacijo svojega gospodarskega položaja.

Večno sv. mašo pri oltarju sv. Janeza Krstnika in sv. Janeza Evangelista je Jakob namenil v blagor duš sebe in svojih bratov ter njihovih prednikov. V zameno za stroške, ki jih je samostan imel zaradi vzdrževanje večnega kaplana, so darovalci samostanu namenili 125 mark beneških soldov. Dodali pa so tudi različno posest. Jakob je daroval osem lastnih hub v petih vaseh. Če si podrobneje pogledamo lokacije, lahko ugotovimo, da je vseh osem darovanih hub ležalo na prostoru vzhodno od Velesovega. Še najbolj oddaljeni hubi sta ležali v Imovici in Stiški vasi pod Krvavcem, ostale tri (Poženik, Lahovče in Olševek pri Rači) pa so bile bližje. Podložniki so morali plačevati tako dajatve v denarju, obvezani so bili opravljati tovorno in orno tlako, oddajati so morali mlado jagnje ali mladega prašička ter jajca in kokoši. Vsem je bila skupna oddaja jajc in kokoši ter denarna dajatev. Omenja se tudi pravica sv. Jurija. Na praznik tega svetnika (24. aprila) je bilo potrebno oddati dolo čene dajatve, največkrat je to veljalo za mlado jag nje v povezavi z ovco. Od te pravice se je bilo moč tudi odkupiti z denarno dajatvijo.[16]

V Stiški vasi sta bili omenjenemu oltarju po deljeni dve hubi, županova huba in huba, ki jo je hasnoval sin nekega Primoža. V Lahovčah je bil novi podložnik župan Martin. Dve hubi sta se nahajali v Poženiku; eno je hasnoval kovač Matko, drugo pa je nekoč hasnoval kovač Martin. Prav tako dve hubi sta se nahajali v Olševku pri Rači. Eno je hasnoval župan Martin, drugo pa Jurij. Najbolj oddaljeno hubo v Imovici pa je obdelovala vdova Alsa. Prav tako kot v Stični so si ustano vitelji tudi v tem primeru pridržali pravico do od vetščine, kar je veljalo tudi za njihove naslednike. Za to so bili podložniki obvezani oddajati določene dajatve in opravljati orno tlako. Pri sporih glede pravice do odvetništva in v primerih pojava pustih hub pa so bratje priorinji obljubili pomoč. Le-to so

11 Prim. Ušeničnik, *Katoliška liturgika*[2], str. 132–137.
12 Prim. *Theologische Realenzyklopädie*, XXI., str. 114.
13 Več o tem glej listinsko gradivo v ARS in NŠAL. Prim. tudi *Lexikon des Mittelalters*, IV., str. 149–150.
14 Katarina iz Zapric (Apic) je bila velesovska priorinja v letih 1382–1388, kot priorinja pa se omenja tudi v letu 1384. Prim. Volčjak, *Samostan dominikank v Velesovem*, str. 70–71.
15 Darovnice za oltar sv. Janeza, pa tudi za druge oltarje, so bile kar pogoste. Prim. med drugim: ARS, AS 1063, št. 5374 (1417 junij 24., s. l.).
16 ARS, AS 1074, Zbirka urbarjev, I/49u, Urbar dominikan skega ženskega samostana Velesovo 1458–16. stoletje.

Jakob Strmolski, župnik v Šmarju in kanonik v Tridentu in Briksnu, ustanavlja skupaj z bratoma večno sv. mašo s stalnim kaplanom v samostanu v Velesovem (NŠAL, ZL, 1384 avgust 24., s. l.).

obljubili tudi v primerih prilaščanja podeljene posesti s strani drugih oseb.

Kaplan, ki je skrbel za izvajanje večne sv. maše, je moral letno prejemati od vsakokratne priorinje deset mark beneških šilingov. Če bi bil pa donos od podarjenih zemljišč večji, je morala priorinja poskrbeti, da se je vsak ponedeljek po kvatrah opravil aniverzarij v blagor duš darovalcev, njihovih prednikov in naslednikov, naslednji dan (na torek) pa je bilo potrebno opraviti še slovesno peto sv. mašo zadušnico. Le-to so morali opraviti štirje duhovniki, po funkciji samostanski kaplani, v zameno pa je morala priorinja po vsakih kvatrah vsakemu duhovniku izplačati deset soldov. Nagrajeni so bili tudi podložniki, ki so bili darovani samostanu. Na torek, ko se je opravljala maša zadušnica, so bili oproščeni vse tlake. "Večni" kaplan je moral poleg obveznih sv. maš opravljati tudi redno božjo službo pri omenjenem oltarju. Dovoljenje za to je imel tudi samostanski kaplan, t. i.

"*oberchaplan*", še posebej pa je to veljalo ob ve černicah na praznik sv. Janeza Krstnika (24. junija) in sv. Janeza Evangelista (27. decembra). "Večni" kaplan pa na božič, veliko noč, binkošti, Marijin vnebohod in na praznik posvetitve samostanske cerkve[17] ni smel prvi opraviti daritve pri omenje nem oltarju. Ustanovitelji večne maše so poskrbeli tudi za bogoslužne predmete, ki jih je potreboval kaplan pri izvajanju božje službe. Oskrbeli so mašne knjige, liturgična oblačila, kelihe in ostale potrebne predmete in vse to je postala trajna last oltarja. Za vzdrževanje in obnavljanje te opreme je bil določen vsakokratni kaplan skupaj s priorinjo. Prav tako pa si je priorinja omenjene predmete na prej navedene praznike lahko tudi izposodila. Da rovanje sv. maš na te praznike je bilo namreč v samostanu bolj slovesno z več duhovniki in zgo dilo se je, da je zmanjkalo potrebne liturgične opreme.

Ustanovitelji so pri oltarju sv. Janeza Krstnika in sv. Janeza Evangelista z dovoljenjem priorinje postavili tudi sarkofag z grobom. V listini ni na tančneje določeno, komu je bil ta namenjen. Dom nevamo lahko, da je bil namenjen večnemu počitku njihovim kaplanom ali pa kateremu izmed Strmolskih, morda celo samemu šmarskemu žup niku Jakobu. Glede na njegov položaj pa si je ver jetno za zadnji počitek izbral mesto v kakšni še pomembnejši ustanovi.

Pravico do izbire "večnega" kaplana po Jako bovi smrti sta imela priorinja in celoten konvent v dogovoru z ostalima bratoma ali njunimi dediči. Potrebno je bilo izbrati modrega duhovnika in ta naj bi ostal v službi pri omenjenem oltarju vse do smrti. V primeru, da tega ne bi sprejel, pa bi bilo potrebno izbrati drugo primerno osebo za to službo.

Strmolska dekleta in fantje ter samostan Velesovo

Iz arhivskega gradiva nam je poznanih nekaj deklet s Strmola, ki so stopile v velesovski samo stan ter svoje življenje posvetile Bogu kot redov nice dominikanke. Ne gre vedno samo za dekleta z omenjenega gradu, pač pa tudi za njihove so rodnice. V samostanski hierarhiji niso nikoli za vzele najvišjega položaja, mesta priorinje, pač pa so bile vedno le navadne redovnice. Prva med nji mi se kot redovnica omenja leta 1352 sestra Jera. Omeniti velja Katarino iz Poženika, nečakinjo šmarskega župnika in tridentinskega in briksen škega kanonika Jakoba, ki se kot redovnica omenja leta 1384. Kot nuna nam je poznana tudi Doroteja, ki se omenja leta 1458.[18]

S samostanom so bili povezani tudi moški potomci Strmolskih. Omeniti velja dva duhovnika, ki sta delovala na dveh inkorporiranih župnijah. V Cerkljah na Gorenjskem je kot vikar deloval Majn hard, sin Neže in Frica s Strmola, v Šenčurju pri Kranju pa je službo vikarja opravljal Viljem s Str mola.

Če si sedaj pogledamo nekoliko bližje njihovo pojavljanje v arhivskih dokumentih, lahko opazi mo, da je bilo najbolj plodno obdobje stikov med samostanom in Strmolskimi druga polovica 14. in prva polovica 15. stoletja. To je bilo obdobje, ko si je samostan gospodarsko in duhovno krepil svoj položaj proti drugim ženskim samostanom na Kranjskem, rodbina Strmolskih pa je bila na višku svoje moči in je počasi že šla svojemu izumrtju naproti.

Kot rečeno, v arhivskih dokumentih med čla nicami velesovskega samostana najprej zasledimo Jera iz Strmola. Srečamo jo v dveh listinah: prvič leta 1352[19] in drugič v listini, izdani na večer pred veliko nočjo leta 1356. Tega večera je Nikolaj Korošec v soglasju z ženo in dediči redovnici Jeri zastavil kmetijo v Loki pri Mengšu.[20]

S Strmolskimi se srečamo zopet čez pet let, to krat po moški liniji. Leta 1361 je prišlo do menjave vikarja na sedežu župnije v Šenčurju pri Kranju. Ko je oglejski patriarh leta 1238 potrjeval ustano vitev samostana v Velesovem, mu je med drugim inkorporiral tudi župnijo Šenčur.[21] Priorinja in konvent sta dobila pravico do imenovanja vsako kratnega vikarja, oglejski patriarh pa si je pridržal pravico do potrditve izbranega kandidata.[22] 30. aprila 1361 je tako oglejski patriarh Ludvik[23] na podlagi tega privilegija izdal listino, s katerim je potrdil imenovanje Viljema s Strmola za šenčur skega vikarja.[24]

---

17 Dan in leto posvetitve prvotne samostanske cerkve v Velesovem nam ni poznan, prav tako tega ne vemo tudi za sedanjo župnijsko in do razpustitve samostana samostansko cerkev. Za sedanjo cerkev zaenkrat vemo le, da je bila posvečena leta 1771, kar nam priča kro nogram nad vhodnimi vrati v cerkev.

18 Volčjak, *Samostan dominikank v Velesovem*, str. 82; ARS, AS 1074, I/49u.

19 ARS, AS 1063, št. 5290 (1352 julij 1., s. l.).

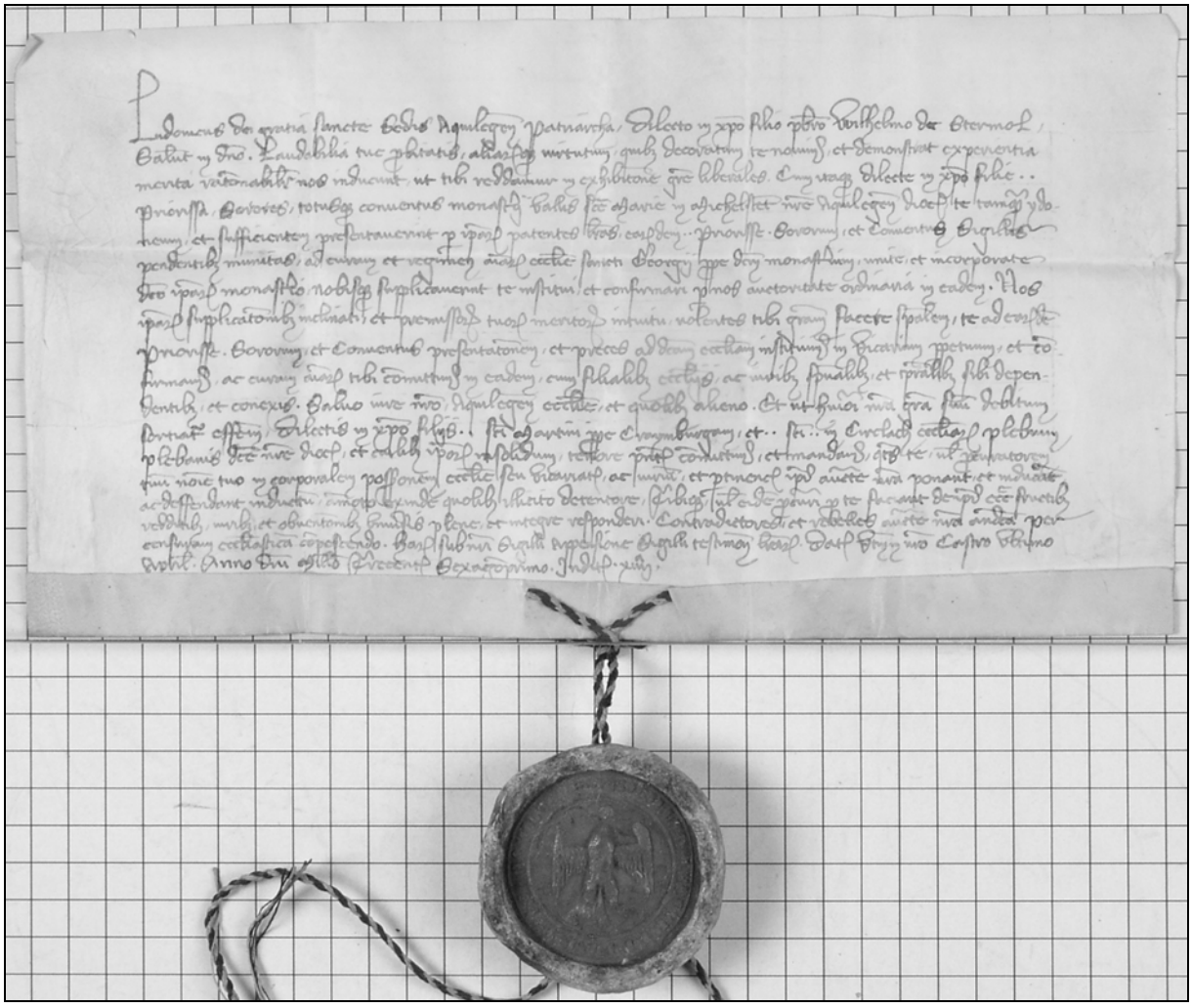
20 ARS, AS 1063, št. 5296 (1356 april 23., s. l.).

21 Obenem je bila samostanu inkorporirana tudi župnija na Trati pri Velesovem. Kasneje, 4. januarja 1353, pa je oglejski patriarh Nikolaj samostanu inkorporiral tudi župnijo Cerklje na Gorenjskem. Prim. ARS, AS 1063, št. 5291 (1353 januar 4., Oglej).

22 ARS, AS 1063, št. 5229 (1238 december 11., Trata pri Ve lesovem). Prim. tudi: SCHUMI, *Urkunden- und Regestenbuch*, II., str. 75–79, št. 103.

23 Ludvik je bil oglejski patriarh v letih 1359–1365. Prim. *Patriarchi*, str. 415; *Die Bischöfe 1198–1448*, str. 816; *Hierarchia Catholica*, I., str. 99 in ustrezne opombe.

24 ARS, AS 1063, št. 5308 (1361 april 30., Videm).

Oglejski patriarh Ludvik potrjuje Viljema iz Strmola za vikarja v Šenčurju pri Kranju (ARS, AS 1063, št. 5308: 1361 april 30., Videm).

Dobrotnica Velesovega je bila tudi Neža, vdova Frica iz Strmola. Leta 1381[25] je s soglasjem svojih dedičev in prijateljev prodala svojemu sinu Majn hardu, ki je bil ta čas vikar v Cerkljah na Go renjskem, eno hubo iz svoje jutrnje posesti v Rep njah, ki jo je hasnoval podložnik Marko. Dohodke od te hube je namenila za vzdrževanje večne luči pred Marijinim oltarjem v župnijski cerkvi v Cerkljah na Gorenjskem. To pa še ni bilo vse. Sinu je za vzdrževanje večne luči pred oltarjem sv. Rešnjega Telesa v isti cerkvi izročila še eno hubo v Repnjah iz svoje jutrnje posesti, ki jo je hasnovala neka vdova Lucija s svojimi otroki. Določila je, da sme uživati dohodke teh dveh hub vse do svoje smrti. Po smrti postaneta last cerkovnikov, ki morata vestno skrbeti za večno luč pri omenjenih oltarjih. V primeru, da za to ne bi bilo poskrbljeno v zadostni meri, pa bi ti dohodki postali last kon venta, za obveznosti pa bi morala potem skrbeti priorinja. Neža se je obvezala tudi za skrb in zaščito pred morebitnimi pohlepi drugih nad tema dvema hubama.

Na dan sv. Jurija leta 1384 je župnik in kanonik Jakob obdaroval tudi svojo nečakinjo, hčerko svoje sestre, ki je bila redovnica v Velesovem.[26] Katarina s Poženika je prejela v doživljenjsko last eno hubo na Šenturški Gori, ki jo je hasnoval župan Mike. Da je omenjena dominikanka prejela že v času samostanskega življenja osebno lastnino, ni nič nenavadnega. Le-to so imele tudi ostale sosestre. Bila pa je navada, da je po smrti osebna lastnina pripadla samostanu. V našem primeru je bilo določeno, da podeljena huba z vsemi pritiklinami po smrti Katarine postane last oltarja sv. Janeza Krstnika in sv. Janeza Evangelista v samostanski

25 ARS, AS 1063, št. 5329 (1381 april 24., Velesovo).

26 Za podrobnejše rodoslovne podatke se zahvaljujem gospe Lidiji Slana.

cerkvi v Velesovem. Namenjena je bila namreč za vzdrževanje večne luči pri tem oltarju v blagor Jakobove duše in duš njegovih prednikov in naslednikov. Jakob si je pa ob podelitvi hube pridržal pravico do odvetništva.[27]

Oltar sv. Janeza Krstnika in sv. Janeza Evangelista so si Strmolski kar nekako prilastili. Očitno so ga imeli za "svoj" oltar. Zaenkrat sta nam poznani dve njegovi obdarovanji, po vsej verjetnosti pa jih je bilo še več, toda žal se je ohranilo premalo arhivskega gradiva, da bi lahko dokazali to domnevo.

Strmolske listine

V seriji listin samostana Velesovo, ki jih je Arhiv Republike Slovenije prevzel leta 1978 ob vračanju arhivskega gradiva iz Republike Avstrije na podlagi Arhivskega sporazuma med Republiko Avstrijo in Kraljevino SHS iz leta 1923 ter Protokola med FLRJ in Republiko Avstrijo iz leta 1958, lahko najdemo kar nekaj listin, v katerih se navaja, da so bili Strmolski dobrotniki samostana Velesovo. Ker pa namen tega članka ni podrobna predstavitev darovanja ali prodaje posesti Strmolskih samostanu, teh listin ne obravnavam podrobneje. Podobno velja tudi za listine, v katerih Strmolski nastopajo kot priče in se pravno dejanje nanaša na samostan Velesovo.

Za zaključek

Ženski dominikanski samostan Velesovo in grad Strmol s svojimi vitezi sta pustila pomemben pečat svojemu okolju. Samostan, ki je bil tu velik zemljiški posestnik, je bil povezan s Strmolskimi. Povezava ni temeljila le na gospodarskih, temveč tudi na duhovnih in osebnih vezeh. Kar nekaj deklet iz strmolske rodbine je posvetilo svoje življenje Bogu v velesovskem samostanu. Poznana sta dva moška člana rodbine, ki sta zasedla zelo pomembni mesti v cerkveni hierarhiji oglejskega patriarhata na ozemlju Kranjske, t. j. v Cerkljah na Gorenjskem in v Šenčurju. Verjetno pa bi bili Strmolski tudi v kasnejših stoletjih naklonjeni samostanu, toda žal je njihov rod sredi 15. stoletja izumrl.

[27] ARS, AS 1063, št. 5333 (1384 april 24., s. l.).

VIRI IN LITERATURA

VIRI

SI ARS – Arhiv Republike Slovenije
AS 1063 – Zbirka listin
AS 1074 – Zbirka urbarjev

SI NŠAL – Nadškofijski arhiv Ljubljana
ZL – Zbirka listin

LITERATURA IN OBJAVLJENI VIRI

Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches 1198 bis 1448 (ur. Erwin Gatz in Clemens Brodkorb). Berlin : Duncker und Humblot, 2001.

Der grosse Brockhaus. Erster Band. Wiesbaden : F. A. Brockhaus, 1952.

Hierarchia Catholica medii aevi : sive summorum pontificum, S. R. E. Cardinalium, ecclesiarum antistitum series : e documentis tabularii praesertim Vaticani. Ab anno 1198 usque ad annum 1431 perducta (ur. Conradum Eubel). Monastarii : Sumptibus Librariae Regensbergianae, 1913.

Kos, Dušan: Ministeriali grofov Andeških na Kranjskem. Die Ministerialen der Grafen von Andechs in Krain. *Grofje Andeško-Meranski : prispevki k zgodovini Evrope v visokem srednjem veku : zbornik razprav z mednarodnega znanstvenega simpozija, Kamnik, 22.–23. september 2000. Die Andechs-Meranier : Beiträge zur Geschichte Europas im Hochmittelalter : Ergebnisse des internationalen Symposiums, Kamnik, 22.–23. September 2000* (ur. Andreja Eržen in Toni Aigner). Kamnik : Zveza kulturnih organizacij. Kulturverein, 2001, str. 185–255.

Kos, Milko: *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku*. Peta knjiga (1201–1246). Ljubljana : Leonova družba, 1928.

Lexikon des Mittelalters. IV. München und Zürich : Artemis Verlag, 1989, str. 149–150.

Lexikon des Mittelalters. VII. München : Lexma Verlag, 1995, str. 357.

Lexikon für Theologie und Kirche. Dritter Band. Freiburg, Basel, Rom, Wien : Herder, 1995, str. 1081–1082.

Lexikon für Theologie und Kirche. Fünfter Band. Freiburg, Basel, Rom, Wien : Herder, 1996, str. 711–712.

Lexikon für Theologie und Kirche. Achter Band. Freiburg, Basel, Rom, Wien : Herder, 1999, str. 764–765.

Patriarchi. Quindici secoli di civiltà fra l'Adriatico e l'Europa Centrale (ur. Sergio Tavano in Giuseppe Bergamini). Milano : Skira, 2000.

Schumi, Franz, *Urkunden- und Regestenbuch des Herzogthums Krain*, II. Band (1200–1269). Laibach : Verlag des Herausgegebers, 1884 u. 1887.

Theologische Realenzyklopädie (ur. Gerhard Müller). Band XXI. Berlin, New York : Walter de Gruyter, 1991, str. 114.

Ušeničnik, Franc: *Katoliška liturgika*[2]. Ljubljana : Škofijski ordinariat v Ljubljani, 1945.

Volčjak, Jure: *Samostan dominikank v Velesovem 1238–1782*. Ljubljana : Filozofska fakulteta (diplomska naloga), 2000.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Herren von Strmol und das Kloster Velesovo (Michelstetten)

Das Dominkanerinnenkloster Velesovo (Michelstetten) und Schloss Strmol mit seinen Rittern haben ihrer Umgebung einen deutlichen Stempel aufgedrückt. Das Kloster, ein großer Grundbesitzer, war mit den Herren von Strmol verbunden, und zwar nicht nur wirtschaftlich, sondern auch geistig und persönlich. Nicht wenige Töchter aus dem Geschlecht der Strmol widmeten ihr Leben Gott im Kloster Velesovo. Zwei männliche Vertreter des Geschlechts bekleideten sehr bedeutende Posten in der kirchlichen Hierarchie des Patriarchats von Aquileia im Gebiet Krains, d.i. in Cerklje (Zirklach) in Oberkrain und in Šenčur (St. Georgen). Wahrscheinlich wären die Herren von Strmol auch in den darauffolgenden Jahrhunderten dem Kloster geneigt gewesen, wäre ihr Geschlecht nicht Mitte des 15. Jahrhunderts ausgestorben.

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 929 Ruess K.:929.5
94(497.4 Cerklje)"16"
prejeto: 4. 8. 2005

Maja Žvanut

dr. zgodovine, muzejska svetnica, Narodni muzej Slovenije, Prešernova 20, SI–1000 Ljubljana
e-mail: maja.zvanut@narmuz-lj.si

Valvasorjev boter Konrad Ruess baron Ruessenstein na Strmolu

IZVLEČEK

Konrad III. Ruess baron Ruessenstein (1604–1668) je bil po rodu iz okolice Beljaka, kjer se je v drugi polovici 16. stoletja močno utrdil protestantizem. Bil je vnuk luteranskega pastorja v Paternionu in pa prodornega Salomona Zeidlerja, dolgoletnega oskrbnika Dietrichsteinovih koroških posesti, ki je proti koncu življenja kupil grad in gospostvo Hmeljnik ter se z družino svoje hčere Doroteje, poročene Ruess preselil na Kranjsko. Ruessi so bili tu poplemeniteni, kopičili so zemljiška gospostva in postali člani deželnih stanov. Po zgodnji smrti edinega sina sta z ženo sklenila denar, ki sta ga hranila zanj, podariti ljubljanskim avguštincem, da si zgradijo novo cerkev. Hmeljnik je izročil hčeri in zetu, sam pa se je z drugo ženo umaknil na grad Strmol, kjer se je ukvarjal z naravoslovjem, verjetno tudi z alkimijo.

KLJUČNE BESEDE
Salomon Zeidler, Koroška, Hmeljnik, rodbina Ruessenstein, Strmol, frančiškani, Ljubljana, alkimija

ABSTRACT

VALVASOR'S GODFATHER KONRAD RUESS BARON RUESSENSTEIN AT THE STRMOL CASTLE

Konrad III Ruess baron Ruessenstein (1604-1668) was by birth from the vicinity of Beljak where Protestantism consolidated strongly in the second half of the 16th century. He was the grandson of a Lutheran pastor in Paternion and of a competitive Salomon Zeidler, a many-year manager of Dietrichstein's Carinthian estates. Towards the end of his life he bought the castle and seigneury Hmeljnik and moved with the family of his daughter Dorothea, married Ruess, to Carniola. The Ruess family were ennobled; they accumulated land property and became members of the provincial nobility. After the early death of the only son, Konrad and his wife decided to donate the money they saved for their son to the Augustinians in Ljubljana in order they could build a new church. He gave Hmeljnik to his daughter and his son-in-law, and withdrew with his second wife to the Strmol castle where he was occupied with natural science and probably with alchemy.

KEY WORDS
Salomon Zeidler, Carinthia, Hmeljnik, Ruessenstein family, Strmol, Franciscans, Ljubljana, alchemy

Maj 1641. 28. Krščen je bil Janez Vajkard za konski sin imenitnega in plemenitega gospoda Jer neja Valvasorja itd. in matere Marije. Botra sta bila plemeniti gospod Konrad Rues baron in Regina Doroteja Raspova. Tako se v slovenskem prevodu glasi zapis v krstni knjigi stolne cerkve sv. Nikolaja v Ljubljani.[1]

Boter tega znamenitega novorojenca, Konrad Ruess baron Ruessenstein s Hmeljnika, je bil tudi sam v marsikaterem pogledu prav imenitna in celo za živopisni baročni čas nevsakdanja osebnost. Zato je vreden, da si ga nekoliko pobliže ogledamo. Z njim sta se slovensko zgodovinopisje in celo literatura že kar nekaj ukvarjala,[2] vendar o njem in njegovem rodu kroži precej zmotnih trditev.

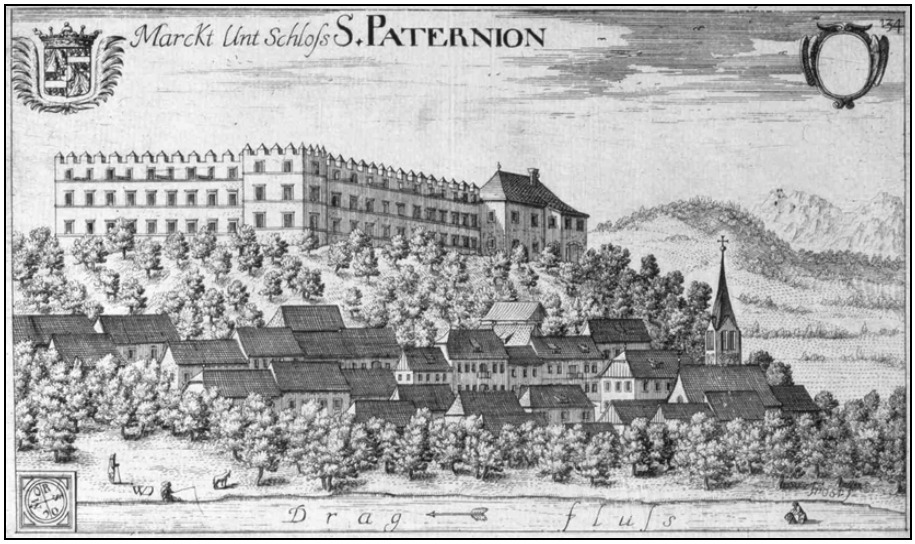
Glavni razlog zanje je nepoznavanje in s tem neupoštevanje koroških virov. Iz literature, ki je nastala na njihovi podlagi, kjer velja zlasti omeniti raziskave pokojnega direktorja Deželnega arhiva v Beljaku Wilhelma Neumanna,[3] bi se lahko poučili ne le o izvoru rodu Ruessensteinov, ampak pred vsem o drugem Konradovem dedu, Salomonu Zeidlerju, ki je kupil gospostvo Hmeljnik in se preselil na Kranjsko. O njem naši pisci drug za drugim ponavljajo, da je bil judovskega rodu in da je imel sina Martina, ki da je imel hčer Dorotejo, mater našega Konrada. Po njem naj bi Doroteja podedovala Hmeljnik. Kot ugotavlja Neumann, so te trditve vzete iz Valvasorjeve Slave – zagrešil naj bi jih njen redaktor Erazem Francisci[4] – po njej pa jih je prevzel Breckerfeld. V resnici ostali viri nič ne vedo o Martinu Zeidlerju, Doroteja je bila Salomonova hči (ne vnukinja) in edina dedinja. Nekatere nejasnosti povzroča tudi dejstvo, da je bil naš Konrad že tretji svojega imena, sledil pa mu je še sin Henrik Konrad, ki je imel podobne konjičke kot on. Dodatno zmedo je naredil pisec gesla "Ruessenstein Konrad" v Slovenskem biografskem leksikonu, ki je napačno razumel vest Janeza Gregorja Dolničarja o mladem alkimistu *"prav žalostnega obraza"*. Nameraval je opredeliti Konrada, ki je glavni junak tega prispevka, opisal pa je njegovega sina. Tega je Dolničar nedvomno osebno poznal, saj je bil njegov someščan in vrstnik po letih.[5] Zato je treba biti zelo pozoren na nazive, ki spremljajo vsakega od teh Konradov, pa še tako ni vedno možno nedvoumno razlikovanje.

Nekoliko bolj zanesljiv, čeprav pri letnicah včasih ne čisto natančen, je Franc Anton Breckerfeld, ki se je v drugi polovici 18. stoletja resno ukvarjal z rodoslovjem, posebno tistih družin, ki so bile povezane z njegovim dolenjskim okoljem. Njegov ohranjeni rodovnik Ruessov[6] (skoraj) pravilno postavlja izvor družine v koroški kraj Paternion ob Dravi nad Beljakom, kjer je bil stari oče našega barona, prvi znani Konrad, v drugi polovici 16. stoletja luteranski župnik. Tamkajšnja protestantska občina je bila močna in tako trdoživa, da je po prepovedi protestantizma v tajnosti živela prav do ukrepov Karla VI., ki je dal v letih 1734–1737 preseliti vse preostale protestante s Salzburškega, Koroške in Štajerske na Sedmograško. Iz dekanata Paternion jih je moralo oditi 180.[7]

Oglejmo si dognanja Wilhelma Neumanna. Navaja, da Velika koroška kronika Michaela Gotharda Christalnicka iz 16. stoletja prinaša podatek, da je prvo "nemško" (luteransko) mašo v Paternionu obhajal leta 1555 tamkajšnji do tedaj katoliški župnik, častivredni in učeni gospod Konrad Ruess, rojen v Bistrici na Gornjem Koroškem (pri Paternionu). Enajst let pozneje je bil med tistimi 22 koroškimi župniki, ki so javno izpovedali svoje luteranstvo in natisnjeni dokument o tem predali deželnim stanovom. Leta 1582 je podpisal Formulo Concordiae, ob njem pa tudi že njegov sin Karel, protestantski predikant v Bistrici ob Dravi. Tako trg Paternion kot Bistrica sta ležala v gospostvu Paternion, ki je bilo last v tem obdobju prav tako protestantske družine Dietrichstein, in je nova vera uživala njeno podporo in zaščito. Oče Konrad je umrl pred letom 1603, gotovo še kot pristaš nove vere, sin Karel pa je v času katoliške obnove po letu 1606 izgubil svojo cerkveno službo. Po očetu je podedoval nekaj premoženja in zdi se, da se je prilagodil novi stvarnosti ter nadaljeval rod Ruessov na Koroškem.

V družini pa je bil še drugi sin, Konrad II., ki je vzel za ženo Dorotejo, hčer Salomona Zeidlerja, plemenitega, častivrednega in zelo učenega gospoda, kot ga imenujejo viri. Z osebnostjo tega zanimivega moža se je Neumann še posebej ukvarjal. Povzemimo: O sebi je Zeidler vedno navajal, da je iz mesta Budišyn v (Gornjih) Lužicah, torej iz slovanskega okolja Lužiških Srbov. Predikat *"edl und vest"* (plemeniti in častivredni) govori o tem, da je izhajal iz gornjih družbenih slojev, oznaka *"wohlgelehrt"* (zelo učeni) ob njegovem imenu pa, da je zelo verjetno obiskoval univerzo. To potrjujejo tudi ohranjeni materialni viri: napisi v klasični latinščini, ki jih je dal vgraditi kot spomin na svoje delo v stolp cerkve sv. Kancijana pri Bekštajnu ter na cerkev in hišo v Paternionu, predvsem pa osebno sestavljena apelacija na mestne oblasti Beljaka v zvezi z nekim dolgom. Ta spis je ves prepreden z latinskimi citati iz juridične lite

1 Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 71.
2 Kovač, *Spomini*; Minařik, *O alkemiji*; SBL 9; Košir, Imetniki preddvorskega gospostva.
3 Neumann, Zuwanderer. O Ruessih govori na straneh 26–35, o Zeidlerju na straneh 7–26.
4 Ibid., str. 25.
5 SBL, 9, str. 163.
6 ARS, AS 1073, *Zbirka rokopisov*, 186 r.
7 http://www.siebenbuerger-sachsen bw.de/buch/sachsen/8.htm.

Matija Greischer: Grad in trg Paternion (Valvasor Topographia Carinthiae str. 164).
(foto: Tomaž Lauko)

Matija Greischer: Grad Finkenstein (Bekštajn) (Valvasor Topographia Carinthiae str. 56).
(foto: Tomaž Lauko)

rature in dokazuje, da je bil pravno dobro pod kovan in načelen človek. Napis na hiši v Peterni onu pa nam ga predstavi tudi kot duhoviteža: *V znamenitem letu 1588 (april). V Paternionu se je nekdo dvignil iz služabnika v polgospoda in se iz polgospoda spremenil nazaj v služabnika: Salomon Zeidler iz Lužic je okusil spremenljivost usode v tej bajti kot gost enak Diogenu.*[8]

Med študijem naj bi se spoznal s Šlezijcem Vincencom Ottom, ki je bil v zimskem semestru leta 1544 dokazano vpisan na dunajski univerzi in je kmalu zatem postal preceptor Adama in Karla pl. Dietrichstein med njunim študijem v Padovi. To sta bila sinova takrat že pokojnega miljenca cesarja Maksimilijana I. Žige Dietrichsteina (1484 1533), ki je od svojega vladarja dobil poleg služb še gospostva Hollenburg (Humperk), Finkenstein (Bekštajn) in Paternion, pa tudi ženo Barbaro Rottal. Ta se je po Žigovi smrti poročila s šle zijskim plemičem pl. Czettritzem. Stiki s Šlezijo in obema Lužicama niso bili nič nenavadnega, saj so bila že od srede 14. stoletja ozemlja češke krone habsburška. Tamkajšnji študija željni mladeniči so

8 *Anno mirabilii MDLXXXVIII ... agri Paterniani ex servo semidominus itidemque servus ex semidomino redditus: Salomon Zeydler Lusatiu: Fortunae ludibria hoc in tu guriolo hospes Diogenice toleravit* (Neumann, Zuwan derer, str. 22–23). Dopis se nanaša na njegovo prido bitev in naglo izgubo gospostva Paternion. Glej dalje.

RUESS-RUESSENSTEIN
KONRAD I.
† ok. 1603
katoliški, po 1555 luteranski
župnik v Paternionu
KAREL
pastor v Bistrici ob Dravi
po 1606 izgubi župnijo
KONRAD II.
† 1644
oo 1589
Doroteja Zeidler
hči Salomona Zeidlerja
JANEZ
1615 se odseli zaradi vere
oo
Amalija pl. Barbo
DOROTEJA
oo 1609
Jakob Buseth
trgovec v Novem mestu
MARIJA
SALOMA
† pred 1624
oo 1615
Marks pl. Kheysell
KONRAD III.
1604-1668
1) oo 1624
Felicita Raab
1607-1647
2) oo pred 1655
Ana Katarina g. Attems
† 1684
MARUŠA
oo
Jurij Vivo
stotnik uskokov
SOFIJA
oo
Krištof Hočevar
1) JANEZ
KAREL
† 1645
1) MARIJA
SIDONIJA
† 1669
oo 1649
Jurij Jankovič
de Priberth
† 1679
1) KORDULA
dominikanka
2) HENRIK
KONRAD
† 1716
1702 izgubi Strmol
oo
Marija Izabela
pl. Kheysell
† 1693
dve hčerki
2) CECILIJA
RENATA
2) JOHANA
TEREZIJA
1659-
2) JURIJ
FRIDERIK
1661-
2) ANA
KATARINA
1662-
2) FRANC
IGNAC
1663-
2) SEBASTJAN
AVGUŠTIN
1667-
2) KAREL
VALERIJ
1668-

odhajali tako na univerzo v Prago kot tudi na Dunaj. Številni so po krajšem ali daljšem štu diranju postali domači učitelji plemiških otrok. So časni viri navajajo kar nekaj primerov takih ple miških vzgojiteljev iz teh območij cesarstva v avs trijskem prostoru. Mlademu Karlu pl. Dietrich steinu so leta 1554 med šlezijskim plemstvom poiskali tudi ženo, Dorotejo pl. Lomniz-Meseritz. Ta se je po njegovi zgodnji smrti († 1562) poročila z Vajkardom Turjaškim.

Otto je do svoje smrti leta 1571 ostal v službi Dietrichsteinov, najprej kot oskrbnik gospostva Finkenstein in pozneje Paterniona. Na Finken steinu ga je v oskrbniški službi že leta 1562,[9] po letu 1571 pa tudi v Paternionu, nasledil njegov znanec iz študijskih let Salomon Zeidler. Ta je po zneje upravljal tudi združeno gospostvo Hollen burg-Finkenstein.[10] Celotno koroško posest druži ne Dietrichstein je po smrti brata Karla in po ravnavi z bratom Adamom prevzel najstarejši Ži gov sin Žiga Jurij (1526–1593). Posest je bila pravi pravcati gospodarski koncern v strateško (promet, trgovina) in proizvodno (rudarstvo, fužinarstvo) iz jemno pomembnem prostoru ob Dravi in so jo Dietrichsteini izkoriščali v duhu zgodnjega kapi talizma.[11] Ni dvoma, da je tudi njenim oskrb nikom zasebno nudila sijajne gospodarske prilož nosti. Zeidler – mimogrede, Neumann nikjer ne pravi, da je bil judovskega rodu – jih je znal iz koristiti.

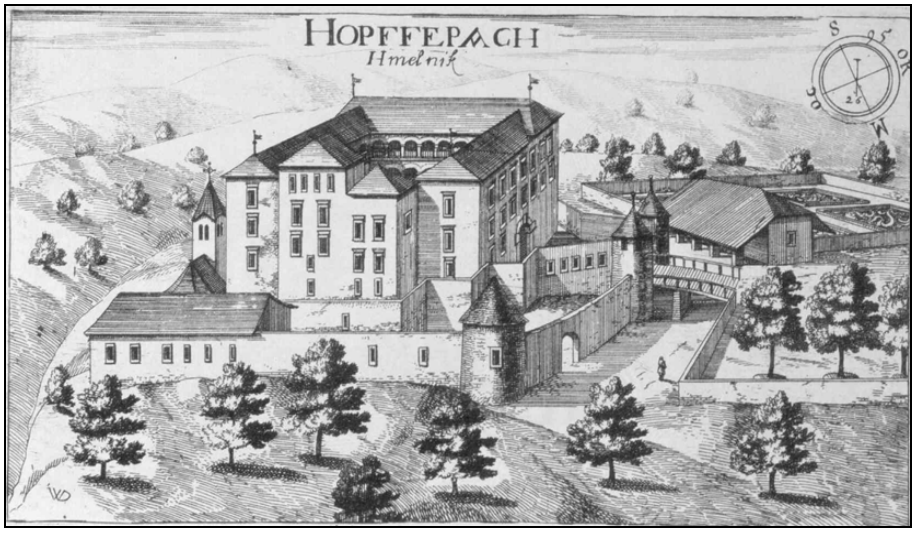
V tridesetih letih, kolikor jih je Zeidler preživel v različnih službah pri Dietrichsteinih, se je tudi zasebno ukvarjal z značilnimi dejavnostmi podjet nikov tega časa: z rudarstvom in fužinarstvom, s trgovanjem z njunimi proizvodi, z žitno trgovino, veliko pa tudi s kreditnim poslovanjem z ljudmi iz vseh družbenih slojev na običajne 5–7 % obresti. Posebno pogost odjemalec včasih zelo velikih po sojil je bil sam Dietrichstein, ki pa je neredno vračal celo obresti, kaj šele glavnico. V letu 1582 je bilo teh zaostankov že toliko, da mu je moral za 40.000 goldinarjev (v tej vsoti je bil ves stari dolg) prodati Paternion z gradom v istoimenskem trgu ter urada Bistrica in Stockenboi s tamkajšnjimi takrat ne prav donosnimi rudniki in fužinami vred, prav tisto gospostvo, ki si ga je Zeidler že dolgo želel. Pridržal pa si je trajno možnost po novnega odkupa. Listina o tem nakupu je zani miva, ker sta bila njena sopodpisnika dva kranjska plemiča, deželni upravitelj Krištof Turjaški in deželni odbornik Volf Schnitzenbaum, oba po krvi ali ženitvi sorodnika Dietrichsteinov. Tudi Zeidler osebno je bil verjetno v tem času že gospodarsko povezan s Kranjsko. O tem govorijo sicer skopo opisani dokumenti v njegovi zapuščini na Hmelj niku: listina o "kranjskih deželnih rudarskih gospo dih" v Lungau-u, slovečem rudarskem središču na Salzburškem, ter "paket listin o kranjski deželni proviantni službi".[12]

Zeidler je po mnenju Neumanna kljub določilu o trajni možnosti odkupa poskušal za vedno ob držati to gospostvo kot svoj stalni sedež, saj se je očitno želel nekje ustaliti kot pravi zemljiški gos pod. To je nameraval doseči z določbo, da četrtino posojene vsote, torej 10.000 goldinarjev, Dietrich steinovim dedičem preprosto odpusti. A ni nič po magalo: Dietrichstein je vse skupaj že čez pet let za deset odstotkov višjo kupnino prodal drugemu koroškemu mogočnežu, Moricu Krištofu Kheven hüllerju in Zeidlerju vrnil denar.

V kratkem času, ko je bil lastnik Paterniona, je oživil tamkajšnjo rudarsko in predelovalno proiz vodnjo. A to je bil le vrhunec Zeidlerjevega pri dobivanja nepremičnin. Že po prednikih je pode doval neko posest v lužiškem Görlitzu, kupil je hišo v Budyšinu, pa še eno v Bambergu in Be ljaku, nek mlin in že po nakupu Hmeljnika še dvor v predmestju Beljaka. Po neuspehu s Paterni onom je sklenil zapustiti Koroško. Denar, ki ga je dobil od njegove prodaje, je delno usmeril v domači Budyšin, kjer je ustanovil nekaj pobožnih, izobraževalnih in karitativnih skladov, večji del pa v pridobitev novega gospostva, tokrat na Kranj skem. Leta 1590 je od varuhov prezadolženih de dičev šumberške veje Turjaških za 24.000 goldi narjev kupil grad in gospostvo Hmeljnik.[13] Da je hotel čisto resno postati pravi član družbene elite, dokazuje podatek, da si je že leta 1595 od no tranjeavstrijske vlade pridobil predikat "zum Hop fenbach" (s Hmeljnika), že od prej pa je imel tudi grb.

Oba moža, bivši katoliški, nato luteranski žup nik Konrad Ruess in pa izobraženi, podjetni, stremuški Salomon Zeidler, morda res židovskega porekla, vsekakor pa zelo verjetno luteranec, sta sklenila zvezati svoja otroka, Konrada II. in Doro tejo. Breckerfeld prinaša celo datum te poroke, 14. februar 1589. Ob zatonu 16. stoletja sta Zeidler in družina njegove hčere že stanovala na Hmeljniku. Tudi v novem okolju Zeidler ni mogel iz svoje kože in se je še kar ukvarjal s kreditnimi posli. 12. avgusta 1600 je napisal oporoko.[14] Umrl je ne dolgo za tem, 20. aprila 1603.[15]

9 ARS, AS 1063, *Zbirka listin*, 24. april 1569. Doroteja von Lomniz und Meseritz, žena Vajkarda Turjaškega, potr juje, da je Salomon Zeidler pet let vestno upravljal njen grad Finkenstein.
10 KLA, *AD*, C. Akten, Fasc. CCCXXXVII, Nr. 57.
11 Walzl, *Hollenburg*, str. 65 sl.
12 ARS, AS 309, *Zapuščinski inventarji*, škatla 128, Lit. Z, št. 5.
13 Preinfalk, *Auerspergi*, str. 82–83.
14 ARS, AS 1080, *Zbirka Zgodovinskega društva za Kranj sko*, škatla 3. Odpovedno pismo Danijela Ruessa pl. Ruessensteina s Hmeljnika z dne 23. septembra 1623.
15 Neumann, Zuwanderer, str. 25.

Andrej Trost: Grad Hmeljnik iz Valvasorjeve Topografije sodobne vojvodine Kranjske Bogenšperk 1679. (foto Tomaž Lauko)

V letih po njegovi smrti so nekajkrat popisovali njegovo osebno ostalino na Hmeljniku. T. i. Zeidlerjev inventar[16] nima letnice, le datum 15. november in je nastal bodisi po smrti zeta Konrada II. (domnevno) v letu 1644, še bolj verjetno pa ob koncu leta 1620, saj so 2. januarja 1621 prav tam popisovali Zeidlerjeve listine, shranjene v zeleni omari z 21 predali.[17] Za to, da sta inventarja verjetno res nastala v tem časovnem zaporedju, govori dejstvo, da je pod obema podpisan isti komisar, Andrej Mordax z Grabna.

Prvi vsebuje seznam pohištva in opreme, shranjenih v eni sobi, ki so bili, kot je zapisano, last pokojnih Salomona Zeidlerja in Konrada Ruessa. Če je res nastal po letu 1620, je bil v njem imenovani Konrad lahko samo stari luteranski župnik. Tam so med drugim navedeni zlata pečatna prstana in pečatnika obeh mož, tudi nekaj listin pa srebrnina, omare, skrinje, obleke in platno, priložen pa mu je tudi seznam Zeidlerjevega orožja, ki sta ga bila popisala že leta 1615 Konrad II. in njegov sin Janez. Med listinami je navedena prva Zeidlerjeva oporoka na pergamentu s sedmimi pečati, napisana aprila 1577 na gradu Finkenstein. Zeidlerjeva zapuščina ali le spomin na njegovo domnevno poreklo je bila tudi slovnica hebrejskega jezika v grajski knjižnici. 2. januarja 1621 pa so pregledali in sumarno opisali Zeidlerjeve papirje v zeleni omari, ki jih je potem prevzel eden od zetov Konrada II., Krištof Hočevar. Obžalovati je, da je ta, skoraj dvajset strani dolgi inventar tako zelo skop, sicer bi predstavljal imenitno študijo dejavnosti nekega podjetneža druge polovice 16. stoletja. V njem so navedeni tudi oporoka, popisi hišnega inventarja in še nekatere druge listine pokojnega župnika Konrada Ruessa.

Konrad II. Ruess se začenja pojavljati v kranjskih virih kmalu po letu 1600. Že leta 1602 je bil poplemeniten.[18] Razlogov za to povišanje stanu ne poznamo. Prebrali bi jih morda lahko v prošnji gospoda Konrada Ruessa (njega ali njegovega istoimenskega sina) za sprejem v kranjske deželne stanove leta 1631, od katere pa je v arhivu ohranjen samo ovitek. Na njem je zapisano, da je Ruess ob prošnji položil v deželno blagajno 6000 goldinarjev brez obresti in da je bilo prošnji 27. septembra 1631 ugodeno.[19] Že naslednje leto je bil Konrad plemeniti Ruess (II. ali III.) povzdignjen v baronski stan.[20] Družina Ruessov je takrat dobila pridevek "von Ruessenstein", pred tem pa so se njeni člani imenovali "s Hmeljnika".[21]

Mlada družina je bila gmotno prav dobro podprta. V letih 1604 do 1612 je imela poleg Hmeljnika tudi hišo na Bregu v Ljubljani,[22] leta 1608 pa je Konrad II. vzel od samostana Stična v zastavo še gospostvo Preddvor.[23] V tem času je bilo pri Ruessih po Breckerfeldovih podatkih sedem otrok, štiri hčere in trije sinovi. Najstarejši sin je bil Janez,

16 ARS, AS 309, *Zapuščinski inventarji*, škatla 128, Lit. Z, št. 5.
17 ARS, AS 309, *Zapuščinski inventarji*, škatla 79, Lit. P, št. 6.
18 Globočnik, Der Adel in Krain, str. 56.
19 ARS, AS 2, Stanovski arhiv I, škatla 846, pisma deželanstva, N–R, št. 21.
20 ARS, AS 309, *Zapuščinski inventarji*, škatla 79, Lit. P, št. 6.
21 Konrad v jezuitskem letopisu leta 1605 (*Historia Annua*, str. 51) in listini iz 1609 (ARS, AS 1063, *Zbirka listin*, št. 2020 (1609 III 1)), njegov sin Janez v listini iz leta 1611 (ARS, AS 1063, *Zbirka listin*, št. 2054 (1611 XII 12)).
22 ZAL, LJU 346, *Zbirka rokopisnih elaboratov*, Knjiga hiš Vl. Fabjančiča.
23 Smole, *Graščine*, str. 384.

ki ga je imel ded Zeidler za svojega pravega naslednika. Najmlajši, Konrad III., se je rodil leta 1604, po Breckerfeldovem navedku v Novem mestu. Starejšim otrokom sta starša počasi že iskala zakonske partnerje.

Stara očeta sta bila sicer protestanta, eden celo protestantski duhovnik, vendar Ruessi niso neomajno vztrajali pri svoji veri, potem ko so Habsburžani začeli v svojih dednih deželah odločneje nastopati proti nekatolikom. Prvi ukrepi so bili uperjeni proti pridigarjem in meščanom, zato se je zdelo, da so se s poplemenitenjem začasno "rešili" v družbeni stan, ki se mu še ni bilo treba odločati o veri. Vendar so rekatolizacijske komisije pri večini prebivalstva že v prvih letih 17. stoletja opravile svoje delo, močno je bilo čutiti tudi delovanje ljubljanskih jezuitov. Zdi se, da se je protestantsko plemstvo sprva poskušalo dobesedno odkupovati: zakaj bi bil sicer mladi Janez s Hmeljnika leta 1605 dal za kolegij 200 goldinarjev, kot poročajo jezuitski letopisi,[24] ko se je pa deset let pozneje odselil "zaradi vere", kakor je zapisano v stanovskem arhivu.[25] Po Breckerfeldovih podatkih je bil poročen z Amalijo Barbo, z nakupom gospostva Škrljevo in polovice gospostva Raka od njenih bližnjih sorodnikov Vernekov[26] pa je postal še zelo mlad od očeta neodvisen zemljiški gospod. Že v listini z dne 21. decembra 1611, ko naznanja prodajo neke kmetije, se imenuje "s Hmeljnika in Škrljevega".[27] Verjetno to pomeni, da je bil takrat že poročen. 8. februarja 1615 pa je rektor jezuitskega samostana Nikolaj Jagniatovič izdal potrdilo, da je od Konrada Ruessa II. s Hmeljnika prejel 800 goldinarjev za njegovega najstarejšega sina, ki se je izselil.[28] To je bil od oblasti predpisani davek na denar, ki so ga verski eksulanti lahko odnesli s seboj na tuje[29] in je bil na Kranjskem v tem obdobju običajno namenjen ljubljanskim jezuitom. Vir navaja, da je bil to deseti del od celotne vsote, torej je za svojo kranjsko posest iztržil 8000 goldinarjev. Vendar pa kaže, da Janez ni šel daleč in da tudi ni bil stanoviten v svojem verskem prepričanju. Neumann poroča, da je v letih 1617–1618 opravljal neke naloge za predstojnika jezuitske rezidence v Millstattu na Koroškem, v tem obdobju pa si je poskušal pridobiti tudi naziv viteza papeškega reda zlate ostroge. Verjetno se je tako kot njegov stric Karel, bivši protestantski pastor, ustalil v Paternionu in nadaljeval rod Ruessov.

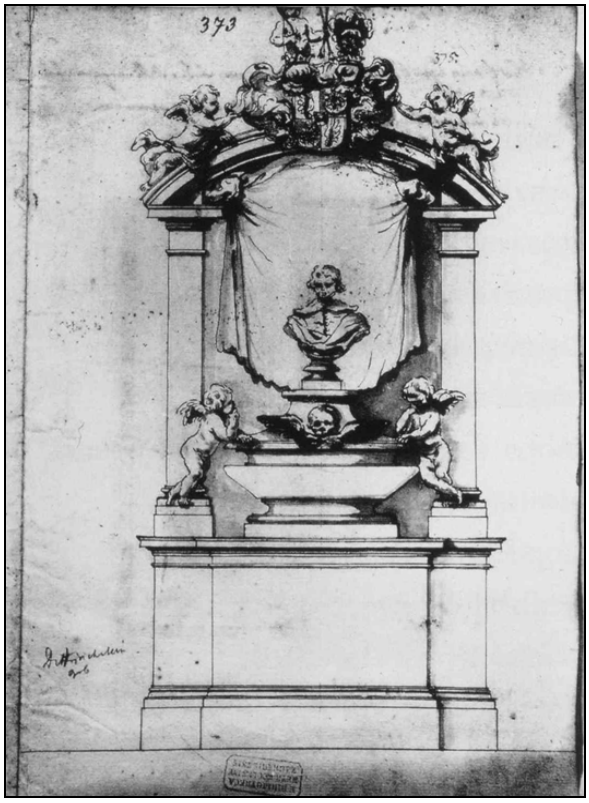
Drugi sin Konrada II., Danijel, je bil poklicni vojak. 23. septembra 1632 je na gradu Hmeljnik napisal listino, s katero se je odrekel svojemu deležu na tem gospostvu. V njej je pojasnil, da mu je pokojni ded Salomon Zeidler v oporoki z dne 12. avgusta 1600 namenil določen delež Hmeljnika, tretjino posesti v Budišynu in del posesti v Görlitzu. Ker pa je bil dolga leta neprestano v cesarski vojaški službi, te dediščine ni mogel uživati in se mu je nabralo precej dolgov. Z bratom Konradom III. sta se sporazumela, da mu Danijel prepusti svoj del Hmeljnika, v zameno za to pa Konrad poplača njegove dolgove in mu preostanek vrednosti njegovega deleža izplača v gotovem denarju. Zato se v svojem in v imenu svojih potomcev za vse večne čase odpoveduje kakršnimkoli terjatvam do tega dolenjskega gospostva.[30]

Hčeram sta starša poiskala ženine v dolenjskem okolju. Najstarejšo Dorotejo sta že leta 1609 z doto 500 goldinarjev oddala novomeškemu trgovcu Jakobu Busethu,[31] Marijo Salomo pa z enako doto leta 1615 Marku Khayselu, iz trgovske družine, ki je bila ravno tako kot Busethi v družbenem vzponu.[32] Breckerfeld poroča še o Maruši, ki naj bi vzela za moža nekega Jurija, stotnika pri uskokih, in Sofiji, ki naj bi bila žena Krištofa Hočevarja. Ta se leta 1621 v resnici pojavlja kot prevzemnik listin Salomona Zeidlerja in Konrada Ruessa, ki so še ostale na Hmeljniku.

Za našo temo je najpomembnejši najmlajši sin, Konrad III., rojen in vzgojen že v času katoliške prenove, ki se mu je edinemu od sinov uspelo vključiti v novo stvarnost na Kranjskem. Vendar besede njegove hčere Marije Sidonije, poročene Jankovič, ki je v svojem testamentu še leta 1669 zatrjevala, da živi in bo vedno živela v "edini zveličavni katoliški veri",[33] nakazujejo, da so pripadniki nekdaj protestantskih družin še globoko v 17. stoletje čutili potrebo potrjevati svoj katolicizem.

Kje in koliko se je Konrad III. šolal, ni znano, a je moral biti kar solidno izobražen, glede na družinsko tradicijo, na javne službe, ki jih je dokazano in verjetno opravljal v življenju, pa tudi na svoje delovanje na kulturnem področju in posebna zanimanja. Ženo so mu našli v premožni in ugledni družini novomeških trgovcev Raabov. Ob poroki leta 1624, je bil star šele dvajset let, nevesta Felicita pa sedemnajst.[34] Leto smrti matere Salome ni znano, oče Konrad II. pa je – očitno sprijaznjen s katoliško vero – domnevno živel še do leta 1644.[35]

24 *Historia Annua*, str. 48.
25 ARS, AS 2, Stanovski arhiv I, škatla 247, fasc. XIV/1–4, Lit. R.
26 Smole, *Graščine*, str. 487 in 410.
27 ARS, AS 1063, *Zbirka listin*, št. 2054 (1611 XII 12).
28 ARS, AS 2, Stanovski arhiv I, škatla 247, fasc. XIV/1–4, Lit. R.
29 Grafenauer, Zgodovinski prostor, str. 34.
30 Gl. op. 14.
31 ARS, AS 1063, *Zbirka listin*, št. 2020 (1609 III 1).
32 ARS, AS 1063, *Zbirka listin*, št. 2084 (1615 VIII 10).
33 ARS, AS 308, Zbirka testamentov, Lit. J, št. 3, 31. julij 1669.
34 Schiviz, Der Adel, str. 175.
35 Smole, *Graščine*, str. 468.

Anonimus: Načrt nagrobnika Karla Ruessensteina ki sta mu ga starša nameravala postaviti v rimski avguštinski cerkvi Sta. Maria del Popolo kjer je bil pokopan. Ta odlični spomenik ni bil nikoli postavljen risba pa se je ohranila v Valvasorjevi grafični zbirki v Zagrebu.[36]

Težko ali celo nemogoče je ločevati med že od raslim sinom in še ne tako starim očetom enakega imena in naziva, ki se v tem obdobju hkrati po javljata v virih. Zadrega je že, kot smo videli, pri sprejemu v deželne stanove in povzdigu v ba ronski stan, enako se nam dogaja pri zapisih, ki govorijo o "Konradu Ruessu plemenitem Ruessen steinu s Hmeljnika" kot žitnem mojstru v Novem mestu, sodnem prisedniku deželnih stanov ali sta novskem glavnem prejemniku.[37] Najbolj na trdnih tleh smo pri zadnji funkciji, saj je izpričano, da je bil Konrad III. tisti, ki je od meseca maja 1641 najmanj šest let opravljal to pomembno deželno službo.[38] Skoraj gotovo je bil tudi on tisti baron Ruessenstein, ki je v začetku štiridesetih let na kupil kar nekaj gospostev v idiličnem gorenjskem okolju pod Karavankami: najprej, leta 1643, Strmol za 13.750 goldinarjev,[39] naslednje leto pa še Višnje ali Novi grad v Peščeniku[40] in Preddvor za preko 18.000 goldinarjev.[41]

Morda je pripravljal gnezdo za sina edinca Janeza Karla, ki je prav ta čas študiral v Rimu in za katerega sta z ženo hranila tudi denar.[42] Toda septembra 1645 se jima je podrl svet, ko je Janez Karel v Rimu nenadoma umrl in bil tam tudi po kopan.[43] Užaloščena starša sta sklenila spomin nanj ohraniti na prav poseben način. Ravno takrat, ob koncu leta 1645, so v Ljubljani podrli nekajkrat pogorelo in spet za silo pozidano avguštinsko cer kev pred špitalskimi vrati in Ruessensteina sta sklenila denar, namenjen pokojnemu sinu, darova ti za izgradnjo nove. Prvotna podarjena vsota 10.000 goldinarjev je ob koncu gradnje narasla na 92.000, po mnenju njunih dedičev pa kar na 130.000 goldinarjev.[44]

Ljubljanski avguštinci so si že dolgo želeli imeti cerkev, ki bi po imenitnosti lahko tekmovala z je zuitsko in frančiškansko in bi tudi privabljala ra dodarne mecene, da bi se po navadi tistega časa združevali v bratovščinah pri oltarjih aktualnih svetnikov. V desetletjih po habsburški zmagi nad protestanti v bitki na Beli gori leta 1620 se je v srednji Evropi močno priljubilo čaščenje lavre tanske (loretske) Matere Božje kot simbola zaupa nja v državo in dinastijo. Ta kult je nastal že v srednjem veku, ko naj bi angeli čudežno rešili nazareško Sveto hišo pred Turki in jo prenesli v Loreto v Italiji. Po cerkvah so začele nastajati po sebne kapele kot posnetki lavretanske hišice. V Ljubljani so se menihi skupaj z baronom Russen steinom odločili, da sezidajo cerkev, ki bo prav zaprav okvir za lavretansko hišico, ki naj bi se po merah čim bolj ujemala s tisto v Loretu,v njej pa naj bi bila grobnica donatorja. Ruessenstein jo je nameraval okrasiti s skulpturami, zato je svojega arhitekta poslal v Marke, da bi tam prerisal pri merne kipe, ki bi jih potem izdelali v Ljubljani. Teh načrtov mu ni uspelo uresničiti, saj je gradnja te velike cerkve zaradi pomanjkanja denarja pote kala le počasi. Tako niti z marmorjem obložena lavretanska kapela v prezbiteriju niti cerkev še nista bili posvečeni, ko so barona leta 1668 položili v njegovo grobnico. Cerkev je bila dokončana v začetku 18. stoletja in takrat je nastalo tudi njeno znamenito pročelje, ki je bilo v 19. stoletju še ne koliko predelano. Lavretanska kapela pa je kmalu nato postala nekako odveč, v napoto novemu Robbovemu oltarju in so jo v 19. stoletju odstranili.

36 Lavrič, Umetnostna dejavnost, str. 56–57. Zahvaljujem se Blažu Resmanu za fotografijo risbe.
37 ARS, AS 2, Stanovski arhiv, I. registratura; kartotečni abecedni seznam oseb, ki se omenjajo v I. registraturi
38 ARS, AS 730, *Gospostvo Dol*, fasc.123.
39 Smole, *Graščine*, str. 468.
40 Smole, *Graščine*, str. 328.
41 Mlinarič, *Stiška opatija*, str. 79.
42 Prelovšek, Arhitekturna zgodovina , str. 274.
43 Resman, Oltarna oprema, str. 303, op. 2 in 11.
44 Podatke o gradnji nekdanje avguštinske, danes frančiš kanske cerkve v Ljubljani povzemam po razpravah B. Resmana, Oltarna oprema in D. Prelovška, Arhitekturna zgodovina.

Baron Ruessenstein je s temi projekti sodobni kom dokazal, da je vdan podložnik katoliške cerk ve in cesarja, a tudi svoj smisel za stanovsko re prezentiranje, katerega sestavni del je bilo vedno tudi mecenstvo. Jezuitska kronika poroča, da je leta 1644 denarno podprl gledališko predstavo v kolegiju,[45] kupoval ali naročal pa je tudi slike. Iz zapuščinskega inventarja njegovega zeta Jankoviča izvemo, da je na Hmeljniku viselo precej portretov njega in članov njegove družine, pa še podobi Sa tira in Štirih čednosti z njegovim grbom.[46]

Nekako v tem času so imeli Ruessensteini pre lepo renesančno hišo na Novem trgu v Ljubljani[47] in tu je spomladi 1647 umrla štiridesetletna baro nova žena.[48] Ostali sta mu še dve hčeri. Ena je bila po Breckerfeldovem poročilu dominikanka (v Velesovem ?) z redovnim imenom Kordula, druga, Marija Sidonija, pa se je leta 1649 poročila z Jurijem Jankovičem de Priberth, ki je bil pred kratkim, leta 1641, postal baron. Konrad III. je mlademu paru z listino z dne 8. septembra 1649 izročil Hmeljnik in hišo v Ljubljani, še pred tem pa tudi zadolžnice za denar, ki ga je imel naloženega pri deželi.[49] Podaril jima je tudi Preddvor – čeprav listina o tem ni ohranjena – ki ga je Jankovič leta 1652 zamenjal s svojo sorodnico Barbaro baronico Kacijanar, rojeno Križanič za grad in gospostvo Trebnje, kjer je poslej živel z družino.[50] Konrad III. si je kmalu poiskal novo ženo in se umaknil na Strmol, kjer se je ukvarjal s čisto drugimi stvarmi kot dotlej.

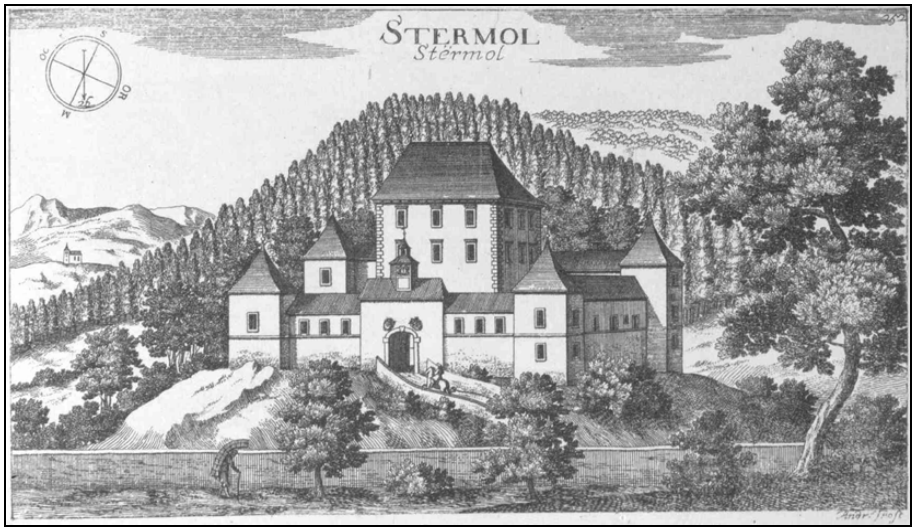
Nova žena je bila Ana Katarina, rojena grofica Attems, s katero je imel leta 1655, ko sta na Strmolu napisala skupno oporoko, že dva otroka, Henrika Konrada in Cecilijo Renato.[51] Leta 1659 se je zakoncema rodila Johana Terezija, leta 1661 Jurij Friderik, leta 1662 Ana Katarina, leta 1663 Franc Ignac, leta 1667 Sebastjan Avguštin in leta 1668, v letu očetove smrti, še Karel Valerij.[52] Od vse te ko pice potomcev so bili leta 1684, ko je Ana Katarina pisala oporoko, živi še štirje.[53] V njej pa je omenila še dva svoja otroka, Justino Rozalijo, ki ji je pre pustila svoj kapital na Koroškem, in sina Thiema, duhovnika pri Sv. Pavlu na Koroškem, ki mu je prav tako tudi zapustila večjo vsoto denarja. To kaže, da je bila ob poroki z Ruessensteinom vdo va. Na Strmolu je Konrad III. 12. avgusta 1668 umrl,[54] žena pa ga je preživela za dobrih petnajst let.

Valvasor se je o gradu Strmol prav zanimivo razpisal.[55] Najprej je opisal njegovo prelepo oko lico: grad na eni strani obdajajo visoke gore, na drugi pa lepa ravna polja. Ko ga je Konrad III. kupil, je bil neudobno starosvetno bivališče, obda no z golim obzidjem in stolpi. Novi lastnik ga je precej prezidal in preuredil. V notranjosti je uredil čedne sobe, v okolici pa ravno sprehajalno pot, obdano s košatim drevjem ter vodno zajetje, ki je bilo tako bogato, da so se iz njega napajali štirje ribniki, polni rib. V gradu je bila tudi lepa kapela, ki naj bi bila tako sveta, da je bil hudič tam čisto brez moči in naj bi se v njej že dva človeka os vobodila hudega duha. Vendar pa se je gradu držal tudi slab sloves, da v njem rado straši: na svete večere naj bi že nekajkrat slišali glasove, kot da duhovi štejejo denar ali nekaj premetavajo sem in tja. Mlada Ruessensteinova hčerka Cecilija Re nata pa je neke noči iz kapele zaslišala lepo glasbo in kmalu po tem dogodku umrla. Iz tal v grajski okolici in tudi iz vodnega zajetja je ob vlažnem, deževnem vremenu uhajala modrikasta para. Ne kaj let pred izidom Slave so nad okoliškimi hribi nekoč opazili goreče meteorite, v gorovje pa naj bi rada udarila tudi strela.

Nič čudnega torej, če so domačini verjeli, da je okoli Strmola na delu hudič, gospodar podzemlja. A Valvasor je pravilno ugotovil, da gre le za z minerali bogato področje. Že Konrad III. je "pred kakimi štiridesetimi leti", torej kmalu po tistem, ko se je bil preselil na Strmol, nekoliko rudaril v okolici. Naletel je na razmeroma bogato žilo zlata, dal izkopati rov in jo začel izkoriščati. Vendar pa je žila že po kakih petindvajsetih metrih izginila. Ljudski glas je vedel povedati, da so to zakrivili rudniški škratje, "bergmandelci", Valvasor pa je ta ko mnenje spet zavrnil, češ da hudič pri naravnih pojavih, ki so božje stvarjenje, nima nobene moči.

Konrad III. se je torej živo zanimal za naravno okolico svojega gradu, če se je že on posvečal (al)kemijskim poskusom, pa zaenkrat ni mogoče z gotovostjo trditi. Vsekakor je bil alkimist njegov sin Henrik Konrad. Ko so po njegovi smrti leta 1716 popisovali njegovo premično imetje,[56] so po imensko našteli štiri naravoslovna dela, poleg njih pa še "75 kemijskih knjig", dve bakreni peči in "ne kaj kemijskih steklenic", ki jih niso posebej po pisali. Ali je bilo vsaj nekaj tega že očetova last?

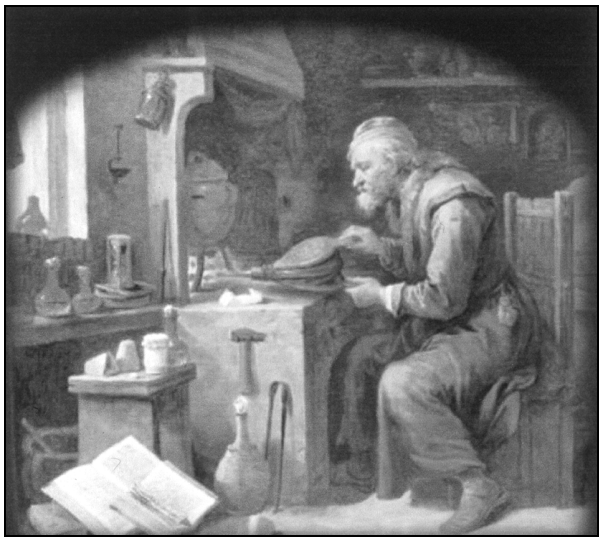
45 *Historia Annua*, str. 211.
46 ARS, AS 309, *Zapuščinski inventarji*, škatla 46, Lit. J, št. 8.
47 ZAL, LJU 346, *Zbirka rokopisnih elaboratov*, Knjiga hiš Vl. Fabjančiča; pozneje Breg 8, po potresu leta 1895 so jo podrli.
48 Schiviz, *Der Adel*, str. 175.
49 ARS, AS 308, *Zbirka testamentov*, Lit. J, št. 3, 31. julij 1669.
50 Košir, Imetniki preddvorskega, str. 131.
51 ARS, AS 1080, *Zbirka Zgodovinskega društva za Kranj sko*, škatla 6, 27. september 1655, prošnja Janezu Jožefu Egku, da bi podpisal in pečatil oporoko Konrada Ruessa in žene Katarine Attems.
52 Schiviz, *Der Adel*, str. 328.
53 ARS, AS 308, *Zbirka testamentov*, Lit. R, št. 13; oporoka z dne 20. februarja 1684.
54 ZAL, LJU 346, *Zbirka rokopisnih elaboratov*, prepis Schönleben-Dolničarjeve kronike, fol. 281.
55 Valvasor, *Die Ehre*, XI. knjiga, str. 561–562.
56 ARS, AS 309, Zapuščinski inventarji, škatla 94, Lit. R, št. 62.

Andrej Trost: Grad Strmol (Valvasor Topographia Carnioliae št. 252). (foto: Tomaž Lauko)

Da so bili na Strmolu vneti bralci, morda dokazuje slika gradu v Slavi, pred katerim je bakrorezec edinkrat v vsem tem obširnem delu upodobil kroš njarja z značilnim tovorom knjig na hrbtu.[57] Tudi Henrika Konrada je mikalo, da bi izkoriščal rude v grajski okolici. Kopal je na več mestih, vendar so bili sledovi zlata in srebra prepičli, da bi se splačalo resno lotiti tega podjetja. Tudi za te neuspešne poskuse so ljudje krivili strahove in duhove.

Alkimija je v obubožani Evropi posebno bujno cvetela po tridesetletni vojni.[58] Pod tem nazivom se je takrat in že stoletja poprej skrivalo marsikaj: od verskih in filozofskih načel in magije do najrazličnejših kemijskih poskusov in postopkov, ki so imeli za cilj spreminjanje snovi. Z njimi so bodisi hoteli zgolj potešiti radovednost ali pa pridobiti zdravilne učinkovine in druge snovi za praktično uporabo. Večino pristašev alkimije, te božanske umetnosti in plemenite norosti, kakor so ji tudi rekli, pa je gnal pohlep. Verjeli so, da v naravi ob staja "kamen modrih", neka nedoločna snov, ki da je z njeno pomočjo neplemenite kovine mogoče spreminjati v plemenite (zlato, srebro, diamante) ali celo človeka spet narediti mladega.[59] Iz vseh teh prizadevanj so se konec koncev razvile neka tere moderne znanstvene discipline, a s pehanjem za kamnom modrih so številni potratili svoje živ ljenje in premoženje.

David Teniers ml.: Alkimist v svojem laboratoriju 1680.

Čistili, mešali, segrevali, talili in žgali so že od nekdaj tudi v naših deželah pripadniki raznih poklicev, o alkimiji kot modni dejavnosti prostega časa pa so podatki šele iz 16. stoletja.[60] V višjih slojih ji je narasel ugled v času cesarja Rudolfa II. Habsburškega (1576–1612), ki se je kot vnet nara voslovec na svojem dvoru v Pragi tudi sam ukvarjal s poskusi, obdan z rojem alkimistov, ki so mu "varili zlato".[61] V drugi polovici 17. stoletja sta se tudi cesar Leopold I. in njegova žena Eleonora kratkočasila s takimi poskusi.[62] Vladarja je kot vedno posnemal določen del družbenih elit.

V tem času je menda na Dolenjskem obstajal krožek alkimistov, med katerimi so bili večinoma zdravniki in lekarnarji, ki so bili za naravoslovne poskuse zainteresirani gotovo že iz poklicnih raz logov, nekaj pa je bilo zraven tudi modne poze.[63]

57 Dular, *Živeti od knjig*, str. 55.
58 Minařik, *O alkemiji*, str. 2.
59 Kovač-Artemis, *Kemiki*, str. 44.
60 Žvanut, *Od viteza*, str. 162–163.
61 Kovač-Artemis, *Kemiki*, str. 42; Horsky, Die Wissen schaft, str. 69 sl.
62 Minařik, *O alkemiji*, str. 3.
63 O zanimanju za alkimijo, če že ne o njenem prak

Ni še čisto jasno, ali so bili to isti gospodje in kdo vse so bili, ki so se po Valvasorjevih navedbah[64] imenovali adepte, pristaše našega najznamenitejšega alkimista Janeza Friderika pl. Raina, iz rodu, ki je imel skoraj dve sto let (do 1634) v fevdu in lasti grad Strmol in se je tudi imenoval po njem.[65] Tudi povezav med njimi in obema Ruessensteinoma ne poznamo, so pa verjetne, saj so se v malem kranjskem prostoru ljudje take vrste med seboj gotovo vsaj poznali.

Konrad Henrik je moral biti velik ljubitelj alkimije in je zaradi te svoje strasti zašel tudi v težave. Leta 1685 je za laboranta vzel k sebi Janeza Petra pl. Cattina, ki se je izkazal za goljufa in je bil poleg tega še francoski špijon.[66] Tri leta pozneje je bila zaradi tega proti njemu in Ruessensteinu sprožena preiskava. Bil je tudi v denarnih zagatah. Ne vemo sicer, koliko je lahko podedoval po očetu, ki je zapustil precej otrok in je tako na veliko razdajal svoje premoženje, znano je le, da mu je žena Marija Izabela v zakon prinesla 8000 goldinarjev dote.[67] Zdi se, da je nepremišljeno jemal posojila in na podlagi neke take zadolžnice je enemu od upnikov moral prepustiti celo Strmol.[68] Valvasor ga v Slavi sicer še imenuje njegovega lastnika, toda leta 1702 ga je moral že zapustiti. Dve leti pozneje je sprožil pravdo, da bi gospostvo in grad dobil nazaj, a njenega konca ni učakal, saj se je vlekla polnih osemindvajset let. Zadoščenje so dobili šele njegovi potomci, ki jim je bila zanj izplačana odškodnina.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI – neobjavljeni

ARS – Arhiv Republike Slovenije Ljubljana
AS 2 – Stanovski arhiv, I. registratura; kartotečni abecedni seznam oseb, ki se omenjajo v I. registraturi
AS 308 – Zbirka testamentov
AS 309 – Zapuščinski inventarji
AS 730 – Gospostvo Dol
AS 1063 – Zbirka listin
AS 1073 – Zbirka rokopisov
AS 1080 – Zbirka Zgodovinskega društva za Kranjsko
KLA – Kärntner Landesarchiv Klagenfurt
AD – Fideikomißarchiv Dietrichstein
StLA – Steiermärkisches Landesarchiv Graz
Imenski katalog listin 1500–1599
ZAL – Zgodovinski arhiv Ljubljana
LJU 346 – Zbirka rokopisnih elaboratov.

ARHIVSKI VIRI – objavljeni

Historia annua Collegii Societatis Jesu Labacensis (1596–1691), Textus originalis, editionem curavit France Baraga, Ljubljana 2002.

LITERATURA

Dular, Anja: *Živeti od knjig*. Knjižnica Kronike, Zvezek 7. Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2002.
Globočnik, Anton: Der Adel in Krain. *Mittheilungen des Musealvereines für Krain*, Jahrgang XII, Heft 2. Laibach 1899, str. 52–64.
Grafenauer, Bogo: Zgodovinski prostor ob nastopu jezuitov v slovenski družbi. *Jezuiti na Slovenskem. Zbornik simpozija*. Ljubljana : Inštitut za zgodovino cerkve Teološke fakultete v Ljubljani : Provincialat slovenske province Družbe Jezusove, 1992, str. 30–35.
Horsky, Zdenek: Die Wissenschaft am Hofe Rudolfs II. Prag um 1600. *Kunst und Kultur am Hofe Rudolfs II.* Wien: Kunsthistorisches Museum. Wien : Luca Verlag Freren, 1988, str. 69–74.
Košir, Matevž: Imetniki preddvorskega gospostva v 17. stoletju in njihove družine. *Preddvor v času in prostoru*. Preddvor: zbornik občine Preddvor. Ljubljana : Mladinska knjiga, 1999, str. 131–141.
Kovač, Tita: *Spomini barona Valvasorja*. Ljubljana : Cankarjeva založba, 1973.
Kovač-Artemis,Tita: *Kemiki skozi stoletja*. Ljubljana : Mladinska knjiga, 1984.
Lavrič, Ana: Umetnostna dejavnost škofa Otona Friderika Buchheima v ljubljanski škofiji. *Acta historiae artis Slovenica 9*. Ljubljana : ZRC SAZU 2004, str. 31–69.
Levec, Vladimir: Schloss und Herrschaft Flödnig in Oberkrain. *Mittheilungen des Musealvereines für Krain*, Neunter Jahrgang, Heft 4. Laibach 1896, str. 161–280.
Minařik, Fran: *O alkemiji na Kranjskem*. Posebni otisak iz Vjesnika ljekarnika br. 5. 1925 – VII. Godište.
Mlinarič, Jože: *Stiška opatija 1136–1784*. Novo mesto : Dolenjska založba 1995.
Neumann, Wilhelm: Zuwanderer aus der Lausitz und Schlesien in Villach. *Neues aus Alt-Villach*, 29. Jahrbuch des Museums der Stadt Villach, Villach 1992, str. 7–59.

ticiranju, govorijo knjige v nekaterih zapuščinskih inventarjih iz 17. in začetka 18. stoletja, n. pr. deželnega knjigovodje J. J. Wagnerja (ARS, AS 309, *Zbirka testamentov*, Lit. W, št. 52, škatla 121) in F. A. pl. Seethala (ARS, AS 309, *Zbirka testamentov*, Lit. S, št. 75, škatla 102).

64 Valvasor, *Die Ehre*, XI. knjiga, str. 561–562.
65 SBL, 9, str. 15.
66 Levec, Schloss, str. 182–183.
67 ARS, AS 308, Zbirka testamentov, Lit. R, št. 19; izjava v njeni oporoki z dne 26. aprila 1693.
68 Smole, *Graščine*, str. 468.

Preinfalk, Miha: *Auerspergi. Po sledeh mogočnega tura*. Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Thesaurus memoriae, Dissertationes 4. Ljubljana : Založba ZRC SAZU, 2005.

Prelovšek, Damjan: Arhitekturna zgodovina in po men frančiškanske cerkve v Ljubljani. *Frančiš kani v Ljubljani: samostan cerkev in župnija*. Ljubljana : samostan in župnija Marijinega Oznajenja, 2000, str. 274–300.

Reisp, Branko: *Kranjski polihistor Janez Vajkard Valvasor*. Ljubljana : Mladinska knjiga, 1983.

Resman, Blaž: Oltarna oprema in plastika v cerkvi Marijinega Oznanjenja. *Frančiškani v Ljubljani: samostan cerkev in župnija*. Ljubljana : samo stan in župnija Marijinega Oznanjenja, 2000, str. 302–346.

Schiviz von Schivizhoffen, Ludwig: *Der Adel in den Matriken des Herzogthums Krain*. Görz 1905.

Slovenski biografski leksikon, 9. zvezek. Ljubljana : SAZU 1960.

Smole, Majda: *Graščine na nekdanjem Kranjskem*. Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1982.

Valvasor, Johann Weikhard: *Die Ehre deß Hertz ogthums Crain*. Nürnberg 1689.

Valvasor, Johann Weikhard: *Topographia Archi ducatus Carinthiae antiquae & modernae com pleta*. Nürnberg 1688.

Valvasor, Johann Weikhard: *Topographia Ducatus Carnioliae modernae*. Bogenšperk 1679.

Walzl, August: *Hollenburg. Leben und Wirken einer Grundherrschaft*. Klagenfurt : Geschichts verein für Kärnten, 1965.

Žvanut, Maja: *Od viteza do gospoda*. Ljubljana : Viharnik; Znanstveni inštitut Filozofske fakul tete, 1994.

http://www.siebenbuerger-sachsen-bw.de/buch/ sachsen/8.htm

ZUSAMMENFASSUNG

Valvasors Pate Konrad Ruess Baron Ruessenstein auf Schloss Strmol

Die Herrschaft Strmol war in der zweiten Hälfte des 17. Jahrhunderts im Besitz der Familie Ruess Barone von Ruessenstein, die aus der Umgebung des Marktes Paternion in Kärnten stammte. Der erste bekannte Vorfahr Konrad wechselte vom katholischen Pfarrer zum lutherischen Prediger über und amtierte unter dem Patronat der Adelsfamilie der Dietrichstein in Paternion.

Auf den vereinigten Besitzungen Finkenstein Hollenburg-Paternion stand in dieser Zeit dreißig Jahre lang im Dienste der Dietrichsteiner ein gewisser Salomon Zeidler, gebürtig in Bautzen in Oberlausitz (Budišin in Gornja Lužica). Er wusste die wirtschaftlichen Vorteile von Raum und Zeit zu nutzen und erwarb sich ein großes Vermögen. Sein Ziel war es, eine eigene Herrschaft zu erwerben und dadurch zu entsprechender gesell schaftlicher Stellung zu gelangen. Im Jahr 1582 erwarb er von Georg Sigismund Dietrichstein das Gut Paternion samt Berg- und Hüttenwerken, musste es jedoch nach fünf Jahren wieder den Dietrichsteinern überlassen. Voller Enttäuschung beschloss er, nach Krain überzusiedeln, wo er 1590 von den Vormündern der überschuldeten Erben der Auersperg-Schönberger ihren Anteil der Herr schaft Hopfenbach (Hmeljnik) kaufte. Seine ein zige Tochter Dorothea verheiratete er mit Konrad II. von Ruess und lebte bis zu seinem Tode im Jahr 1603 mit ihrer Familie auf Schloss Hopfen bach.

Die Ruess integrierten sich mit Erfolg in die Gesellschaft Krains und wurden bereits im Jahr 1602 geadelt, dreißig Jahre später in die Krainer Stände aufgenommen und in den Baronstand erhoben. Sie besaßen ein Haus in einem vor nehmen Stadtviertel von Ljubljana (Laibach), in Pfand oder Besitz hatten sie für kürzere oder längere Zeit auch verschiedene Herrschaften. Die Nachkommen des lutherischen Predigers beharr ten zur Zeit der katholischen Erneuerung nicht auf ihrem Glauben. Konrad III. widmete nach dem frühzeitigen Tode seines einzigen Sohnes – eines Studenten in Rom (1645) – die für diesen be stimmten Ersparnisse dem Bau der neuen Au gustiner- (heute Franziskaner-) Kirche in Ljubljana und setzte sich dadurch ein dauerhaftes Denkmal.

Nach dem Tode seiner ersten Frau siedelte Konrad III. mit seiner neuen Gattin nach Strmol über, Hopfenbach überließ er jedoch seiner Tochter und seinem Schwiegersohn Georg Baron Jankowitsch. Auf Strmol beschäftigte er sich mit der Umgestaltung des Schlosses und mit der Erforschung seiner erzreichen Umgebung, wo er besonders nach Goldadern suchte.

Vielleicht schon er selbst, mit Gewissheit aber sein Sohn aus zweiter Ehe Konrad Heinrich, befasste sich mit der Alchimie, die sich in der zweiten Hälfte des 17. Jahrhunderts beim Adel der habsburgischen Länder ziemlicher Beliebtheit erfreute. Dieser Konrad konnte kein Geld gewinnen, sondern nur verschwenden, was ihn zur Verschuldung führte. Einer seiner Gläubiger zwang ihn dazu, ihm – aufgrund einer nicht besonders großen Schuld – im Jahr 1702 Strmol zu überlassen.

1.02 Pregledni znanstveni članek UDK 94:930.253(497.4 Cerklje)"17/18"
prejeto: 19. 9. 2005

Alenka Kačičnik Gabrič

mag. zgodovine, višji arhivist, Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, SI–1000 Ljubljana
e-mail: alenka.kacicnik@gov.si

Gospostvo Strmol v nekaterih zemljiških evidencah

IZVLEČEK

Ozemlje pod kamniško-savinjskimi planinami je bilo v drugi polovici 18. in v prvi polovici 19. stoletja nekoliko odmaknjeno od glavnih prometnih poti, kmetje pa so živeli podobno revno kot v drugih slovenskih pokrajinah. Uživali so podobno hrano in si doma sami tkali ali predli tkanine za oblačila. Ukvarjali so se z obdelovanjem kmetijskih zemljišč in živinorejo, gojili iste kmetijske pridelke, nekoliko manj pa so zaslužili pri trgovanju ali pripreganju kot kmetje ob pomembnejših transportih poteh. Različne zemljiške evidence, ki so se ohranile do danes in jih hranijo različni arhivi, nekoliko odstirajo pogled na kmečko življenje, saj je drugih pisnih virov o tej problematiki zelo malo.

KLJUČNE BESEDE
Strmol, zemljiške evidence, Grad, Češnjevek, kmečko življenje, franciscejski kataster, jožefinska merjenja

ABSTRACT

THE STRMOL DOMINION IN SOME LAND RECORDS

The territory beneath the Kamniško-Savinjske mountains was in the second half of the 18th and in the first half of the 19th centuries somewhat distanced from the main traffic system and the peasants were as poor as in other Slovene provinces. They consumed similar food and at home wove or span fabrics for clothing. They were occupied with cultivating of agricultural land and animal husbandry, they grew identical agricultural produce; somewhat less they earned with trading or harnessing along significant transport lines. Different land records that have preserved until the present time and are kept in archives reveal to some extent the peasant life for there are few other written sources on the thematic.

KEY WORDS
Strmol, land registers, Grad, Češnjevek, peasant life, Franciscan land register, Josephinian land surveying

Različne evidence zemljišč za slovensko ozemlje, ki jih hranijo arhivi, so eni najpomembnejših fondov ali zbirk gradiva, po katerih moremo danes preučevati življenje kmečkih slojev prebivalstva. V slovenskih arhivih se od teh evidenc poleg urbarjev in zemljiških knjig hranijo katastri, od katerih najstarejša dva nimata pregledov stanja po posameznih področjih. Terezijanski kataster ne omogoča neposredne presoje, kakšna je bila na večjih območjih površina posameznih vrst zemljišč. Tudi ugotovitve jožefinskega katastra so še iz časa pred večjimi spremembami v kmetijstvu, za ugotavljanje razširjenosti kulturnih kategorij po katastrskih občinah pa prihaja le delno v poštev.[1] V dunajskem Vojnem arhivu pa so ohranjena t. i. jožefinska merjenja, ki nekoliko zapolnjujejo to pomanjkljivost, čeravno so bila izdelana za povsem druge, vojaške potrebe. S kartami in predvsem popisi nam preučevanje jožefinskih merjenj vsaj skopo nariše osnovno sliko stanja in krajev, kjer so živeli kmečki sloji v drugi polovici 18. stoletja.

Država pa je tudi v 19. stoletju nadaljevala z iskanjem najustreznejših rešitev za povečanje državnih dohodkov in vsedržavnim poenotenjem davčnega sistema. V ta namen je bil 23. decembra 1817 izdan cesarski patent o izdelavi stabilnega katastra, danes bolj znanega kot franciscejski kataster,[2] ki poleg izmere, klasifikacije in cenitve zemljišč ter obdavčitve obsega tudi pregled načina kmetovanja in življenja po posameznih katastrskih občinah.

Imenje Strmol je imelo svoja dominikalna zemljišča v katastrskih občinah Grad, kjer še danes stoji graščinsko poslopje, ter Češnjice pri Kranju, v franciscejskem katastru imenovani Češnjevek. Po podatkih deželne deske je obsegalo 19 kmetij in sedem petnajstin, torej je v primerjavi z nekaterimi drugimi gospostvi, npr. Brdom ali Snežnikom, spadalo med manjša zemljiška posestva. Od graščinske zemlje je graščina plačevala 19 goldinarjev 21 krajcarjev 3 denariče zemljiškega davka, od rustikalne zemlje pa je davek znašal 119 goldinarjev 59 krajcarjev in 2 denariča. Kontribucija[3] je znašala 116 goldinarjev 51 krajcarjev.[4]

Naselji Grad in Dvorje sta bili v popisih jožefinskih merjenj zajeti skupaj, opisani pa le z nekaj besedami, saj od glavnih prometnih poti odmaknjena kraja z vidika vojaških potreb nista bila pomembna. Od Pšate sta bila oddaljena četrt ure, enako od Cerkelj na Gorenjskem, od Češnjevka pa približno pol ure hoda. Ker je vojsko zanimalo tudi, kje bi v primeru pohoda njeni vojaki lahko prenočili, so v zapisih navedene vse večje in trdno grajene stavbe, ki so bile v našem primeru obe cerkvi in enonadstropni grad Strmol.[5]

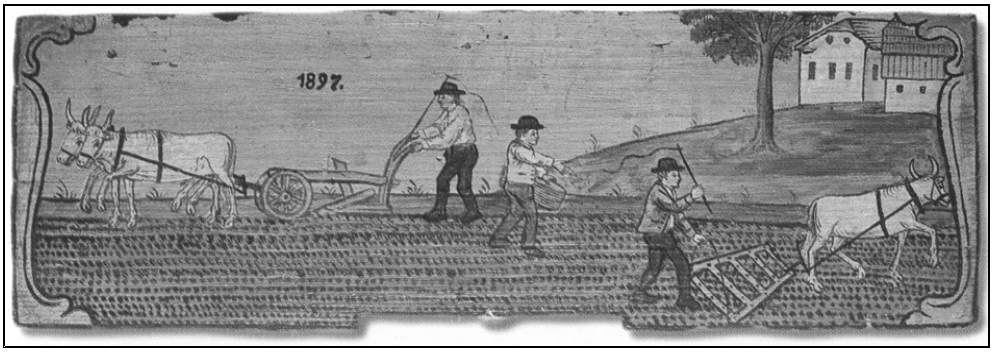
Češnjevek si je prislužil nekaj več besed, čeravno tudi tu opisovalci niso bili ravno gostobesedni. Kraj je od Velesovega oddaljen četrt ure hoje, od Praprotne Police prav tako dobre četrt ure, od Srednje vasi pri Šenčurju tričetrt ure in od Dvorij slabe pol ure hoje. Vaške cerkve so bile že v drugi polovici 18. stoletja vse zidane, hiše po vaseh pa so bile deloma lesene, deloma zidane. Mali potočki na tem področju tečejo ob neprestanem deževju, ob suhem vremenu pa presahnejo, torej za prehod vojske večinoma niso bili pomembni. Poti so imele dobro in trdno podlago, zato so bile ob dobrem vremenu prevozne tudi za težke vozove. Gozdovi v ravnini, posebno majhne zaplate, ki so jih vzgojili vaščani, so bili visoki in ne preveč zaraščeni z grmovjem.[6]

V cenilnih elaboratih franciscejskega katastra so navedeni neprimerno bolj bogati podatki. Po primerjavi opisov, kolikor je to možno, je lahko ugotoviti, da je čas takrat tekel precej počasneje kot danes in da se življenjske razmere za kmečko prebivalstvo od zapisanih opažanj v jožefinskih merjenjih do opravljenih opisov v franciscejskih cenilnih elaboratih približno šestdeset let kasneje niso veliko spremenile.

Ker sta katastrski občini Grad in Češnjevek sosedi, so tudi njune geografsko-klimatske in življenjske razmere zelo podobne. Katastrska občina Grad[7] leži v vzhodnem delu okraja, severno od župnije Cerklje in vzhodno od mesta Kranj, od Velesovega, kamor so prebivalci najlažje in najhitreje prišli po okrajni cesti, pa je oddaljena tri ure hoda. Konfiguracija zemljišča katastrske občine je delno ravna in delno hribovita. Na jugu se razprostira ne preveč velika in pomembna ravnina, kjer so bile njive, travniki in pašniki, proti severu pa se dvigujejo skupine hribov, pokritih z gozdovi. Severne gozdne parcele mejijo s parcelami hribovite katastrske občine Šenturška Gora.

Katastrska občina Češnjevek[8] leži prav tako v vzhodnem delu okrožja v glavnem na ravnini, kjer so kmetje oblikovali predvsem njivske površine. Običajno je klima mila, zaradi česar so posevki ponavadi dozoreli pravočasno, kmetje pa so lahko posejali tudi sekundarne, jeseni dozorele posevke, čeravno področje dokaj rada prizadenejo neurja.

1 *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev* , I, str. 138.
2 Granda, Patent o uvedbi stabilnega katastra, str. 129.
3 Kontribucija: izsiljena dajatev v naravi ali vojni davek; več glej: Verbinc, *Slovar tujk*, str. 376.
4 Smole, *Graščine na nekdanjem Kranjskem* , str. 468.
5 *Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787,* 4. zvezek, str. 119.
6 Prav tam, str. 118.
7 AS 176, *Franciscejski kataster za Kranjsko* , k. o. Grad, L 73, cenilni elaborat.
8 AS 176, *Franciscejski kataster za Kranjsko,* k. o. Češnjevek, L 109, cenilni elaborat.

Kmečka opravila na polju, slika na panjski končnici (iz zbirk SEM)

Kakor v katastrski občini Češnjevek je tudi v katastrski občini Grad klima delno mila, ponekod v zavetnih območjih pa je zaradi bližine visokih, vedno zasneženih gora, s katerih pihajo severni vetrovi, mrzla in neprijetna. Zgodaj spomladi, ko se v planinah topi sneg, ali ob večjih deževjih v hribih potoki, ki pritekajo od tam, pogosto poplavljajo. Sicer pa je celotna katastrska občina zavzemala površino 943 oralov 407 kvadratnih klafter.[9] Po površini je bila katastrska občina Češnjevek nekoliko manjša. Zavzemala je površino 472 oralov 568 kvadratnih klafter.[10]

V katastrski občini Grad ležita dva blizu drug drugemu ležeča kraja, oba tik pod vznožjem hribov. Vzhodneje leži kraj z imenom Grad, v katerem so bile hiše in gospodarska poslopja strnjeni. Ob njih stojita dve cerkvici. Ena je posvečena sv. Nikolaju, druga pa sv. Heleni. Obe sta bili filialni cerkvi župnije v Cerkljah. Zahodno od vasi Grad leži kraj Dvorje. Tudi tu so bila poslopja postavljena v sklenjeni pozidavi. V skrajnem zahodnem delu katastrske občine na blagi manjši vzpetini, s katere je dober pregled po celotni ravnini, stoji grad Strmol, sedež imenja, katerega lastnik je bil (v času izdelave franciscejskega katastra) "že vrsto let" gospod Dietrich.[11]

Razen nekaj posameznih zgradb so bile hiše v kraju Češnjevek, ki leži ob glavni cesti od Kranja do Cerkelj v istoimenski katastrski občini, zgrajene okoli podružnične cerkve sv. Duha, ki je spadala pod župnijo Cerklje.[12]

V katastrski občini Grad so se v primerni oddaljenosti od hiš in gospodarskih poslopij širila polja in sicer tako, da najoddaljenejše njive niso bile oddaljene več kot četrt ure od naselja. Večino ma so njive ležale južno od poseljenih območij, obkrožali so jih travniki, pašniki in sadovnjaki, na zahodnem delu katastrske občine pa so bili pone kod pašniki razpršeni tudi med njivami. Gozdovi so pokrivali znaten del površine katastrske občine, vlekli so se ob obeh krajih proti severni meji območja. Strnjen gozd je presekal le potok Reka.[13]

V katastrski občini Češnjevek so bile najoddaljenejše njive od samega kraja Češnjevek prav tako oddaljene približno 15 minut. Na južnem delu katastrske občine so jih obdajali travniki ter pašniki s sadnim drevjem, na severu pa so njive prehajale v gozdove. V zadnjem času (čas izdelave franciscejskega katastra) so povsem na jugu področja nastajale nove njivske površine.[14]

Okrajno gosposko je za prebivalce katastrskih občin Grad in Češnjevek predstavljalo komercialno gospostvo Velesovo pri Kranju, župnijo so imeli v Cerkljah, kamor so hodili v šolo tudi otroci obeh opisanih katastrskih občin. Obojim pa je tudi patronat in sodno oblast predstavljalo gospostvo Velesovo. Kakih posebnosti ali zgodovinskih znamenitosti na področju katastrskih občin Grad in Češnjevek ni bilo.[15]

Katastrska občina Grad na vzhodu meji na Pšato, proti zahodu je sosednja katastrska občina Češnjevek, proti jugu Cerklje, na severu pa meji na katastrski občini Štefanja Gora in Šenturška Gora.[16]

Proti vzhodu katastrska občina Češnjevek meji na katastrski občini Grad in Cerklje, proti zahodu pa na Velesovo. Na jugu sta ji sosednji katastrski občini Cerklje in Velesovo, proti severu pa Velesovo, Štefanja Gora in Grad.[17]

Po popisu iz leta 1830 je v katastrski občini

9 1 oral ali joch = 1600 kvadratnih klafter = 5744 kvadratnih metrov = 0,5744 hektara. Več glej: Vilfan, Pri spevki k zgodovini mer, str. 67.

10 AS 176, *Franciscejski kataster za Kranjsko,* k. o. Grad, L 73, k. o. Češnjevek, L 109.

11 AS 176, *Franciscejski kataster za Kranjsko,* k. o. Grad, L 73, cenilni elaborat. Franc Ksaver Dietrich je gospostvo Strmol 4. aprila 1769 kupil od Michaela barona Zoisa. Glej: Smole, *Graščine na nekdanjem Kranjskem* , str. 468.

12 AS 176, *Franciscejski kataster za Kranjsko,* k. o. Češnjevek, L 109, cenilni elaborat.

13 AS 176, *Franciscejski kataster za Kranjsko,* k. o. Grad, L 73, cenilni elaborat.

14 AS 176, *Franciscejski kataster za Kranjsko,* k. o. Češnjevek, L 109, cenilni elaborat.

15 AS 176, *Franciscejski kataster za Kranjsko,* k. o. Grad, L 73, in k. o. Češnjevek, L 109, cenilni elaborati.

16 AS 176, *Franciscejski kataster za Kranjsko,* k. o. Grad, L 73, cenilni elaborat.

17 AS 176, *Franciscejski kataster za Kranjsko,* k. o. Češnjevek, L 109, cenilni elaborat.

Grad živelo 223 moških in 244 žensk, skupaj torej 467 ljudi. V katastrski občini je bilo 83 stanovanjskih hiš, v katerih so imeli 93 gospodinjstev. Po rezultatih istega popisa je živelo na področju katastrske občine Češnjevek 73 moških in 67 žensk, skupaj 140 ljudi v 27 hišah, kjer so imeli 29 stanovanjskih enot.

Tabela 1: Število prebivalcev in stanovanjskih enot na obravnavanem področju[18]

	moški	ženske	skupaj	hiš	stanovanj
Grad	223	244	467	83	93
Češnjevek	73	67	140	27	29

Prebivalci obeh katastrskih občin so se v glavnem ukvarjali s kmetijstvom. Prehranjevali so se s produkti, ki so jih pridelali doma. Vsaj do sredine 19. stoletja so bile najpomembnejši vir vsakdanje kmetove prehrane razne vrste žitaric.[19] Poleg tega so uživali še mleko in mlečne izdelke, kruh, krompir, proso in sadje, dalje repo in zelje, ob težjih kmečkih opravilih ali večjih praznikih so pripravili tudi meso. Pili so večinoma vodo, nekateri ob zaključku žganje, redko ob posebnih prilikah pa tudi vino.

Število poslov pri večjih kmetih je na področju katastrskih občin Grad in Češnjevek v povprečju znašalo enega ali dva hlapca ter dve ali tri dekle.[20] V primerjavi z razmerami na področju katastrskih občin Predoslje, Kokrica in Kokra dobimo v tem primeru zanimivo sliko. Medtem ko je bilo v nižinskih in ravninskih katastrskih občinah Predoslje in Kokrica število najetih delovnih moči nižje kot v katastrskih občinah Grad in Češnjevek, saj so kmetje najemali v povprečju enega hlapca in eno deklo ter pastirja, so v katastrski občini Kokra verjetno zaradi pretežno hribovitega terena in obsežnosti kmetij potrebovali več pomoči pri delu. Povprečno je imel tam kmet enega ali dva hlapca ter dve do tri dekle,[21] torej enako, kot so jih za opravljanje različnih opravil na kmetijah najemali v pretežno ravninskih katastrskih občinah Grad in Češnjevek. Če pa pogledamo še nekoliko širše, ugotovimo, da so na južnem robu današnjega slovenskega ozemlja v Loški dolini, kjer so bili tudi pogoji življenja in dela bistveno drugačni, na večjih kmetijah najemali po eno deklo in enega ali dva hlapca.[22] Če nekoliko špekuliramo, bi lahko trdili, da je bilo v primerjavi s kmetijami pod kamniško-savinjskimi planinami na kmetijah pod snežniškimi hribi bistveno manj dela za ženske, ki so običajno opravljale delo v hišah ter nekatera dela v hlevih in na poljih. Delno je k temu prispevala velikost kmetij in struktura posesti, ker je bilo v Loški dolini manj njiv in travnikov, saj še danes večino področja prekrivajo gozdovi, pa tudi nižji bivalni standard kmečkega prebivalstva, ki ni zahteval toliko ženskih moči za pomoč pri gospodinjskih opravilih v hišah.

Na podložniških posestvih so imeli zelo različno število živine. Podložniki so redili pretežno govejo živino, čeravno so nekateri imeli tudi enega ali dva konja.[23] Kmetje na Gorenjskem pa so v povprečju na celih ali polovičnih hubah redili 5 ali 6 glav živine, medtem ko so kočarji navadno redili eno ali dve kravi.[24] Na podložniških in deloma tudi na zemljiško-gosposkih kmetijah je prevladovala majhna in slabotna goveja živina.[25] Prizadevanja za vzrejo čistejših plemenskih vrst živine so potekala nekako hkrati z občimi fiziokratskimi težnjami fevdalno-absolutistične države, ki je v drugi polovici 18. stoletja začela kmetijstvu posvečati bistveno več pozornosti.[26]

Po štetju iz leta 1830 so imeli v katastrski občini Grad kmetje skupno 36 konj, 12 volov, 60 krav, 26 telet in 50 ovac. Podobno so gospodarili tudi na področju katastrske občine Češnjevek. Skupaj so imeli kmetje 17 konj, 9 volov, 36 krav, 37 telet in 60 ovac.

Tabela 2: Število glav živine na obravnavanem področju po katastrskih občinah[27]

	Grad	Češnjevek
konji	36	17
voli	12	9
krave	60	36
teleta	26	37
ovce	50	60

Pri tem je stanje števila glav živine v katastrskih občinah popolnoma primerljivo s številom glav živine na kmečkih posestvih v katastrskih občinah Predoslje in Kokrica. Pri primerjavi nekoliko zaradi drugačne konfiguracije zemljišča odstopa le katastrska občina Kokra.[28]

Konji so bili običajne deželne sorte,[29] delno vzrejeni doma, delno pa kupljeni na živinskih trgih v okolici. Voli so bili kot vse ostalo govedo

18 AS 176, *Franciscejski kataster za Kranjsko,* k. o. Grad, L 73, in k. o. Češnjevek, L 109, cenilni elaborati.
19 Makarovič, *Kmečko gospodarstvo na Slovenskem*, str. 37.
20 AS 176, *Franciscejski kataster za Kranjsko,* k. o. Grad, L 73, in k. o. Češnjevek, L 109, cenilni elaborati.
21 Kačičnik Gabrič, Gospostvo Brdo, str. 178.
22 Kačičnik Gabrič, *O kmečkih dolgovih*, str. 11.
23 Britovšek, *Razkroj*, str. 135.
24 Britovšek, *Razkroj*, str. 131.
25 Britovšek, *Razkroj*, str. 137.
26 Britovšek, *Razkroj*, str. 136.
27 AS 176, *Franciscejski kataster za Kranjsko,* k. o. Grad, L 73, in k. o. Češnjevek, L 109, cenilni elaborati.
28 Kačičnik Gabrič, Gospostvo Brdo, str. 178.
29 O sorti konj na slovenskih tleh glej *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev*, I, str. 381.

prav tako običajne deželne sorte in v veliki večini vzrejeni doma, nekatere vprežne vole so tudi kupili ali redkeje zamenjali za kaj drugega.

Konjereja je bila bolj razvita v ravninskih predelih, ki so bili bogatejši s pašniki.[30] Konje so kmetje na opisanem področju krmili s senom, deteljo in nasekano slamo, redko so jim dodajali oves, običajno pa so jih redili v hlevih, saj po mnenju zapisovalcev razmer območje nima primernih travnikov, na katerih bi konji lahko bivali in se prehranjevali na prostem.[31] Za hrano so kmetje konje redkeje klali, saj so konjsko meso uživali v manjši meri le v mestih.[32]

Podobno kot konje so imeli kmetje pod kamniško-savinjskimi hribi tudi vole večinoma v hlevih, kjer so jih krmili s senom, deteljo in slamo. Slednjo so jim včasih pozimi pokladali tudi samo, kadar ni bilo nobenega dela. Krave in teleta so pasli na skopih pašnikih v gozdovih ali na običajnih pašniških površinah blizu hiš, pokladali so jim plevel, populjen na vrtovih in njivah, jeseni in pozimi pa so jih krmili z ostanki zelja in repe ter mešanico otave, detelje in slame. Tudi govedine so kmetje manj pojedli doma, pač pa so je rajši več prodali v mesta.[33]

Predvsem drobnico so na Kranjskem nekdaj gojili v dosti večjem obsegu kot danes.[34] V katastrskih občinah Grad in Češnjevek so ovce preko zime slabo krmili z listjem in slamo, preko poletja pa so jih pasli na prostem.

Prašiče so na območju katastrskih občin Grad in Češnjevek jeseni kupili, nato pa so jih do kolin redili z bučami, krompirjem, repo in drugo zelenjavo.

Kmetje na ozemlju pod Kamniško-Savinjskimi Alpami so konje in vole uporabljali izključno za kmečka dela na svojih kmetijah za razliko od kmetov, ki so živeli ob glavnih prometnih poteh, kjer so jih imeli tudi za priprego po strmih klancih in z njimi dodatno služili.[35] Krave so dajale kmetom prepotrebno mleko, potrebovali so jih za vzrejo telet in za pridobivanje gnoja. Mleko so porabili za hrano domače družine in za pridelavo masla, ki so ga potrebovali v lastnem gospodinjstvu ali pa so ga prodali. Teleta so bodisi vzredili doma bodisi kupili, v določeni starosti in moči pa so jih uporabljali za opravljanje kmečkih del ali pa so jih zredili in prodali za zakol v okolici.

Ovce so služile prebivalcem za pridobivanje volne za oblačila in tudi za meso, vzrejali so jih doma ali pa kupili. Prašiče so redili za meso in mast, prodajali pa jih običajno niso, saj so jih po navadi tudi sami kupovali.[36] Perutnine so gojili malo, zato je cenitvena komisija ni ocenila kot posebno pridobitno kategorijo.[37]

Območje katastrske občine Grad je orientirano v smeri sever-jug, kot teče potok po imenu Reka. Na njej so v dvajsetih letih 19. stoletja stali trije mlini, ki so mleli moko za okoliško prebivalstvo. Potok je občasno služil za namakanje travnikov, ki ležijo ob obeh bregovih, ob večjih nalivih ali spomladi, ko se v gorah topi sneg, pa je narasel in travnike poplavil. Na cesto je nanašal prod, pesek in humusno zemljo, kar je bilo lahko tudi nevarno. Iz območja katastrske občine Češnjevek se privije še en manjši, v cenilnem elaboratu nepoimenovan potoček,[38] ki je prav tako služil za namakanje travnikov. Večjih rek, ribnikov, jezer ali močvirij na ozemlju katastrske občine Grad ni.[39]

Mejo med katastrskima občinama Grad in Češnjevek predstavlja struga malega neimenovanega potočka, ki je bil parcelno numeriran v katastrski občini Grad. Iz potočka so tudi kmetje v katastrski občini Češnjevek namakali sosednje travnike, sicer pa tudi tam nimajo nobenih drugih večjih voda.[40]

"Drevcelj", stari tip orala (SEM, foto F. Šarf, inv. št. 7790)

30 Britovšek, *Razkroj*, str. 135.
31 AS 176, *Franciscejski kataster za Kranjsko,* k. o. Grad, L 73, in k. o. Češnjevek, L 109, cenilni elaborati.
32 *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev* , I, str. 369.
33 Prav tam, str. 370.
34 Britovšek, *Razkroj*, str. 138.
35 AS 176, *Franciscejski kataster za Kranjsko,* k. o. Trojane, L 299, cenilni elaborat.
36 AS 176, *Franciscejski kataster za Kranjsko,* k. o. Grad, L 73, in k. o. Češnjevek, L 109, cenilni elaborati.
37 Perutnina na splošno ni bila pridobitna kategorija v franciscejskem katastru za današnje slovenske katastrske občine, ki sem jih že pregledala, kar nekoliko čudi, saj je moralo biti gojenje perutnine nekdaj na podložniških kmetijah zelo običajno, o čemer pričajo navedbe količin naturalnih dajatev v urbarjih, izražene v kokoših, kopunih, jajcih in podobno. Glej: *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev*, I, str. 382.
38 Na karti reambulančnega katastra je potok poimenovan Mlinski potok, glej AS 181, *Reambulančni kataster za Kranjsko,* L 73, 3. karta. V Atlasu Slovenije pa potoček tudi danes nima navedenega imena. Glej: *Atlas Slovenije*, 2005, karta št. 79, C 3 in poglavje Imensko kazalo-topografski zemljevidi, str. 414.
39 AS 176, *Franciscejski kataster za Kranjsko,* k. o. Grad, L 73, cenilni elaborat.
40 AS 176, *Franciscejski kataster za Kranjsko,* k. o. Češnjevek, L 109, cenilni elaborat.

Kosci (Pokrajinski muzej Ptuj, št. fotogr. 18121)

Skozi katastrski občini Grad in Češnjevek je vodila okrajna cesta od Velesovega proti Kranju in Cerkljam, ki je morala biti vedno dobro prevozna, sicer pa je bilo na območju še več povezovalnih cest s sosednjimi območji, ki so bile nekaj slabše vzdrževane, in poljskih poti, ki so jih morali po pravljati in vzdrževati prebivalci sami, zato včasih niso bile v preveč dobrem stanju.

Kmetje na področju katastrskih občin Grad in Češnjevek so pridelali viške na svojih njivah le v posebej rodovitnih letih in jih poizkušali prodati na sejmu v Kranju, kjer je bil sejem vsak pone deljek ali kak drug, posebej določen dan v letu. Do Kranja so imeli oboji približno eno in pol milje, kar pomeni približno tri ure hoda po dobro vzdr ževani in vedno prehodni okrajni cesti.

V katastrski občini Grad so imeli 296 oralov 1367 kvadratnih klafter njiv, 59 oralov 728 kva dratnih klafter travnikov, 356 oralov 495 kvadrat nih klafter pašnikov, 445 oralov 600 kvadratnih klafter visokega gozda, pašnikov s sadnim drevjem (sadovnjakov) pa za 29 oralov 303 kvadratne klaf tre. Neobdelanih zemljišč so v času izdelave fran ciscejskega katastra imeli za 4 orale 391 kvadratnih klafter, poti, potoki in pustote pa so zajemali površino 41 oralov 984 kvadratnih klafter. Po teh navedbah je bilo evidentno, da je bila velika ve čina površine katastrske občine obdelana in le zelo majhnega dela površine niso mogli obdelati.[41]

V katastrski občini Češnjevek je bilo 200 oralov 277 kvadratnih klafter njiv, travnikov 30 oralov 1199 kvadratnih klafter, pašnikov 13 oralov 1240 kvadratnih klafter, gozda 202 orala 399 kvadratnih klafter, pašnikov s sadnim drevjem (sadovnjakov) pa 10 oralov 1194 kvadratnih klafter. Površino 1 orala 491 kvadratnih klafter so zavzemala pozidana zemljišča in hišna dvorišča, 13 oralov 517 kvadrat nih klafter ceste in poti, na površini 51 kvadratnih klafter pa so ostale pustote. Po teh podatkih je ce nitvena komisija sklepala, da so tudi v tej katastrski občini kmetje večino zemljišč dobro obdelovali, neuporaben je bil le majhen delež območja.[42]

Čas na prelomu iz 18. v 19. stoletje je bil čas uvajanja novih kultur v kmetovanje in v gojitveni kolobar. Prizadevanja za uvedbo novega načina kmetovanja pa so pri kmečkem prebivalstvu nale tela na odpor ter so za uveljavitev potrebovala veliko časa.[43] Vendar je iz podatkov franciscej skega katastra jasno, da se je prehod iz triletnega kolobarja na pet ali večletnega izvršil pred franciscejsko davčno regulacijo, novi kolobar pa je bil sicer v različnih oblikah in v različnih okoliših dokončno uveljavljen v prvi polovici 19. stoletja.[44]

Na področju katastrske občine Grad so gojili pšenico, oves, proso in deteljo, dalje ajdo in repo kot strniščni pridelek na isti njivi, kot je bilo v navadi v teh krajih. Sejali so še ječmen, lan,[45] krompir,[46] zelje, rumeno repo in stročnice,[47] ven

41 AS 176, *Franciscejski kataster za Kranjsko,* k. o. Grad, L 73, cenilni elaborat.

42 AS 176, *Franciscejski kataster za Kranjsko,* k. o. Češ njevek, L 109, cenilni elaborat.

43 Britovšek, *Razkroj*, str. 165.

44 *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev* , I, str. 244.

45 Lan so gojili skoraj povsod. Služil je kot surovina za takrat še splošno razširjeno platnarstvo. Glej: *Gospo darska in družbena zgodovina Slovencev* , I, str. 255.

46 S pridelavo krompirja so bile nasploh težave. Še v začetku 19. stoletja so ga prištevali med krmne rastline. Ta ni bila vpisana v noben urbar in nihče ni vedel, koliko dajatev je treba plačevati od pridelka. Pri tem je bilo treba v pridelavo krompirja vložiti mnogo več dela kot npr. v pridelavo žit. Več glej Granda, Krompir, str. 187.

47 Stročnice so imele nekdaj v prehrani kmečkega prebi valstva važno vlogo, vendar so bile že od nekdaj od

dar v tako malih količinah, da so bile pri katastr skem donosu zanemarljive.[48]

V katastrski občini Češnjevek je postopek obde lave njiv in pridelave kmečkih pridelkov potekal podobno. Na njivah so najprej posejali pšenico, koruzo, oves, proso in deteljo, kot dodatne pri delke pa ajdo in repo. Ječmen, lan, krompir, ru meno repo in stročnice so sejali v tako majhnih količinah, da pridelek za cenilce ni predstavljal omembe vredne obdavčitvene količine.[49]

Setveni koledar je na tem območju izgledal približno tako:

1. leto: pšenica na pognojeni njivi, nato ajda
2. leto: koruza, brez gnojenja, nato repa na po gnojeni njivi
3. leto: proso, brez gnojenja
4. leto: pšenica na pognojeni njivi, nato detelja
5. leto: detelja, nobenega gnojenja

Slamo slabše kakovosti so kmetje porabili za krmo ali steljo, če je bila za krmo neuporabna, rženo slamo, ki je daljša, pa so uporabljali za pre krivanje streh.

Po mnenju zapisovalcev je na območju obeh katastrskih občin manjkalo posestnikov, ki bi si upali namesto običajnih pridelkov na njive zasejati tudi nove kulture. Po njihovem mnenju je bilo vzrok treba iskati predvsem v tem, da so se vsi kmetje ravnali predvsem po običajih in zgledih, ki so jih dobili pri svojih starših in starih starših.[50] Zato so zapisovalci menili, da lahko porast proiz vodnje ugotavljajo le pri krompirju, ki ga starejši rodovi še niso sadili.

Na travnikih obeh katastrskih občin je rasla sladka in mešana krma za živino, pri čemer je bila prva košnja običajno dobre kvalitete, medtem ko zadnja predvsem zaradi kisle trave ni bila posebne kakovosti in seveda ni imela velike vrednosti. Tudi na pašnikih je rasla sladka krma, kar je bilo raz veseljivo, saj teh površin kmetje običajno niso prav posebno negovali. Na travnikih s sadnim drevjem je rasla sladka trava, na drevesih pa sadje, ki je bilo prav tako sladkih sort. Gojili so hruške, ja bolka, slive, češnje in lešnike, ki so bili najod ličnejši.[51] Sadje so pustili, da je dozorelo, nato pa so ga pobrali in porabili sveže ali posušeno. Sodilo je med doma poznane sorte, pridelali pa so ga dovolj le za lastne potrebe. V prehrani kmečkega prebivalstva surovo sadje sicer ni imelo večjega deleža, kot hrana je imelo pomen le za otroke. Bolj so uživali posušeno sadje.[52]

Na področju obeh obravnavanih katastrskih ob čin so kmetje pri kmetovanju oz. obdelavi polj že uporabljali gnoj, pri čemer je za katastrsko občino Češnjevek navedeno, da so gnojili samo njive. Od visno od okoliščin so za steljo običajno uporabljali listje, nagrabljeno v gozdovih, vendar tak gnoj ni preveč masten in močan. Za kvalitetnejši gnoj so kmetovalci oklestili leščevje, jelševje in bukovje, ponekod so dodali še smrečje, to dobro zrezali in s tem nastlali živini.[53] Toda zemlja na opisanem področju je bila ponekod sama toliko kvalitetna, da sta bili možni dve žetvi, saj je ustrezno dozo rela tudi druga setev, ne da bi bilo treba zemljo zaradi izčrpanosti pustiti neobdelano v prahi.

Na travnikih so delali kanale za namakanje in čistili jarke, pobranali in pograbili krtine in mrav ljišča, posekali, počistili in pospravili grmovje, ki je raslo ob robovih, na močvirnatih travnikih, ki sicer dajejo sladko krmo, pa so pripravili kanale za od vajanje vode. Pašniki in gozdovi so bili popolnoma prepuščeni naravnim procesom, pravo opustošenje na in v njih pa so občasno delali ljudje in živali. Nekatere travnike so zaradi dodatnega namakanja lahko kosili celo dvakrat. Ob primerjavi obdelo valnih površin v obeh katastrskih občinah pa je razvidno, da je bilo v obeh katastrskih občinah neprimerno več njiv kot travnikov.

Svojih delovnih moči so imeli na območju pod Kamniško-Savinjskimi Alpami dovolj. Kmečka opravila na kmetijah so navadno opravljali kmetje sami s pomočjo pripadnikov svoje družine, ob večjih delih pa so si sosedje in sorodniki pomagali med seboj. Pomoči iz drugih krajev običajno niso najemali. Pri delu so rabili v teh krajih poznano orodje in naprave, nenavadnih ali drugod nepo znanih niso uporabljali.

S pripravo njiv za sejanje ozimnih produktov so na kmetijah pričeli sredi septembra in je trajala do novembra. Za sejanje letnih produktov so običajno orali njive v marcu in začetku aprila, nekaj kasneje so sadili krompir in proso, ajdo pa konec julija.

Letno žito so želi v juliju, oves nekaj pozneje, proso in ajdo sredi oktobra. Pozno jeseni so po spravili tudi repo in zelje, stročnice pa so obrali konec avgusta. Kakovost žit, ki so jih pridelali, je bila srednje vrednosti, žito pa je bilo kdaj pa kdaj snetljivo, za kar so cenilci navedli vzrok v ne dovolj posušenem semenu ob setvi. Travniki so

dajatev izvzete. Glej: *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev*, I, str. 255.

48 AS 176, *Franciscejski kataster za Kranjsko,* k. o. Grad, L 73, cenilni elaborat.

49 AS 176, *Franciscejski kataster za Kranjsko,* k. o. Češ njevek, L 109, cenilni elaborat.

50 Pravzaprav so zapisovalci za večje območje na Gorenj skem pri kmečkem prebivalstvu ugotavljali po njihovem mnenju prevelik tradicionalizem, včasih celo nazad njaštvo pri kmetovanju, saj so v cenilnih elaboratih nekaterih drugih katastrskih občin ugotavljali podobno. Glej: Kačičnik Gabrič, Gospostvo Brdo, str. 180.

51 AS 176, *Franciscejski kataster za Kranjsko,* k. o. Grad, L 73, in k. o. Češnjevek, L 109, cenilni elaborati.

52 *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev* , I, str. 340.

53 Makarovič, *Kmečko gospodarstvo na Slovenskem* , str. 17.

Brananje preorane njive (SEM, foto F. Šarf, št. fotogr. 8487)

dajali večinoma krmo sladke kvalitete, le na ne katerih predelih je rasla kisla trava, ki ni imela posebno velike vrednosti.

Kot je bilo opaziti, so iz gozda vozili le les v deblih, sekali pa so brez kakršnihkoli odkazovanj. V gozdovih, kjer so imeli kmetje pravico do grab ljenja listja, so si lahko nabirali tudi poplavljen in defekten les, vendar le za lastno porabo, oz. za kurjenje v domačih pečeh. Pašnike, na katerih so rasla sadna drevesa (sadovnjake) in je med njimi rasla trava dobre kakovosti, so popasle krave in teleta, ali pa so jo kot sveže pokošeno travo po kladali živini, ki so jo gojili v hlevih.

Prst v katastrski občini Grad je primerna za rast gozdov. Ponekod apnenčaste kamnine prekriva srednje debela plast mešane zemlje. Gozdovi so v času izdelave franciscejskega katastra v katastrski občini Grad pokrivali površino 231 oralov 519 kva dratnih klafter, razdeljeni pa so bili na 275 parcel. Uvrščeni so bili v dva kakovostna razreda. Sestoj gozdov prvega kakovostnega razreda so v glav nem predstavljala iglasta drevesa, prevladovala je smreka. Prebivalci so vse svoje potrebe po lesu tako za dom kot za prodajo zadovoljevali v bliž njih gozdovih, ki jih na kak poseben način niso negovali. Tudi čas sečnje je bil popolnoma pre puščen njihovi lastni odločitvi, čeravno so bili goz dovi precej izsekani ne glede na vrsto lesa. Včasih so omejitve za kmete pomenile le posebne potrebe in zahteve lastnika gozda. Gospodarskih planov za gozdove tod niso delali.

Gozdovi drugega kakovostnega razreda so se predvsem po sestoju razlikovali od prvih. Medtem ko je v prvih rasla zlasti smreka, je v gozdovih drugega kakovostnega razreda raslo 2/3 bukev in le 1/3 smrek.[54]

Gozdnih parcel prvega kakovostnega razreda je bilo v katastrski občini Češnjevek 74, pokrivale pa so površino 83 oralov 11 kvadratnih klafter. V njih so rasle smreke in breze v razmerju 50:50, ponekod pa so prevladovali iglavci. Gozdne površine so le žale popolnoma v ravnini, gozdna tla pa so bila po sledično ponekod bogata s prstjo, drugod pa precej gramozna, zato so predvsem smreke na nekaterih delih gozdne površine nekoliko manj uspevale.

Gozdovi drugega kakovostnega razreda so pokrivali površino 119 oralov 3880 kvadratnih klaf ter, v njih pa so rasli predvsem iglavci, smreke in bori. Zavzemali so v prvi vrsti hribovitejše pod-ročje katastrske občine, kjer so bili pogoji za rast gozda dokaj ugodni, saj je zemlja dovolj bogata in močna. Gozdov posebej niso negovali, kolikor pa so jih, so se posluževali predvsem prebiralne seč nje, pa še te v zelo malem obsegu, saj so ponekod okoliški prebivalci za zadovoljevanje svojih lastnih potreb po lesu za kurjavo, gradnje in ostalo delali goloseke. Po njihovih posegih za domače potrebe običajno ni ostalo nič več lesa za prodajo. Načrtov za gozdarjenje tudi v katastrski občini Češnjevek niso pripravljali, vse se je dogajalo bolj po principu samovolje in potreb posameznih lastnikov. Zaradi tega so bili posamezni deli gozda v različnih kako vostnih stanjih.[55] Ostanke in odpadke iglastih dre ves so okoliški kmetje pospravili in porabili za steljo živini, v gozdove pa so občasno prignali živi no na pašo.

V katastrski občini Grad je bila zemlja domi nikalna in rustikalna. Prva je pripadala imenju Strmol, kot je bilo zabeleženo v zemljiški knjigi. Drugi del so predstavljala rustikalna zemljišča. V katastrski občini Grad je bilo 27 celih hub v velikosti 16 do 22 oralov, 17 polovičnih hub, ki so bile velike

54 AS 176, *Franciscejski kataster za Kranjsko,* k. o. Grad, L 73, cenilni elaborat.

55 AS 176, *Franciscejski kataster za Kranjsko,* k. o. Češ njevek, L 109, cenilni elaborat.

Kmečko orodje pred hišo (SEM, foto B. Orel, št. fotogr. 8287)

od 7 do 12 oralov, 8 četrtinskih hub, velikih 2 ali 3 orale, 27 osminskih hub, velikih en ali dva orala ter 4 kajže, ki niso imele nobenega zemljišča.

Zemljiške gosposke za dominikalna zemljišča v katastrski občini Grad so bile ljubljanska škofija (Pfalz-škofijstvo), komercialno gospostvo Velesovo, gospostvo Mekinje, imenje Strmol, gospostva Križ, Črnelo in Fužine ter župnije Kranj, Cerklje in Sv. Jurij.

Kot je bilo v teh krajih v navadi, so pobirali desetino od vsega, kar je zraslo na njivah in je bilo povezano v snope, pravico do dajatev pa sta imela gospostvo Velesovo in imenje Strmol. Sodno oblast je predstavljala župnija Cerklje, gorsko pravo pa za to katastrsko občino ni obstajalo.[56]

V katastrski občini Češnjevek so bila zemljišča prav tako dominikalna in rustikalna. Prva so pripadala svobodnemu imenju Strmol, cerkvi sv. Nikolaja (Miklavža) v Gradu in sv. Duha v Češnjevku. Zapisana so bila le v deželni deski, zemljiška knjiga pa jih ni zajemala.

Kmetje so imeli rustikalno zemljo, ki je bila razdeljena v 12 celih hub s površino od 25 do 35 oralov, 5 polovičnih hub, ki so imele od 12 do 16 oralov, 4 osminske hube v velikosti tretjine do enega orala, šest pa je bilo kočarjev, ki niso imeli nobenega zemljišča.

Okrajno gosposko je tukaj predstavljalo državno posestvo Velesovo, kamor so kmetje plačevali tudi ostale dajatve. Gorniškega prava v katastrski občini Češnjevek ni bilo, sodno oblast pa je kot vse druge imelo gospostvo Velesovo.[57]

Tabela 3: Posestna struktura na obravnavanem področju[58]

	Grad	Češnjevek
cele hube	27	12
polovične hube	17	5
četrtinske hube	8	
osminske hube	27	4
kajže	4	6

Stanovanjske hiše kmečkih prebivalcev na področju obeh katastrskih občin so bile delno zidane in delno lesene, večinoma lesena pa so bila gospodarska poslopja. Slednja so imela običajno le prostorno pritličje, ki je delno služilo tudi za spravilo pridelkov in za opravljanje nekaterih kmečkih opravil. Vse zgradbe so bile krite s slamo. Po podatkih statističnega popisa nobena od zgradb ni bila protipožarno zavarovana.

Razen že omenjenih treh mlinov na tem področju niso imeli nobenega industrijskega obrata. Kmetje so tod živeli podobno kot drugod po Gorenjskem in nekoliko bolje, kot ponekod v južnih predelih današnjega slovenskega ozemlja, spremembe v načinu kmetovanja, ki so s sabo prinašale tudi spremembe načina življenja, pa so le počasi prodirale v kmečki vsakdan. Temeljite novosti je v gospodarjenje na kmečkih posestih prineslo leto 1848, ko so ob vseh družbenih preobratih kmetje tudi formalno-pravno postali lastniki zemljišč, ki so jih obdelovali. Zapisi o stanju zemljiških posesti v evidencah franciscejskega katastra so postali za vsakdanje življenje neuporabni, zato so morali v drugi polovici 19. stoletja narisati

56 AS 176, *Franciscejski kataster za Kranjsko,* k. o. Grad, L 73, cenilni elaborat.

57 AS 176, *Franciscejski kataster za Kranjsko,* k. o. Češnjevek, L 109, cenilni elaborat.

58 AS 176, *Franciscejski kataster za Kranjsko,* k. o. Grad, L 73, in k. o. Češnjevek, L 109, cenilni elaborati.

nove katastrske karte in izdelati nov katastrski operat, ki pa ne vsebuje pregledov stanja posameznih katastrskih občin.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

ARS – Arhiv Republike Slovenije
AS 176 – Franciscejski kataster za Kranjsko
AS 181 – Reambulančni kataster za Kranjsko
SEM – Slovenski etnografski muzej

LITERATURA

Atlas Slovenije. Ljubljana : Založba Mladinska knjiga, Geodetski zavod Slovenije, 2005.

Britovšek, Marjan: *Razkroj fevdalne agrarne strukture*. Ljubljana : Slovenska matica v Ljubljani, 1964.

Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev, zgodovina agrarnih panog. I. zvezek. Agrarno gospodarstvo. Ljubljana : Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Državna založba Slovenije, 1970.

Granda, Stane: Patent o uvedbi stabilnega katastra. *Slovenska kronika XIX. stoletja, 1800–1860*. Ljubljana : Nova revija, 2001, str. 129.

Granda, Stane: Krompir ni podvržen desetini, ampak dvajsetini. *Slovenska kronika XIX. stoletja, 1800–1860*. Ljubljana : Nova revija, 2001, str. 187.

Kačičnik Gabrič, Alenka: Gospostvo Brdo v luči franciscejskega katastra. *Kronika*, 2004, št. 2, str. 175–184.

Kačičnik Gabrič, Alenka*: O kmečkih dolgovih nekoliko drugače. Problem servitutnih pravic na posestvu Snežnik*. Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev [Knjižnica "Kronike", zv. 8.], 2004.

Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787. (ur. Vincenc Rajšp, transliteracija in prevod Aleksandra Serše). Ljubljana : SAZU, 1998.

Makarovič, Marija: *Kmečko gospodarstvo na Slovenskem*. Ljubljana : Mladinska knjiga, 1978.

Smole, Majda: *Graščine na nekdanjem Kranjskem*. Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1982.

Verbinc, France: *Slovar tujk*. Ljubljana : Cankarjeva založba, 1982.

Vilfan, Sergij: Prispevki k zgodovini mer na Slovenskem s posebnim ozirom na ljubljansko mero (16.–19. stoletje). *Zgodovinski časopis*, 8, 1954, str. 27–86.

ZUSAMMENFASSUNG

Gut Strmol – Schätzungsprotokoll

Schätzungselaborate für das slowenische Gebiet stellen heutzutage die bedeutendste Archivquelle dar zur Erforschung von Lebensgewohnheiten des einst überwiegend bäuerlichen Bevölkerungsanteils. In der Josephinischen Landesaufnahme, die im *Kriegsarchiv Wien* aufbewahrt wird, sind die Steiner Alpen sehr spärlich beschrieben, war doch dieses von allen Hauptverkehrsrichtungen abseits gelegene Gebiet auch vom militärischen Standpunkt von geringem Interesse. Etwas mehr Angaben enthalten die Schätzungselaborate des Franziszeischen Katasters, die etwa sechzig Jahre jünger sind.

Das Gut Strmol zählte zu den kleineren Grundherrschaften. Sein Dominikalland befand sich in den Katastralgemeinden Grad und Češnjevek (Kerschstetten). In beiden Katastralgemeinden herrschen ähnliche klimatische und topographische Besonderheiten. Das Klima ist gemäßigt warm und dem Gedeihen aller landwirtschaftlichen Kulturen günstig. Jedoch wird die Ebene von Zeit zu Zeit von rauhen Nordwinden bestrichen, im Frühjahr dagegen entstanden infolge der Schneeschmelze in den Bergen oft Überschwemmungen.

Die Bauern hier führten ein bescheidenes Leben. Sie ernährten sich von eigenen landwirtschaftlichen Erzeugnissen, die seltenen Überschüsse an landwirtschaftlichen Erzeugnissen verkauften sie in Kranj (Krainburg). Kleidungsstoffe wurden überwiegend zu Hause gewebt oder gesponnen, da man hier außer Weizen, Mais, Hafer, Gerste, Kartoffeln, Buchweizen, Gelber Rübe, Hirse, Klee und Hülsefrüchten auch Flachs anbaute und neben Pferden, Ochsen, Kühen und Schweinen auch Schafe gezüchtet wurden. Auch ihre bäuerliche Forstwirtschaft war – wie auch bei anderen Bauern im slowenischen Raum – eher chaotisch.

Die Bezirksobrigkeit stellte für die Einwohner der Katastralgemeinden Grad und Češnjevek die Kammeralherrschaft Velesovo (Michelstetten) bei Kranj dar, die Pfarre befand sich in Cerklje (Zirklach), wo die Kinder der erwähnten Katastralgemeinden auch die Schule besuchten. Für beide Gemeinden galt als Patronat und Gerichtsobrigkeit die Herrschaft Velesovo.

Wegen der Grundbesitzveränderungen in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts wurde das Franziszeische Kataster unbrauchbar. Darum mussten neue Elaborate und Karten erstellt werden. Das neue Reambulierungskataster enthält leider keine Standesaufnahme der einzelnen Katastralgemeinden.

1.03 Kratki znanstveni prispevek UDK 929.5:728.82(497.4 Cerklje)
prejeto: 3. 4. 2006

Mira Delavec

Prof. slovenščine in zgodovine, Osnovna šola Majde Vrhovnik, Gregorčičeva 16, SI–1000 Ljubljana
e-mail: delavec.mira@siol.net

Rodbini Dietrich in Urbančič

IZVLEČEK

Prispevek obravnava povezanost rodbin Dietrich in Urbančič z gradom Strmol. Zlasti je izpostavljen čas konec 18. stoletja, ko se je Martin Urbančič poročil s Konstanco Dietrich, hčerko Franca Ksaverja Dietricha, takratnega lastnika gospostva Strmol, ter celotno 19. stoletje. V tem času je gospostvo prešlo v roke Alojza Urbančiča, nečaka Franca Ksaverja Dietricha, saj ga je leta 1843 kupil na dražbi. Hkrati potekajo spori med Urbančiči na Turnu in v Preddvoru, v katere je posredno vpleteno tudi gospostvo Strmol.

KLJUČNE BESEDE
Urbančič, Dietrich, Strmol

ABSTRACT

THE FAMILIES DIETRICH AND URBANČIČ

The contribution describes the connectedness of the families Dietrich and Urbančič family with the Strmol castle. The author focuses on the time at the turn of the 18th century when Martin Urbančič married Konstanca Dietrich, the daughter of Franc Ksaver Dietrich, the then owner of the Strmol seigniory, and on the entire 19th century. In that time the estate passed over into the hands of Alojz Urbančič, nephew of Franc Ksaver Dietrich; in 1843 he bought the estate at an auction. At the same time, disputes between the Urbančič family at Turn and in Preddvor were in course in which the Strmol seigniory was indirectly involved as well.

KEY WORDS
Urbančič, Dietrich, Strmol

Martin Urbančič je bil od leta 1779 do leta 1795 oskrbnik nad uslužbenci in celotnim gospostvom Brdo pri Kranju, kasneje pa je postal tudi velik zaupnik Žige Zoisa, ki je bil takrat lastnik omenjenega posestva. Pri tem je imel zelo pomembno vlogo, saj je bil v odsotnosti barona dejanski gospodar gospostva. Martin je bil v svoji službi zelo uspešen, prodoren in nepopustljiv mož, saj je med letoma 1781 in 1783 uspel uporne podložnike prepričati, da je večina baronovih ukrepov zaradi tlake upravičenih. Kljub tožbi upornikov sta zmagala in prejela namesto tlake denarno odškodnino. Iz korespondence med Žigom Zoisom in Martinom Urbančičem je razvidno, da je bil zelo vesten, skrben (baronu je v Ljubljano pošiljal sadje itd.) in zanesljiv človek.[1] Njegov zaslužek ni bil skromen in mnogo je lahko privarčeval, saj je bil oskrbnik pri baronu, ki je tiste čase veljal za enega najbogatejših Kranjcev, poleg tega pa se je Martin tudi bogato poročil. Zato ni nenavadno, da je 21. aprila 1793 sklenil z Vincencem Gandinom, pl. Lilienstein kupoprodajno pogodbo za gospostvo Turn pod Novim gradom v skupni vrednosti 54.487 goldinarjev. Del kupnine je Urbančič poravnal s prevzemom dolga v znesku 38.487 goldinarjev, preostali del (16.000 goldinarjev in 200 dukatov ključarine) pa je plačal v gotovini.[2] Tako je Martin Urbančič postal prvi slovenski lastnik tega gradu in rodbina je obdržala njegovo last ništvo vse do začetka 20. stoletja, ko ga je Janko Urbančič[3] 20. novembra 1909 prodal Otonu pl. Deteli, kateri mu je moral plačevati dosmrtno rento.[4]

Kljub kupljenemu gospostvu pa je Martin Urbančič še nadalje ostal upravitelj gospostva Brdo in je tam tudi živel. Že pred nakupom gospostva Turn in med odplačevanjem se je Martin zapletel v številne spore z Vincencem Gandinom pl. Lilienstein, ker ni plačal njegovi materi Mariji Jožefini dolga po kupoprodajni pogodbi. S prebivalci bližnjih vasi je bil v sporu zaradi planin, medtem ko so podložniki na gospostvu Turn tožili zaradi previsoke tlake.[5] Svoje delovanje je še razširil, saj je že leta 1787 postal zakupnik davka na pijače. Pogodbo je sklenil z uradom za bankalne pristojbine, medtem ko je o zakupu vinskega davka v župniji Preddvor in na Jezerskem sklenil pogodbo z Vincencem Gandinom.[6]

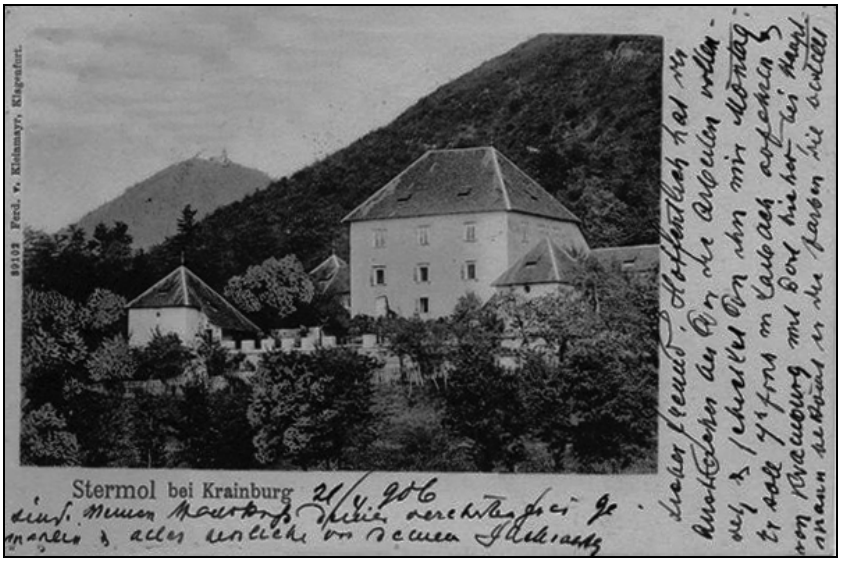
Svoje bogastvo in ugled si je še povečal, ko se je 25. novembra 1783 v Velesovem poročil s Konstanco Dietrich, hčerko Franca Ksaverja Dietricha, ki je bil lastnik gospostva Strmol. Franc Ksaver je gospostvo Strmol kupil 4. aprila 1769 od barona Micheangela Zoisa za 19.000 goldinarjev.[7] Oče Franc je sklenil in podpisal ženitno pogodbo, da bo Martin prejel 1500 goldinarjev dote, in sicer mu bo prvi del, tisoč goldinarjev, izplačal takoj, ostali del pa po preteku enega leta. V primeru spora med Martinom in Konstanco, naj bi Martin svoji ženi izplačal 4500 goldinarjev (celotno doto in 3000 goldinarjev). Zanimivo je, da je pogodba Martina zavezovala, da bi tudi v primeru, če bi umrl pred Konstanco in brez dediča, pripadla ženi vsota 4500 goldinarjev. V obratnem smislu pa Martinu samo polovica njene dote.[8]

Marija Terezija Konstanca je bila najstarejši otrok Franca Ksaverja Dietricha in Jožefe Brunich, ki sta se poročila 1. junija 1754.[9] Konstanca se je rodila 18. julija 1755. Za njo se je rodilo še osem otrok: Marija Frančiška Horacija (30. septembra 1756), Marija Terezija (6. julija 1758), Rajmund Sigismund (13. januarja 1761), Marija Jožefa Rebeka (26. januarja 1763), Franc Jožef (17. marca 1765), Vincenc Fereri (29. marca 1767), Antonija Sabina (3. septembra 1773), Vincenc (3. januarja 1776).[10]

Franc Ksaver Dietrich je 2. januarja 1792 sestavil pogodbo, s katero je svojemu sinu Jožefu in zetu Martinu Urbančiču izročil gospostvo Gamberk.[11] Pred tem je bila lastnica gospostva Gamberk Marija Ana pl. Lichtenthurn, ki je 28. januarja 1769 z Aleksandrom Dietrichom sklenila kupoprodajno pogodbo v vrednosti 51.000 goldinarjev. Leta je 1. julija 1785 posestvo izročil bratu Francu za letno rento 1000 goldinarjev.[12]

Osebna korespondenca med Martinom Urbančičem in Francem Ksaverjem Dietrichom je zelo skromna, saj je ohranjeno le pismo z datumom 19. maj 1791, v katerem Martin vrača Francu Ksaverju dolg v višini 1000 goldinarjev.[13] Iz kasnejšega obdobja pa je ohranjena bogatejša osebna korespondenca dr. Rajmunda Dietricha, sina Franca Ksaverja. Tu je prisoten tudi večinski del gradiva o gradu Strmol v tem času, vendar gradivo temelji predvsem na njegovi odvetniški dejavnosti. Ohranjena so zlasti pisma Aleksandru Auerspergu (16. aprila 1803, 16. decembra 1806), pisma Bogataju in Janezu Burgerju z gospostva Brdo.[14]

1 Preinfalk, "To in nič drugega je volja gospode", str. 151-156.
2 AS 792, šk. 9; AS 315, glavna knjiga IX/341, listine modri kvatern A-20; Smole, *Graščine*, str. 515.
3 Vnuk Martina Urbančiča in brat prve slovenske pesnice, pisateljice in skladateljice, Josipine Urbančič-Turnograjske.
4 Nemanič, Kratek oris, str. 84.
5 Prav tam, str. 84.
6 Prav tam.
7 Prav tam.
8 AS 792, šk. 9.
9 AS 792, šk. 64.
10 AS 792, šk. 76.
11 Prav tam.
12 Prav tam.
13 AS 792, šk. 65.
14 Prav tam.

Grad Strmol na začetku 20. stoletja. (hrani: NUK)

V zakonu so se Martinu in Konstanci Urbančič rodili Ivana Marija (rojena 5. februarja 1785, umrla 7. aprila 1795), Alojzij (rojen 2. julija 1786), Ignacij (rojen 30. avgusta 1787, umrl 3. februarja 1795), Karel (24. oktobra 1788, umrl 13. februarja 1794), Frančiška Salezija (rojena 3. januarja 1790, umrla 14. februarja 1790), Vincenc Rajmund (rojen 25. avgusta 1791, umrl 13. marca 1795), Janez Evangelist Anton (rojen 9. decembra 1793), Janez Nepomuk (19. februarja 1797, umrl 24. maja 1841).[15]

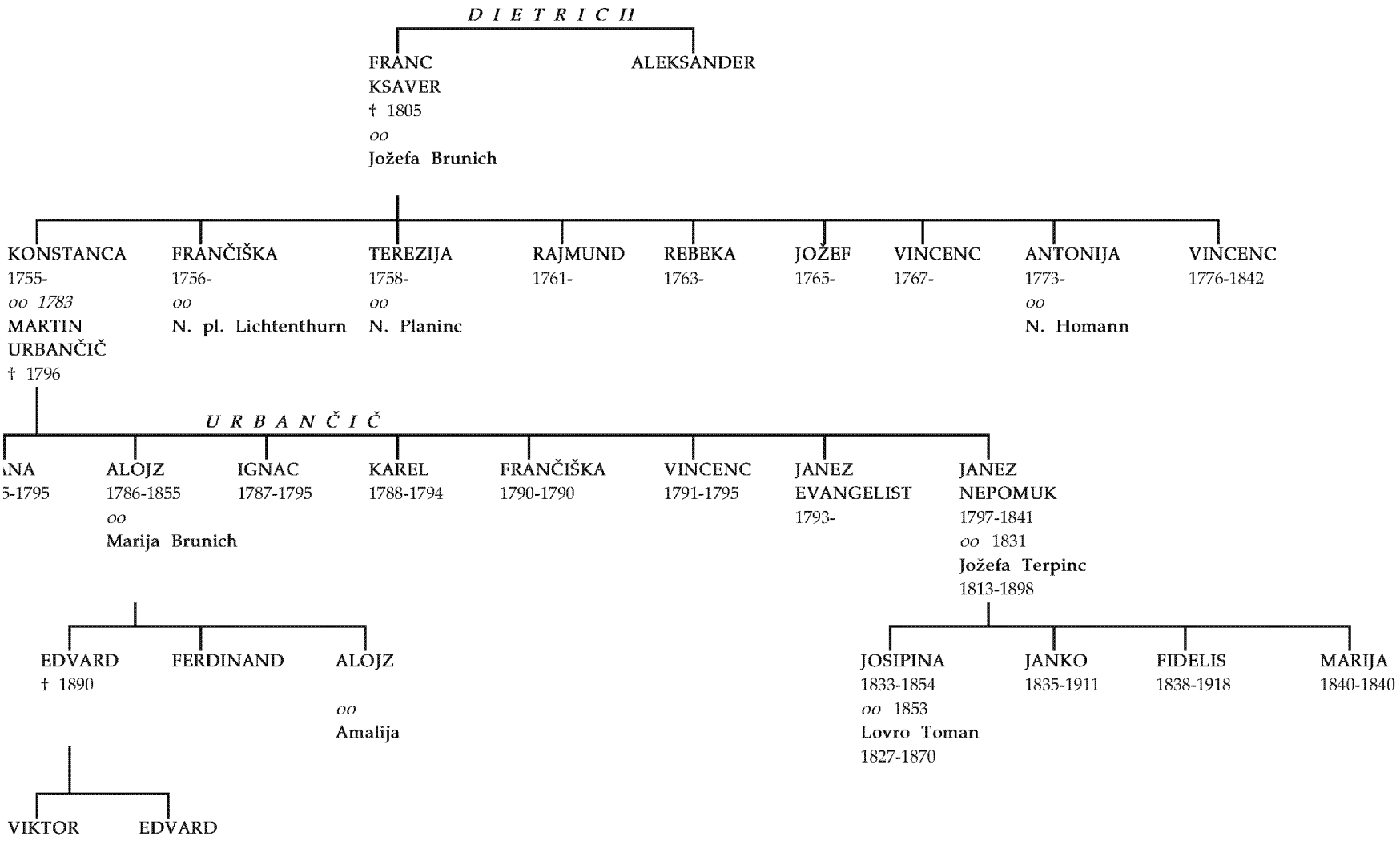
V času Martina Urbančiča je gospostvo Turn obsegalo 103 kmetije in eno petino. Zemljiški davek od gospoščinske zemlje je znašal 448 goldinarjev, 10 krajcarjev in 1 denarič. Gospostvu Turn pod Novim gradom je oddajalo urbarijalne dajatve tudi 11 kmetij z Jezerskega, ki so bile v okraju Kapla in kresiji Celovec.[16]

Martin Urbančič je v času, ko je bil lastnik gradu Turn, redko bival v njem. Po njegovi smrti 6. junija 1796[17] se je vdova Konstanca preselila na Turn in s prisojilno listino z dne 22. septembra 1800 sta postala lastnika gospostva Turn mladoletna sinova Martina Urbančiča Alojz in Janez Nepomuk. Njuno varuštvo sta prevzela mati Konstanca in njen brat dr. Rajmund Dietrich. Ker je bil odvetnik, ji je veliko pomagal tudi na področju upravljanja gospostva Turn.

V tem času, in sicer 2. novembra 1805, je umrl tudi Franc Ksaver Dietrich. Pred tem je 3. junija istega leta prepustil erarju inventar različnih predmetov na posestvu (npr. v kuhinji, kapeli).[18] 9. septembra 1802 je celotno posestvo izročil sinu Vincencu, ki naj bi med ostale dediče razdelil 32.000 goldinarjev. Vsak je dobil 4000 goldinarjev. Po smrti Franca Ksaverja pa se je proces dedovanja zapletel. Tako so 2. julija 1806 zapisali protokol o prijavah v zvezi z njegovo zapuščino. Nato je 23. oktobra 1810 in 17. aprila 1812 dr. Rajmund Dietrich prejel pismo glede plačila obresti Franca Ksaverja Dietricha. Zatem so 23. decembra 1821 bratje Rajmund, Jožef in Vincenc Dietrich poslali na okrajno sodišče Velesovo prošnjo o dokončanju zapuščinske obravnave po smrti njihovega očeta Franca Ksaverja. Vse skupaj je bilo 26. marca 1822 poslano na notranjeavstrijsko apelacijsko sodišče v Celovcu. 30. julija 1822 je sledila na okrajno sodišče Velesovo še ena prošnja z isto temo. Zadeva se je začela delno urejati, ko je 14. maja 1823 vseh osem dedičev prejelo denar. Konstanca in njena dva otroka (Alojz in Janez Nepomuk) so prejeli 5.607 goldinarjev, Terezija, poročena Planinc 2.443 goldinarjev, Frančiška Horacija, poročena pl. Lichtenthurn 4.652, Rebeka Dietrich 5.379, Antonija, poročena Homann 8.087, Jožef 6.395, Vincenc 7.579 in Rajmund 17.646 goldinarjev. Ker je med Vincencem in Jožefom Dietrichom in Alojzom ter Janezom Nepomukom Urbančičem prišlo do spora glede delitve premoženja, je Mestno in deželno sodišče v Ljubljani preučilo njihovo prošnjo, vendar dokončnega sklepa niso dosegli. Sklep sodišča je bil namreč 19. februarja 1827 sklenjen v Ajmanovem gradu. Pritožbo je posebej vložila še Rebeka Dietrich, in sicer 23. aprila 1827. Ker se spor ni polegel, je bila 10. junija 1829 v Velesovem na okrajnem sodišču zadnja obravnava zapuščinske zadeve. Izid je ostal v osnovi nespremenjen.[19]

15 AS 792, šk. 63.
16 AS 792, šk. 64, uradna korespondenca 1807–1846.
17 Umrl je na gospostvu Brdo.
18 Natančen popis se nahaja v AS 792, šk. 64.
19 AS 792, šk. 64.

RODOVNIK RODBINE DIETRICH-URBANČIČ

Med delitvijo premoženja gospostva Strmol je Alojz Urbančič v soglasju z varuhoma 7. januarja 1823 izročil svojo polovico gospostva Turn mlaj šemu bratu Janezu Nepomuku, ki je postal sam lastnik gospostva Turn pod Novim gradom. To dejanje dokazuje, da sta se brata verjetno zelo dobro razumela. Mladi graščak se je poročil z Jo žefino Terpinc, Kranjčanko po rodu, hčerko Jakoba Terpinca in sorodnico slovitega prvega sloven skega industrijalca Fidelisa Trepinca. V zakonu so se jima rodili štirje otroci. Najstarejša je bila Josi pina (1833–1854), ki so jo krstili za Josipino Kon stanco Ano. Njej je sledil Janez Nepomuk – Janko (1835–1911), Antonij Fidelis (1838–1918) in Marija (1840, umrla ob rojstvu). Oče Janez Nepomuk je umrl že leta 1841, tako da je mati sama vzgajala otroke in skrbela za obsežno gospostvo. Ker so bili ob smrti očeta vsi trije otroci še mladoletni, je varstvo nad njimi prevzel stric Alojz.

Kasneje, v letih 1850 do 1853, se je med naj starejšo Josipino in Lovrom Tomanom, ki je prišel na Turn kot obiskovalec skupaj s preddvorskim kaplanom in dolgoletnim prijateljem Lovrom Pin tarjem razvilo bogato triletno dopisovanje. Njuna obsežna in nazorna pisma so med drugim opi sovala tudi kraje okrog gospostva Strmol,[20] kamor sta hodila občasno na obisk, zlasti pa sta obču dovala kipe v velesovskem samostanu.[21]

Ves ta čas odnosi med Josipinino družino in stricem Alojzem v Preddvoru niso bili dobri, jeseni 1851 pa so se še poslabšali. Josipina ni želela hoditi v Preddvor, čeprav so šli običajno ob nedeljah tja k maši.

Srečevali so se tudi z ostalimi lastniki sosednjih posestev. Na Strmolu in v Preddvoru sta gospo darila torej Josipinin stric Alojz in njegova žena Marija, na Hribu so bili do leta 1850 pl. Gandini, nato pa po kratkotrajnem lastništvu vnukinje Albi ne Kappus pl. Pichelstein Anton Fuchs. Na Jezeru sta gospodarila Elizabeta Fuchs in njen sin Anton. To posest so prej, do leta 1845, imeli v lasti Zoisi in tako sta se verjetno spoznali tudi Josipina in Serafina, hči lastnika Brda Antona barona Zoisa.[22] Urbančičevi so se drugače zelo malo družili s so sedi, razen če so bili posredi kakšni (predvsem finančni) interesi. Na sosednih gospostvih so okrog leta 1850 gospodarili še: Vincenc grof Thurn v Radovljici, baron Jožef Dietrich v Tržiču, Terezija Pagliaruzzi pl. Kieselstein na Golniku, Elizabeta

Nagrobnik Alojza Urbančiča ob cerkvi v Preddvoru. (foto: Barbara Žabota)

Globočnik na Visokem, na Brdu omenjeni Anton baron Zois in Franc Feliks baron Lazzarini v Smledniku.[23]

Potrebno je omeniti, da si po smrti strica Vincenca Dietricha njegovi nečaki Urbančiči, Alojz, Janko in Fidelis, razdelili grad Strmol in ga 17. maja 1843 na dražbi prodali. Kupil ga je Alojz Urbančič za 23.100 goldinarjev. Spora okrog gradu Strmol kasneje ni bilo, vendar ko je mama Jožefina Urbančič hotela leta 1852 Turn prodati, se je govorilo tudi o morebitni prodaji Strmola, saj je bil prav tako kot Turn tudi ta grad v velikih dolgovih.

Stric Alojz se je priženil na grad Preddvor, saj se je poročil z Marijo Brunich, ki je po očetovi smrti[24] 4. januarja 1805 podedovala gospostvo Preddvor. Imela sta tri sinove. Najstarejši je bil Edvard, ki je bil kot prvorojenec določen za dediča gradu Preddvor in Strmol. Drugi je bil Ferdinand in tretji Alojz, ki ga je Josipina navajala v svojih pismih tudi kot Lojzla. Josipini je bilo vedno težko, kadar sta šli z mamo v Preddvor, saj so se ji sorodniki zdeli preveč ošabni in so na vsakem

20 Delavec, *Nedolžnost in sila*, str. 56.
21 V AS 792 se v škatli 64 nahaja reces samostana Velesovo iz 24. aprila 1775 Francu Ksaverju Dietrichu za dajatve, ki jih je graščina dolgovala samostanu.
22 Po Josipinini smrti se je poročila z baronom Karlom Avgustom de Traux de Wardinom in je večino časa pre živela v tujini (povzeto po: Budna Kodrič, Zgodba Josipine Turnograjske, str. 206).
23 Budna Kodrič, Zgodba Josipine Turnograjske, str. 206 207.
24 Njen oče je bil Luka Brunich. Grad je kupil 30. januarja 1796 od Franca Schiffersteina.

koraku zahtevali denar. Tako je na primer poleti 1851 zapisala: *"Ah le dobro de smo bili kratek čas ondi strašno mi je zmiraj pri sercu ak sim v družbi teh denaruhov."*[25]

Čez štiri mesece so se odnosi še bolj zaostrili. Nagajati jim je začela tudi gospa Fuchs, ki je bila lastnica gradu Hrib. Josipina je pisala: *"Ne rani me obnašanje Predvorskih od njih ne pričakujem prijaznosti. Ko vem da ne čutijo v sercu do nas ne rani me obnašanje ošabne lesice*[26] *poznam jo dobro: ali zastonj bi se branila britkoga občutja ki mi vsakrat terga serce kadar sim med temi ljudmi. Ga. Fuchs se tako proti nam obnaša da bi vsakomu človeku moralo raniti serce. Ne pogleda nas ne govori z nami tako ošabno se le obnaša da nehotoma začnem misliti ktere hudobije sim kriva do nje saj hudobneža ne more drugače gledati! In vse se rije okrog nje in se joj prilizuje kakor bog nja je med Predvorčani in mi žlahtniki stojimo tesnim sercem u kakom kotu zaničevani od vsih in vendar nam serce ne more naj manjšega perstopka zoper njih očitati! Matka misli si jedni klop v cerkvi perskerbeti in po tem se bodemo lahko ugnili obnašanju ki nas mora utužiti. Še u cerkvi u svetom tempelnu kjer bi nas ljubezen vezati morala moramo sicr čutiti sovraštvo nezasluženo sovraštvo. Kakor se meni zdi se bode tanka nitka ki nas še veže na Predvor u kratko stergala! Tako napeto ne more biti."*[27]

Odnosi s Preddvorčani so bili torej vedno slabši, poleg tega je imela Josipinina mama tudi gospodarske težave. Velikokrat jo je obiskal Levičnik, ki ji je pomagal z nasveti, ali pa Rudolf Lokar in Fidelis Terpinc. Konec marca sta šli Josipina in njena mama ponovno v Kranj. *"Zopet pojdeva z majkico u Krajn. Hoče ak dobi Kunaverja*[28] *govoriti z njim u jednom i u drugom za voljo "Predvora" – zavoljo obresti ki jih zdaj grajšine za poredoma nazaj plačujejo zavoljo Stermola – sploh zavoljo računov varha! Potrebno je – da se enkrat enmalo zjasnijo vse reči – ak bode mogoče strašno so dozdaj zavite u tmo!"*[29] Razočarani sta še isti dan ugotovili, da je Kunaver na strani Preddvorčanov.

Čedalje pogosteje so se začele pojavljati denarne zahteve s strani sorodnikov v Preddvoru, ki so zahtevali visoko odškodnino. Josipinina mati, ki je imela velike težave pri gospodarjenju, je začela razmišljati o prodaji Turna, saj naj bi sprva znašala odškodnina več kot 30.000 goldinarjev. O prodaji pa ni razmišljala samo Josipinina mama, temveč tudi stric Alojz: *"Urbančič*[30] *popolnoma za prodajo ako dobro plača Turn rekel da naj bomo veseli ako gre da on tudi rad "Predvor" i Stermol proda ako ju kopiti hoče! Ako se pogleda na dohodka ima prav!"*[31] Kupec gradu Turn naj bi bil gospod Maj iz Švice, ki si je grad tudi prišel ogledat. Sestavili so okvirno pogodbo, in sicer:

"1. kup: 75000 goldinarjev brez da bi se zmanjšati mogel. Ali zraven bi se pa od Coiza še polovica "Gerde doline" ki jo ima zdaj s Turnom prikupila da pade cel boršt k Turnu.

2. Da bi od tih 75000 goldinarjev 40000 ali 30000 proti 5% ostalo na Turnu drugih 45000 1. novembra toga leta plačal 5000 pa koj ko bi kupil!

3. Turn bi šele s 1. novembrom toga leta prejel u posestvo i scer bi se od dnova ko kupi nič več sekati ne smelo ali že posekan les ostane nam. Pridelki letošni ostanejo nam.

4. Živino orodja itd. bi tudi mu prodali po ceni to bi pa posebej i koj plačal."[32]

Ob morebitni prodaji Turna se je pojavilo tudi vprašanje, koliko bi s prodajo gradu dobili denarja otroci, saj je oče pred smrtjo lastništvo gradu zapisal Janku. V last naj bi ga dobil, ko bi dopolnil štiriindvajset let. Dediča sta bila tudi Josipina in Fidelis. *"Lovro ak res kak "Predvorski" pravi tak Delko i jaz strašno zgubiva o prodaji Turna. Lovričko ak bi se prodal Turn za 75000 goldinarjev oškodovanje za 44000 goldinarjev kar drugoga od pade še na legati terjatvi Predvorskoga bi morebiti komaj nekaj čez 20000 ostalo o tom bi se delili i midva z Delkotom dobiva morebiti komaj 10000 k večim 12000 Janko svoje 10000 goldinarjev."*[33] Kasneje se je izkazalo, da je Maj kupoval neko graščino na Štajerskem. Zanj je bila bolj primerna, saj je mejila na "nemški svet". Zato Turna, ki je ležal v bolj "slovanskem svetu", ni kupil.

Josipinina mati se je zaradi slabih odnosov s svakom Alojzom v Preddvoru odločila, da mu bo odvzela po uradni poti mesto varuha, ki mu je pripadla po smrti brata oziroma Josipininega očeta Janeza Nepomuka Urbančiča. Razloge, zakaj stric Alojz ni bil primeren več za varuha, je navedla Josipina v enem izmed pisem:

"1) Bi bila <u>materialna</u> zaveza navesti ki nikakor ne dopusti da bi zmogel biti varh zakaj zdaj se bode moral izplačati.

25 NUK, Ms 1446, mapa 2b, pismo št. 115 (10. 7. 1851), str. 6.
26 Josipina je imela v mislih stričevo ženo Marijo.
27 NUK, Ms 1446, mapa 2b, pismo št. 160 (1. 11. 1851), str. 3–4.
28 Kunaver je bil odvetnik, ki naj bi Josipinini mami pomagal z nasveti glede spora s sorodniki v Preddvoru.
29 NUK, Ms 1446, mapa 2c, pismo št. 241 (31. 3. 1852), str. 2.
30 Mišljen je stric Alojz.
31 NUK, Ms 1446, mapa 2d, pismo št. 332 (7. 7. 1852), str. 12–13.
32 NUK, Ms 1446, mapa 2d, pismo št. 337 (12. 7. 1852), str. 10–11.
33 NUK, Ms 1446, mapa 2d, pismo št. 338 (13. 7. 1852), str. 4.

Doprsni kip Josipine Turnograjske na gradu Turn. (foto: Barbara Žabota)

2) Njegovo očitno sovraštvo do matke i nas ki se je začelo ko rajni oče stisnuli očesa. Priča tomu Pirc priče drugi.

3) Njegova starost njegova nesposobnost dolž nosti varha spolnovati ko še za se vse pusti v nemar i mu njegove leta ne pustijo ne dušne ne telesne moči kaj storiti za nas!

4) Njegova zanikernost. Vse bi bilo napeljati – vse povedati kako dela kako zanemarja vse i nam s tim strašno škodo dela.

Vse bi bilo napeljati – vse povedati kako dela kako zanemarja vse i nam s tim strašno škodo dela. Tak bi bila njegova dolžnost kapitele druge od katerih zavoljo njegove zanikernosti že toliko let nismo nič interesov dobili za plačo svoje ter jatve uzeti njegova dolžnost to kar nam on dolžan od Stermola uzeti za plačo svojo tak pa na Turnu ostane dolg; mi moramo obresti plačevati in on nam ne vinarja še plačal obresti ki bi jih moral od Stermolskega premoženja. – S tim nam škoda velika! Potom njegovo zanemarjanje naših "pravic" zastran "Fuchsa"! Pravde vse ležijo ne stori se nič i tak pada pravica za pravico proč – on kriv – mi moramo škodo terpeti. – Potem njegova zanikernost u vsem drugom "kar tiče njegovo var stvo". Povedati se mora kako delal pri oškodo vanju da nič storil povedati kak z rajtengo dela da še nič je položil vse leta da se ne ve kako i kaj s premoženjem – nič nič! – To glavni uzroki!"[34]

Stric Anton je bil leta 1853, in sicer pred poroko Josipine z Lovrom Tomanom, razrešen vloge va ruha, saj je sodišče Josipini spregledalo štiri leta do polnoletnosti, Janku in Fidelisu pa je postavilo za skrbnika mater Jožefino in Rudolfa Lokarja, trgov ca iz Kranja.

Josipina Urbančič je umrla leta 1854, stric Alojz pa leta 1855. Po njegovi smrti je 5. septembra 1855 obe posestvi, gospostvo Strmol in gospostvo Pred dvor, dedoval njegov najstarejši sin Edvard. Josi pini, bratoma Janku in Fidelisu je pripadalo vsa kemu 185 goldinarjev dote od gradu Strmol. Prej je bil ta delni delež od njihovega očeta Janeza Ne pomuka in je znašal 557 goldinarjev. Enako vsoto je dobil tudi stric Alojz. Po Josipinini smrti pa so njen delež razdelili med oba brata. Vsak izmed njiju je prejel 34 goldinarjev, mati Jožefina 69 gol dinarjev in mož Lovro Toman 46 goldinarjev.[35]

Grad Strmol je torej prešel v roke Edvarda Urbančiča. Ko je 18. avgusta 1890 umrl,[36] sta si ga razdelila njegova sinova, dr. Viktor in dr. Edvard Urbančič.[37] Od njiju je grad Strmol 30. septembra 1899 za 35.550 goldinarjev kupil Jožef Jenko,[38] pro fesor na gimnaziji in posestnik v Gradu pri Cerk ljah.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

AS – Arhiv Republike Slovenije
AS 315 – Deželna deska za Kranjsko
AS 792 – Gospostvo Turn pod Novim gradom

NUK – Narodna in univerzitetna knjižnica
Ms 1446, Korespondenca Josipine Turnograjske in Lovra Tomana

LITERATURA

Budna Kodrič, Nataša: Zgodba Josipine Turnograjske in Lovra Tomana. *Kronika*, 51, 2003, str. 197–216.

Delavec, Mira: *Nedolžnost in sila : življenje in delo Josipine Urbančič Turnograjske*. Kranj : Go renjski glas, 2004.

Križaj, Helena: *Gradovi v Preddvoru skozi zgodovino*. Kranj : samozaložba, 1991.

Nemanič, Ivan: Kratek oris zgodovine gospostva Turn pod Novim gradom. *Arhivi*, 26, 2003, str. 81–88.

34 NUK, Ms 1446, mapa 2e, pismo št. 393 (3. 11. 1852), str. 2–4.
35 AS 792, šk. 64.
36 Križaj, *Gradovi v Preddvoru*, str. 36.
37 Smole, *Graščine*, str. 467–468.
38 AS 315, vložek h glavni knjigi 837, listine, fasc. 1910/4 03.

Preinfalk, Miha: "To in nič drugega je volja gospode". Nekaj utrinkov iz vsakdanjega življenja na Brdu v drugi polovici 18. stoletja. *Kronika*, 52, 2004, str. 151–156.

Smole, Majda: *Graščine na nekdanjem Kranjskem*. Ljubljana : DZS, 1982.

Z U S A M M E N F A S S U N G

D F m D t h und U b nts h ts h

Die Familie Urbantschitsch tauchte am Ende des 18. Jahrhunderts im slowenischen Raum auf. Eine bedeutende Rolle spielte Martin Urban tschitsch, Pfleger der Herrschaft Brdo (Egg) bei Kranj (Krainburg), der Konstanze Dietrich, Tochter Franz Xaver Dietrichs, des Besitzers von Schloss Strmol, ehelichte. Durch Heirat und Fleiß vergrößerte er seinen Reichtum und kaufte im Jahr 1793 von Vinzenz Gandini von Lilienstein noch die Herrschaft Thurn unterhalb Novi Grad (Neuburg) hinzu. Dort nahm nach dessen Tod im Jahr 1796 seine Witwe Konstanze mit den minderjährigen Söhnen Alois und Johann Nepo muk ihren Wohnsitz. Bei der Wirtschaftsführung half ihr der Bruder Raimund Dietrich, Anwalt aus Ljubljana (Laibach) und zugleich Vormund der Söhne seiner Schwester.

Nach dem Tod Franz Xaver Dietrichs wurde das Gut Strmol von seinem Sohn Vinzenz Dietrich übernommen, der 32.000 Gulden an die Erben entrichten musste. Später legten einige der Erben Beschwerde ein, so dass nach einer Verhandlung im Jahr 1823 eine erneute Erbteilung stattfand. Auch die Söhne von Konstanze Urbantschitsch wurden nun zu Erben. Im Jahr 1823 verzichtete Alois auf seinen Anteil an der Herrschaft Thurn zugunsten seines Bruders Johann Nepomuk. Seine Frau Josephina Terpinz, Tochter des reichen Unternehmers Jakob Terpinz aus Kranj, eines Verwandten des Blasius Terpinz, gebar unter anderen auch Josipina, die erste slowenische Dichterin. Da die Kinder nach dem Tode Johann Nepomuks minderjährig waren, übernahm ihr Onkel Alois Urbantschitsch die Rolle des Vormunds, der 1843 die Herrschaft Strmol auf einer Versteigerung kaufte, um sie nach seinem Tod im Jahr 1855 seinem Sohn Eduard zu hinterlassen. Eduard wurde auch zum Besitzer der Herrschaft Höfflein (Preddvor), weil sein Vater Alois dort eingeheiratet hatte. Ein kleiner Teil der Herrschaft Strmol, der auch Josipina Urbantschitsch gehörte, erbten nach ihrem frühzeitigen Tod im Jahr 1854 ihr Mann Lovro Toman, ihre Mutter Josephina und ihre Brüder Johann und Fidelis.

1.02 Pregledni znanstveni članek UDK 929.5(497.4)
prejeto: 21. 4. 2006

Angelika Hribar

višja bibliotekarka na Filozofski fakulteti v Ljubljani v pokoju, Prečna ul. 3, SI–1000 Ljubljana
e-mail: angelika.hribar@volja.net

Strmolski graščak Rado Hribar in njegova rodbina

IZVLEČEK

Rado Hribar, zadnji zasebni lastnik gradu Strmol, je izšel iz znane ljubljanske družine slovenskega tiskarja, industrijalca, politika in slovanofila Dragotina Hribarja. Mati Evgenija Šumi (Schumi) pa je bila iz meščanske družine tovarnarjev slaščic Franca in Josipine Schumi. Prispevek prinaša kratko zgodovino družin ustanoviteljic tovarne bonbonov Šumi in tovarne trikotaže Pletenina in še nekaj o družini, iz katere je izšla Radova žena Ksenija, vnukinja "najbogatejšega Slovenca" Josipa Gorupa pl. Slavinjskega, doma iz Slavine pri Postojni.

KLJUČNE BESEDE
rodbina Dragotina Hribarja, tovarna Šumi, tovarna Pletenina, Rado Hribar, grad Strmol

ABSTRACT

THE STRMOL CASTLE LORD RADO HRIBAR AND HIS FAMILY

Rado Hribar, the last private possessor of the castle of Strmol was from a known Ljubljana family of a Slovene printer, industrialist, politician and follower of Slavic idea Dragotion Hribar. The mother Evgenija Šumi (Schumi) was from the middle-class family of dainty manufacturers of Franc and Josipina Schumi. The contribution brings a short history of the families, founders of the candy factory Šumi and the knitwear factory Pletenina, and some information about the family from which Rado's wife Ksenija, granddaughter of "the richest Slovene" Josip Gorup-Slavinjski from Slavina near Postojna, originated.

KEY WORDS
Family of Dragotin Hribar, factory Šumi, factory Pletenina, Rado Hribar, Strmol castle

Rod in mlada leta Dragotina Hribarja

Rado Hribar je izšel iz znane ljubljanske družine Dragotina (1862–1935) in Evgenije Hribar, roj. Šumi (sprva Schumi, 1875–1936). Oče Dragotin Hribar je bil sin prvega ljubljanskega trgovskega vrtnarja Jakoba Hribarja (1817–1878) in Ane, rojene Bogataj (1828–1898), doma iz Dorfarjev pri Škofji Loki. Jakobov oče, Jurij Hribar, je imel kmetijo v Dolskem ob Savi. Mati je bila Marija, rojena Mihelčič. Ker je Sava poplavljala in jim odnašala zemljo, so kmetijo prodali in se preselili v Ljubljano. Naselili so se v Karlovškem predmestju 23, kasneje preimenovano v Zvonarsko 9.[1] Jakob je umrl za sušico, star 61 let. Imel je osem otrok, štirje so umrli še majhni, Simon in Valentin pa tudi še dokaj mlada. Ostala sta le Dragotin in sestra Ana, ki so jo klicali Anca. Mati Ana je leta 1880 hišo v Zvonarski 9 prepisala na svoje otroke in se preselila v Stično, kjer je bila tudi pokopana.

Naslednji podatek, ki ga najdemo v tiskanih biografijah o Dragotinu Hribarju, je tale: Ko je opustil učiteljišče, se je izučil tiskarske obrti.[2] Iz pripovedi njegove najstarejše hčerke Dragice pa izvemo tragikomično zgodbo o posebnem podvigu, ki je povzročil to preusmeritev v njegovem življenju, ki pa hkrati priča o njegovem zgodnjem zanimanju za politiko iz domoljubnih nagibov. V tistem času je bila mladina razočarana, ker je avstrijska vojska doživljala poraze v severni Italiji in je morala vedno več ozemlja prepuščati Italijanom. Fantje so hoteli pokazati, kako se je treba boriti in so z Dragotinom na čelu organizirali "veliko vojno" Prulčanov proti Trnovčanom. Poskrbeli so celó za konjenico, tako da so se ponudili kmetom, ki so prihajali po Dolenjski cesti v mesto, da jim napojijo konje, med tem ko bodo oni v gostilni. Dragotinova sestra Anca je podajala konjenikom fižolovke z domačega vrta preko ograje. Manjkala je le še vojaška godba. Dragotin je vedel, kako priti do inštrumentov. Skrivaj so si jih izposodili v šoli in jih tja tudi vrnili. Ker pa ti niso bili več v prvotnem stanju, je cela afera prišla na dan in Dragotina so izključili z učiteljišča.

Najprej je bil vajenec (1877–1880), pozneje pa tiskarski pomočnik (1884–1886) pri Jožefu Blazniku. Po vajeniški dobi je dovršil gremijalno in višjo trgovsko šolo na Dunaju. Sodeloval je pri *Novicah* in *Slovencu*, od 1887 pa tudi pri *Slovenskem narodu* in postal njegov odgovorni urednik (1888–1890). Hkrati je bil upravitelj *Narodne tiskarne*. O tem piše Ivan Hribar v svojih spominih: *"Tu se je pojavil pri meni – kakor deus ex machina – "Katoliške tiskarne" stavec Dragotin Hribar s ponudbo da ako je upravnemu odboru všeč vstopi on v "Narodno tiskarno" ter prevzame poroštvo da "Slovenskemu narodu" ne bo potreba prenehati. Pogum mladega stavca mi je ugajal; zato sem izposloval pri upravnem svetu da se je takoj sprejel za začasnega upravitelja tiskarne ... kasneje (je bil) imenovan za stalnega upravitelja ... in pokazalo se je takoj v čem je prejšnje gospodarstvo bilo nedostatno. Dohodki pri listu in iz razprodaje knjig ki jih je tiskarna imela v založbi rastli so od meseca do meseca. Novi upravitelj upeljal je red v tiskarni katera je od tistga časa začela lepo prospevati."*[3] Tu se torej začenja nerazdružno prijateljstvo in sodelovanje teh dveh vélikih slovenskih mož, ki sta bila sicer le daljna sorodnika. Ivana Hribarja so Dragotinovi otroci klicali "ded", hodili so v Cerklje na njegovo posestvo na počitnice, Ivan Hribar pa je bil reden gost pri Dragotinovi gostoljubni dolgi mizi v Udmatu.[4]

Dragotin Hribar se je leta 1891 preselil v Celje in tam ustanovil *Društveno tiskarno D. Hribar.* Pobudnica za ustanovitev tiskarne je bila Zveza slovenskih posojilnic, ki je želela pospeševati podjetništvo slovenskega prebivalstva, še posebej v tem narodno ogroženem predelu Štajerske. V ta namen je želela izdajati cenejši slovenski tisk. Ob tiskarni je Dragotin odprl tudi knjigarno in papirnico. Tiskal je gospodarsko-politični list *Domovina.* Najbolj imenitna publikacija, ki jo je tiskal v Celju, je bil *Ilustrovani narodni koledar* (1892–1904). Tudi sam se je udeleževal političnih bojev, namenjenih gospodarski okrepitvi Slovencev na Štajerskem in Koroškem.

Leta 1896 se je poročil s hčerko lastnice *Tovarne sladčic in kanditov Jos. Schumi* Evgenijo Schumi. Prva leta po poroki sta živela v Celju, kjer so se jima rodili prvi trije otroci: Dragica (1897–1995), Boris (1898–1966) in Zoran (1899–1988). Že leta 1899, ko sta bila še v Celju, sta začela načrtovati novo dejavnost v Ljubljani: izdelovanje pletenin. Zato se je družina že leta 1900 preselila v Ljubljano v Gradišče k babici Josipini. Tudi Josipina je bila izredna ženska in tu povejmo še njeno življenjsko zgodbo.

Kako je nastala tovarna *Šumi*

Josipina (Jozefa) Schumi, roj. Avbelj (1841–1917) se je rodila na samotni kmetiji in mežnariji poleg cerkve na Golčaju nad Blagovico. Oče Jernej Avbelj se je poročil s siroto plemenitega porekla Johano, rojeno Doles (pisano tudi Dolles in napačno

1 *Häuser-Verzeichnis der Landeshauptstadt Laibach* , 1877, str. 21.
2 *Domači prijatelj*, 5, 1931, 9/10, str. 274.
3 Hribar I., *Moji spomini I* str. 84–85.
4 Staro ime za Vodmat.

Golčaj nad Blagovico na levi rojstna hiša Josipine Šumi ok. 1925. (last A. Hribar)

Doller). Gasper Doles naj bi prišel z Bavarske in vzel v zakup posestvo gradu Medija v Izlakah pri Zagorju. Gasper in njegova žena Krescencija (Cres zentia), rojena Albrecht sta bivala v gradu in sta imela več hčera. Po družinskem ustnem izročilu se je Krescencija nekoč, ko je otrokom rezala kruh, tako urezala v trebuh, da je za posledicami umrla. Nato se je Gasper poročil z neko kmetico. Tudi Gasper je kmalu umrl in mačeha se je znova po ročila. Novi očim se je hotel sirot znebiti in jih je razdelil okoliškim kmetom. Johana je šla služit v gostilno Benkovič "ob veliki cesti" (Dunaj–Trst) blizu Blagovice. Tam jo je spoznal Jernej Avbelj, doma z Limbarske gore, ki si je na sosednjem hribu Golčaju ustvaril dom v mežnariji poleg cerk ve sv. Neže. Tu Johani ni bilo lahko, saj ni bila vajena kmečkega dela. O njej so pripovedovali, da ni imela "kmečkih manir" in da se je izogibala delu v hlevu in na polju. Bila pa je dobra kuharica in odlična vezilja. Potomcem je zapustila celo skrinjo vezenin. Pa tudi *"po kranjsko ni znala prav govoriti"*. Edini spomin, ki ga je ohranila od svojih staršev, je bil prstan z začetnicama očetovega ime na (GD) in s simboli vere, upanja in ljubezni.[5]

Jernej in Johana sta imela sedem otrok: Nežo, Janeza, Marijo, Josipino, Tomaža, Jakoba in To neta.[6] Kmetijo na Golčaju je prevzel najstarejši sin Janez. Nežo in Josipino so poslali v Ljubljano k teti, Johanini sestri Mariji, ki je bila poročena s krčmarjem gostilne Figovec (rekli so mu "Figa birt"). Tam se je Josipina naučila kuhati in je nekaj časa služila tudi pri Galletovih na gradu Bistra. Po tem je odšla z neko družino v Budimpešto kot varuška. Tam je spoznala Franca Schumija, ki je imel tedaj v Budimpešti slaščičarsko obrt. Poročila sta se in Josipina se je hitro priučila nove obrti.

Franc Schumi je bil nenavaden človek, izredno nadarjen, a brez posebnih šol. Izučil se je za slaščičarja, a nikjer ni imel obstanka. Evgenija se jima je rodila še v Budimpešti. Čeprav jima je po sel cvetel, se je Franc nenadoma odločil, da se pre selijo v Ljubljano. Najprej sta se naselila na Kon gresnem trgu, v tedaj enonadstropni hiši št. 13 (danes je na tem mestu dvonadstropna hiša št. 14). Franc se je bolj zanimal za krajevno zgodovino in začel zbirati stare listine. Izdajal je *Urkunden- und Regestenbuch des Herzogtums Krain* in sodeloval v *Archiv für Heimatkunde* (oboje v letih 1882

5 Prstan hrani Jožica Senegačnik, ki je sestavila tudi ro dovnik družine Avbelj in zapisala svoje spomine na Golčaj. Hiša je bila med drugo svetovno vojno požgana, vendar jo nameravajo krajani ob obnovljeni cerkvici Sv. Neže ponovno postaviti kot planinski dom.

6 Cela družina se je fotografirala ob zlati poroki staršev v Ljubljani, kjer so praznovali pri Josipini (ok. 1884).

Družina Jerneja in Johane Avbelj z Golčaja ok. 1884. Na sredi sedita starša z leve sedi Neža por. Potokar stojijo Tone Janez Jakob in Josipina por. Šumi desno sedi Marija por. Gabršček. (last J. Senegačnik)

Franc in Josipina Šumi (roj. Avbelj) ok. 1885. (last A. Hribar)

1887). Potem pa je zapustil družino, zopet šel na tuje in se začel ukvarjati s teozofijo. V Gradcu, Ženevi in Zürichu je izdajal teozofski mesečnik *Die Liebe – Jesu Lehre aus dem Neujerusalem.* Domov se je vračal le še po denar, ki ga je Josipina s svojim truda polnim delom prislužila. Dvakrat je spravil tovarno na rob propada, tako da so na magistratu svetovali Josipini, naj se loči. Za tiste čase je bilo to nekaj nepojmljivega, vendar Josipina ni našla drugega izhoda. Franc je bil svojevrsten genij, a hkrati ves čas duševno neuravnovešen. Leta 1916 si je v Zürichu sam vzel življenje.

Zakonca Schumi sta leta 1880 kupila hišo Gradišče 9 (bivša Slovenska cesta 14)[7] in zadaj na dvorišču zgradila "tovarno sladčic in kanditov", v pritličju pa sta bili dve slaščičarni. Josipina je pozneje kupila še Gradišče 7 (Slovenska 16), kjer je imela trgovino, slaščičarni pa je opustila. Pri vodenju podjetja sta Josipini največ pomagala zakonca Schulz. Rudolf Schulz je prišel iz Češke k Schumijevim najprej kot potujoči praktikant za dve leti. Zagledal se je v knjigovodkinjo Antonijo (imenovano Tani). Po zaključenih potovanjih – bil je na praksi celo v Ameriki in v Avstraliji – se je 1886 vrnil v Ljubljano in se z njo poročil. Tudi po Josipinini smrti sta zvesto upravljala tovarno, ko se je preimenovala v *J. Schumi nasl. D. & E. Hribar Tovarna bonbonov in peciva Ljubljana.*

7 V prenovljenem Gradišču 9 sta si Rado Hribar in Ksenija Gorup uredila stanovanje leta 1926.

Pisemska glava tovarne Šumi pred 1916. (last R. Hribar)

Dragotin Hribar ustanovi tovarno pletenja in tkanin

Dragotin Hribar je začel leta 1900 s svojo novo obrtno dejavnostjo v bivši mizarski delavnici na Tržaški cesti 57. Zaprosil je za obrtno dovoljenje za tovarno, ki naj bi se imenovala *Prva slovenska mehanična avtomatična tvornica pletenja in tkanin Dragotin Hribar v Ljubljani*, češ da namerava v velikem obsegu izdelovati pletenine (nogavice, jopice, hlače, čepice in drugo perilo). Podjetje je bilo v register firm vpisano 13. 9. 1900, toda moral je spremeniti naslov v *Prva kranjska...*[8]

Očitno je že tedaj za novo podjetje skrbela Evgenija, saj je Dragotin hkrati vodil tiskarno v Celju, sredi leta 1901 je odprl knjigarno in papirnico v Ljubljani v Šelenburgovi ulici, v drugi polovici leta 1903 pa poleg teh še tiskarno. Tu je poleg mnogih drugih kratkotrajnejših periodik začel izdajati umetniško revijo *Slovan* (1902–1917), potem pa jo je prevzel Anton Pesek. Ker je menil, da Slovencem primanjkuje humorja, je začel izdajati humoristični list *Jež* (1903–1909). Večino sestavkov sta pisala Srečko Magolič (ki je bil tudi ilustrator in slikar) in Miljutin Zarnik, a tudi Dragotin je pisal svoje prispevke. Njegov smisel za humor so podedovali skoraj vsi njegovi sinovi. Morda jih je prav humor reševal v težkih povojnih letih, ko so v novem družbenem redu izgubili pridobljeno premoženje in družbeni ugled.

Leta 1903 je Dragotin kupil tovarniška poslopja ob Ljubljanici na Zaloški cesti 14, kjer je do leta 1890 delovala tovarna kocev in sukna Terpinc Zeschko. V dveh letih jih je temeljito prenovil in preselil stroje s Tržaške na Zaloško cesto. Tik ob osrednjem objektu proti skladišču je bil še daljši prizidek. Del tega, zraven tovarniškega poslopja, je namenil, potem ko ga je prezidal v enonadstropno hišo, za družinsko stanovanje, kamor se je z družino preselil leta 1905.[9] Takrat je bilo že osem otrok, saj so se v teh letih rojevali otroci vsako leto po eden. To so bili poleg že naštetih prvih treh še: Vera (1900–1929), Rado (1901–1944), Mirko (1902 1999), Nada (1903–2000) in Evgen (Ženko 1904 1978). Kasneje so se rodili še: Ana (Niča 1907 1988), Svetozar (Sveto 1909–1996), Peter (1911 1992), Jožica (Beba 1913–2003) in Ljubica (1918 1963).

Najstarejša Dragica se spominja, da jim je oče prva leta, ko se je vračal iz tiskarne, rad pripovedoval razne zgodbe. Posebno imenitna je bila zgodba o ježu, ki je prelisičil lisico. Ta je bila v verzih, ki jih je znal na pamet. Očitno je njegov humoristični list "Jež" dobil ime po tej basni. Po zneje sta bila starša preveč zaposlena, da bi se lah ko kaj več ukvarjala z otroki, zato sta jim pre skrbela dobre varuške in vzgojiteljice, ki so imele z množico živahnih otrok nemalo preglavic. Dragotin je skrbel za to, da so otroci govorili lépo, tedanjo skoraj knjižno slovenščino. Pomembno pa mu je bilo tudi, da bi se otroci naučili tujih jezikov, najprej nemščine, pa tudi češčine in ruščine. Zato so imeli varuške različnih narodnosti: od

8 Kobe-Arzenšek, *Pletenina* str. 15.

9 Prav tam str. 16.

Hribarjeva družina leta 1919. Z leve sedijo: oče Dragotin mati Evgenija drži najmlajšo Ljubico Jožica (Beba) v naročju Dragice Nada; srednja vrst: Peter Niča Svetozar Vera; zgoraj stojijo: Ženko Zoran Rado Boris in Mirko. (last A. Hribar)

Nemke Beti do Čehinje Helene Kavanek, ime novane Nenko, ki je ostala tako rekoč do smrti in je pokopana v Hribarjevi družinski grobnici. Ruska emigrantka Izmajlova, ki so ji rekli "generalša", ker je bil njen mož general, jih je učila ruščine. Z možem sta našla zatočišče pri Hribarjevih v Gra dišču. Prav tako je ostala pri njih v Gradišču tudi "madame" Olga Dolivo Dobrovolsky, ki jih je učila francosko.

Dragica je pripovedovala, da so poleti jedli zunaj na "vrtu". Sprva so skoraj vsako nedeljo šli na krajši izlet k "Bašcu", v gostilno ob Savi. Starša z najmanjšimi sta se peljala s kolesljem, večji otroci pa so šli peš s Schulzem (iz Šumijeve tovarne), ki jim je pravil zgodbe. Ko so neke nedelje zopet prišli tja, so bili tam vsi njihovi tovarniški delavci. Menda so nekaj praznovali, Dragotin pa je mislil, da je bilo to nalašč. Odtlej ni hotel več hoditi v gostilne, ampak je vabil goste na svoj dom: ob petkih je kupil zaboj živih piščancev, v soboto so jih zaklali, v nedeljo pa so jih kuharice "pohale", a zato so imele med tednom proste dneve.

Gostje pa so prihajali tudi ob drugih letnih časih in na druge dneve v tednu, tako da je bilo ob dolgi mizi v "udmatski obednici" vedno vsaj dvajset ljudi; poleg družine še župan Ivan Hribar, minister Anton Korošec, beograjski škof Ujčič, po zneje Izidor Cankar in drugi.

Iz družinskih pripovedi in zapiskov "gostov" izvemo, da je znal tudi Dragotin nekatere jedi imenitno pripraviti. Tako Ivan Hribar posveti Dragotinovim kolinam in "šari" celo pesnitev,[10] medtem ko Anton Suhaldolc[11] omenja, da nikjer ni jedel tako "imenitnih krvavic", in da ne ve, "kje se je Hribar naučil te umetnije", pri kateri ga nihče ni smel opazovati, ker je bila to njegova skrivnost. Anton Suhadolc je bil sošolec najstarejšega Hri barjevega sina Borisa in že od tedaj sta bila pri jatelja. Ko je Boris končal študij strojništva v Pragi in prevzel obnovitvena dela v tovarni, je pritegnil Antona Suhadolca kot gradbenika k tem delom. Suhadolc v svojih spominih pripoveduje, da je bil nekoč povabljen na kosilo: *"Bilo jih je mnogo tudi Izo* (Izidor Cankar, op. A. H.) *ki me je zelo lepo pozdravil kot desno roko Plečnikovo. Menda se je zmotil. Ko je prišla na vrsto solata so jo prinesli v veliki posodi in postavili poleg Draga Hribarja. Prinesli so tudi vse začimbe: sol jesih in olje. Hribar stari je zavihal rokave zlil potrebne količine na solato in vse lastnoročno zmešal in to zelo temeljito. Potem so mu dali prt da si je roke*

10 Hribar I., *Moji spomini II* str. 154–159.
11 Odlomke o Hribarjevih iz rokopisnih spominov Antona Suhadolca (1897–1983) mi je prijazno pretipkal njegov sin, matematik, dr. Anton Suhadolc.

temeljito obrisal nakar so zmešano solato razdelili. Marsikateremu je pri tem obedu šlo na smeh."[12]

Deseti od otrok Svetozar Hribar pa pripoveduje takole: *"Spominjam se da nas je bilo pri kosilu zmeraj po dvajset. Miza je bila tako dolga da nisem videl očeta na drugi konec ko sem bil še majhen. Dokler je bila še babica živa smo nenehno molili v vsakem kotu je bila posodica z žegnano vodo v trgovini s slaščicami je imela celo oltarček. Po babičini smrti pa nismo bili več tako goreči. Kosilo smo končali kar brez očenašev. No pri jedi smo se videli potem pa je šel vsak na svoj konec.*"[13]

Prvi sin Boris Hribar nam v svojih zapiskih prikazuje morda stvarnejšo podobo življenja v družini, pa vendar so njegove sodbe pretirane, ko pravi: *"Med brati in sestrami ni bilo nikdar glo bokejših srčnih odnošajev. Mati je bila ves dan v tovarni oz. pisarni videli smo jo le če nas je prišla na tožbo guvernant kaznovat in nabit. Razen tega pri obedih in večerjah pri katerih je vladala že lezna disciplina in otroci nismo smeli govoriti.*"[14]

Evgenija Hribar, podjetnica in mati trinajstih otrok

Tu povejmo nekaj več o materi Evgeniji, ki se nam pokaže v pričevanjih drugih ljudi in zlasti v ohranjenih lastnih pismih v povsem drugačni luči. Bila je nenavadna ženska, stvarna, delovna in hkrati dobrosrčna in dobrodelna. V osnovno šolo je hodila k uršulinkam v Ljubljani, potem pa jo je mati Josipina poslala v dekliško šolo, ki so jo vodile redovnice v Škofji Loki. Doma je morala prijeti za vsako delo, kakor druge uslužbenke je morala "pometati trgovino", je zapisala nekje dvanajsta hči Jožica (Beba) Hribar. Anton Suhadolc o njej pravi: *"Evgenija je imela zelo razvit trgovski čut in je dejansko vodila tovarno na Zaloški cesti. Imela je 13 otrok. Nekaj dni po porodu je šla v pisarno tovarne otroka pa je pustila vzgojiteljicam. Bila je majhne postave vendar na splošno lepa ženska in tudi zelo naučena (to je izobražena op. dr. A. Suhadolca). Ker sem hodil večkrat tja mi je tožila da jo boli glava in da je zelo slabe volje. Rekel sem ji da naj joka. "Ne tega pa ne morem." Z vsemi otroki je bila prijazna. Ko so zrasli jim je pustila da so se izobraževali kakor je kdo hotel in mogel.*"[15]

Na očitke, da posveča svojim otrokom premalo časa, Evgenija takole odgovarja v pismu sinu Sve tu, ki so ga poslali v dijaški dom gimnazije v Ko čevju: "*Na Tvoje pismo ni lahko odgovarjati ven dar to storim ker sem iz njega razbrala da imaš dobro voljo ostati v stiku s Tvojo materjo. ... Po tožiš da nekateri otroci vse povedo svojim ma teram. Idealno bi bilo to – in v našem domu je to gotovo napaka da je duševni stik prerahel vendar akoravno še ne danes spoznali boste moji otroci to šele v poznejših letih da to ni moja osebna krivda bila temveč le način življenja v našem domu in preobremenitev na delu in skrbeh. – In vendar Sveto pri vsem navideznem zanemarjanju vas otrok vem in dostikrat še ne popolnoma zavedno* (zavestno, op. A. H.) *vem kaj se godi v vaših dušah. Že dolgo Sveto vem da si zaljubljen fantič 17. let. Ali sem Ti to kedaj očitala? Prav imaš to so stvari o katerih se ne da govoriti z drugim in vsako mlado bitje mora to stanje preboleti in pretrpeti sam s seboj. Rečem Ti to bodi vedno pošten v teh zadevah in nikdar Ti ne bo žal mladih zlatih let. – Kar pa se tiče "nasmeška" je ta meni ušel bolj iz jeze na tvoje neuspehe v vezi da so Te nezrele sanje tudi odvračale od dela. Ampak ..., če še toliko filozofiraš – delati moraš brez tega ne dosežeš nič na svetu in nauči se samega sebe disciplinirati potem Ti ne bo tako hudo izpol njevati svoje dolžnosti. Ko sumiram vsebino Tvo jega pisma vidim da si marsikatero točko prav dobro pogodil ne moreš je pa tam kjer sodiš o starših. Gotovo ni vedno vse prav kar storimo ali vsaj za svojo osebo lahko trdim da delam v prid ne le Tvoj temveč vas vsih vedno po preudarku in četudi se vam mnogokrat ne zdi prav je le dobro in če pa kedaj ni dobro ni nikoli za vašo propast. – Vem da so Tvoje vrstice tiho opro ščenje – pa naj bo. Dobro Ti je v zavodu brez skrbi si izkoristi čas na vse strani in bodi zraven vesel zase in drugim dober prijatelj. ... Končam s skrbjo da morda nobena mojih besed ne bo padla na rodovitna tla če pa bo narobe* (obratno, A. H.) *bom srečna. – Tvoja mama.*"[16]

Kako skrbna in varčna pa tudi povsem prak tičnega duha je bila ta lastnica tovarne nogavic, priča tudi tole pismo: *"Ljubi Svetozar! Pred seboj imam par Tvojih na sprednji strani z mnogimi luknjicami strganih nogavic. To je od čeveljnih rinčic ki so preostre na notranji strani. Daj dotične čevlje takoj čevljarju da potolče ojstrine ker dru gače je preveč škode...*"[17]

Dragica Hribar pripoveduje, kako je skrbela za tovarniške delavke. Tistim, ki so rodile, je dala opremo za otroka od svojih otrok. Nekaterim, ki so se omožile, pa potem niso več hodile v tovarno na delo, je podarila pletilni stroj in jim pošiljala delo po naročilu, da so lahko doma kaj zaslužile. Razen tega je vsako leto oskrbela eno moško in eno žensko sirotišnico z volnenimi nogavicami.

12 Suhadolc, *Spomini.* (odlomki iz rokopisa).
13 Grizila, Ko bi bil ostal fabrikant, str. 15.
14 Hribar B., *Pro memoriam* str. 1.
15 Suhadolc, *Spomini.*
16 Iz pisma Evgenije Hribar sinu Svetozarju v Kočevje, 29. 9. 1926.
17 Iz pisma Evgenije Hribar sinu Svetozarju v Kočevje, 11. 1. 1928.

Poroka Dragotina Hribarja in Evgenije Schumi leta 1896. (last A. Hribar)

Dragotinove zasluge za slovensko gospodarstvo in kulturo

Medtem ko je Evgenija po smrti svoje matere vodila tako rekoč dve tovarni, se je Dragotin po svečal še mnogim drugim gospodarskim in politič nim dejavnostim. Od leta 1919 do 1927 je bil pred sednik *Kranjske hranilnice*. Leta 1919 je tudi vstopil v upravni svet *Južne železnice* in je kmalu združil *Slovenske lokalne železnice* v enoten sindikat. Z velikimi denarnimi žrtvami je pridobil delnice dolenjskih železnic od avstrijske države in je tako obvaroval te važne proge pred inozemskim vplivom. Bil je tudi ustanovitelj (1922) in pred sednik *Ljubljanske borze* (od 1924) predsednik *Hipotekarne banke* upravni svetnik *Dunavsko savske jadranske železniške družbe* in nadzorni član *Narodne banke* v Beogradu.Razen tega je bil član vrste gospodarskih in humanitarnih ustanov.

Dragotin Hribar in njegovi dediči, zlasti sin Ra do Hribar, so podpirali slovenske umetnike. Tako je pri njih v Gradišču našel svoj atelje priznani slovenski slikar Božidar Jakac, ki so ga podpirali v času njegovega študijskega bivanja v Parizu, oddolžil pa se jim je s portreti družinskih članov. *"Ko so se dediči pok. industrijalca Dragotina Hri barja odločili da žrtvujejo večjo vsoto v kulturni namen jim je minister dr. Iz. Cankar predložil misel moderne galerije."*[18]

Anton Suhadolc ga v svojih spominih takole opiše: *"Hribar ni bil velik bil pa je gotovo zelo lep; takrat ko sem jaz hodil v tovarno je nosil gosto brado in brke. Nosil je tudi očala. Večkrat sem z njim govoril. Obvladal je lepo slovenščino pri go voru pa je bil nekoliko nepočakljiv. Mislim da je bil zelo bister."*[19]

Dragotin Hribar je bil tudi eden prvih lastnikov avtomobila v Ljubljani. O smešnih prigodah na vožnji z avtom leta 1912 piše Zoran Hribar takole: *"V zlati knjigi spominov je zapisanih z debelimi črkami mnogo imen požrtvovalnih pionirjev avto mobilizma med katere spada v naših krajih brez dvoma tudi moj oče Dragotin Hribar. Kot na preden človek se je koj v početku zanimal za avtomobil in si ga tudi nabavil. Kljub vsem često obupnim težavam je vzdržal in doživel razvoj avtomobila tako rekoč osebno ..."*[20]

Skoraj vsi Dragotinovi sinovi so bili tehnično nadarjeni. Ukvarjali se niso le z avtomobili, ampak tudi z letali. Svetozar Hribar je prevzel zastopstvo *American Motors – prodaja motornih vozil in opreme* skrajšano *AMOT* kjer mu je pozneje po magal pri prodaji avtomobilov tudi brat Zoran, ki je bil sicer po študiju matematik, zanimal pa se je tudi za gospodarstvo, zlasti denarništvo. Takrat so morali biti prodajalci avtomobilov hkrati šoferski inštruktorji svojih kupcev.

Po pripovedi Zorana Hribarja so prvo letalo izdelali na tovarniškem dvorišču, in to kar iz pa pirja. Vanj so vdelali star avtomobilski motor. Letalce se je celo dvignilo kakšna dva metra, a potem strmoglavilo na tla. Toda niso odnehali. Po tem ko se je Peter Hribar vrnil od vojakov v No vem Sadu, kjer je bil vodja eskadrilje pri letalcih, je postal civilni pilot. Z bratom Svetozarjem (ki je skupaj z Radom upravljal tudi tovarno Šumi) sta gradila letala za lastno uporabo v delavnici ob tovarni na Zaloški cesti. Peter je v ta namen za posloval tehničnega risarja in tri inženirje. Izra čune za letala je delal prof. Anton Kuhelj. Letala so imela znak Svep (Svetozar – Peter).[21]

Tudi Rado Hribar je bil pilot in si je v Londonu kupil trosedežno letalo podjetja *Havilland*, ki ga je uporabljal za svoja službena potovanja. Milček Ko melj v knjigi *Kronika Marjana Pogačnika o za ljubljencih v umetnost* navaja: *"Pogačnik je bil ne kajkrat na Hribarjevem gradiču in se Hribarja spo minja kot modernega človeka ki je večkrat z le*

18 Ravnikar, Moderna galerija, str. 65.
19 Suhadolc, *Spomini.*
20 Hribar Z., Avto pred 25 leti, str. 236.
21 Kobe-Arzenšek, *Pletenina* str. 22.

talom sam pilotiral na velik travnat plato pred gra dom kar je bila za kmečke otroke posebna sen zacija."[22] Radova žena Ksenija pa je bila prva Ju goslovanka s pilotskim izpitom.

24. julija 1935, dva meseca pred smrtjo Drago tina Hribarja, so žena Evgenija in sinova Boris in Peter sklenili pogodbo in ustanovili javno trgovsko družbo, ki je prevzela podjetje. Naslov firme je bil še vedno: *Prva kranjska meh.- avtomat. tvornica pletenin* z dodatkom *Dragotina Hribarja nasled niki.* Nenavadna je bila tudi njegova oporoka v obliki kupne in prodajne pogodbe, ki sta jo sklenila novo ustanovljena trgovska družba (žena Evgenija z dvema sinovoma) in umirajoči Dragotin Hribar le tri dni pred smrtjo. Kupovalka se je obvezala, da bo poravnala prodajalčeve dedne od pravke. S to pogodbo je javna trgovska družba pridobila lastninsko pravico do podjetja, hkrati pa prevzela vse davščine in javna bremena od kupljenih nepremičnin.[23]

Slovenski narod je 10. septembra 1935 objavil: *"Danes ob 11. uri dopoldne je umrl v Ljubljani in dustrijalec in dolgoletni predsednik Zveze indus trijcev Dragotin Hribar ena najmarkantnejših osebnosti našega gospodarstva mož širokega ob zorja izboren organizator..."*[24] Tudi *Slovenec* po roča o njegovi smrti dan pozneje in pravi o njem: *"Kot oseba je bil pokojni prototip med Slovenci kaj redkega selfmademana."*[25]

Še bolj žalostna pa je bila za družino izguba matere Evgenije, ki jih je zapustila le nekaj mesecev po očetovi smrti, stara komaj 60 let. Tudi njo je na zadnji poti pospremila množica pogreb cev, zastopnikov industrijskih in trgovskih krogov in predstavnikov javnega življenja, niso pa manj kali tudi mestni reveži, ki so se bili zatekali k pokojnici in pri njej našli podporo.[26]

V testamentu je Evgenija sporočila, da je glavni del svojega premoženja že razdelila med svoje otroke in vnuke, tako da je dobil vsak najmanj svoj pripadajoči nujni delež, v tem primeru pa od reja razdelitev preostalega imetja. Delež na posesti javne trgovske družbe je zapustila sinovoma, Borisu eno četrtino in Petru tri četrtine. Sledi dolg seznam vseh, ki se jih je v oporoki spomnila, začenši pri svojih sinovih in hčerah in vnukih pa vse do številnih delavcev in delavk v obeh to varnah in njihovih družin. V oporoki še naroča, naj denar, ki ji ga je dolgoval sin Rado, ta razdeli Podpornemu društvu slepih, Ljudski kuhinji, Frančiškanski Elizabetini konferenci in Glasbeni matici v Ljubljani, vsakemu po 10.000 dinarjev, preostalih 10.000 dinarjev pa naj razdeli med reveže, lačne in bolne otroke v Vodmatu.[27]

Vendar s to oporoko in z nadaljnjim razvojem dogodkov niso bili vsi zadovoljni. Več o tem iz vemo iz zapiskov Borisa Hribarja, ki pove tudi največ o bratu Radu, čeprav ga iz razumljivih razlogov kaže v slabi luči.

Kako je Rado "kupil prvorojenstvo"

Rado Hribar (23. 2. 1901 – 6. 1. 1944) je bil peti otrok in tretji sin v družini. O njem Anton Su hadolc pravi, da je bil "izredno bister". Sestra Dragica se spominja, da se je že kot otrok zanimal za trgovanje. Ko je kupoval svinčnike za šolo, mu je trgovec razložil, da dobi enega "povrhu", če jih kupi ducat. Tako jih je dobil trinajst in jih potem prodajal sošolcem, ki se jim je svinčnik polomil ali izrabil ali so ga pozabili doma. Trinajsti svinčnik je bil njegov dobiček.

Brat Boris pa v svojih zapiskih pripoveduje: *"Ra do je kazal že v otroških letih nagnjenje h gospo dovalnosti in posestvovanju in je jemal v kuhinji in pisarni kar mu je trenutno ugajalo. Njegov pohlep po vodilnem mestu v družini kaže sledeča prigod ba: Ko sem bil v višji srednji šoli sem imel zelo primitivno šestilo. Že za šolo sem rabil boljšega in že takrat popolnoma tehnično opredeljen fant – sem si želel preciznega instrumenta. Ker mi ni bilo mogoče tega doseči od staršev niti za božično ali godovno darilo sem o tej želji potožil med brati. Takrat je bil zopet Rado ki je vedel za takojšnjo odpomoč rekoč: "Boris jaz ti ga podarim ako mi za to odstopiš svoje prvorojenstvo!" Brez pomisleka na posledice sem odgovoril: "Za skledo leče!" Šestilo sem od Radota dobil in v svoji otročji naivnosti nisem vprašal odkod njemu – ki je bil tri leta mlajši od mene – denar da mi ga je kupil."*[28]

Naj povzamemo še eno Radovo mladostno pri godo, ki jo je povedala sestra Dragica: Nekega dne na koncu prve svetovne vojne, ko je zaradi razsula Avstro-Ogrske vladala splošna zmeda, se je Rado potikal po železniški postaji. Tam mu je neki vojak vrgel zaboj z vagona in ga pospremil z besedami: *"Da hast das Dreck!"* (Tu imaš ta drek!). Rado je zaboj odnesel domov in ga skril na podstrešju. Bil je poln razvrednotenih bankovcev. Toda te ban kovce so banke potem začele zamenjavati za nekaj "odkupnine" v novi valuti. Ker pa je bilo tistega denarja v zaboju veliko, je iztržil kar lepo vsoto. To naj bi bil njegov "začetni kapital".

Boris je po maturi leta 1915 odšel na Češko v Strakonice na strokovno šolo za pletilno industrijo in oba letnika končal v enem šolskem letu. Spomladi 1917 je moral k vojakom, nato pa na fronto. Zaradi bolezni se je že marca 1918 vrnil v

22 Komelj, *Kronika Marjana Pogačnika* str. 91.
23 Kobe-Arzenšek, *Pletenina* str. 21.
24 *Slovenski narod*, 10. 9. 1935, str. 1.
25 *Slovenec* 11. 9. 1935, str. 1.
26 *Slovenski narod* 3. 4. 1936, str. 3.
27 Kobe-Arzenšek, *Pletenina* str. 21–22.
28 Hribar B., *Pro memoriam* str. 1.

Poroka Nade Hribar z Ivom Stancerjem 1922. Spodnja vrsta z leve: brat Iva Stancerja Sveto H., mati Evgenija z malo Ljubico Zlatica (hči Ivana Hribarja); nevesta Nada ženin Ivo Beba H., oče Dragotin Peter H., Marija (žena Ivana Hribarja). Druga vrsta: Emilija (teta Milka) Šumi oče in mati Iva Stancerja desno od ženina Amalija Gorup minister Anton Korošec Dragica H., vzgojiteljica Helena Kavanek; tretja vrsta z leve: Zoran H., Jozi Gorup Eleonora Gorup Niča H., Ksenija Gorup Miro Senekovič (?) Rado H.; četrta vrsta zgoraj: Boris H., Ženko H., Vera H., Slavko Plemelj Mirko H. (last A. Hribar)

Ljubljano. *"Nato sem se zdravil nekaj mesecev na Gorenjskem* (zaradi tuberkuloze, A. H.) *in sem marca 1919 odšel po lastni odločitvi (proti prvotni volji staršev) v Prago študirat strojno inženjerstvo."*[29] Zdi se, da se je takrat zdelo staršem, da bi Borisu strokovna šola zadoščala. Dalje pripoveduje Boris, da je v Pragi zbolel (encephalitis letarghica), a je kljub tej neozdravljivi bolezni doštudiral. *"Do čim je za brata Radota moral oče intervenirati pred maturo da jo je smel sploh polagati (tri tedne pred koncem šole je "šprical"). Po maturi je odšel Rado v Prago na abiturijentski tečaj ki ga je kmalu zapustil pod pretvezo da v Pragi ni zadostne prehrane. Po tem je na očetovo željo inskribiral kemijo na ljubljanski univerzi. Tega študija ni vzel resno in ga je v kratkem času zapustil. V priznanje sposobnosti je dobil vodstvo tvrdke Jos. Šumi kjer je gospodaril samovoljno. Ko sem se jaz kasneje proti njegovemu izkoriščevanju položaja in rodbinskega imetja staršem pritožil mi je bilo rečeno: "Če bi bil ti ostal doma pa bi bil lahko ti gospodar Gradišča – sicer bo pa ipak Udmat tvoj."*[30]

Po končanem študiju v Pragi leta 1926 je Boris Hribar postal tehnični vodja tovarne. Lotil se je temeljite prenove, tovarno so razširili in nabavili nove stroje, tako da se je leta 1928 slabo stanje tovarne popravilo.[31]

Leta 1926 je bilo v družini več porok.[32] Boris se je v Pragi poročil z Jiřino Brožíkovo. Kakor sam pripoveduje, bi bil lahko dobil službo v Pragi, pa so ga starši klicali domov, da čim prej prevzame vodstvo tovarne. V začetku so bili eni in drugi starši s to poroko zadovoljni in Dragotin se je veselil "prestolonaslednika", ki je bil na poti, potem pa so se prav po rojstvu Andreja Hribarja (29. 5. 1927) odnosi med obema družinama nepričakovano popolnoma spremenili. Boris se v svojem pisanju sprašuje, kdo je te intrige napeljal in indirektno krivi brata Rada. Verjetno je res prav on, ki je imel povsod zveze, izvedel, da so Brožikovi svojo hčerko dali Borisu zgolj iz preračunljivosti, kar je mater Evgenijo očitno razjezilo in užalostilo.

29 Prav tam.
30 Prav tam str. 4.
31 Kobe-Arzenšek, *Pletenina* str. 22.
32 Dragica Hribar se je poročila s Slavkom Plemljem, Niča Hribar pa z Izidorjem Cankarjem.

Gorupovi

Rado se je poročil 21. februarja 1926 s Ksenijo Gorup pl. Slavinjsko. Ta ženitev mu je vsekakor prinesla tudi bogato doto. Ksenija je bila vnukinja Josipa Gorupa pl. Slavinjskega, "najbogatejšega Slovenca"[33] na prelomu 19. v 20. stoletje. Josip Gorup je odšel iz rodne Slavine (pri Pivki) v Trst k stricu Janezu Kalistru, ki si je tam že pridobil precejšnje premoženje. Ker ni imel otrok, sta po njem podjetje dedovala njegova dva nečaka: Josip Gorup in Fran Kalister. Pozneje sta se s Franom razšla in Josip se je z družino preselil iz Trsta na Reko. S prvo ženo Ano Perghofer von Perghoffen iz Zakamna (Stein)[34] pri Celovcu je imel osem otrok. Po njeni smrti se je poročil z Ljubljančanko Klavdijo Keesbacher, hčerko zaslužnega zdravnika in direktorja ljubljanskega filharmoničnega društva, Tirolca Friedricha Keesbacherja. Z njo je imel še šest otrok. Drugi sin Josipa Gorupa in Ane, Milan, se je rodil v Trstu in se tam tudi leta 1894 poročil s sestrično Amalijo, roj. Gorup (1871–1948). Milan in Amalija sta imela tri otroke: Eleonoro (Noro, 1895–1936), Josipa (Jozija, 1898–1926) in Ksenijo (1905–1944), ki so se rodili na Reki, kjer je imel Milan družinsko vilo. Milan je bil uspešen trgovec in tovarnar. Toda že leta 1914 je umrl za tuberkulozo v Arosu v Švici, kamor je šel na zdravljenje.[35] Očitno so se njegovi otroci šolali v Ljubljani, saj so vsi obvladali lepo slovenščino.

Kdaj so se Hribarjevi in Gorupovi zbližali, ne vemo. Morda šele po prvi svetovni vojni, ker je ohranjenih več pisem iz leta 1919. Tudi Eleonora je zbolela za tuberkulozo in je prihajala na zdravljenje v ljubljansko bolnišnico, kjer so Hribarjevi skrbeli zanjo in jo pogosto jemali tudi k sebi na dom v Udmat. Jozi Gorup je v Pragi študiral slikarstvo in se tam družil s Hribarjevimi sinovi. Ksenija pa je pogosto spremljala mater in sestro. Tako so bili vsi Gorupovi povabljeni na poroko Nade Hribar z Ivom Stancerjem leta 1922, o čemer priča ohranjena velika skupinska fotografija, na kateri so bili tudi drugi imenitni gostje, kakor minister Anton Korošec.

Družinske zdrahe

Vrnimo se sedaj v leto 1927. Boris piše o tedanjih dogodkih takole: "*Oče je naročil bratu Radotu da naj takoj telegrafira v Prago staršem moje žene* (da se je Borisu rodil sin, op. A. H.). *Ta telegram ni bil nikoli oddan. Dva dni po porodu se je pripeljala iz Prage moja tašča ki je bila šele na ljubljanskem kolodvoru obveščena da se ji je rodil vnuk. Sprejeta je bila iz nerazumljivega razloga od moje mame tako odbijajoče da bi se takoj vrnila če ji ne bi bilo do hčerke. Kaj se je v teh dveh dneh zgodilo mi bo ostalo vedno nejasno. Kdo je te intrige napeljal ...*" Vrh tega sta Borisova žena in novorojenček že v porodnišnici zbolela. Zato je tašča ostala v Ljubljani, odnosi med materjo Evgenijo in taščo pa so se še zaostrili. *"Ko je moja tašča uvidela da nekdo proti moji ženi intrigira je rekla moji materi: "Jaz sem dala doto jaz sem dala opremo; če je ne maraš tukaj videti (v Udmatu op. A. H.) daj Borisu vsaj toliko da si bo lahko najel stanovanje." Nato je moja mati odgovorila da tega tovarna ne prenese. Logično je moja tašča vprašala: "Kako pa prenese tovarna Radotovo stanovanje?" ki se je ravno takrat opremljalo s svilenimi tapetami z izredno lepim lesom in umetniškimi skulpturami z obloženimi vrati s fontano v hali marmornato kopalnico z zlatim steklom v oknih – s kameleoni krokodili sovami mačkami psi in volkovi na dvorišču z obširnimi lovskimi revirji itd., itd. na to je bil odgovor moje matere: "Der hat sich in ein anderes Nest gesetzt."* (Ta je sedel v drugo gnezdo. Prev. A. H.)."[36] Hotela je reči, da izvira vse to razkošje iz Gorupovega bogastva. Na tem mestu pa Boris postavlja nekakšno retorično vprašanje, kaj da je sploh *"posedovala gospa Ksenija Gorup Hribar Glišić"*. Možno je, da njena dota niti ni bila toliko v denarju, ampak bolj v premičninah. Toda od kod ta priimek Glišić?

Zamolčana zgodba

Čeprav je Rado nudil Kseniji vse zgoraj našteto udobje, mu Ksenija ni bila zvesta. Sledila je precej nenavadna zgodba, za katero naša generacija dolgo ni nič vedela. Leta 1932 je Rada zapustila, ker se je zaljubila v svojega učitelja jahanja, srbskega oficirja Vladimirja Glišića. Leta 1934 sta se poročila v neki pravoslavni cerkvi v Beogradu. Vendar ta zakon ni trajal dolgo. Nekaj časa sta živela v Črni gori, nato v Mariboru. Medtem je Rado leta 1936 kupil grad Strmol in vabil Ksenijo, naj se vrne k njemu. Znova je ušla, to pot Glišiću, najprej je bivala v Ljubljani, potem pa prišla na Strmol skupaj s svojo materjo Amalijo leta 1939. Rado je vložil tožbo zoper Glišića in sodišče je s "Sodbo v imenu njegovega Veličanstva kralja!" z dne 27. 3. 1940 razsodilo, da je bil drugi Ksenjin zakon neveljavno sklenjen, ker prvi ni bil razvezan. Po pripovedi Vilme Mlakar,[37] tedaj sobarice na gradu, so ob tem dogodku priredili v ožjem družinskem krogu

33 Granda, Josip Gorup, str. 329.
34 Dom Ane Perghofer, dvorec Steinhof v Zakamnu, je sedaj v lasti družine Wallner.
35 Lukežić, Riječki Rotschild, str. 7.
36 Hribar B., *Pro memoriam* str. 4.
37 Vilma Mlakar je bila zaposlena na gradu Strmol od 1939 do 1946. Glej prispevek Marije Cvetek v pričujoči številki *Kronike*.

Praznovanje na Strmolu leta 1937. Spodaj z leve: Peter H., Vida Jeraj (por. Hribar) Ljubica H., por. Luckmann; Niča H., por. Cankar; Rado H., Izidor Cankar Nada H., por. Stancer; na sredi z leve: Vera Vrtačnik Špelca Skaberne por. Hribar; pesnik Pavel Golia Zoran H., Ivo Stancer Svetozar H.; zgoraj z leve: Miro Seneković Slavko Plemelj arh. Miha Osolin Mario Luckmann Mirko H. (last A. Hribar)

znova "svatbo" na Strmolu in zakonca simbolično zvezali z verigami, da se ne bi več ločila.

Po podatkih v zemljiški knjigi je Rado Hribar kupil Strmol 18. aprila 1936 od Marije Fuchs, vdove Klemena Fuchsa (1850–1929) . Verjetno je že prej hodil na obiske k princu Pavlu Karađorđeviću na grad Brdo pri Kranju[38] in tam izvedel, da je grad Strmol naprodaj. Verjetno mu je princ izrazil željo, da bi nekdo napisal zgodovino gradu Brdo. Rado je poznal novinarja Damjana Vahna in ga naprosil, da je napisal knjigo *Brdo: kratek pregled zgodovine gradu in graščine.* Knjigo je Rado H. izdal in založil leta 1940. Morda je prav za to zaslugo Rado že vnaprej prejel "U ime njegovog veličanstva Petra II." odlikovanje svetega Save III. reda, in sicer 30. julija 1937.

Boj za dediščino

Zgodovinski zapis o tovarni *Pletenina* navaja: *"S smrtjo javne družabnice Evgenije sta 2. aprila 1936 njeno mesto prevzela kot je določala pogodba 24. julija 1935 sinova ing. Boris in Peter ..."*[39] Že 9. maja 1936 sporočata sodišču, da ing. Boris izstopa iz družbe, bratu Petru pa dovoljuje voditi firmo naprej.[40] Boris je pričakoval, da mu bo mati zapustila večji delež tovarne in bo on večinski lastnik. Ker se to ni zgodilo, je *"Rado salamonsko razsodil: pojdita narazen in naj eden drugega izplača. Prvotno sem hotel tovarno obdržati in druge izplačati. Ker pa je bilo na tovarni toliko legatov da mi to iz lastnih sredstev ne bi bilo mogoče sem vprašal Radota če bi mi kreditiral. To vprašanje [prošnjo] je striktno odbil."*[41] *"Kredit ki ga je meni brat Rado odbil je dal na razpolago bratu Petru ... nisem takrat videl drugega izhoda kot da sem sprejel Radotove 3 milijone – drugič skledo leče."*[42]

Boris je svoje pričevanje sprva napisal za morebitno zapuščinsko razpravo na sodišču, kjer je hotel prikazati svoje zasluge za tovarno in krivico, ki se mu je zgodila, ter od bratov dedičev izterjati precejšnjo vsoto. Zato nadaljuje s podrobnim opisom Radovega postopnega prevzemanja in prisvajanja družinskih finančnih poslov (od prodaje *Dolenjskih železnic dalje).* Zadnji stavki se glasijo takole: *"Dne 3. 1. 1944 je izginil moj brat Rado. Nastali so dvomi če je še živ. Ko sem vprašal brata Svetozarja kdo upravlja premoženje mi je odgovoril da teče vse kot poprej. Eventuelni de*

38 Pavle Karađorđedvić je kupil grad Brdo leta 1935.
39 Kobe-Arzenšek, *Pletenina* str. 21.
40 Prav tam str. 22.
41 Hribar B., *Pro memoriam* str. 11.
42 Prav tam str. 12.

diči po njem pa bodo: on glavni dedič Peter in žena Radotova – Ksenija ki dobi Strmol."[43]

Očitno sorodniki še kar nekaj časa niso vedeli, kam in kako je "izginil" Rado, in tudi ne, da so partizani skupaj z njim ubili tudi njegovo ženo. Rado je ves čas oskrboval partizane s hrano in obleko. Po drugi strani pa je moral v gradu sprejemati predstavnike nemške oblasti. Nekateri so bili celo njegovi poslovni ali siceršnji znanci, ki so že pred vojno hodili na Bled na počitnice in ga obiskovali. Tako se je skupaj s Ksenijo zapletel v neusmiljeno vojno kolesje.

Alojzij Kalinšek v Kroniki podkrvavških vasi piše o Radu tole: *"Rado Hribar je bil premožen podjetnik po naravi pa miren resen in redoljuben človek. Poznanstvo z Nemci mu je odpiralo marsikatera vrata. Nekajkrat je rešil smrti več domačinov ki so bili kot talci zaprti v Begunjah: na primer sovaščana Alojza Ropreta katerega ime je bilo že natisnjeno na dvojezičnem plakatu da je obsojen "zum Tode" in "na smrt" kot povračilo za "banditske" izgrede. Ne glede na rešitev nekaterih krajanov ki so celo sodelovali s partizani je VOS* (Varnostno obveščevalna služba, op. A. H.) *zakonca Hribar obsodila na smrt.*"[44]

Rado Hribar ok. 1930. (last A. Hribar)

Do zapuščinske razprave po Radu Hribarju je prišlo šele leta 1993 in dedovala sta brata Svetozar in Peter, oziroma njuni potomci, saj so ostali sorodniki Radov testament priznali. Iz odločbe o "zaplembeni stvari zoper Rado Hribarja", z dne 9. 1. 1946, izvemo, da so mu bile zaplenjene nepremičnine v Gradiškem predmestju,[45] grad Strmol, razne "udeležbe pri podjetjih" in delnice pri tovarnah in železnicah, posedoval pa je tudi marsikaj zunaj Slovenije, tako "veleposestvo Dubrava" v Zagrebu in "večinski paket delnic rudnika *Rudna glava"* v Beogradu.

Radove družbene in ljubiteljske dejavnosti

Rado Hribar je bil svetovljanski človek. Oblačil se je kakor kakšen angleški gentleman. V tridesetih letih preteklega stoletja je bil predsednik ljubljanskega avtokluba in aerokluba. V povezavi s to njegovo dejavnostjo je zanimiva še ena podrobnost iz knjige *Kronika Marjana Pogačnika*: *"Pri Mariji Devici na Polju je bilo urejeno zasilno ljubljansko letališče in v zvezi z njim se je v Pogačnikov spomin leta 1937 najbolj zarezala nesreča ko je pričelo staro letalo po startu izgubljati hitrost in se je priletni pilot Nikitin Rus po rodu zaletel v zid umobolnice; smrt potnikov in posadke pa je po Ljubljani tako odjeknila da je odtlej zaživela misel na nov aerodrom in nova letala. Rado Hribar ki je sam pilotiral je dal tedaj sugestijo da je edini primerni prostor za letališče pri Brniku vendar je s tem razjezil kmete ki so imeli tamkaj lepe gozdove v katerih so rasli velikanski jurčki. Letališče pa je bilo zgrajeno tam šele po vojni ker socializem ni spraševal ampak je gozdove preprosto posekal...*"[46]

Rado Hribar je bil tudi član Ljubljanskega kluba, ki *"je bil središče družabnega življenja ... Usta novitveni sestanek je bil v hotelu Union. Ko pa je vojaštvo izpraznilo prostore v Kazini so se po njihovi prenovi leta 1926 ki je bila izvedena po zamisli arhitekta Mihaela Osolina preselili v Kazino. LK je sestavljala nadvse pestra druščina elitnežev ... ljubljanski župani veleindustrijalci bančniki politiki odvetniki veletrgovci ... generalni konzuli...*[47]

Rado Hribar je bil tudi občinski svetnik. V času od 8. junija 1934 do 6. januarja 1936 je bil predsednik Mestne hranilnice ljubljanske: *"Ko je 8. junija prevzela vodstvo hranilnice redna uprava pod predsedstvom Rada Hribarja še vedno ni kazalo*

43 Prav tam str. 13.
44 Kalinšek, *Občina Cerklje* str. 68.
45 Rado in Svetozar sta bila solastnika tovarne Šumi in obeh hiš v Gradišču do leta 1943, ko je Rado tovarno prepustil Svetozarju.
46 Komelj, *Kronika Marjana Pogačnika* str. 187. Hkrati s Kazino je leta 1926 arh. Miha Osolin opremljal tudi stanovanje Rada in Ksenije Hribar v Gradišču 9.
47 Zupančič, Pozabljeni Ljubljanski klub.

da bo krize in z njo težkega položaja našega za voda konec. Kakor že njegov predhodnik se je tudi predsednik Rado Hribar močno trudil da bi zavod ki je bil navezan samo na svojo lastno moč mogel vzdržati na tedanji višini in je mnogo dela žrtvoval za to da bi mogla hranilnica zopet redno poslovati. Sprožil je misel naj bi se sanacija Mest ne hranilnice izvršila na ta način da bi Mestna občina ljubljanska vrnila naenkrat nekaj posojil pri Mestni hranilnici in s tem dala zavodu sredstev za izplačilo vlog. Ta načrt je uresničila naslednja uprava..."[48]

Zanimivo je tudi dejstvo, da je Rado Hribar ku pil grad šele po materini smrti. Ta mu je ne omajno zaupala in tudi on jo je moral imeti zelo rad, vprašanje pa je, ali bi bila zadovoljna s tem Radovim nakupom. Na gradu še vedno visita sliki Radove babice Josipine Šumi (delo Ivane Kobilce), in matere Evgenije Hribar (to je kopija po ori ginalnem portretu Ivane Kobilce, ki je v lasti A. Hribar).

Ko vstopimo skozi glavna vhodna vrata gradu Strmol, zagledamo na hodniku portret Rada Hri barja v srednjeveški viteški opravi. V roki drži pra por, na katerem je jelenova glava, gotovo zname nje njegove ljubezni do lova. V levem spodnjem kotu naj bi bila srednjeveška podoba gradu po Valvasorjevi risbi in pod njo je napis "Woivoda Stermolsky"; v desnem spodnjem kotu pa je nekaj takega kot njegov grb: na ščitu sta med drugim prekrižani pisana sladkorna paličica in lizika, ščit pa krona kuharska kapa, kar seveda predstavlja njegovo glavno dejavnost, saj je bil lastnik tovarne slaščic. Kuharska kapa je hkrati videti kot knežji kamen, na katerem so ustoličevali karantanske kneze in koroške vojvode. V prečnem polju grba pa je propeler letala, znamenje njegovega pilo tiranja. Sliko so mu podarili njegovi bratje, ko je grad obnovil.[49] Po njihovem naročilu in humorja polni zamisli jo je verjetno naslikal Božidar Jakac, ki ga je Rado Hribar gmotno podpiral.

Rado Hribar kot "Woivoda Stermolsky" B. Jakac (?) ok. 1937. (Slika se nahaja na gradu Strmol)

Fotografija Rada H., ki je služila slikarju za "viteški portret". (last A. Hribar)

48 *Petdeset let Mestne hranilnice ljubljanske* str. 66.

49 Glej prispevek Marije Cvetek v tej številki *Kronike.*

Seveda je bil Rado Hribar tudi ljubitelj lovskih psov. Ko si je urejal grad, je dal izdelati v eni od sprejemnic kamin, ki ga krasi kamnita glava enega njegovih pasjih ljubljencev. Bil je tudi ribič. Na omenjenem portretu je v njegovem "grbu" tudi ribiška palica z ujeto ribo. Razen tega je igral golf, kakor priča ena od ohranjenih fotografij.

Že leta 1936 sta bili na gradu dve poroki, čeprav grad tedaj še ni bil prenovljen: 19. maja sta se poročila najmlajša Radova sestra Ljubica z Mariom Luckmannom; 22. avgusta pa se je poročil brat Peter Hribar s Špelco Skaberne. Obe poroki sta bili v Velesovem. Rado je podpiral tamkajšnjega župnika, ki mu je menda rad prodajal starine iz samostana, s katerimi je Rado opremljal grad.[50]

Na gradu je tudi knjižnica, ki vsebuje v glavnem slovenske, nemške in italijanske romane. Po pripovedi Vilme Mlakar je prišla vsaka nova slovenska leposlovna knjiga takoj po izidu na grad. Dostop do knjig so imeli vsi gostje in tudi zaposleni na gradu. Zelo verjetno je večina slovenskih knjig sedaj v kakšni drugi knjižnici. Ostalo pa je še nekaj strokovnih knjig o gospodarstvu in industriji in veliko lovske literature, ki je v glavnem nemška. Tu so tudi nemške umetnostne revije, zlasti revije za notranjo opremo stanovanj. Kot letalec je Rado zbiral vojaške zemljevide, stare avstrijske specialke. Nekaj teh je še ostalo, *"večjo količino topografskih kart"* pa je poleg drugega ob aretaciji zasegla skupina VOS.[51]

Ekslibris Josip M. Gorup ok. 1926 (last grad Strmol).

Rado je imel tudi svoj ekslibris: krokarja, ki stoji na knjigi, pod katero je napisano ime lastnika: Rado Hribar. To malo grafiko, ki nas močno spominja na balado ameriškega pesnika Edgarja Allana Poeja *"Krokar"* mu je naredil njegov svak, akademski slikar Josip (Jozi) M. Gorup, še preden je Rado kupil Strmol, saj je Jozi tragično preminil že jeseni leta 1926. Ko sta leta 1939 prišli na grad Radova žena Ksenija in njena mati Lia Gorup, sta prinesli seboj tudi večino umetniške zapuščine Jozija Gorupa. Iz pisma njegove matere Evgeniji Hribar (27. 9. 1926) izvemo, da je bil Jozi zaljubljen v baronico Karmen Codelli, ki je tudi hodila na obiske v Udmat k Hribarjevim. Njegovo smrt v Triglavskih planinah so si razlagali kot samomor zaradi nesrečne ljubezni. V resnici ga je imela tudi Karmen rada, toda Jozi je trpel zaradi duševnih depresij in si je ni upal prositi za roko. Krokar, napovedovalec smrti, je tako prerasel iz simbola v kruto resničnost ne le za slikarja Gorupa, ampak tudi za Rada, ki mu ga je namenil.

Umetnostni zgodovinar Milček Komelj v *Kroniki Marjana Pogačnika* pravi: *"Da so Hribarja ubili povsem po krivem je vedno znova poudarjal tudi slikar Božidar Jakac čigar osrednji mecen je bil pred vojno ravno Hribar ki mu je v ljubljanski stavbi Šumija odstopil atelje tako kot tudi so rodniku* (bratu, op. A. H.) *svoje žene in Jakčevemu prijatelju slikarju živali Josipu Gorupu ki je zaradi nesrečne ljubezni pozneje v gorah storil samomor."*[52]

Usodni dogodki

Kakor smo že omenili, je bil Rado Hribar tudi vnet lovec in je imel v najemu lovski revir pod Krvavcem. Zanj je skrbel Slavko Plemelj (1891–1943), ki je bil med vojno zaposlen na Strmolu kot upravnik posestva in ribogojstva. Po poklicu je bil lovec in lastnik ribogojnice v Dragomlju. Pred vojno je bil upravitelj kraljevega dvorca v Kamniški Bistrici. Leta 1926 se je poročil z Radovo najstarejšo sestro Dragico Hribar. Tudi to poroko je pravzaprav spletel Rado in ni bila ravno posrečena. Dragica je bila izreden človek, morda po značaju najbolj podobna svoji materi. Pozno (leta 1940) se je vpisala na Dunaju na medicinsko fakulteto, ob izbruhu vojne se je vrnila domov, po izgubi moža pa je zopet odšla na Dunaj in študij

50 Komelj, *Kronika Marjana Pogačnika* str. 90.

51 Kulovec in Jerkič: Vlada bo posestvo vrnila...

52 Komelj, *Kronika Marjana Pogačnika* str. 92.

dokončala leta 1951, ko je imela že 54 let. Zaposlila se je v neki dunajski bolnišnici in poročila z gro fom Claricinijem.

Alojzij Kalinšek v svoji knjigi pravi o Slavku Plemlju še tole: *"Kot sodelavec OF a nasprotnik komunistične ideologije je verjetno govoril o ne smiselnosti draženja okupatorja in nepotrebnih žrt vah kar je bilo dovolj da so ga terenski obve ščevalci označili za "plavogardista"."*[53]

Medtem ko Kalinšek navaja, da je VOS Plemlja likvidirala že v septembru 1943,[54] pa Vilma Mlakar trdi, da so ga ubili le kak mesec pred Radom in Ksenijo. To potrjuje tudi knjiga *Korenine zla* par tizanskega pisatelja Ivana Jana, kjer je objavljen ce lo razglas o likvidaciji Plemlja in drugih z datu mom 25. november 1943.[55] Kljub temu "svarilu" in svarilu Radu naklonjenega sodelavca OF Jeriča,[56] naj se umakne vsaj v Ljubljano, Rado ni verjel, da ga nameravajo ubiti.

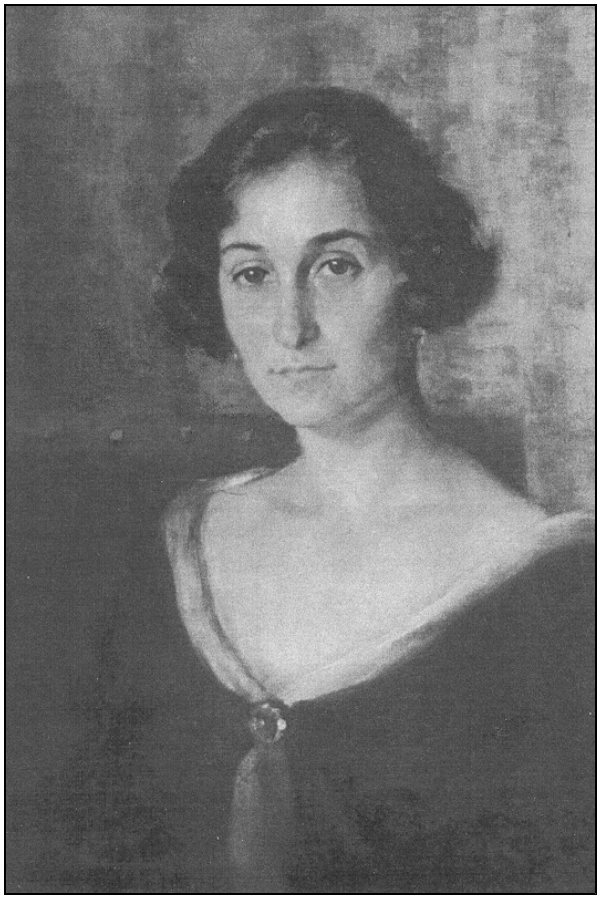
Po pripovedi Vilme Mlakar je bilo v skupini VOS okoli devet partizanov, med njimi tudi vsaj ena partizanka. Rado je mislil, da so prišli po tiskarski stroj, ki ga je zanje skrivaj pripeljal. Ko so potrkali na vrata, jih je povabil noter. Kuharicam je naročil, naj jim v vinski kleti postrežejo z je dačo. Ko so se najedli, sta vodilna dva prišla v kuhinjo in začela Rada obtoževati raznih grdih de janj, ostali pa so se razkropili po sobah in začeli odnašati stvari. Po navedbi Vide Kulovec in Bran ka Jerkiča je to bilo naslednje: *"Tri lovske puške s strelnimi daljnogledi vojaško brzostrelko italijan ske izdelave pištolo "mauser" strelivo za vse to orožje dva prstana zlato žepno uro 2 daljno gleda pisalni stroj radio aparat obleke in obutev ter večjo količino topografskih kart "*[57] Kuharica Marija in Vilma Mlakar sta obtožbe svojih gos podarjev, ki so jih naštevali partizani, zanikali. Seveda to ni nič pomagalo.

Po pripovedi Nade Murko, hčerke strežaja Šteblaja, so partizani prepovedali, da bi pred peto uro zjutraj šel kdo z gradu, zato je Šteblaj še te lefoniral ženi v lovsko kočo pod gradom, da ga pred jutrom ne bo domov, potem pa so partizani telefonske žice prerezali. Ksenija H. se je menda preoblekla v jahalno obleko, kar je povsem ver jetno, saj so zjutraj *"vse tri aretirance* (aretirali so tudi nekega prodajalca konj, ki je slučajno takrat bil na gradu, kakor je povedala Vilma Mlakar) *so po globokem snegu odvedli proti Preddvoru. Tam so bili naslednjega dne zaslišani. A. S., ki ni bil povezan z delovanjem Hribarjevih so izpustili Ra do Hribar in žena Ksenija pa sta bila ustreljena."* Tako Vida Kulovec in Branko Jerkič za skupnost borcev VOS-OF, ki še dostavljata: *"Prav tako je na vedba o mučenju aretiranih in posilstvu Ksenije Hribar sestavni del takratne protipartizanske pro pagande nasprotnikov narodnoosvobodilnega boja. A. S. je bil izpuščen po justifikaciji Hribarjevih in je bil živa priča dogodkov tako v gradu Strmol kakor tudi pri zasliševalnem postopku."*

Žal ta "živa priča" ni navedena s celim imenom in naslovom, da bi nam povedala, kje so zakopani njuni posmrtni ostanki.

Ksenija in njena mati

Ksenija Hribar, roj. Gorup (2. 9. 1905 – 6. 1. 1944) je bila vsekakor zelo nenavadna ženska. Bila je svetovljanska dama, govorila je več tujih jezi kov, hkrati pa ne naduta, preprosta in do vseh lju bezniva.[58] Lahko rečemo, da je bila po duši avanturistka, ki ni poznala strahu. Morda je prav to postalo zanjo usodno.

Ivana Kobilca: Ksenija Hribar roj. Gorup ok. 1923. (Mestni muzej Ljubljana)

53 Kalinšek, *Občina Cerklje* str. 71.
54 Prav tam, str. 67.
55 Jan, *Korenine zla* str. 361.
56 Jeriča so pozneje Nemci ubili v Gramozni jami, njegovo ženo pa odpeljali v koncentracijsko taborišče.
57 Kulovec in Jerkič, Vlada bo posestvo vrnila..., str. 43.
58 Po pričevanju Vilme Mlakar.

Ljubila je živali. Že v Gradišču na dvorišču naj bi imela pravi živalski vrt, njen ljubljenec pa je bil tedaj majhen krokodil, ki ga je vodila na vrvici po Ljubljani. Rado mu je naredil posebno kad in se z njim kopal. Nekoč pa ga je ugriznil v ramo in tedaj sta se odločila, da ga spravita v večna lo višča. Vendar sta ga dala nagačiti in še danes ga lahko občudujemo na gradu Strmol, kjer hranijo tudi fotografijo Ksenije, kako nežno pestuje kro kodilčka.

Z možem Radom je ni vezala samo ljubezen do živali, ampak tudi ljubezen do letenja. Bila je prva jugoslovanska ženska s pilotskim izpitom. Na Strmolu hranijo umetniško izdelano srebrno šatu ljo, ki jo je Kseniji poklonil ljubljanski aeroklub. Na njej piše: *"Kumici gospej Kseniji Hribarjevi ob blagoslovitvi letala Lojze 3. avgusta 1930 Aeroklub Ljubljana".*

V že omenjeni knjigi Alojzija Kalinška je zapi sano: *"Ksenija Hribar Strmolska ... Po pripovedo vanju je bila mirna in inteligentna ... Nekrivo so po ogabnem in nečloveškem mučenju umorili sku paj z možem."*[59]

Ksenijina mati Amalija (Lia) Gorup je bila v gradu, ko so ga obkolili partizani in Rada in Kse nijo odpeljali. Toda nihče se ji ni upal povedati, da so ju ubili. Tako je pogosto sedela na balkonu in čakala, da se Ksenija vrne. Grad so v tistem ob dobju stražili Nemci. Od uslužbencev sta ostali v gradu pri Amaliji samo kuharica Marija in Vilma Mlakar (tedaj Urh), ki je nato opravljala vsa druga opravila in ji je Amalija tudi marsikaj zaupala. Vilma je prišla še zelo mlada na grad, ki je postal tedaj njen pravi dom. Še tisto zimo (1944) jo je Amalija prosila, da je odpeljala cel zaboj drago cenih predmetov v Kranj k Majdičevim (s katerimi so bili Hribarjevi zelo povezani). Verjetno je Ama lija pozneje živela od tega rešenega delčka Go rupovega bogastva. Po Vilmini pripovedi ona in kuharica Marija nista prejemali nobene plače, vendar se jima je Amalija oddolžila z darili. Kljub temu je na gradu ostalo kar nekaj spominskih predmetov obeh družin. Tako kristalna čaša z lovskim motivom in inicialkama JG (Josip Gorup, ki je bil Ksenijin stari oče) in srebrn jedilni pribor za osemnajst oseb (315 kosov) z istim monogra mom; razen tega srebrn kozarec s celim imenom Ksenijinega očeta *Milan Gorup* in srebrn kozarec z monogramon EG (Eleonora Gorup). Na različnih predmetih najdemo tudi imena članov Hribarjeve družine, seveda največkrat monogram RH.

Iz Amalijinih pisem Svetozarju Hribarju izve mo, da je bila tik pred koncem vojne, to je v mar cu in aprilu 1945, na gradu tudi Svetozarjeva hči, mala Ksenija (ki je pozneje postala baletka in znana plesna pedagoginja), da bi se tam malo okrepila, ker je bila zelo slabotna. V začetku aprila 1945 se je oglasil na gradu arhitekt Miha Osolin (1883–1964), ki mu je Rado Hribar zaupal notranjo obnovo in opremo gradu in mu zapisal v do smrtno uporabo stanovanje v levem grajskem stol pu.[60] Naslednji dan napiše iz rodnega Šentvida pri Lukovici pismo Svetozarju v Ljubljano: *"Kako ve sel sem bil svidenja s tvojo ljubko Ksenico iskreno se me je oklenila kar dobro zgleda in na vpra šanje kako se jej dopade pravi da bo 100 let tukaj ostala..."*. Prvotno je nameraval Ksenjico od peljati, ko pa je videl, da ji ni dolgčas in da se je popravila, se je odpeljal brez nje. Amalija v pismu tudi pravi: *"Dobro je da imam Vilmo katera zna zelo dobro ravnati z otroci in Xenia jo ima tudi zelo rada..."*.[61] Pozneje, v maju, Amalija toži, zakaj Sveto že zahteva Ksenjico nazaj. Kajpak je ta slutil, da bo kmalu konec vojne, da bo prišlo do pre obrata in bo tudi Amalija morala z gradu.

Nova oblast z Matijo Mačkom in Edvardom Kardeljem na čelu je takoj odločila, da bo grad služil njim. Dobra plat tega je bila, da so grad ne mudoma zastražili in zato ni bil izropan in uničen. V prvem obdobju je bil grad počitniški dom za izvršni svet slovenske vlade, pozneje pa je postal protokolarni objekt.

Šele novi oblastniki so Amaliji povedali: *"Gos podarja ne bo več nazaj."* Po pripovedi Vilme Mlakar je bil to minister Tone Fajfar. Iz *Kronike Marjana Pogačnika* izvemo, da je bila Amalija Go rup 3. junija 1945 še na Strmolu: *"Jakac je v svo jem dnevniku 3. junija 1945 tudi zapisal kako "je moral po nujnosti zaposlitve pri komisiji za kul turne spomenike na Strmol" in si potožil: "Težka je bila pot z mešanimi občutki. Moje mecene obiskovati kot nekak 'sovražnik'. V srce me je bolelo srečanje z gospo Gorupovo. Strašen čas ki te živimo. Krut neusmiljen."*[62]

Prvo zatočišče je Amaliji Gorup nudil arhitekt Miha Osolin v svoji domači hiši v Šentvidu pri Lu kovici, kjer so zanjo skrbele njegove nečakinje. Amalija jim je podarila nekaj spominskih pred metov, med temi portret svoje ljubljene Ksenije, delo Ivane Kobilce. Na zimo se je Amalija preselila h Svetozarjevi družini v Gradišče, naposled pa v svoje stanovanje na Resljevi cesti 4, ko se je to izpraznilo. Umrla je v novembru 1948. Pokopana je na Žalah skupaj s hčerko Eleonoro in sinom Jozijem. Na nagrobniku je napisana tudi njena Ksenija, čeprav je njeno truplo kakor tudi truplo njenega moža Rada zakopano nekje pri Mačah pod krvavškimi hribi.

59 Kalinšek, Občina Cerklje, str. 69.

60 Gledano skozi vhod na dvorišče je levi, gledano s cerk ljanske strani proti gradu, pa je to desni stolp.

61 Pismo Amalije Gorup s Strmola Svetu Hribarju z dne 31. 3. 1945.

62 Komelj, *Kronika Marjana Pogačnika* str. 92.

Zaključek

Lahko rečemo, da je mati Evgenija Hribar res dobro poznala svoje sinove in je namerno za pustila večji delež tovarne bolj sposobnemu Petru in ne Borisu. Že prej pa sta z Dragotinom predala tovarno *Šumi* in večino finančnih poslov Radu. Še po Radovi tragični smrti sta se Boris in Ženko (oziroma njegova žena, ki jo je pooblastil) borila za večji kos dediščine, ki je medtem postala ljudska imovina. V svoji naivnosti sta ta dva verjela, da bo povojna oblast pravičnejša, da se bo zavzela za reveže in njunima družinama "odstopila" vsaj ne kaj od zaplenjenega Radovega premoženja. Nič takega se ni zgodilo. Pač pa so že leta 1945 Petra in Svetozarja zaprli in jima zaplenili premoženje, leta 1947 pa so aretirali še Zorana Hribarja in njegovo ženo Lizo, in ju sodili v Nagodetovem procesu. Zorana so obtožili veleizdaje, Lizo pa po nekaj mesecih preiskovalnega zapora izpustili. Pe ter je bil ponovno obtožen leta 1951, a je že prej z dvema sinovoma pobegnil v Kanado. Svetozarja so obsodili na osem let zapora, vendar je v Kočevju odsedel le štiri. Zorana so obsodili na osemnajst let, a je bil po šestih letih v Sremski Mitrovici pogojno izpuščen. Boris in Ženko po vojni tudi nista dobila nobene prave zaposlitve, tako da so vsi Hribarji s svojimi družinami vred živeli več ali manj v pomanjkanju. Tudi "družinske zdrahe" so bile naši generaciji "zamolčana zgodba" in zanje ne bi izvedeli, če se ne bi našli zapiski in dokumenti.

Tako je v družini prišlo do sprave in kolikor so mogli, so si tudi pomagali med seboj, saj so vse teple nove nadloge. Velika družina se je občasno zopet zbrala ob kakšni okrogli obletnici, zlasti pa kadar je prišel kateri od Hribarjev iz tujine na obisk ali se za vedno vrnil v domovino. Največkrat smo se zbrali pri filozofu Mirku Hribarju in nje govi ženi Vidi Jerajevi v Idrijski ulici. Takrat se je zopet razživel "Hribarjev humor".

Leta 1995 je Radova sestra Josipina (Beba) Pe trocokino, roj. Hribar, sprožila postopek za reha bilitacijo Rada Hribarja in jo tudi dosegla s Skle pom Okrožnega sodišča v Kranju z dne 18. 12. 2000: *"Okrožno državno tožilstvo iz Kranja je dne 27. 11. 2000 pod opr. št.Ktr 1579/98 z dne 24. 11. 2000 navedlo da po pregledu spisovnega gradiva zaključuje da je nesporno da je izpodbijana pri glasitev Okrajnega ljudskega odbora Kranj pred stavljala kazensko sodbo ter da v obravnavanem primeru kazenski postopek zoper obsojenega pokojnega Rada Hribarja ni bil izveden in da je bil "obsojen" na smrt oziroma likvidiran brez kazenske sodbe in celo brez kazenske obtožbe. ... V posledici navedenega je zato okrožno državno tožilstvo podalo izjavo da zoper Rada Hribarja umika oči tek da je bil narodni izdajalec in naj se zato predlog OLO Kranj št. 1172/I z dne 26. 1. 1946 razveljavi in sicer tako da se odpravi izrek v delu v katerem je bilo navedeno da je Rado Hribar obsojen na smrt in likvidiran kot narodni izdajalec... Ker je bila razveljavljena obsodba je sodišče razveljavilo tudi stransko kazen po odločbi Okrajnega sodišča v Kranju por. Št. Zp 16/46 z dne 11. 1. 1947 na podlagi katere je bilo Radu Hribarju zaplenjeno celotno premoženje."*

VIRI

Arhiv družine Dragotina Hribarja (pisma, doku menti, zapiski, zvočni posnetki) v zasebni lasti vnuka Rada Hribarja in vnukinje Angelike Hri bar.

Hribar, Boris: *Pro memoriam.* Tipkopis v lasti An gelike Hribar.

Senegačnik, Jožica: *Zapiski o Golčaju.* Tipkopis.

Suhadolc, Anton: *Spomini.* Tipkopisni izpiski iz rokopisa v lasti dr. Antona Suhadolca (ml.).

ČASOPISNI VIRI

Slovenec 1935.

Slovenski narod 1926, 1935, 1936.

LITERATURA

Berčič, Branko: *Tiskarstvo na Slovenskem*: *zgodo vinski oris.* Ljubljana : Odbor za proslavo 100 letnice grafične organizacije na Slovenskem, 1968.

Drnovšek, Stanka in Jožica Senegačnik: Začetki slovenskega industrijalstva: Šumi. *Traditiones*, 25, 1996, str. 395–398.

Enciklopedija Slovenije.Knjige 3, 4, 5. Ljubljana : Mladinska knjiga, 1989, 1990, 1991.

Granda, Stane: Josip Gorup – najbogatejši Slove nec, pa ne le zase. *Slavenski zbornik* (zbral in uredil Janko Boštjančič). Vrhnika : Galerija 2, 2005, str. 329–340.

Grizila, Sonja: "Ko bi bil ostal fabrikant, bi bil že zdavnaj pod zemljo". *Jana: slovenska družinska revija* XVIII, 1989, št. 41, str. 14–16.

Häuser-Verzeichnis der Landeshauptstadt Laibach = Zapisnik hiš deželnega glavnega mesta ljub ljanskega. Laibach : Klienmayr & Bamberg, 1877.

Hribar, Ivan: *Moji spomini I II.* Ljubljana : Slovenska Matica, 1983–1984.

Hribar, Z(oran): Avto pred 25 leti. *Auto in sport.* I, 1938, št. 12, str. 236–238.

Jan, Ivan: *Korenine zla.* Ljubljana : samozaložba, 1995.

Jan, Ivan: Vlada bo posestvo vrnila Petru Hribarju : kar tako pa ne gre. *Delo Sobotna priloga* 12. 12. 1998, str. 30.

Jurač, Jože: *Vonj tiskarskih barv: v počastitev sto šestdesetletnice Blaznikove tiskarne.* Ljubljana : Splošno združenje grafične industrije, 1989.

Kalinšek, Alojzij: *Občina Cerklje na Gorenjskem med okupacijo in revolucijo: kronika podkrvavških vasi.* Cerklje : [samozaložba], 2004.

Kobe-Arzenšek, Katarina: *Pletenina: tovarna trikotažnega perila: zgodovinski zapis ob trojnem jubileju.* Ljubljana : Pletenina, 1971.

Komelj, Milček: *Kronika Marjana Pogačnika o zaljubljencih v umetnost.* Ljubljana : KUD LOGOS, 2005.

Kulovec, Vida in Branko Jerkič: Vlada bo posestvo vrnila Petru Hribarju. *Delo Sobotna priloga.* 19. 12. 1998, str. 43.

Lukežić, Irvin: Riječki Rotschild : Josip vitez Gorup pl. Slavinjski, slovenski dobrotvor, veleposjednik i tvorničar, najbogatiji riječki građanin. *Novi list* (Rijeka), priloga *Mediteran* 16. 9. 2001, str. 6–7.

Osolnik, Marko: Vlada bo posestvo vrnila Petru Hribarju. *Delo.* 1. 12. 1998, str. 4.

Primorski slovenski biografski leksikon. Knjiga 1. Gorica : Goriška Mohorjeva družba, 1974–1994, str. 457.

Petdeset let mestne hranilnice ljubljanske: 1889–1939. Ljubljana : Uprava mestne hranilnice, 1939.

Ravnikar, E(do): Moderna galerija. *Kronika slovenskih mest*, VII, 1940, št. 2, str. 65–74.

Slovenski biografski leksikon. Knjiga 1, 1925–1932, in knjiga 3, 1960–1971.

Strmšek, P.: Celjski literarni almanah: (Ilustrovani narodni koledar 1890-1914). *Celjski zbornik 1951.* Celje : Svet za prosveto in kulturo mesta Celja, 1951, str. 240–243.

Vzor slovenske podjetnosti. *Domači prijatelj : ilustrirana družinska revija* 5, 1931, št. 9/10, str. 274.

Zapisnik hiš deželnega stolnega mesta ljubljanskega. V Ljubljani : A. Klein & Comp., 1901.

Zupančič, Bogo: Gradbenik, ki je postal arhitekt. *Delo*. 4. 6. 2005, str. 6.

Zupančič, Bogo: Pozabljeni Ljubljanski klub. *Delo.* 8. 4. 2006, str. 4.

Z U S A M M E N F A S S U N G

D Sch ossh R do H und s F m

Der letzte Privateigentümer des Schlosses Strmol Rado Hribar (1901–1944) stammt aus der bürgerlichen Familie des Dragotin Hribar (1862 1935) und der Evgenija geb. Šumi (Schumi, 1875 1936) aus Ljubljana (Laibach).

Der Artikel bringt zuerst die Geschichte von Rados Großmutter Josipine Schumi, geb. Avbelj. Sie wurde auf einem einsamen Bauernhof auf dem Hügel Golčaj 1841 geboren, nahe der Haupt straße Triest-Wien. In Budapest, wo sie bei einer Familie die Wirtschaft führte, lernte sie ihren Landsmann, den Zuckerbäcker Franz Schumi, kennen und heiratete ihn. Im Jahre 1876 gründeten sie im Stadtzentrum von Ljubljana die später berühmte *Canditen-Fabrik der Josipine Schumi.* Weil sich bei dem zwar sehr begabten und an der Geschichte Krains interessierten und stets tätigen Franz immer mehr Zeichen einer Geisteskrankheit zeigten, musste Josipina die Fabrik selbstständig weiterführen. Franz irrte in der Welt herum und nahm sich 1916 in Zürich das Leben.

Die ältere Tochter Evgenija heiratete den Drucker Dragotin Hribar. Sie gründeten mit finanzieller Unterstützung der Mutter Schumi die *Erste krainische mechanisch-avtomatische Strick und Wirkwaren Fabrik.* Weil sich auch Dragotin mehr mit anderen wirtschaftlichen und politischen Aufgaben befasste, leitete Evgenija nach dem Tod der Mutter 1917 praktisch zwei Fabriken und gebar dabei dem Dragotin dreizehn Kinder.

Die Wirkwarenfabrik wurde zuerst dem erstgeborenen Sohn Boris versprochen, welcher in Prag das Studium des Maschinenwesens absol vierte, aber am Ende wurde der viel jüngere Peter der Alleinbesitzer, während Rado die *Šumi Fabrik* übernahm. Dieser heiratete 1926 Ksenija Gorup, die Enkelin des reichen Josip Gorup, welcher 1903 den Adelstitel "von Slavinjski" (nach seinem Heimatort Slavina bei Postojna) erhielt. Der alte Gorup hat viel für die urbane Entwicklung Ljub ljanas getan und ein slowenisches Mädchen lyzeum auf eigene Kosten gegründet, obwohl er in Rijeka lebte. Auch Ksenijas Vater Milan Gorup war Unternehmer und Schiffseigner, so bekam Ksenija eine schöne Mitgift, deren Reste sich noch heute auf Schloss Strmol befinden.

Boris erzählt in seinen Memoiren die seltsame Geschichte, wie er als junger Bursche sein Erstgeborenenrecht an Rado verkaufte. Was er für ein Kinderspiel hielt, wiederholte sich später noch einmal, als sich Rado alle wichtigen familiären finanziellen Unternehmen aneignete. Man kann sagen, dass er ein Unternehmer im modernen Sinne des Wortes war und mit dem Geld gut umgehen konnte. Andererseits war er auch eine romantisch sentimentale Seele, da er sein ganzes Vermögen in den Kauf (1936) und Renovierung des Schlosses Strmol steckte. Daselbst wurden mehrere Familienfeste gefeiert, nur der grollende Boris besuchte ihn dort nicht. Erst nach dem Krieg, als alle Hribars ihr Vermögen verloren hatten und in Not und VerfoLgung lebten, kam es zur Versöhnung.

Während des Zweiten Weltkriegs versorgte Rado Hribar die Partisanen mit Kleidung und Nahrung. Aber auch deutsche Offiziere kamen oft zu Besuch. Einige hatte Rado schon vor dem Krieg auf seinen Geschäftsreisen in Deutschland kennen gelernt. Durch seine Bekanntschaften mit den Deutschen konnte er manchen Mitgliedern der Befreiungsbewegung das Leben retten. Trotzdem oder garade deswegen wurden Rado und Ksenija Opfer der kommunistischen Revolution. Sie wur den am 4. Januar 1944 im Schloss verhaftet und zwei Tage später im Wald hingerichtet. Rado Hri bar wurde erst 1946 des Hochverrats beschuldigt, und sein Besitz wurde enteignet. Eine seiner Schwestern, Josipina Petrocokino, geb. Hribar, erreichte im Jahre 2000 seine Rehabilitation und die Brüder Svetozar und Peter, welche als Erben in Rados Testament genannt werden (beziehungs weise deren Nachkommen), bekamen von dem neuen slowenischen Staat eine Entschädigung für die beschlagnahmten Güter.

Uredništvo portala SIstory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala SIstory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala SIstory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala SIstory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala SIstory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala SIstory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala SIstory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala SIstory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala SIstory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala SIstory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala SIstory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala SIstory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala SIstory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala SIstory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala SIstory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala SIstory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala SIstory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala SIstory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala SIstory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala SIstory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala SIstory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala SIstory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala SIstory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala SIstory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala SIstory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala SIstory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala SIstory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala SIstory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala SIstory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala SIstory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala SIstory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala SIstory nima soglasja avtorja za objavo članka

1.02 Pregledni znanstveni članek UDK 712.26:728.82(497.4 Cerklje)
prejeto: 2. 2. 2006

Vesna Kolar Planinšič

mag. prostorskega planiranja, krajinska arhitektka, Ministrstvo za okolje in prostor, Dunajska 48, SI–1000 Ljubljana
e-mail: vesna.kolar-planinsic @gov.si

Park ob gradu Strmol

IZVLEČEK

Prispevek predstavlja raziskavo zgodovine krajinsko arhitekturne zasnove ob gradu Strmol in umeščenost zasnove v širši prostor. Prikazuje razvoj parkovne zasnove od srednjega veka dalje, s poudarkom na prenovi 20. stoletja, ki jo je izvedel Rado Hribar na podlagi načrtov dunajskega krajinskega arhitekta Alberta Escha. Parkovna zasnova, ki združuje elemente angleškega krajinskega sloga z ortogonalnimi ureditvami na južnem parterju, je ena bolje ohranjenih zasnov v Sloveniji.

KLJUČNE BESEDE
grad Strmol, krajinska arhitektura, grajski park, vrtna arhitektura, oblikovana krajina, Rado Hribar, Albert Esch

ABSTRACT

THE STRMOL CASTLE PARK

The article shows the history of landscape architecture design of the castle Strmol and it's position in the broader area. It represents the development of the park from the middle age to the 20th century. It emphasis on the reconstruction of the last owner Rado Hribar made on the base of the Vienna landscape architect plans from Albert Esch. The park conception, that merges park elements of the english landscape style and elements of ortogonal design of parter on the south of the castle, is one of the best preserved historical landscapes in Slovenia.

KEY WORDS
Strmol castle, landscape architecture, castle park, garden architecture, designed landscape, Rado Hribar, Albert Esch

Grajski kompleks Strmol oblikujejo naravne prvine, arhitektura gradu in drugih elementov ter parkovna zasnova. Skupaj tvorijo nedeljivo celoto, saj v njih prepoznavamo različna časovna obdobja, kar postavlja ta kulturni spomenik med pomembne spomenike zgodovinske pričevalnosti, enkratnosti in oblikovno likovne vrednosti v Sloveniji.

Dosedanja besedila so interpretirala razvoj gradu in zgodovino, neraziskana pa je bila predvsem parkovna zasnova grajskega parka. Prispevek jo osvetljuje ter na novo predstavlja nekatera nova dejstva, še posebej dokaze o avtorski krajinski zasnovi Alberta Escha in pomenu družine Hribar pri prenovi parkovnega kompleksa. Krajinsko arhitekturno zasnovo predstavlja v kontekstu tedanjega družbenega dogajanja, ki je pomembno vplivalo na grajske zasnove v Evropi in tudi v Sloveniji.

Lega

Park ob gradu Strmol ima v regionalnem merilu krajinsko nedvomno zelo izstopajočo lokacijo. V primerjavi z drugimi objekti vrtno arhitekturne dediščine na Gorenjskem jo lahko obravnavamo kot posebno, saj ima nekatere značilnosti, ki jo ločijo od drugih grajskih zasnov. Lokacija ni vezana na dominantno strateško lego ali lego ob naselju. Grad leži v alpskem prostoru, ob prvih vzpetinah vznožja Kamniško-Savinjskih Alp, na lokaciji, ki je krajinsko zelo atraktivna, kljub temu da grad ne leži na vrhu naravne dominante hriba ali skale, kot npr. Blejski grad.

Parkovna zasnova ob gradu Strmol leži na pobočju gozdnatega Dvorjanskega hriba. Ta je visok 675 m in dominira nad ožjo okolico. Gradu Strmol nudi mogočno zavetje tudi strnjen gozdni kompleks, ki ustvarja ozadje tiste likovne podobe, ki jo povezujemo s srednjeveškimi gradovi in bližino velikih strnjenih gozdnih sestojev s pomembnimi lovišči. Gozdna krajina ravno v delu za gradom prehaja iz listnatih sestojev na vrhu hriba v iglaste, ki poudarjajo ozadje gradu, zato nudi še posebej zanimivo sliko v zimskem času.[1]

Grajski park leži zahodno od vasi Dvorje pri Cerkljah. Njena neposredna okolica še izraža podrejeno rabo tako pomembnemu zgodovinskemu spomeniku. Razmeroma majhna intenzivnost poselitve območja med Cerkljami in Kranjem, kjer so še prepoznavni stari poselitveni vzorci, pa omogoča obiskovalcu doživljanje zgodovinske pričevalnosti grajskega parka s sorazmerno malo motnjami. Teh vseeno ni moč zaobiti, saj se vendarle pojavljajo v obliki manj primernih dominantnih arhitekturnih kompozicij 21. stoletja, ki nastajajo v neposredni bližini in predstavljajo primer neusklajenega urbanizma s kulturno identiteto spomenika in širše okolice.[2]

Kratka zgodovina krajinske ureditve ob gradu Strmol

Grad Strmol predstavlja enega najstarejših in najbolje ohranjenih gradov na Slovenskem,[3] ki pa je izjemno zanimiv tudi glede krajinsko-arhitekturnega razvoja v 20. stoletju, ko je bila grajska parkovna zasnova nadgrajena.[4] Predstavlja dober primer moderne nadgradnje na način, ko ni bil porušen osnovni koncept ureditve, ampak je bil dodan zunanji plašč vegetacije, ki predstavlja dodatni zaščitni ovoj gradu; hkrati pa ga likovno okvirja ter vidno zakriva.

V Kranjski ravnini so se v 13. stoletju pojavili vitezi, ki so se imenovali po gradu Strmol. Lastnik gradu Jakob s Strmola, je bil v letu 1384 omenjen v opisih velesovskega in mekinjskega samostana.[5] V naslednjih stoletjih so se lastniki gradu menjavali in leta 1643 je grad kupil baron Konrad Ruess pl. Ruessenstein.[6] Ta je grad prezidal in preuredil za bivanje, ga utrdil in uredil grajsko okolico s štirimi ribniki in drevoredom. Grad je bil obdan z obrambnimi zidovi s štirimi stolpi kvadratastega tlorisa. Medtem ko je pred prezidavo služil kot napol vojaška postojanka, je z dozidavo stanovanjskih prostorov dobival vse bolj bivalno funkcijo. Vzporedno z večanjem bivalne vloge so postopoma nastajale preureditve grajskega parka.

Prvotna ureditev okolice gradu je bila vezana na glavni vstop v dvor, ki je bil prvotno na južni strani.[7] Pred letom 1826 so porušili obrambne zidove in številne prizidke, vrata na južni strani pa zazidali in glavni vstop prenesli na severno stran. Takrat je bil verjetno oblikovan parterni del ob južni strani gradu, ki je nadomestil sadovnjak. Parterni del so v naslednjih stoletjih razvijali in nadgradili.

Zasnova iz leta 1826 že kaže dve glavni osi in glavni koncept parkovne zasnove, ki izhaja iz 17. stoletja in je ohranjen še danes.[8] Kaže, da je grad lociran v ruralni krajini, na severu obdan z gozdom, na južni strani pa z njivami in travniki. Njive se nadaljujejo tudi preko poti. Oba glavna vstopa sta zasajena z drevoredom, pot iz vasi Dvorje pa je speljana polkrožno do gradu. Navedena pot je v uporabi še danes.[9]

1 Kolar-Planinšič, Analiza terena v obdobju 1992–1994 in 2005–2006.

2 Kolar-Planinšič, Analiza terena, 2006.
3 Marolt, *Brdo, Strmol, Snežnik*.
4 Kolar-Planinšič, *Zgodovinski parki*, str. 53.
5 Bohinjec, *Velesalo*, str. 12–13.
6 Stopar, *Grajske stavbe*, str. 136–142.
7 Valvasor, *Die Ehre*, XI, str. 561.
8 AS 176, k. o. Grad, LO73A03; AS 181, k. o. Grad, LO73C03.
9 Kolar-Planinšič, Analiza terena.

Grad Strmol z grajskim parkom leži ob vznožju Dvorjanskega hriba. (foto: Vesna Kolar Planinšič)

V 18. stoletju so na robovih kotline kopali žele zovo rudo in tudi kasnejše raziskave so potrdile, da je območje bogato z minerali in rudami. V 20. stoletju so bili izdelani načrti za podzemne rove.[10] Glede na to, da skrivališča niso bila uporabljena niti v času, ko je šlo za življenje in da jih na te renu ni opaziti, lahko o izvedbi dvomimo in je navedeno zadevo še treba raziskati. Obstajajo pa načrti za rudnike izven Slovenije.[11]

Grajski lastniki so se menjavali in ko je posest z zemljišči leta 1936 od družine Fuchs kupil Rado Hribar, je temeljito obnovil grad in grajski park. Po 2. svetovni vojni je grad prešel v družbeno last. Postal je protokolarni objekt Vlade Republike Slovenije. V postopku denacionalizacije je bil grad vrnjen dedičem nekdanjih lastnikov. Nekatera gra diva odkrita po njihovi zaslugi in odprt arhiv na gradu Strmol na novo pojasnjujejo posamezne stopnje razvoja krajinske zasnove.

Družbena vloga krajinskega oblikovanja

Pri raziskovanju krajinske zasnove grajskega parka je vse bolj pomembna njena družbena vlo ga. Zato osvetljujemo tudi zgodovinsko dogajanje v Evropi, ki je posredno povzročilo prenovo par kovne zasnove ob gradu Strmol v 20. stoletju.

Morfologija oblikovanja angleškega krajinskega stila je temeljila na naravni zgradbi krajine in tako pomeni prelom z geometrijskimi zasnovami, ki so obstajale v vrtnem oblikovanju v predhodnem zgodovinskem obdobju renesanse in baroka.[12] Pre lom temelji na družbenem spopadu med fevdal nimi dvori in novo družbeno plastjo. To pred stavlja gospodarsko močna buržoazija in napredno plemstvo z razumništvom.[13]

Na začetku 18. stoletja je namreč Anglija ra zvila novo krajino s preprosto zgradbo, ki temelji na razsežnih tratah, oblikovanju terena, jezera z otoki in posameznimi ali številnimi arhitekturnimi vložki.[14] S sredstvi naravne in antične arhitekture je nastajala nova kvaliteta vrtov in parkov, ki je odražala tudi svobodo duha. To oblikovanje je v Angliji obšlo dvor, uporabljali so ga lastniki dvor cev na podeželju, kar je tudi kazalo na veliko družbeno moč te skupine ljudi in se odražalo v krajinskem gibanju, ki se je razširilo po Evropi. Baročne parkovne zasnove v Evropi so se mno žično nadgrajevale in dograjevale z zasnovami v angleškem krajinskem stilu. Za nove zasnove niso bili več tako strogi pogoji oblikovanja na ravnem zemljišču, ampak je bilo moč slog uporabiti tudi na razgibanem terenu. Takšni parki so imeli tudi svoje prednosti; zahtevali so manj vzdrževanja in so bili zato zanimivi tudi s finančnega vidika.

Šibek odmev tega gibanja lahko zasledimo tudi v Sloveniji. Primer grajskega parka ob Strmolu ne moremo šteti med primere čistega krajinskega obli kovanja, saj predstavlja nadgradnjo strogo sime trične zasnove. Zasnova tudi ni nadgrajena z ar hitekturnimi elementi. Lahko pa ga uvrstimo med skupino vrtov z značilnostmi krajinskega sloga. Je torej reprezentativen vzorec odmeva tega sloga na

10 Arhiv gradu Strmol, načrti podzemnih rovov, kopije, grad Strmol.
11 Arhiv gradu Strmol, načrti podzemnih rovov, kopije, mapa kaširan ozolit, grad Strmol.
12 Ogrin, *Vrtna umetnost sveta*, str.122–134.
13 Ogrin, Evropski tokovi, str. 17–25.
14 Torsten, *Garden architecture*, str. 186–187.

Letalski posnetek grajskega parka iz leta 1937. (last: Angelika Hribar)

Slovenskem. Njegove poglavitne značilnosti so travne jase, jezero in skupine drevja. Drevesa so eksotičnega ali hibridnega porekla.

V primeru družine Hribar lahko jasno vidimo družino, ki je predstavljala pomemben temelj družbenega napredka. Fotografije iz leta 1937, posnete iz privatnega letala družine Hribar, kažejo na najmodernejšo uporabo sodobne tehnike.[15]

Sodobna ureditev Alberta Escha

Leto 1936, ko je grad s posestjo kupil Rado Hribar, je bilo z vidika sedanje zasnove grajskega parka prelomno. V najkrajšem času je namreč pristopil k temeljiti prenovi. Načrt je naročil pri dunajskem krajinskem arhitektu Albertu Eschu, ki je leta 1937 načrte izrisal, takoj za tem pa se je pričela prenova. Dejstvo, da je bilo naročilo dano predstavniku dunajske krajinsko arhitekturne šole, kaže na odprtost do strokovnega dela in poskus preraščanja družbenega okolja. Naročilo nedvoumno postavlja lastnike Hribar v napreden družbeni sloj, odprt za nove ideje. Zanimanje za najnovejšo tehniko, kot so fotoaparati, avtomobil, letalo itd., uvršča Hribarjeve hkrati tudi med tehnično napredne. Iz teh dejstev velja izpeljati zaključek, da za preureditev grajskega parka ni zadostovala zasnova domačih ljubiteljskih ekspertov za vrtne ureditve, ampak so naročili načrt inženirju dunajske šole.

Nova ureditev ni spremenila osnovnega koncepta dostopa. Dostopna cesta je speljana krožno, kot da z nevidno žilo napajamo krajinsko-arhitekturno kompozicijo, ki jo tvori grajski park z gradom in dvorskim hribom. Ohranjene ozolitne kopije načrtov kažejo, da se je Rado Hribar lotil prenove gradu in parkovne ureditve celovito.[16] Na severovzhodni strani je krajinski arhitekt predvidel gospodarsko poslopje s stavbo, rastlinjakom in zelenjavnim vrtom.[17] Tudi zelenjavni vrt je oblikovan simetrično, z rondojem, ki ga obdajajo štiri skupine gredic, v vsaki skupini pa je 13 gredic.[18] Zelenjavni vrt je obdan z orehovimi drevesi, poseben prostor pa je namenjen sadnemu drevju, grmičju in rožnatim gredam.[19] Zasaditveni načrt je bil natančno izdelan, saj je predvidena vsaka sadika, sadike pa so zaporedno oštevilčene. V načrtu so določeni prostori za vse zasaditve, tlakovane površine in servisne dele, z detajli, kot so prostor za kompost, detajli hlevov, staje za konje in prostor za sušenje perila.[20] Natančnost izvedbenih detajlov in zasaditvenega načrta je na visoki strokovni ravni in jo lahko primerjamo z najnovejšimi načrti.

15 Arhiv Angelike Hribar.

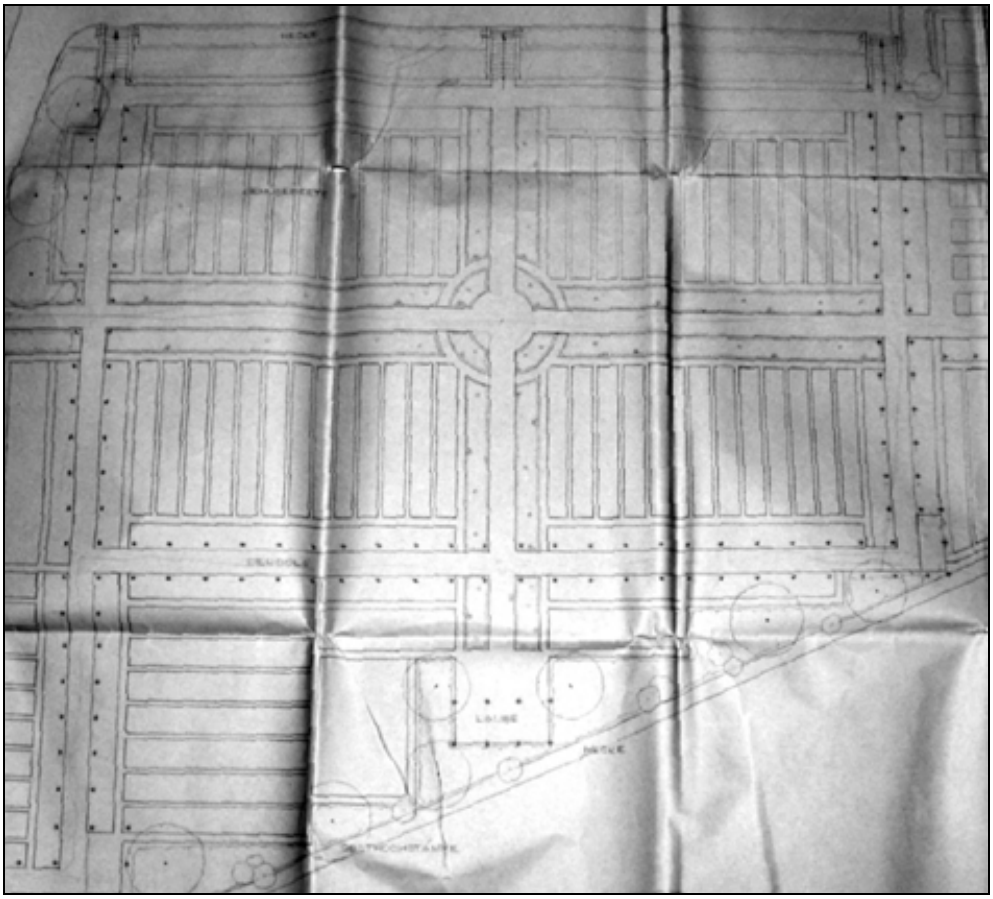
16 Arhiv gradu Strmol, načrti in kopije načrtov, odkriti 2006, grad Strmol.

17 Arhiv gradu Strmol, načrti, odkriti 2006, *Parkanlage Schloss Stermol, Hauptplan, Gemuseg, Nr. 66, M: 1:100, 1937*, grad Strmol.

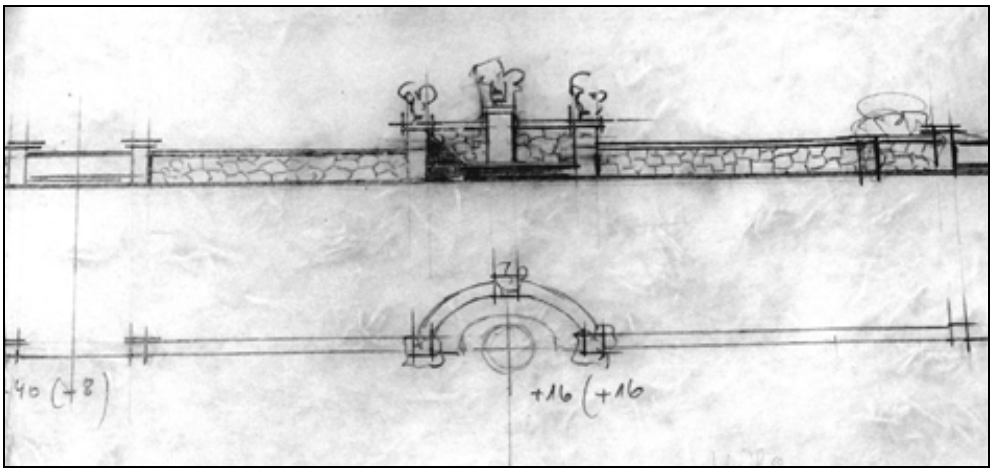
18 Kopije načrtov krajinskega arhitekta Alberta Escha, *Gartenprojekt, Parkanlage, M: 1:250, Nr. 62, 1937*, Grad Strmol.

19 Kopije načrtov krajinskega arhitekta Alberta Escha, *Obstgarden hauptplan, Plan Nr. 78*, Mešan visokodebelni in pritlični sadni nasad (pečkarji in koščičarji),

20 Arhiv gradu Strmol.

Pogled na še ohranjene kopije načrtov gospodarskega dela vrta z detajlom zasaditve Alberta Escha iz leta 1937. (Arhiv gradu Strmol)

Načrti arhitekta Osolina za ureditev prve terase ob gradu in preoblikovanje zidu s prostori za počitek. (Arhiv gradu Strmol)[21]

21 Originali načrtov arh. Osolina na pos ameznih kartah, arhiv gradu Strmol, grad Strmol.

Pogled na prenovljeno teraso s pergolo ob straneh ter novo urejenim dostopom do parkovnega ribnika, okoli leta 1936. (last: Nada Murko, Kranj)

Na travni površini ob vznožju grajskega parka leži organsko oblikovana vodna površina ribnika. Nedvomno je ribnik starejše zasnove in je bil oblikovan med letoma 1826 in 1936. V Hribarjevem obdobju je bil prenovljen. Očistili so obrežno zarast ter uredili kamnit zidan pristop za čolne in ribolov ter opazovanja.[22]

Na jugozahodni strani grajskega parka je bila zgrajena lesena lovska hiša, na jugovzhodni strani pa lesen gospodarski objekt. Ob njem je bil načrtovan rastlinjak in bazen ter pestra zasaditev v zasnovi s poudarjenimi pravokotnimi oblikami. Obe hiši sta nudili prenočišča umetnikom, ki so ustvarjali na gradu v času prenove, kasneje pa sta postali bivališče služničadi.

Parter

Sedanja oblika gradu in ureditev zagotavljata stik prostorov v gradu z okolico. Viri jasno kažejo, da so Hribarjevi imeli poglobljen odnos z naravo in da so parterni del veliko uporabljali tudi kot zunanji bivalni prostor.[23]

Neposredno ob gradu je na južni strani oblikovan intimni parter na prvi terasi. Parter zajema celotno teraso, je manjšega merila, vendar kaže na inovativnost. Omejuje ga nizek kamnit in členjen zid, ki okvirja terasi.[24] Vizualno transparentna kovana ograja dovoljuje pogled na polja in krajino Dvorja. Starejši kamniti tlaki obdajajo travni parter. Ob robovih so zasaditve s cvetličnimi motivi iz novejših obdobij, četudi so zasajene vrtnice prav tako že imele svoje mesto v srednjeveških grajskih vrtovih.

V obdobju pred 2. svetovno vojno je bil oblikovan simetrično členjen parter z gredicami, obrobljenimi z nizkimi striženimi obrobami iz pušpana *(Buxus sempervirens).* Parterne grede so bile zasajene s cvetličnimi zasaditvami, vogali pa so poudarjeni s striženimi elementi *(Buxus semper virens).* Ob vogalih vodnjaka je njihova oblika spiralasta. Simetričnost zasnove kaže na poznavanje parternega oblikovanja, medtem ko razmerja in elementi ne odsevajo čistega oblikovanja italijanskega ali francoskega parterja, ampak njegov mnogo kasnejši odmev.

Pogled na nekaj let star pušpanov parter, ki obrobljа pravokotni vodnjak. Ta je leta 1936 še brez figur. (last: Nada Murko, Kranj)

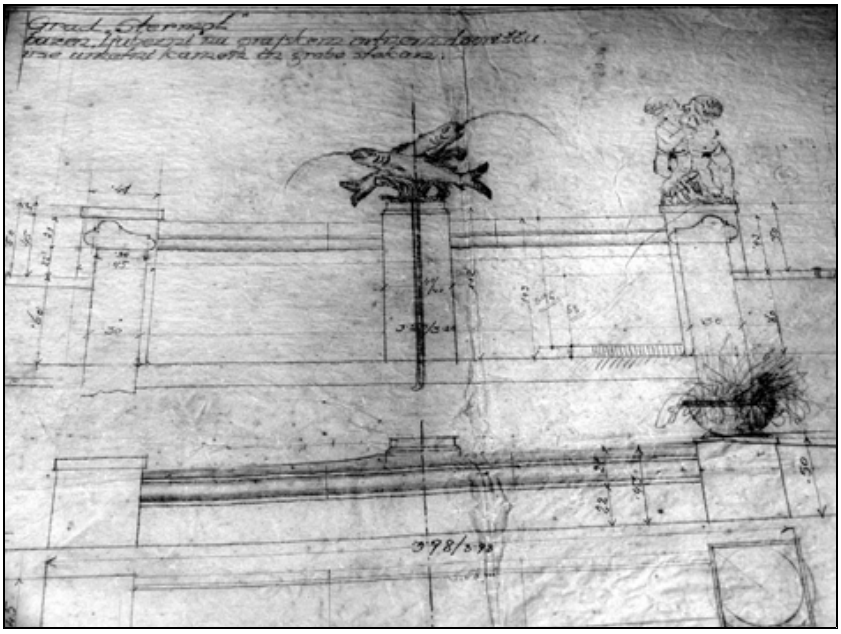
Fontana

Na sredi parterja ob južni strani je arhitekt Osolin, ki je avtor prenove grajskega poslopja, načrtoval prenovo vodnega bazena. Narisal je načrt, ki ni bil realiziran. Njegov načrt vodnjaka ljubezni prikazuje idejni osnutek vodnega bazena, ki ima v sredini dve ribi in ob strani plastiko fantičev.[25]

Danes vidno in izvedeno različico prenove vodnega bazena predstavlja vodni motiv oblikovan v preprosti kvadratasti obliki, z dvignjenimi vogalnimi podstavki in stranicami prekritimi z zavitim oblikovanim robom. Na sredini fontane je kip ženske, medtem ko je na vsakem vogalu oblikovana žival. Mimo njega vodi tlakovana pot, ki povezuje vzhodno in zahodno krilo poslopja.

Dejstvo, da je zgrajena druga zasnova, kaže na to, da je Rado Hribar naročil oblikovanje vodnjaka v variantah. Izbral je enostaven simetričen vodnjak s figuraliko akademskega umetnika Borisa Kalina, ki je v slovenskem merilu posebna in enkratna.

22 Primerjava fotografskega gradiva, fotografije jezera, 1935–1936, (last: Angelika Hribar, Nada Murko).
23 Arhiv družine Hribar; Zasebni arhiv Nade Murko, Kranj.
24 Fotografsko gradivo (last: Nada Murko, Kr anj).
25 Načrt vodnjaka ljubezni, original. Arhiv gradu Strmol, odkrito 2006.

Načrt vodnjaka ljubezni arhitekta Osolina, nerealizirana varianta, 1937. (Arhiv gradu Strmol)

Kot zanimivost se kaže sicer likovna zasnova fontane ljubezni, v ozadju pa skriva zgodbo, ki kaže na velikopoteznost v odzivih in dejanjih obeh zakoncev Hribar. Eksotične rastline in živali so že v 19. stoletju, ko se je svetovna trgovina dodobra razmahnila in so jih množično uvažali predvsem v Anglijo, veljale za prestiž. Vrtove v angleškem krajinskem stilu so opremljali z eksotičnim rastlinjem in razcvetelo se je zbirateljstvo. Ksenija Hribar je imela krokodila, ki je bil njen hišni ljubljenec,[26] medtem ko fontano ljubezni krasijo kipi avtohtonih vrst.[27]

Zanimivo je prepletanje slovenskih in svetovljanskih prvin, ki dajejo parkovni zasnovi pester splet kontrastnih značilnosti, povezanih v skladno celoto.

V načrtih je vodni motiv, imenovan vodnjak ljubezni. Ker ljubezen do narave in sočloveka predstavlja motiv in navdih za prenekatere krajinsko arhitekturne stvaritve, predstavlja zgodba lastnikov osnovo in motiv za to umetniško delo v centralnem delu prve terase parterja. Rado Hribar se je leta 1926 poročil s Ksenijo Gorup. Ksenija je za kratko obdobje zapustila moža in v času njene odsotnosti je načrtoval vodnjak ljubezni. Ksenija se je potem vrnila k njemu in živela na posesti do svoje smrti, ko je bila med 2. svetovno vojno odpeljana v večno temo.[28] Vodnjak pa je ohranjen in predstavlja danes pomemben poudarek osrednje osi kompozicije grajskega parka.

Zasnova vodnega bazena s fontano nedvomno odraža veliko povezanost z naravo, saj so v vogalih štiri zanimive bronaste plastike vodnih živali (rak, želva, žaba in kuščar) in v centru figura žene. Lik je oblikovan na podlagi modela žene znanega športnika,[29] morda pa kaže tudi posamezne poteze Ksenije Hribar. (foto: Vesna Kolar Planinšič)

26 Fotografsko gradivo, last: družina Hribar.
27 Fotografsko gradivo, last: Vesna Kolar Planinšič.
28 Ustni viri: Angelika Hribar, osebje na gradu.
29 Ustni vir, pričevanje Vladimirja Pogačnika – Šimeta kaže na to, da je bila model njegova žena Milena.

Druga terasa

Že franciscejski kataster nakazuje ločnico med polji in travniki, ter predelom, kjer je ureditev tes neje vezana na grajsko poslopje.[30] Pri tem je na stala druga terasa, ki postopoma prehaja proti od prtim travnim površinam parka v krajinskem slo gu.

Druga terasa je manj členjena in oblikovno čistejša, saj je oblikovan močan rob striženega grmičja z oblikovanimi elementi v duhu odmeva italijanske renesanse. Oblikovani kroglasti elementi parter zanimivo poudarjajo in predstavljajo vidno omejitev formalnega oblikovanja od krajinskega. Sedanje zasaditve enoletnic ne poudarjajo avten tičnosti zasnove in nudijo razmislek o konceptu zasajanja druge terase.

Pogled s prve na drugo teraso parkovne zasnove in dalje čez ribnik v odprto krajino. (foto: Vesna Kolar Planinšič)

Druga parkovna terasa obdana s striženo živico s striženimi elementi na tratni površini in kamnitim tlakom. (foto: Vesna Kolar Planinšič)

30 AS 176, k. o. Grad, LO73A03.

Zasaditev

Parter ob gradu terasasto prehaja proti travni površini, ki je ob robovih zasajena z iglavci. Vrstna sestava iglavcev je pestra, zasajeni pa so v gostih skupinah s poudarjeno prostorsko funkcijo delitve travne površine. Med najbolj zastopanimi vrstami, ki obrobljajo grad ob vstopnih cestah in ga skoraj popolnoma zastirajo, so navadna smreka *(Abies alba*), pančičeva smreka *(Picea omorica*), bodeča smreka *(Picea pungens)* in pacipresa *(Chamae cyparis sp.).* Nekateri iglavci so zasajeni v manjših skupinah. Med njimi najdemo redke listavce, ki so pogostejši ob ribniku. Listavci tvorijo tudi drevo red, ki je obstajal že leta 1826[31] in predstavlja da nes enega izmed najpomembnejših lipovih drevo redov na Gorenjskem.

Pod gradom je skoraj 200 m dolgo jezero, pod njim pa travna odprta površina, ki se preko ceste vizualno nadaljuje v dolino, kjer so polja in kjer prehaja v kmetijsko obdelano krajino. Jezero je organsko oblikovano, ima pa razmeroma oster rob med travno in vodno površino. Vanj se steka po tok Strmoljčnica, ob zahodni strani jezera pa je urejena ponikovalnica. Stanje jezerske gladine zad njih petnajst let je stabilno.[32]

Zasaditev je izvedena tako, da je ohranjena os pogleda proti dolini. Dodatna zasaditev z iglavci, ki niso avtohtoni, okvirja grad in ustvarja ne-deljivo celoto, hkrati pa predstavlja izjemen likovni kontrast travni ali snežni površini. (foto: Vesna Kolar Planinšič)

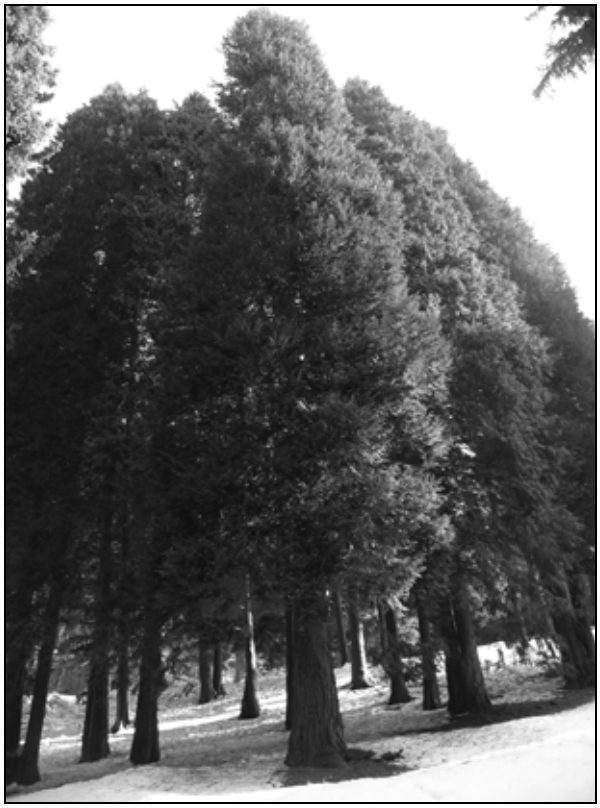
31 Prav tam.
32 Osebno opazovanje, dvakrat letno 1992–2006.

Jezero je oblikovano v obliki ledvice. (foto: Vesna Kolar Planinšič)

Lipov drevored ob jugozahodnem vstopu v grajski park. (foto: Vesna Kolar Planinšič)

Skupine cipres zasajene v skupinah v severozahodnem delu parka tvorijo s svojimi bogatimi stožičastimi habitusi vtis gozda. (foto: Vesna Kolar Planinšič)

Pogled na krajinsko ureditev gospodarskega dela posesti po načrtih A. Escha ob izvedbi in danes. (Arhiv gradu Strmol)

Namesto zaključka

Parkovno ureditev grajskega parka ob gradu Strmol uvrščamo med tiste krajinsko arhitekturne zasnove, ki še imajo prvine elementarnosti, a hkrati v njih prepoznavamo različna časovna ob dobja, ki se dopolnjujejo, nadgrajujejo ter me stoma tekmujejo. Zasnova predstavlja pomemben spomenik zgodovinske pričevalnosti, enkratnosti in oblikovno likovne vrednosti, k temu pa je svoj močan pečat dodala družina Hribar.

Raziskava je pokazala veliko pestrost oblikoval skih pristopov pri prenovi grajskega parkovnega kompleksa v 20. stoletju, ki se kaže tudi v zasnovi krajinskega arhitekta Alberta Escha. Da bi se ohranila kulturna dediščina z območjem krajinske zasnove grajskega parka, je celotno območje raz glašeno kot kulturni spomenik, kompleks pa je v protokolarni rabi.

Na koncu velja omeniti, da je potrebno na meniti posebno pozornost strokovno odličnemu vzdrževanje in mestoma prenovi elementov zasno ve ter ohranitvi kompleksa kulturne krajine v ožji in širši okolici, saj lahko drugače zasnova izgubi svojo vrednost.

ARHIVSKI VIRI

ARS – Arhiv Republike Slovenije
AS 176 – Franciscejski kataster za Kranjsko
AS 181 – Reambulančni kataster za Kranjsko
Arhiv gradu Strmol
Kopije in originali načrtov arhitekta Mihe Oso lina.
Kopije načrtov krajinskega arhitekta Alberta Escha.
Zasebni arhiv Nade Murko, Kranj.
Zasebni arhiv družine Hribar, Angelika Hribar, Ljubljana.
Topografska karta, TTN, 1:5000, Cerklje.
Analiza terena, Vesna Kolar Planinšič, 2006.

LITERATURA

Bohinjec, Peter: *Velesalo : (Velesovo) : zgodovinski in cerkveni opis*. Velesovo : založila župna cerkev velesalska, 1914.
Dešnik, Stanka, et al.: *Zgodovinski parki in vrtovi v Sloveniji*. Ljubljana : Ministrstvo za kulturo, Uprava za kulturno dediščino, 1995.
Marolt, Janez: *Brdo, Strmol, Snežnik : Protokolarni gradovi Republike Slovenije*. Ljubljana : Zaklad, 1993.
Ogrin, Dušan: Evropski tokovi vrtne umetnosti in njihovi odmevi v Sloveniji. *Parki – umetnost oblikovanja prostora.* Ljubljana : Restavratorski center Republike Slovenije, 1992, str. 17–25.
Ogrin, Dušan: *Vrtna umetnost sveta*. Ljubljana : Pudon : EWO, 1993.
Stopar, Ivan: *Grajske stavbe v osrednji Sloveniji 6*, *Ob gornjem toku Save*, *Gorenjska I*. Ljubljana : Viharnik, 1996.
Torsten, Olaf Enge, et al.: *Garden architecture in Europe : 1450–1800 : from villa garden of the Italian renaissance to the English landscape garden*. Köln : Benedikt Taschen Verlag, 1992.

Z U S A M M E N F A S S U N G

D Sch p k v St m

Der Beitrag stellt die Geschichte der land schaftsarchitektonischen Anlage um Schloss Strmol dar und deren Einbettung in den weiteren Raum. Er stellt eine Entwicklungsforschung der Parkan lage seit dem Mittelalter dar, mit besonderer Berücksichtigung der Restaurierung im 20. Jahr hundert, die Rado Hribar aufgrund der Pläne des Wiener Landschaftsarchitekten Albert Esch durch geführt hat. Die Parkanlage verbindet Elemente des englischen Landschaftsstils (Baumgruppen, Einzelbäume, Rasen- und Wasserflächen) mit orthogonalen Einrichtungen des Südparterres. Die Anlage geht in das Waldland des Dvorjanski hrib über, wo als besondere Anpflanzung die konse quente Verwendung von Nadelbäumen, die das Schloss umsäumen, hervorsticht. An das Schloss schließt sich ein kunstvoll gestalteter Liebes brunnen an, der durch seine schlichte orthogonale Anlage die erste am Schloss gelegene Terrasse be tont, durch seine Historie aber auch ein vertieftes Verhältnis zur Natur widerspiegelt. In den plastischen Arbeiten Boris Kalins sind Eidechse, Krebs, Schildkröte und Frosch abgebildet. Sie er gänzen die landschaftsarchitektonische Anlage durch Details, die durch ihre bildliche Voll kommenheit und gestalterische Eigenart be stechen.

Die Parkanlage ist eine der besser erhaltenen Anlagen in Slowenien. Zwecks Erhaltung ihres Stellenwerts erfordert sie sorgfältige Pflege, stellen weise auch Erneuerung sowie Erhaltung der weiteren Umgebung.

1.02 Pregledni znanstveni članek

UDK 749.1(497.4 Cerklje)"17"
684.4.03(497.4 Cerklje)"17"
prejeto: 30. 1. 2006

Maja Lozar Štamcar

dr. umetnostne zgodovine, muzejska svetovalka in znanstvena sodelavka,
Narodni muzej Slovenije, Prešernova 20, SI–1000 Ljubljana
e-mail: maja.lozar@nms.si

Pohištvo 18. stoletja na gradu Strmol

IZVLEČEK

Na gradu Strmol je bilo po pisnih virih sodeč v 18. stoletju najti za tisti čas običajno črno luženo pohištvo. Izstopala sta rezljana in pozlačena ogledalo in postelja z rdečim svilenim baldahinom, imeli so tudi pisalno omaro. In situ se do danes ni ohranil noben kos. Z baročnim, predvsem shrambnim pohištvom je prostore na novo opremil zadnji predvojni lastnik Rado Hribar. Med tem sta posebej zanimivi črna kabinetna omarica z emajliranim okrasom in velika furnirana omara z zavitimi stebri.

KLJUČNE BESEDE
Strmol, grad, barok, pohištvo, shrambno pohištvo, 18. stoletje

ABSTRACT

EIGHTEENTH-CENTURY FURNITURE AT THE STRMOL CASTLE

According to written sources the Strmol castle furniture of the eighteenth century was, to a large degree, characteristically black-stained. Outstanding must have been a carved and gilt mirror and a bed with a red silk canopy; there was also a writing cabinet. None of these pieces survived. The present Baroque furniture found at the castle dates back to the nineteenth-thirties' ownership of Rado Hribar, a Ljubljana industrialist who turned the estate into his family's country seat, furnishing it with antique furniture bought on the market. Among case furniture are particularly interesting a black cabinet with blue-enamel plaques, presumably made in the late seventeenth, and a large veneered armoire with spiral pillars from the mid-eighteenth century.

KEY WORDS
Strmol, castle, baroque, furniture, storage furniture, 18th century

Strmol ima danes zgodnjebaročno podobo v breg zidane večetažne stavbe, delno vključene v obzidje in delno obdane z obzidjem z vogalnimi stolpiči, kakršna je nastala po prezidavah v sredini 17. stoletja.[1] *In situ* se od grajske opreme po ustnem izročilu ni ohranil prav noben kos pohištva. Delni odgovor na vprašanje, kakšna je bila v 18. stoletju oprema glavnih bivalnih prostorov, najdemo v dveh zapuščinskih inventarjih družine Prah-Wolwitz, grajskih gospodarjev v prvih dveh tretjinah 18. stoletja.[2] Prvi inventar je iz leta 1746, ko je umrl Lovrenc Danijel mlajši pl. Wolwitz,[3] sin gorenjskega kmeta, pisarja in knjigovodje Lovrenca Danijela starejšega, ki si je grad pridobil pred letom 1702. Drugi inventar je bil sestavljen leta 1768, ko je umrla Lovrenčeva žena Suzana Felicita.[4]

V inventarju iz leta 1746 je najti v devetih prostorih poleg drobnih predmetov in precejšnjega števila slik popisano pohištvo in drugo opremo:

Različna hišna oprava (z ogledali, špalirji, posteljnino in zidnimi urami)

– v vogalni sobi v srednjem nadstropju desno
1 star pozlačen usnjen špalir
1 ogledalo s črnim okvirjem, s popolnoma izgubljenim leskom (?)
6 obrabljenih usnjenih stolov in naslonjač, opeto z modrim Trib? žametom
2 enaki postelji iz trdega lesa s posteljnino
1 postelja iz mehkega lesa s posteljnino
1 turška preproga in 1 drugačna preproga (?)

– v kamri poleg te sobe
1 postelja iz trdega lesa s posteljnino
1 stara omara iz trdega lesa

– v obednici
8 usnjenih stolov
1 kanape
1 strežna omara iz trdega lesa
1 črno lužena pisalna omara
1 miza iz trdega lesa
1 mizica iz mehkega lesa
1 turška in 1 nemška obrabljena preproga
1 ogledalo z rezljanim, v ognju zlačenim okvirjem
1 zidna ura

– v kabinetku ob obednici
1 črno lužena omara z okovjem
1 mizica iz trdega lesa, na kateri je stala omarica
1 klečalnik iz trdega lesa
1 postelja iz trdega lesa s posteljnino
– v sobi gospodične
1 predalnik brez okovja
1 skrinja iz trdega lesa
2 postelji iz mehkega lesa s posteljnino
1 miza iz trdega lesa

– v veži/dvorani
2 skrinji iz trdega lesa
2 omari za obleko iz mehkega lesa

– v tretji (?), kotni sobi desno
1 platnen špalir
6 usnjenih stolov
2 enaki mizici iz mehkega lesa
1 pozlačena izrezljana postelja z rdečim svilenim baldahinom s posteljnino

– v kamrici ob tej sobi
2 skrinji iz trdega lesa
1 postelja iz mehkega lesa s posteljnino

– v sobi levo
1 železna postelja s posteljnino
1 neokovana skrinja iz trdega lesa
1 mizica iz trdega lesa, na kateri je stala omarica
1 omarica iz mehkega lesa
1 miza iz trdega lesa
9 usnjenih, zelo obrabljenih naslonjačev

Leta 1746 popisano pohištvo je bilo gotovo že nekaj časa v rabi, torej je moralo biti narejeno v prvih desetletjih 18. stoletja. Inventar navaja deset postelj, trideset stolov oziroma naslonjačev in en kanape, šest skrinj, devet omar in omaric, predalnik, osem miz in mizic, klečalnik, dve ogledali in tri preproge. Stanovanjska oprema je zadostovala manjšemu gospodinjstvu, pohištvo je bilo narejeno iz mehkega (smrekovine, jelovine in podobno) in trdega lesa (orehovine, hrastovine in podobno) in razen izjem, po skopih opisih sodeč, ni bilo posebej okrašeno. Izstopata le dva kosa pohištva, ki sta tudi najvišje ovrednotena, takoj za slikami in za raznovrstno, natančno našteto posteljnino: rezljana in pozlačena postelja z rdečim svilenim baldahinom v sobi s platnenimi tapetami, ki jo je gotovo uporabljal pokojni lastnik z ženo, in ogledalo z rezljanim in v ognju zlačenim okvirjem v obednici. Med posteljami je bila ena železna. Večkrat so omenjeni črni oziroma črno luženi kosi pohištva, kar je povsem običajno za prvo polovico 18. stoletja. Mnoge slike, na primer, in tudi eno izmed ogledal, so imele črne okvirje; črno sta bili luženi pisalna omara in še ena omara z okovjem. Desna vogalna soba v srednjem nadstropju je bila v tem času še opeta s starimi pozlačenimi usnjenimi tapetami, ki so bile standard 17. stoletja,

1 Stopar, *Grajske stavbe v osrednji Sloveniji*, str. 136–143.
2 Smole, *Graščine,* str. 467–468.
3 AS 309, *Zapuščinski inventarji*, šk. 125, LI, črka W, št. 101.
4 AS 309, *Zapuščinski inventarji*, šk. 126, LI, črka W, št. 138.

"usnjeni" so bili tudi domala vsi stoli in naslonjači, razen enega naslonjača, ki je bil opet z modrim žametom. To pomeni, da so imeli z usnjem opete sedeže in morda tudi hrbtna naslonjala. Starejši med njimi, ki so označeni kot "obrabljeni", so mo rali imeti še strogo oglato manieristično-zgodnje baročno leseno ogrodje, noge mlajših stolov pa so se gotovo že krivile v zrelo baročne zavoje. Najbrž je bil tudi kanape mlajšega datuma. Zanimivo je, da je med shrambnim pohištvom število skrinj, ki so vse iz solidnega trdega lesa, skoraj enako šte vilu omar in omaric. Tudi to razmerje je bilo mo goče pričakovati v prvih desetletjih 18. stoletja, ko so se nekoč prevladujoče skrinje pri nas začele po spešeno umikati omaram. Na Strmolu so tako ime li v sredini 18. stoletja eno strežno omaro za shrambo posodja in pripravo na obede, dve omari za obleko, eno staro omaro in eno omarico. Poleg teh je služila za administriranje in korespondenco črno lužena pisalna omara, morda pa sta imeli isto funkcijo tudi dve omarici, ki sta stali na mizicah danes jim rečemo kabinetne omarice. V prvih desetletjih 18. stoletja se je začel uveljavljati nov, pripraven kos shrambnega pohištva, predalnik. Uporabljal se je za shranjevanje perila, pa tudi za druge reči; enega srečamo tudi v gospodičnini sobi na Strmolu. Obednica je bila očitno najimenitnejši in najbrž tudi osrednji družabni prostor v hiši, saj je bila opremljena z dvema preprogama, s stoli in kanapejem, strežno in pisalno omaro, mizo, mi zico, ogledalom in uro. V vseh prostorih razen v obednici so omenjene postelje. Iz popisa žal ne izvemo, ali so bili kakšni pohištveni kosi furnirani, kakšno okovje so imeli in še marsičesa drugega.

Ko je dobri dve desetletji pozneje umrla grajska lastnica in vdova Lovrenca Daniela Suzana Felicita pl. Wollwitz, je bila (12. februarja 1768) na gradu Strmol spet popisana velika količina slik, medtem ko pohištvo skoraj ni omenjeno. Morda ga je bila lastnica prisiljena zaradi izgubljene dolgoletne pravde z družino Ruessenstein[5] dobršen del pro dati. Še vedno je bilo na gradu vsaj pet ogledal, med njimi v desni vogalni sobi v prvem nadstropju popolnoma uničeno ogledalo v širokem, črno luženem okvirju (ki smo ga morda že srečali v starejšem popisu) in še eno ogledalo s črno luženim okvirjem, velika železna in štiri lesene postelje, štiri skrinje iz trdega lesa (morda iste kot v popisu iz 1746) in stara železna namizna ura. Usoda te in morebitne druge pohištvene opreme ni znana.

Vendarle je danes na Strmolu spet najti nekaj kvalitetnih kosov baročnega pohištva iz 18. stolet ja. Zadnji grajski lastnik Radovan Hribar je leta 1935 menda kupil prazen grad in ga gradbeno po polnoma prenovil. Po pripovedovanju[6] njegovih potomcev ga je opremil s pohištvom, kupljenim po antikvariatih: s pristnim baročnim in biderma jerskim, pa tudi s tistim pohištvom, ki je po zgod nje- in zrelobaročnih zgledih nastalo v 19. in 20. stoletju. Ker si je grad hotel urediti čim bolj udo ben za bivanje, je izbiral pohištvo, ki je bilo že ob novljeno, angažiral pa je tudi izurjenega mizarja, ki je posamezne kose prilagajal njegovim sodob nim potrebam (npr. z novim notranjim razpore dom omar, z vstavljanjem novih polic, s kombi niranjem več kosov). Provenienca pohištva – izde lovalci in prejšnji lastniki – ni znana. Posamezni kosi so dopolnjeni, imajo nove hrbte, nove furni rane površine in podobno. Žal je bilo pohištvo tudi dosledno očiščeno, prebrušeno in politirano, tako da skoraj ne najdemo več žlahtne patine. V povojnem času je grad z opremo vred prevzel in odtlej ves čas tudi uporabljal vrh slovenske poli tike, danes izključno za protokolarne namene.[7] Po sebej lahko izpostavimo nekaj v celoti ali v glav nem baročnih kosov pohištva, ki razen enega slo govno sodijo v srednjeevropski kulturni krog.

Za najzgodnejšo moremo oceniti črno luženo kvadrasto kabinetno omarico (slika 1) z zelo zani mivim okrasjem, ki je nastala v zadnjem obdobju 17. ali na prehodu v 18. stoletje.[8] Postavljena je na črno mizico novobaročnih oblik iz konca 19. sto letja. Kabinetne omarice, kakršna je bila mogoče tudi "črno lužena pisalna omara" v inventarju Str mola iz leta 1746, so bile najbolj priljubljene v 17. stoletju in so bile namenjene shranjevanju drago cenosti, dokumentov in pisalnega pribora. Na mi zici pod njo je bilo mogoče pisati. Omarica, ki je danes na gradu, sodi med t. i. augsburške črne omarice. Pretehtana sorazmerja so ujeta v stop njevanje od širokega podstavka do ožje kape in v igro drug v drugega vstavljenih pravokotnikov, ki členijo površine. Robovi zunanjščine so poudarjeni s profiliranimi, okrasna polnila predalov in dvokril nih vratc pa z nabrazdanimi letvicami. Za dvokril nimi vrati najdemo osrednji del zaprt z enokril nimi vratci, okrog pa celo vrsto predalov, katerih čelnice so obrobljene s pozlačenimi nabrazdanimi letvicami. Notranje strani vratc so okrašene z rezljanimi aplikami z motivom iz hrustančevja iz peljanih volut. Vratca osrednje omarice flankirata dva tričetrtinska stebriča na zaobljenih konzolah in z vazama na vrhu, ki z marogasto oranžno posli kavo posnemata dragoceno želvovino; njuni bazi in kapitela so pozlačeni. Čelnice predalčkov in del no polnila vratc so okrašena z modrikasto maro

5 Smole, *Graščine*, str. 468.

6 Žal se zdi, da so morebitni inventarji, računi nakupov pohištva in drugo gradivo izginili v nasilnih prevzemih gradu med drugo vojno in takoj po njej.

7 Tudi za obdobje od leta 1945 naprej ni nobenih vse binskih inventarjev s proveniencami.

8 Mere: v. 75 cm, š. 80 cm, g. 47 cm, črno politiran, rezljan in zlačen ter poslikan les, modro-beli emajl na bakreni pločevini, medeninasto in železno okovje.

Slika 1: Črno lužena kabinetna omarica iz prehoda 17. v 18. stoletje (foto: avtorica).

Slika 2: Furnirana omara z zavitimi stebri iz sredine 18. stoletja (foto: avtorica).

Slika 3: Furnirana garderobna omara iz prve polo vice 18. stoletja (foto: avtorica).

gastimi emajliranimi bakrenimi ploščicami,[9] ki po snemajo kamen z modrikastimi žilami oziroma marogami. Kot običajno ima tudi ta kabinetna omarica nekaj skrivnih prostorčkov, v katerih so bile dragocenosti še posebej varne: izza desne strani predalčkov je mogoče v osrednjo omarico izvleči škatlo s petimi malimi predalčki, obleplje nimi s turško oziroma marmorirano papirnato ta peto iz 17. ali 18. stoletja;[10] za nepoučenega opa zovalca ostane skrit tudi prostor pod drsnimi vrat ci v kapi.

V sredini 18. stoletja je bila velika večina shrambnega pohištva v naših krajih furnirana, in sicer je bil osnovni furnir iz orehovine, zraven pa so bili v okrasne namene uporabljeni še temnejši (npr. barjanskega hrasta) in svetlejši furnirji (npr. javorja). Tudi baročno pohištvo na današnjem Strmolu je tako.

Zelo zanimiva je velika omara z zavitimi stebri (slika 2),[11] ki tako kot črna kabinetna omarica stoji v največji grajski sobani v vrhnjem nadstropju. Omara, katere čelna stran je močno vzvalovljena, je izjemno široka, tudi nadpovprečno visoka, ob tem pa relativno plitva. Hoče dajati vtis bogate lamberije – lesene stenske obloge, ki sooblikuje prostor, saj so obe vratni krili vključno s klju čavnico in tudi po deset predalov na vsaki strani skrbno skriti v valovito ploskev. Najizrazitejši pou darek dajejo omari temnorjavi zaviti stebri, ki ra stejo iz zlate baze in se končujejo z zlatimi kom pozitnimi kapiteli. Na zgornjem vencu sta postav ljena lesena kipca golih angelčkov in balustrski vazi s cvetjem.[12] Slogovno jo nedvomno moremo locirati v okvir avstrijskega kulturnega prostora v prvi polovici oziroma sredini 18. stoletja.[13] Vtis razkošja daje ne samo nenavadna valovita in z zavitimi stebri okrašena prednja stranica, ampak tudi prefinjeno furnirani vratnici z bogatim trač nim prepletom in celimi ter polovičnimi osem krakimi zvezdami.

Iz prve polovice oziroma sredine 18. stoletja sta tudi dvokrilni garderobni omari[14] s porezanima sprednjima vogaloma in z bogato mrežastim tem nejšim tračnim prepletom na osnovi iz pretežno svetlejšega orehovega furnirja, kakršne so bile v tem času tipične za avstrijske dežele. Uporabljen je tudi ptičji javor. Večja izmed njiju (slika 3) ima (sekundarne) noge v obliki narebrenih sploščenih krogel in izstopajoč podstavek z valovito izžaga nima vstavkoma pod vratnicama ter prav tako iz stopajoč in profiliran sklepni venec. Omara je, kot običajno baročne garderobne omare, navpično raz deljena na polovici, spodaj vstavljeni v podstavek, zgoraj pa povezani v sklepni venec. Na ožjih ploskvah se furnirani okrasni črni trak večkrat diagonalno zalomi, na vratnicah pa imajo štiri glavna furnirana in dve manjši vmesni polji kalej doskopski vzorec z rombastim jedrom. Tečajni tra kovi znotraj vrat in ključavnica so iz ornamen tirano cizeliranega in svetlo zbrušenega jekla na modro kaljeni podlagi, zunanja ščitka odprtine za ključ pa sta sekundarna.

9 V drugi polovici 17. stoletja se je tehnika emajliranja začela uporabljati tudi za krašenje pohištva in zrcal. Prim. Edwards, *Encyclopedia*, str. 79; prim. augsburška kabinetna omarica iz prve tretjine 17. stoletja v: Ric cardi-Cubitt, *Mobili da collezione*, št. 36, str. 190.

10 T. i. turški papir se je med 17. in 19. stoletjem uporabljal za oblepljanje platnic zvezkov in brošur, notranjosti ška tel in pohištvenih predalov. Prim. Haemmerle, *Bunt papier*, str. 41–55, prim. sl. 11, str. 24.

11 Mere: v. 270 cm, š. 240 cm, g. 95 cm, na ogrodju iz mehkega lesa furnir iz orehovine, javorovine, orehove korenine, barjanskega hrasta, rezljan in zlačen les, črno luženje.

12 Vidne so sledi še drugih nastavkov, ki pa jih danes ni več.

13 Prim. Windisch-Graetz, Barocke Möbelkunst in Öster reich; isti, Barocke Möbel. Podobna omara je na foto grafiji salona dunajskega zbiralca starin Weidmanna v knjigi Andreja Hrauskyja, Janeza Koželja in Damjana Prelovška *Plečnik v tujini*, Ljubljana 1998, str. 43.

14 Mere 1.: v. 203 cm, š. 180 cm, g. 60 cm; mere 2.: v. 202 cm, š. 186 cm, g. 73 cm.

Slika 4: Furnirana garderobna omara iz prve polo vice 18. stoletja (foto: avtorica).

Slika 5: Kredenčna omara z letnico 1751 (foto: avtorica).

Druga omara (slika 4) ima namesto podstavka ali močno izstopajočega sklepnega venca le pou darjeno profiliranje in za noge prav tako sploščene krogle. Kalejdoskopski vzorci so iz poudarjeno zavitih temnih in svetlejših prepletenih trakov na svetlejših okrasnih poljih vratnic, porezanih voga lih in stranicah. Notranjost je polepljena s papir nato tapeto z velikim pisanim cvetličnim vzorcem, tudi čez tečajne trakove; vidno pa je kvadrasto medeninasto ohišje ključavnice z vgraviranim pri zorom lovskega para na konjih.

Zakristijska bi lahko bila omara (slika 5),[15] ki je sestavljena iz spodnjega predalnika s tremi predali in porezanima sprednjima vogaloma ter iz zgor njega dela s tremi omaricami z enokrilnimi vratci med močno zavitimi stebriči na volutastih kon zolah. Na srednjih vratcih je letnica 1751. Na Slo venskem so v 18. stoletju v cerkvenih zakristijah prevladovale prav omare s tako kredenčno zgrad bo, poleg tega so v vseh treh ločno sklenjenih polnilih vratc zgornjih omaric v intarziji izdelani dvojni latinski križi (lorenskega tipa).

V gradu je več različno predelanih drugih ba ročnih garderobnih omar. Najbolj očitno to velja za nekoč dvokrilno omaro, kateri je bil med oba, po navpični osi ločena sestavna dela vstavljen večji in višji novi del in je zdaj tridelna.[16] Sprednja vogala sta rahlo porezana, štiri okrasna polja pa so okrašena z gladkimi, rahlo reliefno izstopajočimi zašiljenimi ovalnimi kartušami, kar jo datira v dru go polovico 18. stoletja. Dvokrilna garderobna oma ra z močno vzvalovljeno čelnico in s profiliranima spodnjim in zgornjim robom[17] je sestavljena iz starih in novih delov. Zdi se, da so pristni le baročni sklepni venec in vratnici, na katerih je iz 18. stoletju primerno debelega furnirja na vseh štirih okrasnih poljih sestavljen isti zrcalni vzorec iz tračnega pre pleta. V notranjosti je omara oblepljena s pisanimi sekundarnimi vzorčastimi platnenimi tapetami z motivom lovcev in cvetja. Ključavnica z akantovim obrobjem je baročna iz 18. stoletja.

Zgodnjebaročne forme poznega 17. in zgod njega 18. stoletja kaže dvokrilna garderobna omara (slika 6)[18] z učinkovitimi črno luženimi profilirani mi in nabrazdanimi letvami, s prstanastimi stebriči

15 Mere: v. 207 cm, š. 151 cm, g. 80 cm, orehov in dru g furnir, pokositreno železno okovje.

16 Mere: v. 220 cm, š. 290 cm, g. 65 cm, furnir, mede ninasto okovje.

17 Mere: v. 197 cm, š. 177 cm, g. 75 cm, pretežno orehov furnir, tudi furnir iz orehove korenine, ptičjega javorja ali topola in barjanskega hrasta, črno lužene stružene krogle.

18 Mere: v. 200 cm, š. 193 cm, g. 75 cm, polna orehovina, sadni les.

in črnima polniloma vratnic ter z obrobnimi in sre diščnimi rezljanimi aplikami. Vendar način izdelave in predvsem neprepričljiva rezbarija prej kažejo na spreten posnetek iz druge polovice 19. stoletja. Tečajni trakovi in ključavnica so iz kaljenega jekla. V več garderobnih omar, ki posnemajo zgodnje-, zrelo- ali poznobaročne forme, vendar so nastale v 19. ali 20. stoletju (morda prav po naročilu zadnjega predvojnega lastnika Hribarja), je bilo pritrjeno pristno baročno okovje. V tridelni omari z izbo čenim srednjim delom, denimo, najdemo baročno ključavnico iz kovanega železa. Pokrov ohišja v obliki kvadra s trilistnim sklepom na notranji strani in z dvema zapahoma je iz kaljenega jekla z de korativnim tračnim prepletom in letnico 1727. Obdan je s perforiranim akantovjem.
Klečalnik[19] iz druge polovice 18. stoletja ima dvojno širino in je bil namenjen zakonskemu paru. Prostor za shranjevanje ima pod preklopno kle čalno ploščo, v treh predalih in za navideznim predalom pod preklopno ploščo zgoraj. Čelnice pravih in navideznih predalov ter stranici so okra šene s pravokotnimi furniranimi črnimi okvirji, ki so na eni strani puščičasto vbočeni ali porezani.

Slika 6: Garderobna omara s črno luženimi rez ljanimi aplikami v slogu prve polovice 18. stoletja (foto: avtorica).

Slika 7: Furnirana tabernakeljska omara iz sredine 18. stoletja (foto: avtorica).

Na Strmolu srečamo tudi dve za terezijanski avstrijski barok tretje četrtine 18. stoletja značilni tabernakeljski omari, ki sta hkrati služili kot shram bno in pisalno pohištvo. Pri prvi tabernakeljski omari (slika 7)[20] ima spodnji del običajne tri velike predale, katerih čelnice so trikrat zalomljene in v sredini vbočene, osrednji pisalni del, zaprt s pošev no preklopno ploščo, in valoviti zgornji del z osred njo omarico z enokrilnimi izbočenimi vratci, ki je obdan z desetimi predali. Od teh je eden vdelan nad omarico in z okrasnima lokoma ob straneh de korativno zaključuje stopnjevanje od spodnjega šir šega k zgornjemu najožjemu delu. Furnirani vzorec tračnega prepleta oblikuje na čelnicah predalov igro svetlejših in temnejših ovalnih in pravokotnih okrasnih polj. Na omari, ki stoji na dvignjenih struženih kroglah, so ščitki odprtin za ključ klasi cistični. Za pisalno ploščo je prostor za pisalne po trebščine delno premoščen s petimi predali, ob strani sta dva predala.

19 Mere: v. 105 cm, š. 115 cm, g. 73 cm, furnir iz oreho vine, orehove korenine in črnega barjanskega hrasta, pozlačena medeninasta pločevina, mlajše noge.

20 Mere: v. 194 cm, š. 124 cm, g. 70 cm, furnir iz oreho vine, v notranjščini topolovina, pisalna plošča prevle čena s temnozelenim platnom.

Slika 8: Furnirana tabernakeljska omara iz sredine 18. stoletja (foto: avtorica).

Druga tabernakeljska omara (slika 8)[21] ima čo kato zasnovo in izrazito valovito čelnico. V spod njem delu so spet trije veliki predali in srednji del s poševno preklopno ploščo, ki jo flankirata dva dolga predala z zaobljenima čelnicama. Zgornji del ima devet predalov, ki obkrožajo osrednjo veliko, zgoraj ločno zaključeno omarico z enokrilnimi vratci in s poudarjeno profiliranim sklepnim ven cem s še dvema predaloma, ki sta vdelana v vrhnji venec. Okovje je novo. Furnir je okrasno zložen v ovalna svetlejša okrasna polja na temnejši podlagi, obrobljena s temnim trakom. Noge imajo obliko sploščenih krogel. Obe tabernakeljski omari imata pretehtane proporce, umirjeno zgradbo in prepro ste, a učinkovite variacije na temo geometrijsko prepletenega furniranega traku.

V zadnjih poznobaročnih desetletjih so nastale tri za ta čas in naše kraje tipične skrinje,[22] ki so v osnovi preprosti položeni kvadri, počivajoči na prečnih letvah oziroma sploščenih struženih krog lah. Izdelane so iz polnega oreha z intarziranim okrasom zunanjščine. Pri vseh treh je čelnica razčle njena na dve stranski in osrednje manjše okrasno

Slika 9: Furnirana skrinja iz konca 18. stoletja (foto: avtorica).

polje; pri dveh skrinjah so polja obrobljena s po končnimi polovičnimi, balustrsko struženimi in temno luženimi palicami. V stranskih poljih sta pre pletena okvirja (slika 9) ali motiv školjke. Dva ščitka odprtine za ključ sta oblikovana kot avstrijski cesar ski dvoglavi orel, eden kot akantov list, vsi pa so iz pokositrene železne pločevine. Na notranji strani preklopnega pokrova je najti lepe predrte tečajne trakove v prav tako običajnem motivu akantovega listja. Na zunanji strani pokrova ene izmed skrinj sta v dvojnem geometrijsko prepletenem traku upodobljeni figuri vojščakov, katerih obleka, čeladi in orožje ju izdajajo za Kitajca. Sicer precej okorna intarzija, najbrž posneta po kaki grafični predlogi, govori o priljubljenosti eksotičnih chinoiserij.

Slika 10: Furnirani italijanski pisalnik iz 18. stoletja (foto: avtorica).

21 Mere: v. 186 cm, š. 140 cm, g. 80 cm, furnir iz orehove korenine dveh tonov, črnega barjanskega hrasta.

22 Mere 1.: v. 63 cm, š. 149 cm, g. 61 cm; mere 2.: v. 52 cm, š. 121 cm, g. 59 cm; mere 3.: v. 60 cm, š. 136 cm, g. 60 cm.

Slika 11: Holandska omara za porcelan v slogu druge polovice 18. stoletja (foto: avtorica).

Na gradu se je znašel precej pripraven kos po hištva za urejanje korespondence, predalnik s pisalnikom (slika 10),[23] ki je nastal v tretji četrtini 18. stoletja v severni Italiji. Sestavljen je iz treh ve likih predalov in pisalnega nastavka, zaprtega s poševno preklopno ploščo. Počiva na listno rez ljanih volutastih nogah. Čelnica je rahlo izbočena, sprednja vogala pa zaobljena. Obložen je s tem-nordečkasto luženim orehovim ali mahagonijevim furnirjem z okrasnim svetlejšim geometrijskim tračnim prepletom.

Zahodnoevropsko pohištveno umetnost zasto pa holandska omara za porcelan (slika 11) zna čilnih zrelobaročnih oblik iz druge polovice 18. sto letja.[24] Velika in precej plitva zasteklena omara je eden najbolj prepoznavnih tipov holandskega po hištva z močno vzvalovljenim profiliranim sklep nim vencem z rezljanim okrasom na sredini. V spodnjem delu so trije široki predali z izbočenimi čelnicami, obsežen zgornji del pa je rezerviran za razstavljanje porcelana. Posodje je razvrščeno v štiri vrste za zastekljenimi dvokrilnimi vrati s pra vokotno leseno mrežo in prav tako zastekljenima stranicama. Iz sprednjih nog v obliki levjih šap rasteta od spodaj močno in proti vrhu predalnika vedno manj valoviti in izbočeni konzoli, ki pou darjata porezana sprednja roba omare, medtem ko sta stranici popolnoma ravni. Ščitki ročajev in odprtin za ključ so oblikovani rokokojsko.

Na Strmolu zbrano baročno pohištvo se vseka kor poda grajski arhitekturi. Tovarnar Hribar ni bil strasten zbiralec ali poznavalec starin, ampak je predvsem želel s starim pohištvom okusno opre miti prostore v starodavnem gradiču, ki ga je na menil za poslovno in zasebno druženje, kar mu je vsekakor uspelo.[25] Najbrž bi podobno ravnali tudi Prah-Wolwitzi dvesto let prej, če bi bilo staro po hištvo že v tistih časih cenjeno kot prestižno.

23 Mere: v. 105 cm, š. 115 cm, g. 63 cm, mahagonijev (?) furnir.

24 Prim. Baarsen, *Nederlandse Meubelen*, str. 114–115; me re: v. 260 cm, š. 220 cm, g. 54 cm, poln hrast, furnir iz lužene orehovine, lito okovje. Precej tanek furnir kaže na to, da je omara morda le posnetek, izdelan v 19. stoletju.

25 Morda je dobil kako zamisel tudi v nemških revijah o likovni in uporabni umetnosti *Deutsche Kunst und Dekoration* in *Die Kunst*, katerih nekaj letnikov iz tridesetih let 20. stoletja najdemo še danes v grajski knjižnici.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

AS – Arhiv Republike Slovenije
AS 309 – Zapuščinski inventarji

LITERATURA

Baarsen, Reinier: *Nederlandse Meubelen. Dutch Furniture 1600–1800.* Amsterdam : Rijks museum 1993.

Edwards, Clive: *Encyclopedia of Furniture Materials, Trades and Techniques.* Ashgate : Aldershot, Brookfield, 2000.

Haemmerle, Albert: *Buntpapier. Herkommen. Geschichte. Techniken. Beziehungen zur Kunst.* München : Callwey, 1977.

Riccardi-Cubitt, Monique*: Mobili da collezione. Stipi e studioli nei secoli.* [Milano] : Vallardi, 1993.

Smole, Majda: *Graščine na nekdanjem Kranjskem.* Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1982.

Stopar, Ivan: *Grajske stavbe v osrednji Sloveniji. Gorenjska. Ob zgornjem toku Save.* Ljubljana : Viharnik, 1996.

Windisch-Graetz, Franz: Barocke Möbelkunst in Österreich. Überblick und Forschungslage – Die Möbel des Stiftes St. Florian. Sonderdruck. *Mitteilungen des Oberösterreichischen Landesarchivs*, 10, 1971, str. 346–396.

Windisch-Graetz, Franz: Barocke Möbel aus dem Stift Kremsmünster. *Alte und moderne Kunst*, 134, 1974, str. 16–23.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Möbel aus dem 18. Jahrhundert auf Schloss Strmol

Strmol zeigt sich dem heutigen Betrachter als eine frühbarocke in einen Abhang gebaute mehrgeschossige Bauanlage, so wie sie nach Umbauarbeiten Mitte des 17. Jahrhunderts entstanden ist. *In situ* hat sich nach mündlicher Überlieferung von der einstigen Schlosseinrichtung kein einziges Möbelstück erhalten. Wie die Einrichtung der bedeutendsten Wohnräume im 18. Jahrhundert aussah, ist zum Teil durch die Nachlassinventare der Familie Prah-Wollwitz, der Schlossherren in den ersten zwei Dritteln des 18. Jahrhunderts, überliefert. Im Inventar aus dem Jahr 1746 stechen nur zwei Möbelstücke hervor, die auch am höchsten bewertet sind: ein geschnitztes und vergoldetes Bett mit einem roten Seidenbaldachin in einem Zimmer mit Tuchtapeten und ein Spiegel mit einem geschnitzten und feuervergoldeten Rahmen im Speisesaal. Mehrmals erwähnt werden schwarze bzw. schwarz gebeizte Möbelstücke. Im Schlossinventar aus dem Jahr 1768 werden Möbel kaum erwähnt. Das spätere Schicksal dieser und anderer Möbeleinrichtung aus der Barockzeit ist unbekannt.

Immerhin sind heute auf Schloss Strmol wieder einige wertvolle Möbelstücke aus dem 18. Jahrhundert zu sehen, die Rado Hribar, der Besitzer des Schlosses, in der Zeit vor dem Zweiten Weltkrieg, anschaffte, um das renovierte Schloss einzurichten. Die Provenienz der einzelnen Möbelstücke ist unbekannt, sie waren zum Großteil für Abstellräume bestimmt und gehören bis auf eines zum mitteleuropäischen Kulturkreis. Durch schmuckhaft furniertes Bandwerk und andere Muster bestechen noch einige Garderoben-, Tabernakel- und Kredenzschränke, ein Betstuhl, einige spätbarocke Truhen und ein italienischer Sekretär. Ein verglaster holländischer Porzellanschrank weist die charakteristischen spätbarocken Formen der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts auf.

Am ältesten ist ein schwarz gebeizter quadratischer Kabinettschrank mit einem sehr interessanten Schmuck zu bewerten (emaillierte Kupferplatten und in Schildpattmanier bemalte Säulchen), der im ausgehenden 17. oder an der Wende zum 18. Jahrhundert entstand und zu den sogenannten augsburgischen schwarzen Schränkchen gehört. Sehr interessant ist auch ein großer Schrank mit gedrehten Säulen, dessen Vorderfront stark gewellt und durch ein reiches Bandwerk und achtzackige Sterne furniert ist.

1.02 Pregledni znanstveni članek UDK 739.1(497.4 Cerklje)"18"
prejeto: 9. 11. 2005

Marjetica Simoniti
muzejska svetovalka v pokoju, Maistrova 16, SI–2000 Maribor

Srebrnina na gradu Strmol

IZVLEČEK

Srebrno namizno posodje in drugi okrasni predmeti iz srebra na gradu Strmol izvirajo iz različnih, predvsem srednjeevropskih srebrarskih središč, razen nekaterih posod ruske provenience. Med njimi so ročno izdelani kosi, večino pa predstavljajo serijski, že industrijski izdelki. Slogovno jih opredeljujejo značilnosti historicističnih slogov, ki so prevladovali v umetni obrti od srede 19. do začetka 20. stoletja. Med njimi sta bila najbolj priljubljena barok in rokoko, ki kot slogovni usmeritvi prevladujeta tudi v srebrnih historicističnih izdelkih na strmolskem gradu.

KLJUČNE BESEDE
Grad Strmol, srebrnina, Hribar, novi barok, novi rokoko

ABSTRACT

SILVERWARE AT THE STRMOL CASTLE

The silver tableware and other silver decorative items at the Strmol castle originate from various mainly Central European silversmith centres with the exception of some silverware of Russian provenience. Among them are hand-made pieces; yet the majority are serial or industrial products. They are defined by characteristics of historicist styles that were prevalent in arts and crafts from the middle of the 19th century to the beginning of the 20th. Most popular styles were baroque and rococo, which prevail in silver historicist items at the Strmol castle.

KEY WORDS
Strmol castle, silverware, Hribar, new baroque, new rococo

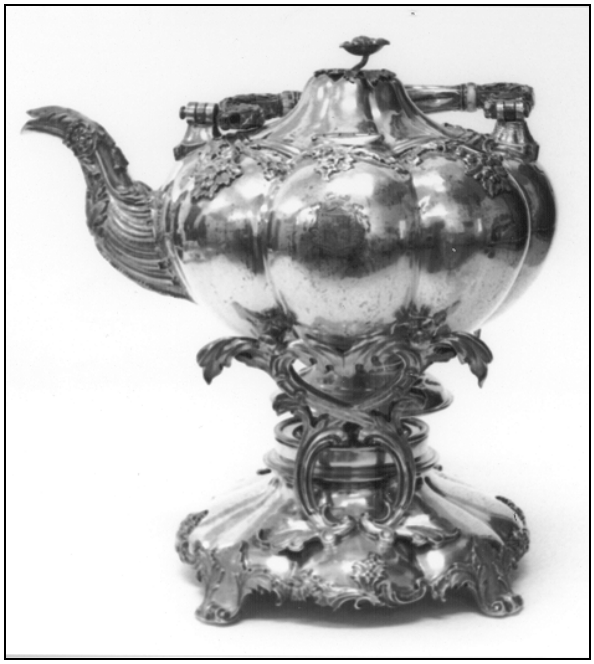
Srebrnine strmolskega gradu ne moremo obravnavati kot zaključene zbirke nekega umetnoobrtnega področja. Predvsem ne vemo, če je vsa notranja oprema gradu nedotaknjena preživela v naš čas, prav tako ne vemo, koliko pozornosti in načrtne zbirateljske vneme so nakupu srebrnih predmetov posvečali lastniki. Gotovo pa so srebrno posodje in drugi okrasni predmeti sodili k primerni hišni opremi, ki naj bi sooblikovala in reprezentirala podobo in družbeni položaj lastnikov gradu. Posvetila in lastniški monogrami na nekaterih predmetih le-te neposredno povezujejo z družino zadnjih lastnikov gradu. O članih družine pripovedujejo srebrni predmeti z monogrami Jožefa Gorupa, njegovega sina Milana, Milanove hčerke Ksenije, poročene Hribar, njenega moža Rada Hribarja in Ksenijine sestre Eleonore Gorup. Če si na podlagi ohranjene srebrnine dovolimo sklepati o tem, po kakšnem kriteriju so se lastniki gradu odločali pri nabavi srebrnine, lahko sklenemo, da jih je pri izbiri vodilo splošno uveljavljeno in sprejeto prepričanje, da se prav barok in rokoko najbolj prilegata potrebam, željam in okusu meščanstva.

Večji del srebrnine strmolskega gradu izvira iz srednjeevropskih srebrarskih delavnic oziroma iz njenih večjih, že tovarniško organiziranih obratov. Med njimi so redkejši, ročno izdelani kosi in serijski, po modelih v velikem številu ponovljeni izdelki. Po času nastanka jih umeščamo v obdobje od srede 19. stoletja do obdobja med obema svetovnima vojnama, do 30. let 20. stoletja. Izjemo v tem, srednjeevropsko opredeljenem gradivu, predstavlja posodje iz ruskih srebrarskih delavnic. Slogovno govorimo o dolgem obdobju t. i. historicističnih slogov, ki zajemajo vso drugo polovico 19. stoletja in izzvenevajo še v prvi tretjini 20. stoletja. Z rahlim časovnim zamikom in z različnimi vsebinskimi poudarki lahko spremljamo historicistične sloge v vseh evropskih deželah. Industrializacija je na področju umetniškega oblikovanja uporabnih predmetov prinesla nekaj novega – cenovno ugoden serijski izdelek. S tem se je povečal krog odjemalcev. Zdaj je postalo srebrno posodje, prej namenjeno samo izbranemu krogu, dosegljivo tudi meščanstvu. Iz starih srebrarskih delavnic sta se razvili dve struji – prva industrializirana in druga, umetnosti bližja, čisto rokodelska smer. V želji, da bi izpolnile vsako željo naročnika in da bi bile pri tem tudi glede cene konkurenčne, so tovarne ponujale izdelke v vseh slogovnih zvrsteh hkrati. Brez zadržkov so posegale po vzorcih iz zakladnice preteklih slogovnih obdobij. Zato je okrasje velikokrat nalepljeno na formo predmeta brez organske povezave z njim, ker se niso ozirali na to, da določena oblika zahteva svoj poseben ornament. Takšno pojmovanje zgodovine kot neizčrpnega vira vzorov in idej je bilo duhovito označeno kot "Weideplatz für Gedankenfaulheit" (pašnik miselne lenobe)[1]. Med historicističnimi slogi sta se od srede 19. stoletja izredno močno uveljavila barok in rokoko. Pojmovali so ju kot "stila kraljev" in še danes najbolje reprezentirata bogastvo in sijaj. Tudi med strmolsko srebrnino je največ po baroku in rokokoju vzorovanih izdelkov. Od danes ohranjene opreme gradu predstavljamo slogovno izrazitejše in oblikovno zanimivejše srebrarske izdelke. Namizno posodje, ostanke nekoč večjih celot in samostojne kose obravnavamo v umetnostnozgodovinskem kontekstu po historičnem zaporedju nastanka. V oklepaju omenjene inventarne številke predmetov se nanašajo na sedanji popis inventarja v gradu v poglavju "Srebro".

Časovno in slogovno najbolj strnjeno skupino tvori namizno posodje, izdelano v ruskih srebrarskih delavnicah v obdobju drugega rokokoja. V naslonu na baročne in rokokojske forme 18. stoletja so v ruskih delavnicah v 40., 50. in 60. letih 19. stoletja oblikovali posodje v za barok značilnih vzvalovljenih razgibanih obrisnih linijah, obogatili pa so ga seveda z ustreznim izbranim in predelanim ornamentalnim okrasjem. Posodje ruske provenience na strmolskem gradu je izdelano iz masivnega srebra in učinkuje s poudarjeno trebušatostjo kontur čokato in težko. Manjka mu za rokoko tako značilna lahkotna gracilnost in nežna igrivost. Pogosto je posodje znotraj ali kar v celoti pozlačeno. Posodje ruske izdelave je največkrat označeno s štirimi žigi: z žigom za čistino srebra (84 /zolotnik/ = 875 / 1000), z žigom carskih preglednikov, z mestnim žigom in žigi mojstrov v kombinaciji z letnicami izdelave.[2]

Rusko skupino tvorijo srebrn in pozlačen samovar iz leta 1844 (inv. št. 48) in kompleten srebrn in pozlačen servis za kavo in čaj na pladnju iz let 1843, 1844 in 1845 (inv. št. 46). Oboje ima vtisnjen žig moskovskih delavnic mojstrov A. K. in M. G. Posamezni kosi so označeni tudi z žigom carskih preglednikov Gubkinja (na samovarju) in Sazikova (na servisu za kavo in čaj). Krajevno nedoločeni ruski delavnici mojstra W. K. in z žigom preglednika Radke-ja je bila opremljena leta 1856 izdelana srebrna sladkornica (šatulja) (inv. št. 62). Nadalje sta tu še srebrna sladkornica in ročka za mleko, ki ju je po formalnih značilnostih prav tako mogoče umestiti v obdobje 50. in 60. let 19. stoletja (inv. št. 40 in 45). Z nejasnim, morda peterburškim preglednim žigom so označene tri srebrne solnice (ali posodice za konfekt = slaščice). Dve sta delo mojstrov F. B. in A. T. iz 40. let 19. stoletja (inv. št. 22), tretja pa nosi žig mojstra J.(?) S. in letnico 186? (inv. št. 27). Gre za tipične izdelke ruskega, vendar povsem evropsko orientiranega srebrarstva srede 19. stoletja. Beograj-

1 Mundt, *Historismus* str. 44.
2 Diviš, *Silberstempel* str. 30–31; Tardy, *Les poicons* str. 346–375.

Samovar. Moskva delavnica A. K., dat. 1844.

ski umetnoobrtni muzej hrani servis za čaj peterburške izdelave iz leta 1844 (inv. št. 16023), ki ga označujejo sorodne poteze in kot komparativno gradivo nazorno ilustrira stanje v ruskem srebrarstvu tega obdobja.[3]

Najbogateje oblikovan in ornamentiran je samovar iz leta 1844, ki je na podstavku in na trebušastem kotličku z vtisnjenimi rebri dopolnjen še z apliciranimi ulitimi novobaročnimi sestavi volut, listov, cvetja in rokaje (nesomerno oblikovan školjkast motiv). Da je samovar sodil k hišni opremi predstavnikov visokega plemstva, pove vgraviran grb s carsko krono in draperijo, podloženo s hermelinom.

Tudi servis za kavo in čaj iz let 1843–45 krasi na vseh posodah vgraviran lastniški plemiški grb. V grbovnem ščitku, obdanem z draperijo in krono na vrhu je videti ptiča na topu.

Domnevno peterburške izdelave sta miniaturni srebrni solnici ali posodici za konfekt iz 40. let 19. stoletja iz tankega stiskanega srebra v obliki ovalne razgibane skledice, stoječe na osmerokotni usločeni nogi s poševnim robom. Ustje skledice krasi novorokokojski stiliziran vegetabilni rob.

Servis za kavo in čaj. Moskva delavnica A. K., dat. 1843–45.

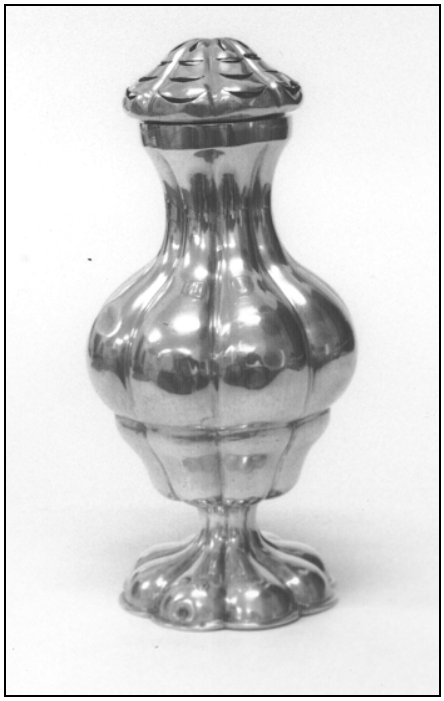
3 Zorić, *Srebrnina u Srbiji*, št. kat. 13/49.

V 60. leta 19. stoletja sodi miniaturna srebrna okrogla trebušasta solnica ali posodica za konfekt na treh volutno zvitih nogicah. Usločeno ustje je obrobljeno z reliefnim vencem iz grčastih vej z listi. Tak dekorativni motiv spominja na opremo lovskih dvorcev, kjer je bila z lovom povezana vsa notranjost hiše od pohištva in slik ter lovskih trofej na zidovih do jedilnega servisa in pribora z držaji iz živalskih rogov.

Nekoliko drugačen vtis ustvarja srebrna sladkornica? (šatulja) iz leta 1856. Stoji na štirih kroglastih nogah in ima na čelni stranici odprtino za ključavnico. Gladko, rahlo vzvalovano ostenje stranic delijo iztisnjeni navpični profili, ki na pokrovu oblikujejo razgiban, iz konkavno konveksnih linij izveden okvir. V decentni dekoraciji in svetleči srebrni gladki zunanjosti sladkornice je morda še mogoče slutiti odmeve bidermajerskega oblikovanja.

V skupino posodja, po izvoru iz nam bližjih srednjeevropskih središč, v prvi vrsti iz Dunaja, umeščamo več oblikovno zanimivih posod.

Na kaneliran baluster z dvignjenim predrtim pokrovom spominja srebrn posipalnik za sladkor ali začimbe iz leta 1856, delo verjetno budimpeštanske delavnice z deloma razpoznavnim mojstrskim žigom v ovalu (?NØ) (inv. št. 68). Formalno je njegova oblika izpeljana iz baročnih osnov in razen rebraste profilacije ne potrebuje nobenega drugega okrasja. Kot posebno obliko namiznega posodja so posipalnik s kupolasto predrtim pokrovom iznašli že v 17. stoletju in se je obdržal vse baročno obdobje pa tudi vse 19. stoletje. Posipalnik za sladkor je severnoevropska posebnost in ga je v južnih deželah le redko najti. Posipalnike pa so v različnih deželah uporabljali tudi za dodajanje različnih začimb. Dunajska inačica posipalnika iz leta 1846 iz beograjskega umetnoobrtnega muzeja (inv. št. 6002)[4] je sicer nekoliko bogateje okrašena z motivom vrtničnih cvetov, za Dunaj tipičnim ornamentom, po katerem so dunajski srebrni izdelki tega časa dobili skupno ime Rosensilber, sicer pa oba posipalnika sledita isti slogovni usmeritvi drugega rokokoja.

Posipalnik za sladkor. Verjetno Budimpešta delavnica (? NØ) dat. 1856.

V neki avstrijski delavnici mojstra A. B. je bila leta 1857 izdelana majhna solnica (inv. št. 30) iz tankega stiskanega srebra v nabuhlo razgibanih novobaročnih oblikah.

Johannu Wapplerju, na Dunaju delujočemu srebrarju med letoma 1852 in 1860,[5] lahko pripišemo srebrno kozico s pokrovom na stojalu (inv. št. 41). Gre za posodo, v kateri je mogoče z miniaturnim gorilnikom zavreti ali ohranjati temperaturo tekočine v posodi. Nizko kozico z lesenim držajem poživljajo na posodi navpično postavljene izbokline, rahlo zvonasto dvignjen pokrov pa radialno razvrščeni pasovi z žlebiči. Stojalo kozice nosijo štiri uvite noge, prehajajoče na dnu v stilizirane šape. Med seboj so povezane z obročem, v katerega je vstavljen gorilnik.

Gladka srebrna sladkornica (ali šatulja) z rahlo nabreklimi stranicami in pokrovom, stoječa na okroglih nogah (inv. št. 61) je označena z mojstrskim žigom Hermanna Südfelda, srebrarja na Dunaju, delujočega med letoma 1883 in 1909.[6]

Prav tako na Dunaju je bila v delavnici mojstra M. G. izdelana garnitura, ki jo sestavljajo skodelica na podstavku z žličko in sladkornica (inv. št. 41).

Oblikovana je v izrazitih linijah z dekorjem tre-

Kozica s pokrovom. Dunaj delavnica J. Wappler dat. 1858.

4 Zorić, *Srebrnina u Srbiji*, št. kat. 52.
5 Noever, *Wiener Gold- und Silberschmiede*.
6 Noever, *Wiener Gold- und Silberschmiede*.

tjega rokokoja iz stiskanega srebra. Na vseh kosih je vgravirano posvetilo: *Ob rojstvu H. R. 19. 3. 1901.* Garnitura je bila namenjena Radu Hribarju, zadnjemu lastniku gradu Strmol, verjetno kot krstno darilo. Preveriti bi veljalo, če se monogram M G ujema s katerim od žigov, ki jih je uporabljal Max Gedlitzka. Od tistih, ki so objavljeni, se naš nekoliko razlikuje le v obliki okvira. Max Gedlitzka je imel na Dunaju tovarno za izdelavo srebrnih izdelkov med letoma 1882 in 1913. V svoji tovarni je vpeljal številne tehnične novosti. Specializiral se je za izdelavo raznovrstnega posodja "v vseh slogovnih zvrsteh po lastnih in predloženih skicah".[7]

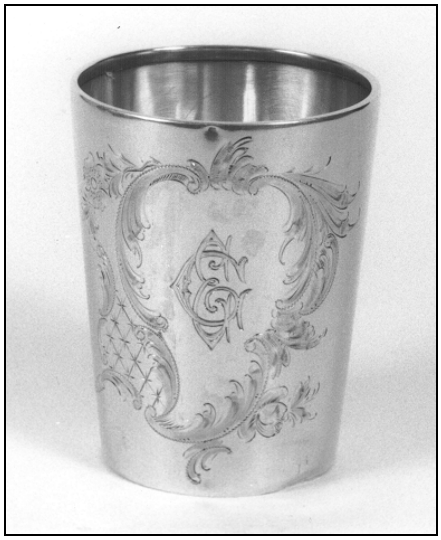

Sladkornica del krstne garniture Rada Hribarja. Dunaj M. Gedlitzka okoli 1901.

Kot severnoitalijansko delo je označen svečnik iz stiskanega srebra, oblikovan v novorokokojski maniri (inv. št. 88).[8]

Koničen kozarec (inv. št. 78) z usločenim ustjem iz stiskanega srebra je v širokem pasu okrašen z drobnim geometrijskim vzorcem in novorenesančno kartušo. Vanjo je bil kasneje vgraviran napis: *Milan Gorup* (1870–1913, oče Ksenije Gorup Hribar). Dekoracija in avstrijski uvozni žig za srebrne predmete, veljaven med letoma 1868 in 1872[9] datirata kozarec, izdelan verjetno v Nemčiji, v čas pred letom 1872. V večjih setih, tudi v serijah izdelani kozarci so bili okrašeni tako, da so namenoma puščali prazne okrasne okvire (kartuše), ki so jih lahko kupci dali tudi kasneje tako ali drugače označiti po svojih željah.

Na drugem, prav tako koničnem kozarcu (inv. št. 79) je sredi vgravirane nežne rokokojske kartuše izpisan monogram E G, ki se najbrž nanaša na Eleonoro Gorup (rojeno 1895), sestro Ksenije Gorup – Hribar. Monogram je oblikovan v tipičnih črkah poznega 19. stoletja, kartuša pa je delo veščega graverja iz obdobja tretjega rokokoja. Po katalogih tovarn, ki so izhajali ob razstavah, sodeč, je prav tretji rokoko nadvse ustrezal okusu meščanskih naročnikov.

Kozarec z monogramom E G verjetno Eleonora Gorup konec 19. ali začetek 20. stoletja.

V večjih serijah je bil izdelan srebrn stiskan dvoramni svečnik, uvožen v Avstrijo med letoma 1872 in 1902[10] (inv. št. 75). Za izhodišče je oblikovalec modela uporabil klasicistične formalne prvine in jih združil v všečno celoto.

Mojster A. P. je v Pragi med letoma 1872 in 1922 izdelal majhno srebrno posodico[11] (inv. št. 29), ki ji verjetno manjka steklen vložek. Okrogla skledica na štirih usločenih nogicah je okrašena s stiskanim cvetličnim ornamentom z začetka 20. stoletja med trakovi, ki so speti v pentljo.

Okrogel srebrn medaljon (inv. št. 83) z reliefno upodobitvijo matere z otrokom je pritrjen na kvadratno žametno podlago in je označen z avstrijskih uvoznim žigom, veljavnim za mesto Linz med letoma 1902 in 1922.[12] Po modelu odtisnjen medaljon predstavlja mater v intimnem, čustvenem odnosu z otrokom. Mogoče je in predpostavljamo lahko, da je bil medaljon namenjen za krstna darila. Vzorov za model medaljona je bilo v sočasni likovni umetnosti na izbiro.

Po obliki zanimiv bokal s pokrovom (inv. št. 38) bi želel biti predstavnik posebne, zelo razširjene zvrsti baročnih pivskih posod, vendar natančnejši ogled pivskega vrča te uvrstitve ne potrdi. Za ponaredek ga označujejo tipične napake, ki se jim izdelovalci historicističnega posodja v drugi polovici

7 Noever, *Wiener Gold- und Silberschmiede*.
8 Rohrwasser, *Österreichs Punzen*, str. 63.
9 Rohrwasser, *Österreichs Punzen*, str. 74.
10 Rohrwasser, *Österreichs Punzen*, str. 74–75.
11 Rohrwasser, *Österreichs Punzen*, str. 19–20.
12 Rohrwasser, *Österreichs Punzen*, str. 19.

19. stoletja niso znali izogniti. Po obrtno tehnološki plati ga lahko opredelimo kot polindustrijski izdelek. Izdelan je iz vlečenega in cizeliranega srebra, pri nekaterih delih so uporabili tehniko ulivanja. Označen je s tremi žigi, ki naj bi zagotovili njegovo pristnost in z uradnim avstrijskim žigom za srebrne izdelke, uvožene v Avstrijo med letoma 1872 in 1902.[13] Pravo poreklo vrča najprej razkrije njegova okrasitev. Na trupu vrča je v pravokotnem polju prikazana mnogofiguralna scena, ki bi jo lahko razložili kot vstop ali sprejem novega člana v neko družbo ali bratovščino, pri čemer je moral mladenič, ki ga dva možakarja vlečeta iz vodnjaka, dokazati svoj pogum ali spretnost. Hkrati pa je bilo treba za ta obred odšteti nekaj denarja, kar je pravkar opravil mož na levi strani prizora. Nastopajoči možje so oblečeni v izrazito moško španisko nošo 16. stoletja, nekateri nosijo nenavadna stožčasta pokrivala. Preostali del trupa je pokrit z baročnim rastlinskim ornamentom v pravokotnem okviru s polžasto zvitimi vogali. Rob bokalovega podstavka in pokrova krasi dokaj površno izvedena valovita vitica z listi in okroglimi sadeži, na pokrov pa je pritrjena drobna ulita plastika vojščaka v noši nemških landsknehtov z mečem v roki. Renesančni karakter izdaja tudi iz volut oblikovan ročaj, ki je na zunanji strani obogaten z reliefnim likom ženske kariatide, spominjajoče na renesančne groteske. Za ponaredke je značilna nezdružljivost forme z ornamentiko in hkratna uporaba časovno različnih slogovnih prvin. V našem primeru so figuralni prizor, kipec vojščaka in ročaj v časovnem neskladju z vegetabilnim ornamentalnim poljem. Vemo sicer, da so bili uliti deli v rabi lahko tudi dalj časa, do izrabe kalupa na primer, vendar se predloga, po kateri so izdelali figuralno sceno, časovno nikakor ne ujema z baročnim akantovim ornamentom iz konca 17. ali začetka 18. stoletja. Za določanje pristnosti izdelka je enako pomembno poznavanje obrtniških postopkov in tehnik obdelave kovine. Razvoj tehničnih metod obdelave kovin (galvanoplastika, galvansko zlatenje in srebrenje) je omogočil natančno kopiranje historičnih del. Nekatere tovarne so imele v svojem programu poleg izdelave predmetov v historicističnih oblikah nove renesanse in novega baroka tudi natančno kopiranje znamenitih historičnih del (na primer – tovarna Christofle iz Pariza je leta 1872 izdelala kopije poznorimskega zaklada iz Hildesheima), kar se je skladalo s stilnim pluralizmom, uveljavljenim v umetnostnih prizadevanjih od srede 19. stoletja naprej. Omeniti velja, da je bil v ta namen ustanovljen leta 1860 tudi v Gradcu "artistično galvanoplastični zavod".[14] Vodil ga je Carl Haas s sodelavci. Omenjamo ga zato, ker se je Haasova delavnica poleg kopiranja ukvarjala tudi z izdelavo sakralnega posodja. V štajerskih cerkvah poznamo namreč enajst izdelkov iz Haasove graške delavnice v novogotskih in novobaročnih oblikah. Pivski vrč je bil najverjetneje izdelan v kateri od nemških tovarn v drugi polovici 19. stoletja. Omenimo le dve izmed njih, ki sta v svojih izdelkih skušali obuditi duha 16. in 17. stoletja. Ob dosledni predelavi vzorov so nemške tovarne izoblikovale razkošen slog nove renesanse in novega baroka in pri njiju vztrajale tudi čez konec 19. stoletja. V Hanauu sta bili to podjetji Weishaupt & Söhne in podjetje Augusta in Johanna Dan[iela] Schleissnerja.

O spremembi okusa in o novih prizadevanjih v likovnem ustvarjanju začetka 20. stoletja, tudi na področju oblikovanja uporabnih predmetov, priča le par kosov strmolske srebrnine.

Na dveh dunajskih izdelkih – na pravokotnem srebrnem pladnju podjetja Lippa & Co, ki je delala med letoma 1903 in 1924[15] (inv. št. 8) in na okroglem srebrnem krožniku (inv. št. 10) še neugotovljenega proizvajalca se je uveljavila izrazita secesijska rastlinska okrasitev.

Pladenj. Dunaj podjetje Lippa & Co začetek 20. stoletja.

Manjša vaza (inv. št. 56) sledi modernim smernicam in se v okrasitvi plavajočih rib, razporejenih v širokem pasu na obodu vaze, izvedeni v tehniki tolčenja, približuje vzorom mnogih uveljavljenih oblikovalcev tega časa.

Kljub temu konec 19. in v prvi tretjini 20. stoletja še vedno nastajajo dela, pri katerih reminiscenc na historicizem ni mogoče prezreti.

Na vzore elegantnih baročnih posod se naslanja srebrna omačnica s podstavkom (inv. št. 18) z nejasno odtisnjenim žigom proizvajalca, zato pa z vidno številko tovarniškega modela. Valovito razgibani obrisni liniji posode sledi vegetabilno zasnovana obroba. Iz listov in cvetov sta oblikovana tudi držaja.

Druga omačnica (inv. št. 15) ali majhen jušnik z manjkajočim pokrovom v ulitih delih prav tako uporablja rokokojske oblike, na trupu ima vgra-

13 Rohrwasser, *Österreichs Punzen*, str. 19.
14 Simoniti, Graški zlatarji, str. 83–85.
15 Noever, *Wiener Gold- und Silberschmiede*.

viran lastniški grb, v katerem je prebodeno srce in ptič z napisnim trakom TACUM.

Sedmerokraki srebrni svečnik imenovan girandole (inv. št. 74) na rebrasto profiliranem podstavku in balustrnem stebriču povzema za rokokojske srebrne izdelke tipično oblikovno rešitev, kakršno je uporabljala pri svečnikih tudi tovarna Christofle v Parizu.

Okrasna srebrna krožnika (inv. št. 3 in 7) s stiskanim cvetličnim ornamentom in rebrasto razgibanim robom sta delo še neugotovljene tovarne z motivom kače v žigu.

Okrasni krožnik (inv. št. 2) z gladkim dnom in predrto izrezanim robom v obliki stiliziranih vitic je označen z avstrijskim žigom za domače izdelke, veljavnim od leta 1922 in z žigom tovarne, verjetno Aleksandra Sturma na Dunaju, ki jo je vodilo več članov družine med letoma 1882 in 1924.[16]

Med hišno opremo je bila za proizvodnjo na industrijski način najbolj hvaležna izdelava jedilnega pribora. Šele v 19. stoletju so namreč osnovnim oblikam – žlici, vilicam in nožu dodali različne oblike pribora za določeno rabo, ki so jih nato prodajali v različno velikih kompletih v lesenih škatlah. Samo tovarna Christofle je med letoma 1848 in 1867 izdelala 5,5 milijonov kosov jedilnega pribora. Za splošno rabo so bili najbolj prikladni vzorci iz 18. stoletja s številnimi variiranimi ploskimi, čisto ornamentalno okrašenimi držaji, kar se je ohranilo do danes. Na Strmolu je ohranjenih več setov jedilnega pribora. Omenimo najprej tistega srebrnega za 18 oseb – 315 kosov (inv. št. 93), ki ima vgraviran monogram J G (Jožef Gorup) in je označen z avstrijskim eksportnim žigom za srebro, veljavnim od leta 1925, nato drugega za 8 oseb (125 kosov) (inv. št. 92) iz posrebrene alpake, delo Württembergische Metallwarenfabrik z vgraviranim monogramom R H (Rado Hribar), in na koncu še set za 6 oseb (78 kosov) (inv. št. 91), delo avstrijske tovarne Krupp Berndorf iz posrebrene alpake.

Na koncu se pomudimo še pri šatulji (inv. št. 59), ki je z družino Gorup – Hribar, še posebej s Ksenijo Hribar, neposredno povezana. Posvetilni vgraviran napis na spodnjem robu čelne stranice to zvezo pojasni takole: KUMICI GOSPEJ KSENIJI HRIBARJEVI OB BLAGOSLOVITVI LETALA "LOJZE" 3. AVGUSTA 1930 AEROKLUB LJUBLJANA. Za častno nalogo ob blagoslovitvi letala se je Aeroklub z darilom oddolžil Kseniji Hribarjevi, ki je bila tudi sama navdušena pilotka. Ne vemo, ali je bila darovalcem znana zvrst tako oblikovanih šatulj in če so poznali njihov simbolni pomen. Gre namreč za kopijo poznosrednjeveških šatulj, po H. Kohlhaussnu imenovanih "Minnekästchen".[17] To so lesene šatulje z ravnim pokrovom in poglobljenimi stranicami, ki so prekrite z rastlinskimi viticami (v našem primeru s poznogotskim akantom), z živalmi, človeškimi ali fantazijskimi figurami v nenavadnih, zapletenih vsebinskih sklopih s skrivnimi pomeni. Gre za like, vzete iz bogate zakladnice srednjeveških zgodb. Te šatulje večinoma izvirajo iz severnozahodne Nemčije in iz Švice. Bile so poslikane ali okrašene z rezbarijami in jih v taki obliki umeščajo v obdobje od 14. do vključno 16. stoletja. Njihova uporaba ali namembnost nista določno pojasnjeni in enoznačni, najpogosteje jih opredeljujejo kot darilo ali spomin ženina oziroma moža na čas zaroke ali poroke.

Šatulja s posvetilom Kseniji Hribar. Ljubljana Jožef Eberle dat. 1930.

Vsebinsko najvažnejši prizor je upodobljen na pokrovu šatulje in predstavlja lovsko sceno v gozdu. V središču vidimo damo, jahajočo na bajeslovnem bitju enorožcu. Tega vodi mož – suličar, damo pa spremljajo še lovec z uplenjenimi zajci, dva lovca sokolarja in lovec trobentač. V podrastju gozda sledi povorki trop lovskih psov. Na ostalih stranicah se pojavlja, morda bi lahko celo rekli, na gotske drolerije spominjajoča dekoracija. V gostem prepletu poznogotskih akantovih listnih vitic najdemo človeška in živalska bitja. Tu sta moža v boju z zmajem oziroma z levom, na hrbtni stranici gre recimo za prispodobo življenja od rojstva do smrti (od leve proti desni ljubimca, doječa mati z otrokom, mož pri lovu, počivajoči starec). Šatulja je izdelana iz posrebrene kovine, vsi reliefi so uliti. Na hrbtni strani je vtisnjen napis: *Jos. Eberle*. Nabavljena je bila pri Jožefu Eberleju, ki ga arhivski dokumenti predstavljajo kot urarja in zlatarja, kot urarja in trgovca z zlatnino in srebrnino in kot trgovca juvelirja v Ljubljani.[18] Bil je sin zvonarja (livarja) Alojza Eberleja, prišleka iz Tirolske, ki se je ustalil v Ljubljani in se tu poročil s Slovenko Eli-

16 Noever, *Wiener Gold- und Silberschmiede*.
17 *Lexikon des Mittelalters* 5, str. 107–108.

18 SI ZAL, LJU 504, *Mesto Ljubljana statistični popisi*, popis 1890, Karlovška 2 in popis 1931, Frančiškanska 8; SI ZAL, LJU 500, *Mesto Ljubljana domovinski oddelek*, t. e. 47; SI ZAL, LJU 88, *Okrožno gospodarsko sodišče v Ljubljani* A I/136. Za prijazno posredovanje podatkov iz ZAL se najlepše zahvaljujem Sonji Anžič.

zabeto Indof iz Kurje vasi. Med letoma 1863 in 1879 se jima je na Karlovški cesti št. 2 rodilo šest otrok, kot predzadnji Jožef 4. marca 1875. Popis ljubljanskih prebivalcev ga leta 1931 omenja kot podnajemnika stanovanja v Frančiškanski ulici št. 8, kjer sta z njim živela še njegov nečak Artur kot pomočnik in Fritz Eberle kot poslovodja. Zadnji je 31. julija 1936 namesto Jožefa tudi vpisan v trgovski register pri okrožnem sodišču. Jožef Eberle je leto kasneje umrl (19. maja 1937). Iz povedanega sledi, da ni mogoče trditi, da je Jožef Eberle resnično tudi izdelovalec šatulje, čeprav jo je označil s svojim imenom. Dokumenti, ohranjeni v Zgodovinskem arhivu v Ljubljani, ga označujejo kot urarja in zlatarja, vedno pa hkrati tudi kot trgovca, torej kot posredovalca tovrstnih izdelkov. Kot trgovca ga najdemo tudi v registru pri okrajnem sodišču, kar natančneje opredeljuje njegovo dejavnost in ga uvršča med trgovce. Kot zanimivost naj dodamo, da se je leta 1931 opredelil za nemško narodnost z nemškim maternim jezikom, njegova starejša sestra Ana, modistka (roj. 1867) pa za jugoslovansko narodnost in za slovenski materni jezik. Resnični izdelovalec šatulje (lahko je pri delu sodelovalo več specializiranih obrtnikov) je moral imeti za reliefe odtise z nekega poznogotskega originala ali pa, kar je prav tako mogoče, s kakšnega ponaredka iz kasnejših obdobij. Teh se je ohranilo kar nekaj, izdelovali pa so jih v času romantike, v obdobju, ki se je navduševalo in znova odkrivalo srednji vek.

VIRI

SI ZAL – Zgodovinski arhiv Ljubljana
LJU 88 – Okrožno gospodarsko sodišče v Ljubljani.
LJU 500 – Mesto Ljubljana, domovinski oddelek.
LJU 504 – Mesto Ljubljana, statistični popisi.

LITERATURA

Diviš, Jan: *Silberstempel aus aller Welt*. Hanau : Dausien, 1988.
Lexikon des Mittelalters. CD-ROM-Ausgabe. Verlag J. B. Metzler, 2000.
Mundt, Barbara: *Historismus*. München : Keyser, 1981.
Noever, Peter: *Wiener Gold- und Silberschmiede von 1781 bis 1921 und ihre Punzen*. Wien : MAK, 2005. CD-ROM.
Rohrwasser, Alfred: *Österreichs Punzen*. Perchtoldsdorf : Bondi, 1987.
Simoniti, Marjetica: Graški zlatarji in srebrarji na slovenskem Štajerskem. *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v. XVII, 1981, str. 75–87.
Tardy: *Les poicons de garantie internationaux pour l'argent*. 12. edition. Paris, 1977.
Zorić, Ivanka: *Srebrnina u Srbiji XIX veka*. Beograd : Muzej primenjene umetnosti Beograd, 1990. (katalog z razstave)

Z U S A M M E N F A S S U N G

S lb w uf S hl ss S l

Silbertafelgeschirr und andere Schmuckgegenstände aus Silber auf Schloss Strmol stammen aus verschiedenen, überwiegend mitteleuropäischen Silberschmiedekunstzentren. Eine Ausnahme davon stellt das in russischen Silberwerkstätten angefertigte Geschirr dar. Das Gros der Silberwaren stellen bereits Industrieerzeugnisse dar, einige sind auch Handarbeit. Ihrer Entstehungszeit nach werden die Silberwaren von Strmol zum Zeitalter der historistischen Stile gezählt, in die Zeit von der Mitte des 19. Jahrhunderts bis zum Anfang des 20. Jahrhunderts. Von dieser Einteilung weichen nur einige wenige Stücke ab, die im Geiste des neuen, sezessionistischen Stils angefertigt sind, der in der Ornamentik am deutlichsten zum Ausdruck kommt. Zum Zeitalter des Neurokoko gehört ein Tafelgeschirr aus den Moskauer und anderen russischen Werkstätten, die unter starkem Einfluss der europäischen Silberschmiedekunst standen. Ihrer Qualität nach treten ein vergoldeter Samovar aus dem Jahr 1844 sowie ein Kaffee- und Teeservice aus den Jahren 1843-45 hervor, eine Arbeit der Moskauer Werkstätten mit den Initialen A.K. und M.G. In Wien, der Residenz des damaligen gemeinsamen Staates, wurden mehrere interessante Geschirrstücke angefertigt. Darunter auch eine Taufgarnitur mit einer Widmung, für Rado Hribar anlässlich seiner Geburt im Jahr 1901. Aus Budapest stammt eine Streudose für Zucker aus dem Jahr 1856, aus Prag eine kleine Schüssel vom Beginn des 20. Jahrhunderts. Außer dem Geschirr im Neubarock- und Neurokokostil wecken unsere Aufmerksamkeit auch ein Bierkrug mit Deckel (Humpen) als Beispiel einer deutlichen Nachbildung barocker Trinkgefäße, und eine Schatulle, Geschenk des Aeroklubs Ljubljana für Ksenija Hribar aus dem Jahr 1930. Letztere wurde bei dem Ljubljanaer Uhrmacher und Silberwarenhändler Josef Eberle angeschafft – eine Kopie spätmittelalterlicher Schatullen. Mit den ehemaligen Schlossbesitzern sind besonders jene Gegenstände eng verbunden, die mit eingravierten Monogrammen geschmückt sind.

1.02 Pregledni znanstveni članek UDK 666.3/.6(497.4 Cerklje)
prejeto: 4. 1. 2006

Mateja Kos

dr. umetnostne zgodovine, muzejska svetnica, Narodni muzej Slovenije, Prešernova 20, SI–1000 Ljubljana
e-mail: mateja.kos@nms.si

Keramika v gradu Strmol

IZVLEČEK

Na gradu Strmol je ohranjenih precej okrasnih predmetov in namizne posode iz različnih zvrsti keramike. V besedilu so opisani najpomembnejši, torej tisti, ki izstopajo glede na kvaliteto, tehniko, način okraševanja, starost ipd. Večina predmetov je bila v tridesetih letih 20. stoletja kupljena v starinarnicah. Med njimi izstopajo jedilni servisi iz beloprstene keramike angleških tovarn, okrasni predmeti iz fajanse v t. i. zgodovinskem slogu (istoriato) severnoitalijanskih delavnic ter porcelanski servisi, izdelani v Meissnu in na Dunaju.

KLJUČNE BESEDE
Strmol, fajansa, beloprstena keramika, porcelan, zgodovina keramike

ABSTRACT

CERAMICS IN THE CASTLE OF STRMOL

Several decorative items and table utensils from various types of ceramics are preserved at the Strmol castle. Depicted in the contribution are the most significant, that is those that are noticeable in regard of quality, technique, decoration, age, and similar. The majority of items were bought in the 30s of the 20th century in antique shops. Among them is cream-coloured earthenware from British factories, fine faïence decorative items in the so-called historical style (istoriato) from northern Italian workshops, and porcelain table services manufactured in Meissen and in Vienna.

KEY WORDS
Strmol, faïence, cream-coloured earthenware, porcelain, history of ceramics

Zadnji lastnik gradu Strmol, industrialec Rado Hribar, je grad kupil leta 1936 in ga opremil z dragocenimi starinami.[1]

Ob zbirkah keramike v gradovih, graščinah in rezidencah pogosto trčimo ob problem zbiratelj stva. Zbiranje starin je bilo med bogatejšimi sloji zelo razširjeno. Še bolj je bilo takšno zbiranje priljubljeno med tistimi lastniki, ki so se pred kratkim povzpeli v višji družbeni razred ("*nouveau riche*"). S tem so se namreč poskušali postaviti ob bok družinam, ki so starost in avtentičnost svojih korenin dokazovale tudi z opremo iz preteklih ob dobij. Za raziskovalca je izbor predmetov v takih zbirkah precej zagoneten, saj so na ta način pri dobljene starine iztrgane iz prvotnih bivalnih in drugih kontekstov. Nakup v starinarnici zelo po gosto zabriše provenienco (izvor) posameznih predmetov. Zato uspešna interpretacija pogosto ni mogoča. Starina v tem primeru namreč ne pred stavlja kontinuitete bivalne kulture, ampak posta ne artefakt, nosilec drugačnega sporočila. V bistvu predstavlja zbirko, ki se le v tem, da ni odprta za javnost, razlikuje od muzejskih zbirk. Pri tem so omembe vredni tudi kriteriji zbiranja, všečnost posameznih kosov in kontekst v razvoju okusa posameznika. Prav okus ima pri opremljanju biva lišč ključno vlogo. Kot piše Mario Praz,[2] je dom projekcija ega. Opremljanje bivališča ni nič druge ga kot čaščenje ega.

V samem procesu zbiranja je včasih prihajalo celo do paradoksov, do obratnega gledanja na predmete iz preteklih obdobij, kot ga poznamo da nes. Zlasti v drugi polovici 19. stoletja je bilo ve liko zanimanje za stanovanjsko opremo v gotskem, renesančnem, baročnem in rokokojskem slogu eno od ključnih dejavnikov razvoja tako imenovanega historizma. Takrat je bilo pri izdelovalcih mogoče kupiti predmete, ki so bili v veliki meri posnetki originalnih. Ti predmeti niso bili preproste imita cije ali celo ponaredki, saj so sicer natančno citirali predloge, v svoji globalni podobi pa so se od njih razlikovali. Iz znanih elementov so nastajale nove celote, posamezne dele so kombinirali na drugačen način. Drugačna umestitev slogovnih elementov je danes razpoznavni znak, po katerem lahko dolo čimo slogovno obdobje in odkrijemo, če predmeti v resnici izvirajo iz obdobja gotike, renesanse, baroka ali rokokoja, in ne iz obdobja historizma v drugi polovici 19. stoletja. V interierjih pa so imeli kosi opreme, izdelani v zgodovinskih slogih, enak status kot danes starine.

V prvi polovici 20. stoletja so bila merila zbi ranja že dokaj podobna današnjim. V različnih sta rinarnicah, teh je bilo veliko, so bili na voljo pred meti vseh slogovnih obdobij, zlasti monumen talnih. Posebej so bili priljubljeni gotika in rene sansa, beloprstena keramika 18. in 19. stoletja ter baročno in historistično pohištvo. Glede na to je torej zbiralec imel možnost kupiti tisto, kar je v določenem trenutku najbolj ustrezalo njegovemu okusu, statusu in ugledu. Okus dobe namreč za razliko od druge polovice 19. stoletja ni več na rekoval modnih usmeritev glede predmetov iz preteklih obdobij. Starinarnic je bilo v slovenskih mestih že kar lepo število, v Ljubljani je bil med najbolj znanimi antikvariat Tizian z zelo široko ponudbo. Pogosto so kupovali tudi v antikvariatih v Trstu in Gorici.

Ker gre torej v primeru Strmola za gradivo, zbrano v prvi polovici 20. stoletja, je pričujoči pri spevek lahko samo fragment, le popis keramičnih predmetov, ki se danes nahajajo na gradu. Na žalost ni mogoče ugotoviti ne konteksta zbiranja ne konteksta vloge predmetov v interierjih. Gre bolj za razstavljeno gradivo, ki simbolizira lastni kov okus in njegovo bogastvo.

Zaradi večje preglednosti besedila sem predme te razporedila v glavne skupine, namreč na fajan so, beloprsteno keramiko in porcelan.

Fajansa

Fajansa je posebna keramična zvrst. Njeno iz vorno ime je pravzaprav majolika. Korenine izde lovanja majolike je treba iskati v Severni Afriki. Posebno vrsto keramike z nepresevno glazuro so, če se vrnemo še bolj nazaj v zgodovino, izdelovali že v starem Egiptu. Prvi izdelki, tehnološko po dobni italijanski srednjeveški majoliki, so nastali na Bližnjem vzhodu v 6. in 7. stoletju.[3] Kasneje so majoliko izdelovali Mavri in jo ob zasedbi Španije prenesli na ozemlje Evrope.[4] Današnje ime je dobila po španskem otoku Majorka,[5] kjer je bilo nekaj keramičnih delavnic, specializiranih za to zvrst. Od tam se je izdelovanje fajanse razširilo preko Sicilije v Italijo in doživelo velik razcvet v nekaterih severnoitalijanskih mestih. Med njimi zlasti izstopa mesto Faenza z veliko produkcijo keramičnih izdelkov in odločilnim vplivom na druge dele Srednje Evrope, kamor so od tam vo dile trgovske poti. Prav mesto Faenza je dalo ime fajansi, ki danes pomeni keramiko iz navadne ke ramične gline, oblito ali premazano z neprozorno in nepresevno glazuro. Ta je največkrat bele barve, vendar pa zlasti v kasnejših obdobjih uporabljajo tudi glazure drugih barv. Tako lahko dejansko uporabljamo izraz fajansa kot tehnični termin tako

1 Prim. članek Vesne Bučić v pričujo či številki Kronike.
2 Praz, *Interior Decoration*, str. 21.
3 Klein, *Fayencen*, str. 7.
4 Prav tam, str. 7.
5 Prav tam, str. 86 ss.

za staroegipčanske keramične izdelke, čeprav seveda takrat o fajansi, kot jo pojmujemo danes, še ni bilo govora, kot za industrijske izdelke v 19. stoletju.[6] Fajansa je torej oplemenitenje lončevine, ker gre v osnovi za izdelke, ki so izdelani iz običajne oranžno-rdečkastorjave gline. Posebnost je opakna kositrova glazura (bele barve), ki popolnoma prekriva črep. Na prvi pogled tako fajančni izdelki spominjajo na porcelan. Pastozen nanos bele glazure je odlična podlaga za poslikavo, in ravno ročna poslikava je značilnost fajanse.[7] Ker je izdelana iz navadne keramične gline, je namreč manj primerna za natančno reliefno ornamentiko, aplikacije ali perforacije. Že sam material je nekoliko bolj grob, k teži in rahli okornosti pa prispeva tudi pastozen nanos glazure. Bogato okrašeni fajančni izdelki seveda obstajajo (takšni so na primer izdelki družine Della Robbia), vendar zahtevajo res zelo veščega mojstra. Zato se je, kot rečeno, kot okras najbolj uveljavila poslikava. Pri tem je bila pomembna barvna skala, izbor barv. Ta se je skozi zgodovino spreminjala glede na vsakokratne tehnične možnosti. Običajno je posoda izdelana tako, da je poslikava narejena na prvo glazuro (poliz delek ali črep je glaziran s kositrovo glazuro), nato pa je predmet še enkrat glaziran. Govorimo o tako imenovani podglazurni poslikavi, ki je kvalitetnejša, zanjo pa je odločilno tudi to, da se poslikave ne da popravljati. Ker pa je treba izdelek še enkrat glazirati pri dokaj visoki temperaturi, nastane problem, saj le določene barve prenesejo še to drugo žganje v keramični peči. V 15. in prvi polovici 16. stoletja so tak postopek prenesle rjava, zelena, modra in rumenooranžna barva. Precej kasneje so se jim pridružili nekateri odtenki rdeče (temno rdeča) ali rdečkaste barve.

Fajansa je svoj razcvet v 15. in 16. stoletju doživela predvsem zato, ker je dejansko dokaj dobro posnemala vzhodnoazijski porcelan.[8] Tudi ta je bil namreč nekoliko robustnejši, kot ga poznamo danes, glazura in reliefna ornamentika pa sta dajali tedanjemu vzhodnoazijskemu porcelanu drugačno podobo, kot so jo cenili kasneje, v 17. in v začetku 18. stoletja. Relativno debele stene in stiliziran, skoraj abstrakten ornament v resnici ne spominjata kaj dosti na porcelan 17. in 18. stoletja. Barva glazure je bila pogosteje zelenkasta ali modrikasta kot bela.

V zbirki fajanse – glede na kriterije, ki se kažejo v izboru predmetov, lahko gradivu rečemo kar zbirka – je kar nekaj zanimivih predmetov. Predvsem sta to oba grifona (mitološki živali s ptičjo glavo in krilatima levjima telesoma), ki z ročkami za vino in panonskima vrčema krasita polico nad vrati.[9] Verjetno sta nastala v 18. stoletju v Severni Italiji. Oba sedita na kroglah, vstavljenih v podstavka, ki ju nosijo levje šape. Eden od obeh drži v sprednjih tacah konzolo s stiliziranim grbom v osrednji kartuši. Oba sta poslikana z značilnimi barvami, modro, rumeno in rjavo. Na glavi nosita kroni. Na spodnji strani podstavkov sta nalepki z napisom Tizian, ki dokazujeta, da sta bila kupljena v že omenjenem antikvariatu v Ljubljani.

Grifon fajansa Severna Italija. (Foto: Vesna Bučić)

6 Keramika Zsolnay, str. 18.
7 Gebauer, *Kunsthandwerkliche Keramik* str. 143.
8 Prav tam, str. 12.

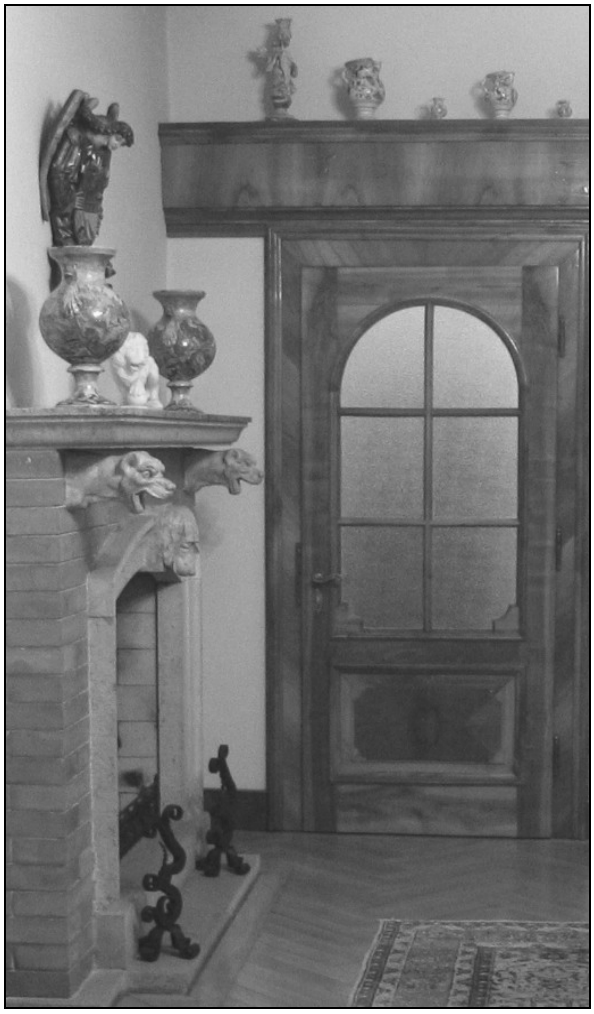
9 Prim. članek Vesne Bučić v pričujoči številki Kronike.

Majoliki fajansa severna Italija. (Foto: Vesna Bučić)

Poleg obeh grifonov so na polici še štiri ročke za vino – tako imenovane majolike. Gre za tip posode s kroglastim trebuhom in trilistnim ustjem. Center izdelovanja je bil prav tako v Severni Italiji – pravzaprav ne en sam, bilo jih je veliko (Urbino, Urbania, Pesaro, Faenza ipd.). Od izdelovalcev do kupcev so te posode pogosto potovale čez današnje slovensko ozemlje, kar je vsekakor vplivalo na izjemno priljubljenost tega tipa posode pri nas. Pri nas jih namreč označujemo kar s terminom majolika (ali kranjska majolika). Okras je pogosto koncipiran po znanih predlogah: na trupu posode so svetniški liki, prizori iz krščanske ikonografije, cerkvena in posvetna arhitektura, živali – predvsem ptice, najpogostejši motiv pa so grbi. Zanimivo je, da si danes kot značilne za ročke za vino, tako imenovane *majolike*, predstavljamo različne cvetlične motive, ki pa so v času največjega razcveta, v drugi polovici 17. in v 18. stoletju pravzaprav dokaj redki. Za avstrijsko tržišče so bile takšne ročke za vino pogosto opremljene z orlom z državnega grba. Najpogosteje gre za avstrijskega dvoglavega orla s ščitom v deželnih barvah, najdemo pa tudi enoglave, kranjske orle. Osrednji motiv (na trebuhu posode) je obdan s stiliziranimi rastlinami, človeškimi figurami (zlasti obrazi) in živalmi (npr. pav). Ornament je kodiran, na izvor (rastlina, žival, človek) bolj spominja njegovo ime kot sama izvedba. Ustje je lahko tudi preforirano, tako da nastane oblika bilikuma, posode, ki je namenjena zabavi pri pitju – pivec mora ugotoviti, na kakšen način lahko iz posode pije, ne da bi se polil. Štiri ročke na gradu Strmol imajo na trupu različne motive: dvoglavega orla s ščitom s prečko rumene in modre barve (osrednji motiv je v izraziti baročni kartuši, obdaja jo stiliziran rastlinski ornament), enoglavega orla z enakim ščitom (s stiliziranim rastlinjem in pavi), stilizirano stoječo ptico (v nakazanem okroglem polju, ki ga obdajajo pavi, pod ustjem pa je človeški obraz), četrta pa predstavlja poseben tip. Nad rahlo podaljšanim kroglastim trupom je proti ročaju zamaknjeno manj izrazito trilistno ustje. Na trebuhu je stiliziran cvet. Prve tri so poslikane s črno, modro, rumeno in rjavkasto oranžno barvo, tretja pa izstopa tudi glede barvne skale, ki je črna, rumena in zelena. Ta posebni tip ročke za vino se je razvijal vzporedno s prej omenjenim s kroglastim trupom in izrazitim trilistnim ustjem.

Panonski vrči so značilni za Madžarsko, Slovaško in dele Romunije. Gre za posodo s kaplji častim trupom s podaljšanim ustjem brez livka. Okrasje je koncipirano drugače kot pri ročkah za vino, tako imenovanih "majolikah". Običajno je na sprednji strani trupa samostoječ figuralni motiv, na nasprotni strani pa se ornament zliva z bazo ročaja. Prizor je pod ustjem in nad robom dna omejen z okrasnimi pasovi. Med prizori so pogoste človeške figure pri različnih opravilih, nabožne scene, pravljični dogodki, delovni in obrtniški atributi in cehovska znamenja. Glazura je spet bele barve, osnovne barve poslikave pa so zelena, rjava, modra in rdečeoranžna. Oba vrča, prvega z bogatim figuralnim prizorom, drugega pa s podobo popotnika s košaro, lahko datiramo v 18. stoletje.

Pogled na sprejemnico s kaminskima žarama. (Fototeka Narodnega muzeja Slovenije).

V istem prostoru stojita na kaminu dve monumentalni kaminski žari, najverjetneje iz začetka 17. stoletja. Kaminske žare so običajno v parih krasile vitrine, še pogosteje pa prav polico nad kaminom, ki je bila običajno namenjena razstavljanju posebej dragocenih ali kako drugače zanimivih predmetov, tudi spominkov. Obe imata masivni nogi in izrazito kroglasta trupa. Ročaja v obliki glav (morskih) pošasti – zmajev sta aplicirana na trup. Zanimiva sta prizora: na trupu prve je upodobljena bitka na kopnem (na nogi jo spremlja veduta gradu z visokim stolpom), na drugi pa je pomorska bitka, na nogi pa se ponovi pogled na morje z jadrnico v ospredju. Površina posod je poslikana v celoti. Zdi se, kot da gre za v drug medij preneseno slikarsko platno.

Ob koncu 16. stoletja se je v Faenzi razvil značilen tip okrasja, tako imenovani *istoriato*. Gre za zgodovinske prizore, najpogosteje za upodobitve različnih bitk, mitološke in herojske scene. Istoriato je doživel velik razcvet v 17. stoletju, pogosto pa so takšne prizore slikali na fajanso tudi v 18. stoletju. Za okras prostorov so bili kot nadomestek za oljne slike priljubljeni nastenski pladnji, ki so vsi skupaj upodabljali serijo dogodkov, različne bitke, Herkulova junaštva, osvojitev Troje in podobno. Tudi na gradu Strmol je ohranjena serija takšnih okrasnih nastenskih pladnjev. Žal pa so bile omenjene serije ponovno zelo priljubljene spet v drugi polovici 19. stoletja. Zaradi velikega povpraševanja so jih fajančne delavnice po starih zgledih začele ponovno izdelovati. Zato je nemogoče z gotovostjo ugotoviti ali gre za originalne predmete iz 17. stoletja ali za kasnejše, celo iz druge polovice 19. stoletja. Vsekakor pa tudi v primeru kasnejše datacije predmeti služijo svojemu namenu – namreč reprezentanci.

Med izdelki iz fajanse je treba omeniti še tri desertne krožnike s cvetličnimi motivi, izdelane v tridesetih letih 20. stoletja v tovarni keramike in porcelana Rosenthal v Nemčiji. Očitno gre za del večjega servisa, saj sta dva krožnika enaka, tretji pa je okrašen z drugačnim cvetličnim motivom. V dnu krožnika so namreč cvetlični šopki, sestavljeni iz po treh cvetic z zelenjem. Gre za zanimiv primer folklornega motiva, ki je bil značilen za obdobje art deco.

Majhna podrobnost, ki je ne kaže spregledati, je podstavek za mehko kuhano jajce. Čaša je znotraj pobarvana z modro barvo, na podstavku pa se menjava ornament stiliziranih pavov z drobcenimi obrisi človeških obrazov. Rob je rumen, poudarjen z navpičnimi potezami rjavooranžne barve.

Beloprstena keramika

Beloprstena keramika je zvrst keramike, ki se je v drugi polovici 18. stoletja razvila v Angliji. K razvoju tehnologije in materiala je veliko prispeval eden najbolj znanih angleških keramikov, Josiah Wedgwood.[10] Beloprstena keramika je običajno belkaste ali smetanaste barve, njena značilnost je brezbarvna svinčeva glazura. Črep je že sam po sebi tako kvaliteten, da ga ni treba skrivati z neprosojnim oblivom. Dekoracija je med drugim odvisna tudi od čistosti materiala, saj je, kot rečeno, glazura prozorna, zato raznih nepravilnosti pri izdelavi ni mogoče skriti drugače kot s poslikavo. V zgodnejšem obdobju je prevladovala ročna poslikava. Omenjena keramična zvrst je nastala pravzaprav kot imitacija porcelana. Za razliko od fajanse je bila precej primernejša za strojno, torej serijsko proizvodnjo. Izdelke so ulivali v kalupe. Po sušenju in glaziranju so jih v zgodnjem času najpogosteje okrasili z ročno poslikavo, kasneje pa s pretiskom. Pretiski so bili različni, motivni svet je obsegal kreativne rešitve standardnih motivov: ve

10 Price, *The Arthur Negus Guide*, str. 87 ss.

dute, krajine, marine, cvetlična tihožitja, figuralne prizore in podobno. Pogost je bil okras v slogu t. i. *chinoiserij*,[11] torej podob, ki so bile povezane z za kladnico vzhodnjeazijskega oblikovanja porcelana. Gre za motive, ki so jih pri kitajskih in japonskih izdelovalcih naročali evropski trgovci, zato lahko v njih najdemo značilne, evropskemu okusu všečne vzhodnjaške poteze.

Predmeti so ne glede na motiv največkrat mo nohromni. Prevladujoče barve so rjava, roza, ze lena ali modra. Redkeje se pojavljajo kombinacije različnih barv.

Iz beloprstene keramike so izdelovali jedilne, čajne in kavne servise. Pogoste so tudi serije okrasnih krožnikov z vedutami, krajinami in ma rinami, ki so jih rabili za okras v vitrinah, mogoče pa jih je bilo tudi pritrditi na stene.

Posebej angleška beloprstena keramika je zara di vrhunske kvalitete kljub velikanski produkciji veljala za prestižno tudi na kontinentu. Jedilni servisi, garniture za kavo in čaj ter ostali predmeti so bili del stanovanjske opreme bogatejših. Okras ne vzorce in oblike so prav zaradi tega posnemale skoraj vse evropske tovarne keramike. V 20. sto letju so angleški beloprsteni predmeti postali zaže len predmet zbiranja, kar so pravzaprav še danes.

Oblike posod so bile v prvem obdobju, namreč od srede do konca 18. stoletja zapletenejše, saj so se keramiki zgledovali po baročni srebrnini, kasne je, od konca 18. stoletja naprej, pa so privzele pre proste, klasicistične forme, vendar zelo natančno in estetsko izdelane.

Med predmeti iz beloprstene keramike na gra du Strmol je najbolj reprezentančna serija petnaj stih okrasnih krožnikov z vedutami, torej s pogledi na različne kraje in znamenitosti. Skupaj s še ne katerimi drugimi okrasnimi krožniki so razstavljeni v monumentalni vitrini. V dnu je črn bakrorezni pretisk izbranih krajev. Dodan je napis, ki ozna čuje lokacijo *(Interlacken Tellenburg kapela Vilje ma Tella Splügen Burlein* ipd.). Krožniki s po drobno predstavljenimi kraji imajo takšno vlogo kot danes razglednice, le da so zaradi materiala se veda mnogo dragocenejši. Osrednji motiv je na robu krožnikov obdan z bogatim cvetličnim okras jem, ki obdajajo štiri kartuše z motivi letečih ptic. Dekoracija je dvobarvna, rob je namreč kobalt nomodre barve. Serije pogledov na različne kraje in podobni motivi so bile zelo priljubljene v sre dini in drugi polovici 19. stoletja. Zbirke so do polnjevali, iz posameznih kosov so počasi nastale celote, prilagojene željam (in okusu) lastnika – zbi ralca.

Iz beloprstene keramike različnih tovarn je na gradu kar nekaj bolj ali manj popolnih jedilnih servisov in nekaj posameznih posod. Te so bile kot dopolnitev zbirke najverjetneje kupljene v stari narnicah.

Najpopolnejši je servis za štiriindvajset oseb s pretiskom s cvetličnim okrasjem in hrustančevjem temnoolivnozelene barve. Poleg plitvih in globokih krožnikov ter skledic za juho s podstavki je ohra njenih še vrsta drugih posod: jušnik, skleda za ra gu na nogi, dva pladnja s pokrovoma z zanimi vima ročajema, štirje osmerokotni pladnji, trije okrogli pladnji, štirioglata in okrogla skleda ter skleda v obliki simetričnega šeterolista, omačnica z ročajema ob straneh in izvihanima ustjema ter do zici za gorčico in hren. Oblike so, kar je zanimivo, nekoliko različne; krožniki in skledice za juho s podstavki se namreč od ostalih posod razlikujejo po preprostih, gladkih formah. Kontrast je kar pre cejšen, saj so ostali deli servisa uglašeni bolj na po snemanje razgibanih baročnih oblik. Tako imajo jušnik, sklede in pladnji razgibane valovite robove. Takšna oblika posod zahteva pri pretiskovanju ze lo precizno delo, saj je treba paziti na robove posa meznih delov predloge, ki se morajo popolnoma stikati. Servis je nastal v angleški tovarni Cope land, ki jo je ob koncu 18. stoletja v Stocke-upon-Trent ustanovil Josiah Spode.[12] Leta 1784 se je podjetju pridružil še William Copeland. V sedem desetih letih 19. stoletja so uporabljali oznako *Copeland (late) Spode* ki je sestavni del tovarniške značke. Med letoma 1868 in 1913 so na primer izdelovali servise za britansko vojsko, še posebej za tisto v Indiji. Enako velja za britanske železnice.

V isti krog sodijo še trije globoki in dva plitva krožnika s cvetličnim motivom modre barve v dnu. Označeni so z značko *Copeland Garett*. Tho mas Garett je leta 1834 postal partner v Cope landovi tovarni, ki se je preimenovala v Copeland & Garett.[13] Tovarna je imela zelo širok izbor izdel kov, od krožnikov do okrasnih stebrov. Med njimi so bili tudi beloprsteni jedilni servisi značilne mod re barve z motivi, ki so jih označevali s termini *Willow* (chinoiserija), *Geranium in Blue Italian*.[14]

Drugi jedilni servis za štiriindvajset oseb je okrašen s pretiskom z motivom ptice in cvetic rožnate barve. Robovi krožnikov, pladnjev in pod stavkov so poudarjeni z okrasnim robom, na ka terem se ponavlja cvetlični ornament, v po štirih stiliziranih kartušah pa so drobni cvetlični aranž maji. Ohranjeni so krožniki (plitvi, globoki in de sertni), jušnik, štirje pladnji, omačnica, posoda za hren, solnica z dvojno posodo (oba dela razmejuje ročaj) za sol in poper ter šest skodelic s podstavki za juho. Servis je izdelala Woodova tovarna v Bur

11 Impey, *Chinoiserie*, str. 89 ss.

12 Wilkinson, *Copeland*, str. 16–20.
13 Prav tam, str. 4–8.
14 Prav tam, str. 9–10.

slemu. Tovarniška značka je zanimiva tudi zato, ker je osrednje polje obdano z napisoma Enoch 1784 in Ralph 1750. Gre za sina in nečaka usta novitelja tovarne, Ralpha Wooda st. Tovarna je značko Wood & Sons, s katero je označen servis, uporabljala od leta 1907 naprej.[15]

Med najbolj znanimi podjetji za izdelavo kera mike v Angliji je Davenportovo. Leta 1793 jo je v Longportu v Staffordshiru ustanovil John Daven port. Njegovi nasledniki so jo vodili do leta 1887, ko je kljub vrhunski kvaliteti propadla.[16] Enega od glavnih delov proizvodnega programa je predstav ljala beloprstena posoda s pretiskom. Globoki, plitvi in desertni krožniki s pretiskom rjave barve z gradu Strmol imajo v dnu v vzhodnjaškem duhu koncipirano stavbo (gradič ali razgledišče), ki je glede na drevo popolnoma disproporcionirano. Namen bakrorezca gotovo ni bil verno posne manje resničnosti, pač pa je poudaril pravljičnost scene in jo s tem povzdignil nad vsakdanje okolje, v neke vrste Arkadijo. Ornament na robu krož nikov je sestavljen iz šestih fantazijsko oblikovanih kartuš, omejenih s hrustančevjem. V njih se iz menjujejo motivi letečih ptic in cvetic.

Nekaj posameznih krožnikov prihaja še iz naj znamenitejše angleške delavnice beloprstene kera mike, iz tovarne Josiaha Wedgwooda. Wedgwood je bil tehnični inovator in utemeljitelj novih obli kovnih in motivnih zasnov. Pri izdelavi belopr stene keramike je uspešno združil umetnost in tehnologijo ter vzpostavil standarde za delo s to vrsto keramike, ki so se razširili po vsej Evropi.

Krožnik beloprstena keramika Davenport Velika Britanija. (Foto: Vesna Bučić)

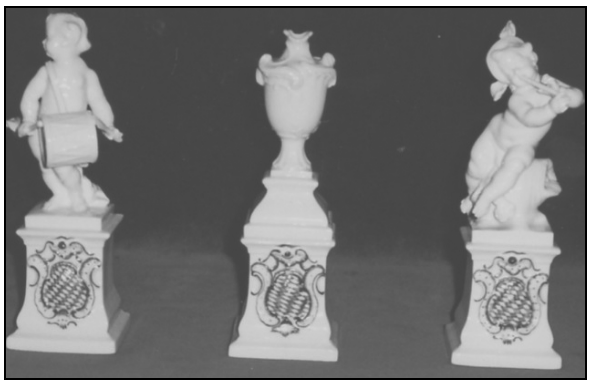
Ohranjeni krožniki na gradu so iz različnih serij. Prva je znana serija marin, pogledov na (fan tazijske) morske pokrajine z značilnimi utrdbami, ladjami in človeškimi figurami pri delu v ospredju. Druga je okrašena z chinoiserijo, z motivom (spet fantazijske) pagode, stiliziranimi drevesi, mostom in človeškimi figurami. Gre za predelavo znanih vzorcev: vrbovega in vzorca s templjem. V obeh primerih so robovi krožnikov bogato okrašeni s cveticami, obdanimi z akantovimi listi.

Porcelan

Porcelan je najdragocenejša in zato najbolj pre stižna zvrst keramike. Od časa odkritja evropskega porcelana v začetku 18. stoletja, do srede 19. stoletja so jedilne servise iz tega materiala upo rabljali predvsem najbogatejši sloji. Sredi 19. sto letja so se postopki izdelave tako pocenili, da je porcelan postal dostopen širšim skupinam kupcev. Vendar so za zahtevne kupce še vedno izdelovali servise vrhunske kvalitete z ročno poslikavo ter pozlato, in tako je še danes.

Porcelan na Strmolu spada med izdelke vrhun skih evropskih, zlasti avstrijskih tovarn. Prva ev ropska manufaktura porcelana je bila ustanovljena leta 1710 v Meissnu na Saškem. Ves čas, do danes, je obdržala vlogo vodilnega nosilca razvoja evrop skega oblikovanja porcelana. Leta 1718 sta dva de lavca prenesla umetnost izdelovanja porcelana na Dunaj. Tega leta je bila namreč ustanovljena Du Pa quierova manufaktura, ki jo je cesarica Marija Tere zija povzdignila v cesarsko manufakturo porce lana.[17] Svoje izdelke so signirali z grbom z dvema prečkama, z avstrijskim državnim grbom. Po več kot stoletju cvetoče proizvodnje je leta 1864 pro padla. Kalupe in polizdelke je prevzela vrsta drugih delavnic in tovarna porcelana Herend na Mad žarskem.[18] Uradno pa je njena naslednica tovarna porcelana Augarten, ustanovljena leta 1923, ki de luje še danes. Omenjena tovarna uporablja podob- no značko, namreč grb z dvema prečkama, krono in napisom Augarten. Obema tovarnama, v Meiss nu in na Dunaju, je v kratkem času sledila še vrsta drugih. Med njimi je glede na predmete z gradu Strmol treba med zgodnejšimi omeniti še Nym phenburg v Münchnu, ustanovljeno leta 1747, ter dve poznejši, zelo uveljavljeni tovarni, ki sta nare kovali modo v izdelovanju porcelana: Villeroy & Boch (1836) in Rosenthal v Selbu (1879), ki je kas neje pridobila vrsto podružnic. Tudi tovarna Ville roy & Boch je imela (in še ima) več tovarn (Dres den, Mettlach, Schramberg, Selb).[19] Poleg porcelana še danes izdelujejo tudi razne vrste keramike.

15 Cushion, *Handbook*, str. 144.
16 Price, *The Arthur Negus Guide*, str. 123–124.
17 Neuwirth, *Porzellan*, str. 9.
18 Neuwirth, *Wiener Keramik*, str. 1–3.
19 Röntgen, *Marks*, str. 385, 396, 449, 476, 479, 499.

Putti muzikanti in plesalci porcelan Nymphenburg. (Foto: Vesna Bučić)

Enega najdragocenejših delov opreme na gradu predstavlja figuralna skupina Putti muzikanti in plesalci. Izdelana je bila v začetku 20. stoletja v tovarni porcelana Nymphenburg. Sestavlja jo osem puttov in dve okrasni žari. Figurine so izdelane iz bleščeče belega glaziranega porcelana, ulite so v kalup in bosirane. Stojijo na klasicističnih podstavkih. Ti imajo na sprednji strani bavarski grb (ta je istočasno tudi značka tovarne) z diagonalno od leve proti desni potekajočimi vrstami rombastih polj izmenjujoče se modre in bele barve. Grbi so obrobljeni s kartušami. Tovarna je bila od srede 18. stoletja naprej znana po svojih figuralnih kompozicijah, figurinah in namiznih okrasih. Tradicija izdelovanja kompletov figur na določeno temo (štirje letni časi, Commedia dell'arte, skupine Indijcev, Kitajcev, muzikanti, prizori iz tržnice ipd.) se je obdržala do danes. Tudi nymphenburške figuralne skupine so postale predmet zbiranja. Zaradi odlične izdelave in velikega povpraševanja so vedno dosegale visoke cene. Tako je še danes.

Nymphenburg pa je znamenit tudi zaradi figurin živali. Med najbolj priljubljenimi so bili (in so še danes) naturalistično oblikovani psi in papagaji. Zato so to pri kupcih in zbiralcih zelo uspešno motiviko povzele tudi druge tovarne. Na gradu Strmol se tako nahajajo figurice Miška, Srnica, Slon, Metuljček in Tiger, vsi iz tovarne porcelana Rosenthal. Datiramo jih lahko v prvo tretjino 20. stoletja. Živalice so oblikovane v skladu s pravljično podobo živali, torej podobno kot že takrat moderne plišaste živali – igrače. So torej ljubke in nenevarne.

Tovarna keramike in porcelana Rosenthal je kljub svojemu precej poznemu nastanku našla uspešno tržno nišo z dvojno proizvodnjo: z vrhunskimi izdelki za najbolj zahtevne kupce in s preprostejšimi predmeti za vsakdanjo rabo manj premožnih odjemalcev. Ti so bili pogosto izdelani iz beloprstene keramike. Tovarna je namreč imela dve proizvodni liniji, za izdelavo porcelana in za izdelavo beloprstene keramike. Vrhunski izdelki so kulminirali v leta 1951 začetem programu *new look*, ki so ga leta 1961 nadgradili s *studio linie*.[20] Tudi v svojih zgodnejših časih so namenjali veliko pozornosti sozvočju oblike in dekoracije.

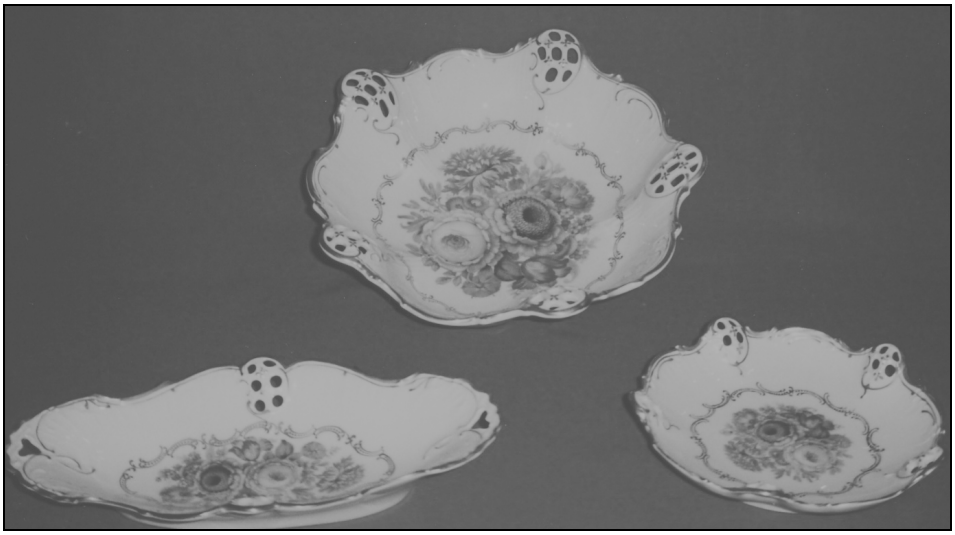
Na našem tržišču je bila precej pogosta garnitura za slaščice in sadje iz serije *Markgräfin Wilhemine*. Tista na gradu Strmol je bila izdelana v začetku 20. stoletja. Sestavljajo jo desertni krožniki, skleda in ovalen pladenj. Okras je zelo bogat: na dnu je bogat cvetlični aranžma, robovi krožnikov in sklede imajo po pet polj s predrtinami, pladenj pa štiri. Robovi posod in predrtin so pozlačeni. Iz iste tovarne prihaja še plitva okrogla skleda v slogu art deco z reliefno oblikovanim okrasom v obliki cvetličnega venca, ki je v celoti pozlačen.

Iz Meissna prihaja del jedilnega servisa (globoka krožnika, omačnica z zajemalko in skodelica s podstavkom) za to tovarno tako značilne kobaltnomodre barve. Podglazurno kobaltno modro barvo je v Meissnu uvedel Johann Gregorius Höroldt leta 1735.[21] Gre za kitajski motiv iz časa cesarja Wan Lija (1579–1613), ki je sestavljen iz aster in peonij ter stiliziranih breskev, ki so jih imeli za čebule, zato danes zmotno ta vzorec imenujemo čebulni vzorec. S čebulnim vzorcem sta poslikana še dva meissenska krožnika, ki pa sta sestavljala drugo serijo. Zanjo je značilen reliefni motiv česanega obrobka, ki krasi rob krožnikov. Jedilni servis je najverjetneje nastal okrog leta 1925.

Iz naslednice Dunajske porcelanske manufakture, tovarne porcelana Augarten na Dunaju, prihaja jedilni servis za dvanajst oseb. Ohranjeni so naslednji kosi: plitvi in desertni krožniki, skodelice za juho z dvema ročajema s podstavki, ovalna pladnja, okrogel pladenj, pravokotna in okrogla skleda ter omačnica s krožnikom. Okras je zelo zanimiv. Vsaka posoda ima kartušo z motivom divje živali (jelen, košuta, srnjad, lisica, fazan, divje race, muflon, merjasec ipd.) v zimski pokrajini. Iz kartuše se širita po dve vejici z drobnimi zelenimi lističi, ki spominjajo na hrast. Verjetno gre za lovski servis.

Tri zelo lepe posode za omake (omačnica s pokrovom, omačnica s podstavkom in omačnica s kljunastim livkom) prihajajo iz ene najpomembnejših evropskih tovarn porcelana, namreč iz Sèvresa. Znana je bila po svoji inovativnosti, ki se je zlasti odražala v uvajanju novih tehnologij in novih barv. Vsi trije predmeti so zaradi zelo skrbne izdelave zelo dragoceni. Nastale so sicer v prvi tretjini 20. stoletja, vendar ohranjajo zelo precizne klasicistične oblike. Poslikava je vrhunska v

20 *Rosenthal*, str. 6 ss.
21 Walcha, *Meissner Porzellan*, str. 61–70.

Garnitura za slaščice in sadje porcelan Rosenthal.
(Foto: Vesna Bučić)

vseh podrobnostih. V kartušah so cvetlična tihožitja, ornamentalni pas pa na zeleni podlagi prinaša droben zlat ornament.

V pričujočem besedilu sem opisala le nekaj drobcev iz bogate opreme gradu Strmol. Poleg njih je v gradu še vrsta drugih pomembnih predmetov, ki so krasili jedilno mizo, vitrine in bivalne prostore nasploh. Izbrani so bili s posebno skrbjo in z velikim občutkom za starine. V pričujočem besedilu sem lahko popisala le tiste, ki so se mi s stališča zgodovine oblikovanja keramike zdeli najpomembnejši.

LITERATURA

Copeland, Robert: *Spode & Copeland Marks*. London : Studio Vista, 1997.

Cushion, J. P.: *Handbook of Pottery and Porcelain Marks.* London : Faber and Faber, 1980.

Gebauer, Walter: *Kunsthandwerkliche Keramik.* Leipzig : VEB Fachbuchverlag, 1985.

Impey, Oliver: *Chinoiserie. The Impact of Oriental Styles on Western Art and Decoration.* London, Melbourne, Toronto : Oxford University Press, 1977.

Keramika Zsolnay, Zagreb : MGC, 1989.

Klein, Adalbert: *Fayencen Europas.* Braunschweig : Klinkhardt & Biermann, 1980.

Neuwirth, Waltraud: *Wiener Keramik. Historismus Jugendstil Art deco.* Braunschweig : Klinkhardt & Biermann, 1974.

Neuwirth, Waltraud: *Wiener Porzellan 1718–1864.* Wien : Österrechischer Bundesverlag – Österreichisches Museum für Angewandte Kunst, s. a.

Praz, Mario: *An illustrated History of Interior Decoration from Pompeii to Art Nouveau.* London : Thames and Hudson, 1983.

Price, Bernard: *The Arthur Negus Guide to English Pottery and Porcelain.* London, New York, Sydney, Toronto : Hamlyn, 1978.

Röntgen, Robert E.: *Marks on German Bohemian and Austrian Porcelain 1710 to Present.* Exton : Schiffer Publishing, 1981.

Rosenthal – Hundred Jahre Porzellan. Stuttgart : Union verlag, 1982.

SEVRES : de 1850 à NOS JOURS. Paris : Le Louvre des antiquaries, 1983.

Walcha, Otto: *Meissner Porzellan.* Dresden : Veb Verlag der Kunst, 1973.

Wilkinson, Vega: *Copeland*. Princes Risborough : Shire Publications, 2000.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Keramik auf Schloss Strmol

Auf Schloss Strmol blieb eine Anzahl von Schmuckgegenständen und Tafelgeschirr verschiedener Keramikarten erhalten. Im Jahr 1936 kaufte der Industrielle Rado Hribar das Schloss. Er richtete es mit kostbaren Antiquitäten ein, die er u.a. bei angesehenen Antiquitätenhändlern erstand, darunter auch bei dem Antiquitätengeschäft *Tizian.* Im Hinblick darauf kann bei den Keramikbeständen auf Schloss Strmol von Sammlungen von Gebrauchs- und Schmuckgegenständen die Rede sein, wurden doch die Antiquitäten zur Einrichtung des Schlosses nach Kriterien ausgewählt, die vom Geschmack der Zeit und natürlich des Eigentümers abhingen. Aus diesem Grund entsprechen sie der gängigen Auffassung von einer (musealen) Sammlung. Bei ihrer Interpretation stellt die Provenienz eine Schwierigkeit dar, weil sie wegen der spezifischen Herkunft der Gegenstände unbekannt ist.

Die Keramikbestände wurden im Beitrag nach dem Material aufgegliedert, wie dies bei der Behandlung von Kunstgewerbe üblich ist. Folgende Themenkomplexe kommen vor: Fayancen, Steingut und Porzellan. Im Text wurden die bedeutendsten Gegenstände beschrieben, jene also, die durch Qualität, Technik, Verzierungsart, Alter u.ä.m. hervortreten, durch Eigenschaften also, die vom Standpunkt der historischen Entwicklung der Keramik am bedeutendsten sind. Bei der Beschreibung der Gegenstände wurde auf die Geschichte und Bedeutung der drei genannten Keramikgattungen hingewiesen. Beschrieben wurden auch die technischen Charakteristika und die bedeutendsten Erzeuger.

Im Zusammenhang mit den Fayancen gilt besonderes Augenmerk den Erzeugnissen der Werkstätten aus Faenza und seiner Umgebung im sogenannten historischen Stil (*istoriato*). Es handelt sich um einige Gegenstände von hoher Qualität (zwei Griffons, zwei monumentale Kaminvasen und eine Serie von Wandschmucktabletts). Von besonderem Interesse für den slowenischen Raum sind Weinkrüge, die ihrer Technik nach als Majolika bezeichnet wurden.

Auf Schloss Strmol findet man mehrere englische Spitzenerzeugnisse aus Steingut (Wedgwood, Davenport, Copeland). Das Porzellan (Essgeschirr, Kaffeegeschirr, Süßwaren- und Obstgarnituren, Schmuckgegenstände) stammt aus renommierten deutschen Pozellanmanufakturen: Nymphenburg in München, Meissen, Villeroy und Bloch sowie Rosenthal.

1.02 Pregledni znanstveni članek UDK 75(082)(497.4 Cerklje)
prejeto: 24. 1. 2006

Damir Globočnik

dr. umetnostne zgodovine in muzejski svetovalec, kustos za umetnostno zgodovino – vodja galerijske dejavnosti,
Gorenjski muzej, Tomšičeva ul. 44, SI–4000 Kranj
e-mail: damir.globocnik@guest.arnes.si

Slikarska zbirka v gradu Strmol

IZVLEČEK

Slikarska zbirka v gradu Strmol je odraz statusa, ki ga je grad imel za časa zadnjega pred- in medvojnega lastnika, in prizadevanj, ki so v obdobju po 2. svetovni vojni Strmol spremenile v protokolarni objekt. Provenienca posameznih umetnin žal ni vedno razvidna. Izstopajo dela nekaterih uveljavljenih tujih in domačih slikarjev (npr. Niccolo Frangipane, Franz Xaver von Pausinger, Josef Schmitzberger, Leopold Layer, Ivana Kobilca ...). Več kot 30 del je naslikal Josip Gorup, brat Ksenije Hribar.

KLJUČNE BESEDE
Strmol, likovne zbirke, slikarstvo, grafika, vladni fond, protokolarni objekti

ABSTRACT

A COLLECTION OF PAINTINGS AT THE STRMOL CASTLE

The collection of paintings at the castle of Strmol is a reflection of the status of the castle under its last pre- and interwar owner, and of endeavours, which in the period after World War II changed the Strmol castle into a state service facility. The provenience of individual works of art is unfortunately not always clear. Noticeable are the works of some reputable foreign and local painters (for example Niccolo Frangipane, Franz von Pausinger, Josef Schmitzberger, Leopold Layer, Ivana Kobilca ...). Over thirty works were painted by Josip Gorup, brother of Ksenija Hribar.

KEY WORDS
Strmol, art collections, painting, graphics, governmental fund, state service facilities

Zbirke slikarskih in grafičnih del v gradu Str mol ne moremo označiti za enovito. Njen nastanek je namreč povezan s spremembami namembnosti grajske stavbe, ki je iz reprezentativnega privat nega domovanja postala protokolarni objekt SR Slovenije. Slikarska zbirka je v dobršni meri odraz statusa, ki ga je grad imel za časa zadnjega pred- in medvojnega lastnika ljubljanskega industrialca Rada Hribarja in njegove soproge Ksenije Hribar, rojene pl. Slavinske, temeljito pa so nanjo vplivala tudi prizadevanja, ki so v obdobju po drugi sve tovni vojni Strmol spremenile v protokolarni ob jekt. V obeh primerih so si lastniki oziroma upra vitelji prizadevali za razkošno opremo grajskih in- terierjev.

Zbirka je motivno bogata. Slikarska dela niso bila naročena in izdelana posebej za grad Strmol. Vendar nekatera izmed njih obujajo spomin na opremo grajskih prostorov. To so krajine, lovske, konjeniške in mitološke kompozicije, portreti in tihožitja, ki motivno in formalno ustrezajo graj skim ambientom. Vrsta del odraža okus in zbira teljske težnje zakoncev Hribar. Slike izvirajo iz različnih časovnih obdobij. Številčno prevladujejo slike, nastale v 20. stoletju (slikarski opus Josipa Gorupa, dela slovenskih slikarjev).

Čeprav se je zbirka oblikovala v polpretekli do bi, provenienca posameznih umetnin žal ni vedno razvidna. Samo za nekatere slike lahko z goto vostjo zatrdimo, da so prišle na Strmol v času, ko sta bila njegova lastnika zakonca Hribar (od sre dine tridesetih let preteklega stoletja do leta 1944). Vrsta del slovenskih in drugih umetnikov je bilo najbrž pridobljena po drugi svetovni vojni (npr. slike, ki so bile nekdaj v Vili Bled, nekaj del izvira iz Federalnega zbirnega centra). O tem nas lahko prepriča primerjava z likovno zbirko v protoko larni rezidenci Brdo pri Kranju, v kateri lahko na letimo na ista imena sodobnih slovenskih in jugo slovanskih umetnikov. Na izvor slik nas opozarjajo različni načini inventariziranja (inventarne oznake GS (Generalni sekretariat), ISO, IS (Izvršni svet), NG (Narodna galerija), UVB (Uprava Vile Bled), Brdo). Celo za nekatera po vojni nastala dela ni mogoče več slediti načinu pridobitve.

Leta 1986 je tedanji Izvršni svet predal likovno zbirko v upravljanje in strokovno skrb Narodni ga leriji v Ljubljani, ki je opravila popis del že leta 1978. Leta 1996 je sodni izvedenec za likovno umetnost Aleksander Bassin pripravil cenitev tistih umetniških del, ki so bila vključena v denacio nalizacijski postopek. Leta 1997 oziroma 1998 je dr. Vesna Bučić za JGZ Brdo Protokolarne storitve RS sestavila popis vseh likovnih del v gradu Strmol. "Seznam in fotodokumentacija slik in kipov v kompleksu gradu Strmol" obsega 228 del.

Likovna dela v stalnih zbirkah Narodne galerije

Le nekaj slik, ki se nahajajo ali izvirajo iz gradu Strmol, je dobro znanih v strokovni literaturi. Mednje sodijo slikarska dela, ki sta jih Federico Zeri in Ksenija Rozman uvrstila na razstave Na rodne galerije v Ljubljani: *Tuji slikarji od 14. do 20. stoletja* (1983), *Evropska tihožitja iz slovenskih zbirk* (1989), *Evropski slikarji iz slovenskih zbirk* (1993) in *Evropski slikarji* (1997). V stalni zbirki "Evropski slikarji" v Narodni galeriji je šest slik z gradu Strmol. V stalni zbirki Narodne galerije "Sli karstvo in kiparstvo v Sloveniji od 13. do 20. sto letja" pa sta dve deli, ki sta bili nekoč v gradu Strmol: slika Ivane Kobilce Kofetarica iz 1888 (olje, platno, 100 x 70 cm) in kipec Matere Božje iz ok rog 1300. Našteta likovna dela so bila v dena cionalizacijskem postopku leta 2005 vrnjena v last dediču dr. Petru Hribarju, ostajajo pa v posesti Narodne galerije.

Slikar in grafik Pier Francesco Mola (1612 1666), ki je deloval v Rimu, je avtor slike Sv. Hie ronim (olje, platno, 66,5 x 45,5 cm). Njena pro venienca je neznana.[1]

Kompozicija Psa in divjačina (olje, platno, 135,7 x 112,8 cm, inv. št. NG 2415, IS 7851) je delo lom bardskega slikarja Angela Maria Crivellija, imeno vanega il Crivellone. Slikar je najbrž umrl leta 1730. Deloval je v Milanu. Slikal naj bi predvsem živalske motive. Slika je na Strmol prišla iz Fe deralnega zbirnega centra.[2]

Lombardski šoli je pripisana Vaza s cvetjem iz prve četrtine 17. stoletja (olje, platno, 84,4 x 63,5 cm, inv. št. NG 971). Sliko je zbiralec Edvard Strahl iz Stare Loke kupil od župnika Franca Pustavrha iz Velesovega leta 1866. Narodna galerija jo je pridobila leta 1930.[3]

Kompozicija Midova sodba (olje, platno, 115 x 168 cm) je kopija kompozicije slikarja Abrahama Janssensa, imenovanega Janssens van Nuyssen (1573/74–1632). Slikar, ki je deloval v Antwerpnu, velja za predstavnika antwerpenskega "klasicizma". Sliko Midova sodba oziroma Midasova sodba naj bi izdelala slikarjeva delavnica. Provenienca slike je neznana.[4]

Delavniško delo je tudi kompozicija Peter zataji Jezusa (136,5 x 112,5 cm, olje, platno), ki je nastala po kompoziciji Gerarda (Gerharda) Seghersa (Zee gersa), učenca Abrahama Janssensa. Gerard Seg hers (1591–1651) je deloval v Antwerpnu. Nekaj časa je slikal v slogu "caravaggistov", nato pa se je pridružil "rubenistom". Slika Peter zataji Jezusa

1 Zeri & Rozman, *Evropski slikarji iz slovenskih zbirk*, str. 45.
2 Zeri & Rozman, *Evropski slikarji*, str. 79.
3 Prav tam, str. 62.
4 Prav tam, str 106–107.

(*Petrus abnegat Dominum*) naj bi nastala v slikarjevi delavnici. Njena provenienca je neznana.[5] Omenjene slike so uvrščene v stalno zbirko "Evropski slikarji" v Narodni galeriji v Ljubljani.

Francesco Malacrea (1813–1886), ki je deloval v Trstu, je bil na Strmolu zastopan z dvema slikama: Sokol (62,8 x 49,5 cm, olje, platno, inv. št. IS 7819, NG S 2417), ki je danes v stalni zbirki "Evropski slikarji", in Ustreljene ptice in živila (52,7 x 71 cm, olje, platno, inv. št. IS 7592, NG S 2416). Obe sliki izvirata iz Federalnega zbirnega centra (slika Sokol ima na stari etiketi št. 56, FZC 1945).[6]

Starejša slikarska dela

Troje drobnih kompozicij (oljne skice za oltarne slike) je delo Leopolda Layerja (1752–1828): Sv. Mohor in sv. Fortunat (olje, platno, 53 x 31 cm, inv. št. IS 7395), Marija s sv. Mohorjem in sv. Fortunatom (olje, platno, 38 x 20,5 cm, inv. št. IS 7178) in sv. Kancij, Kancijan, Kancijanila in Prot (olje, platno, 38 x 20,5 cm, inv. št. IS 7180). Na slednji kompoziciji so predstavljeni cerkveni zavetniki župnijske cerkve v Kranju. Štirje cerkveni patroni so upodobljeni na oblakih, nad njimi kraljuje Marija z detetom v naročju. Najbrž gre za osnutek ali pomanjšano kopijo oltarne slike v glavnem oltarju župnijske cerkve v Kranju. Sliko za glavni oltar je Leopold Layer naslikal konec 18. stoletja. Med požarom mesta leta 1811 je bila uničena, Layerjev učenec in posinovljenec Jožef Egartner (1809–1849) je leta 1840 naslikal novo,[7] ki še danes visi v cerkvi. Na kompoziciji na Strmolu je najbrž vidna prvotna Layerjeva zasnova slike za glavni oltar kranjske župnijske cerkve. Oljne skice so nastale pod močnim vplivom Kremser-Schmidta (podobni sta vloga svetlobe in kompozicijska zasnova kot na Kremser-Schmidtovi sliki Priprošniki zoper kugo iz 1773 za cerkev na Pungertu v Kranju).[8]

Leopold Layer je po očetovi smrti leta 1808 prevzel družinsko slikarsko delavnico v Kranju, v kateri sta mu pomagala mlajša brata Valentin (1763–1810) in Anton (roj. 1765). Poleg slik za cerkvene naročnike, s katerimi je Layerjeva delavnica segla izven gorenjskega ozemlja na Štajersko, Dolenjsko in Koroško, je Leopold Layer slikal portrete in freske, poslikaval pa naj bi celo skrinje, panjske končnice, slike na steklo in miniature. Njegovo slikarstvo ni bilo več namenjeno plemiškemu naročniku, temveč meščanu in kmetu, zato je bilo mestoma tudi izrazito poljudno. Ker Layer ni imel možnosti, da bi veliko potoval, si je pri snovanju

Leopold Layer Sv. Kancij Kancijan Kancijanila in Prot (olje platno 38 x 20.5 cm inv. št. IS 7180) / Foto: Narodna galerija Ljubljana (Janko Dermastja).

svojih kompozicij pomagal z grafičnimi predlogami, motive in figuralne tipe pa je zajemal tudi iz drugih slik, nato pa jih je preoblikoval in združeval po svoje. Sprva je ustvarjal pod vplivom očeta Marka Layerja (1727–1808) in enega izmed četverice velikih kranjskih baročnih slikarjev, v Lotaringiji rojenega Valentina Metzingerja. Ko je videl dela, ki jih je za naročnike v Sloveniji naslikal znameniti avstrijski poznobaročni slikar in grafik Johann Martin Schmidt, imenovan Kremser-Schmidt (1718–1801), je prevladal njegov vpliv in na Layerjevih slikah lahko zasledimo Kremser-Schmidtove kompozicijske rešitve, značilni chiaroscuro in svetlobno poigravanje, ki do neke mere razkraja telesnost upodobljenih motivov. V zadnjem ustvarjalnem obdobju po letu 1810 je različne vplive prepojil z lastnimi potezami, z me

5 Prav tam, str 112–113.
6 Zeri & Rozman, *Evropski slikarji*, str. 202, in Zeri & Rozman, *Evropska tihožitja iz slovenskih zbirk* , str. 75.
7 Cevc, Slikar Leopold Layer, str. 183.
8 Stelè, J. M. Kremser-Schmidt, str. 257.

ščanskimi portreti in avtoportreti ter realističnimi utrinki na nabožnih kompozicijah pa je že napo vedoval realistično 19. stoletje.[9]

Na Strmolu se nahaja tudi drobna kompozicija Sv. Vincencij (olje, platno, 28 x 17 cm, inv. št. IS 7396), ki je pripisana Kremser-Schmidtu.[10] Najbrž pa je tudi to naslikal Leopold Layer pod Kremser-Schmidtovim vplivom. Kompozicija močno spo minja na Layerjevo oltarno sliko sv. Martina na stranskem oltarju v cerkvi sv. Petra v Selcih.[11]

Johann Martin Schmidt, imenovan Kremser-Schmidt, je vodil slikarsko delavnico v Steinu, ki je izdelovala slike za samostane in cerkve po vsej Avstriji, na Češkem, Madžarskem in Poljskem. V sedemdesetih letih 18. stoletja je deloval tudi na Kranjskem, kamor naj bi ga prvi pritegnil pater Gabrijel Gruber. Kremser-Schmidt je izdelal več kot 1000 oltarnih in drugih nabožnih slik, pri ka terih je povezoval pobude rembrandtovskega chi aroscura in beneškega kolorizma. Ob rokokojskih so vidni tudi klasicistični vplivi. V poznem ob dobju je slikal tudi mitološke, historične in žanrske motive. V Sloveniji naj bi bilo okrog 50 njegovih del (oltarne slike za samostan dominikank v bliž njem Velesovem in škofijsko cerkev v Gornjem gradu, oljne stenske slike v Marijini kapeli Gru berjeve palače v Ljubljani).

Layerjevi šoli pripisana slika svetnika in svet nice sv. Mateja in sv. Neže (olje, platno, 103 x 89 cm, inv. št. Brdo 02382), je verjetno delo Antona Postla, ki je imel v zadnji tretjini 18. stoletja sli karsko delavnico v Šentrupertu na Dolenjskem. Leta 1790 se mu je pridružil sin Andrej Postl. Delavnica je prenehala delovati na začetku 19. stoletja. Anton Postl je slikal samo nabožne oltarne slike in freske. Ni znano, v kateri slikarski delav nici si je pridobil slikarsko znanje. Za pozno baročno Postlovo slikarstvo so poleg razgibanih in barvno živahnih kompozicij značilne tudi poljudne poteze.[12]

Trojna svetniška kompozicija Sv. Andrej, Janez Evangelist in sv. Urban (olje, platno, 91 x 77 cm, inv. št. IS 7394) je pripisana poznobaročnemu sli karju Janezu Potočniku (1749–1834). Potočnik se je posvečal predvsem nabožnemu slikarstvu. Zgle

Anton Postl sv. Matej in sv. Neža (olje platno 103 x 89 cm inv. št. Brdo 02382) / Foto: Narodna galerija Ljubljana (Janko Dermastja).

doval se je zlasti po Valentinu Metzingerju. Izdelal je tudi nekaj portretov ljubljanskih meščanov. Deloval je v Ljubljani, na Gorenjskem in Dolenj skem. Možno je tudi, da gre za delo kakšnega drugega slikarja, ki je pod poznobaročnimi vplivi deloval v istem času (npr. Marko Layer).

Med starejša slikarska dela s sakralno tematiko sodi tudi Jesejeva korenika (olje, platno, 62 x 51 cm, inv. št. ISO 316). Slika neznanega avtorja, ki izpričuje poznobaročne značilnosti in vrsto poljud nih potez, je zanimiva po ikonografski plati. Upo dobljen je ležeči Jese, iz katerega raste stilizirano drevo z Jezusovimi "predniki".

Slika Sv. Boštjan (olje, platno, 84 x 63 cm) je morda nastala v 17. stoletju. Tudi njen avtor je neznan.

Neidentificirana sta tudi slikarja, ki sta naslikala dvoje mitoloških kompozicij. Oba, neopredeljen mitološki prizor (olje, platno, 80 x 141 cm, inv. št. ISO 502) in druga mitološka (Kralj izroča povelj niku darila) ali svetopisemska scena (olje, platno, 87 x 145,5 cm, inv. št. ISO 243) naj bi izvirala iz 18. stoletja.

Portreti

Zbirka portretov na Strmolu je skromna. Iz Fe deralnega zbirnega centra prihaja delo W. Maxi moha Glava starca iz leta 1890 (olje, platno, 42 x 34 cm, inv. št. 790, Zbirni center (ZC), št. 12057).

9 Cevc, Slikar Leopold Layer, str. 165–210; Stelè, *Oris zgodovine umetnosti*, str. 88–89; Cevc, *Slovenska umet nost*, str. 143.

10 France Stelè je Kremser-Schmidtu pripisal tri oljne skice z gradu Strmol. Domneval je, da gre za osnutke oltar nih slik iz Layerjeve delavnice; oljne skice naj bi izvirale iz Layerjeve zapuščine (*Martin Joh. Schmidt "Kremser Schmidt". 1718–1801. Dela v Sloveniji* (katalog Narodne galerije v Ljubljani), str. 16 in 30). V Žontarjevi *Zgo dovina mesta Kranja*, str. 212/213 in 217, pa je France Stelè objavil dve oljni skici kot Layerjevi deli.

11 Podatek mi je posredoval dr. Blaž Resman.

12 *Enciklopedija Slovenije 9*, str. 170.

Ivana Kobilca Deklica na vrtu (olje platno 22 x 30 cm inv. št. IS 7948) / Foto: Narodna galerija Ljubljana (Janko Dermastja).

Zanimive so slike Ivane Kobilce (1861–1926): Kofetarica iz leta 1888, ki se danes hrani v stalni zbirki Narodne galerije, Deklica na vrtu (olje, platno, 22 x 30 cm, inv. št. IS 7948) in Portret žene (olje, platno, 42 x 37 cm, inv. št. IS 491).

Ivana Kobilca, ki sodi v generacijo realistov, velja za najpomembnejšo slovensko slikarko. Kofetarica ali Mamica kavopivka – starka, ki se smehljaje krepča s skodelico kave – je eno njenih najbolj znanih del. Uvršča se med Kobilčine "žanrske" motive. Nastalo je pod vplivom münchenskega ateljejskega slikarstva osemdesetih let 19. stoletja (npr. Franz von Lenbach), ki se je zgledovalo po holandskih mojstrih 17. stoletja.

Portret gospe Josipine Šumi (Schumi), rojene Avbelj,[13] je primer reprezentativnega meščanskega portreta, naslikanega v temnih rjavkastih odtenkih. Ivana Kobilca se je v Ljubljani uveljavila kot portretna slikarka. Portretirala je vrsto znanih ljubljanskih osebnosti, sorodnikov in znancev.

Deklica na vrtu ali Pastirica iz okrog 1900 z značilno svetlo barvno paleto, ki jo je razjasnila sončna svetloba, in upodobitvijo figure v naravnem okolju je primer Kobilčinega pleneristične slikarstva. S pleneristični pobudami se je Ivana Kobilca seznanila v Münchnu (npr. Fritz von Uhde) in Parizu.[14]

Portret Evgenije Hribar, rojene Šumi (olje, platno, 62,5 x 49 cm, inv. št. Brdo 01998), je kopija slike Ivane Kobilce.[15]

Ivana Kobilca je okrog 1922/1924 portretirala tudi mlado Ksenijo Hribar (olje, platno, 65 x 55,4 cm; Mestni muzej Ljubljana). Portret Ksenije Hribar, ki je veljala za eno najbolj znanih ljubljanskih dam, je naslikan pod vplivom pleneristične slikarstva, v sorazmerno vedri barvni skali in z de loma krepkimi potezami s čopičem.[16]

Kopije slikarskih del

V zbirki se nahaja kar nekaj kopij pomembnih umetniških del. Zanimive so zaradi opredelitve okusa časa, ki je kopije in reprodukcije umetnin cenil enako kot originale. Ant. (?) Nowaku je pripisana kopija Rembrandtove slike Deček (olje, platno, 62 x 71 cm, inv. št. IS 7023; zadaj na platnu je žig Gemäldegalerie, Wien). Lahko bi šlo za delo

13 Podatek o identiteti portretiranke mi je posredovala Angelika Hribar.

14 Menaše, *Ivana Kobilca*, str. 30–31.
15 Izvirnik slike hrani Angelika Hribar.
16 *Podobe ljubljanskih meščanov*, str. 92.

dunajskega portretnega, žanrskega in krajinskega slikarja Antona Nowaka (1865–?), ki je vodil Slikarsko šolo v Brünnu. Neznan avtor je naslikal kopijo (olje, platno, 154 x 73,5 cm, inv. št. IS 7353) Corregiove slike Jupiter in Io. Corregiov original iz leta 1530 hrani Umetnostnozgodovinski muzej na Dunaju. Kopija iste slike se nahaja tudi v protokolarni rezidenci Brdo pri Kranju. Dve kopiji sta nastali po Tizianovih kompozicijah. Neznan avtor je naslikal Dekle z vitezom (olje, platno, 94 x 105 cm, inv. št. NG S 1095). Frosch pa je avtor oleografije Danaa (136 x 155 cm, inv. št. GS 4098; sign. d. sp.: Frosch cop./Tiziano). Oleografija je bila konec 19. in v začetku 20. stoletja priljubljena barvna reprodukcijska tehnika, ki je posnemala oljno slikarstvo. Dvoje bakrorezov prikazuje sliki Luca Giordana: Venera v Vulkanovi kovačnici (59 x 43 cm, inv. št. ISO 213) in Parisova sodba (49 x 43 cm, inv. št. ISO 212).

Skromno so zastopana tudi tihožitja. Neznan avtor je naslikal Tihožitje s sadjem (olje, platno, 53 x 70 cm, inv. št. NG 3024). Nekaj cvetličnih tihožitij izvira iz 20. stoletja.

Krajine

Kvalitetno in številno bogato motivno skupino predstavljajo krajine. Najstarejšo in najzanimivejšo med njim je naslikal Niccolo Frangipane: Krajina z ribiči (olje, platno, 66 x 154,5 cm, inv. št. ISO 609). Slikar je večjo pozornost kot krajini posvetil žanrskemu prizoru v ospredju. Znana sta dva slikarja, ki sta delovala v drugi polovici 16. stoletja pod imenom Niccolo Frangipane (Frangipani). Eden naj bi bil rojen v Tarcentu 1555. Njegova dela niso identificirana. Drugi je dokumentiran med letoma 1563 in 1597. Izhajal naj bi iz Padove, bil je Tizianov učenec in član beneškega slikarskega ceha.[17]

Dvoje krajin je morda nastalo v 17. stoletju: Gozd (pešec ob otovorjenem konju) (olje, platno, 45 x 69 cm, inv. št. IS 7653; slika je poškodovana) in krajina, na kateri je morda upodobljen motiv z nimfama in pastirjem (olje, platno, 47 x 63 cm, inv. št. IS 7655). Najbrž ju je naslikal isti neznani slikar.

Tudi Krajina s pastirji in ovčjo čredo (olje na les, 24 x 52,5 cm, inv. št. IS 7654) in Krajina s tremi figurami (igralec na flavto) (olje na les, 24 x 53 cm, inv. št. IS 7652) sta delo istega slikarja, ki je deloval v časovno ne preveč oddaljenem obdobju.

Prevladujejo dela iz 19. stoletja, ki so jih najverjetneje naslikali tuji slikarji. A. Rose, ki je zastopan z dvema slikama: Hiše in grad ob vodi (olje, platno, 32 x 43 cm, inv. št. IS 7825) in Vaški motiv (olje, platno, 33 x 43 cm, inv. št. IS 7827), je najbrž Julius Rose. Slikar, ki se je posvečal predvsem krajinskemu slikarstvu, je bil rojen leta 1829 v Könnigsbrücku pri Dresdnu, umrl pa leta 1911 v Münchnu. Uporabljal je psevdonim Georg Carée in slike podpisoval tudi kot A(ntonio) Rose.

Troje slik iz leta 1877 je signiranih z "Marcel nach Wilroider": Krajina z reko in topoli, (olje, platno, 32 x 48 cm, ni inv. št.), Krajina z vodo, (olje, platno, 35 x 65 cm, inv. št. IS 7398) in Reka s čolnom, (olje, platno, 36 x 65 cm, inv. št. IS 7356). "Wilroider" najbrž nakazuje na vzorčno slikarsko kompozicijo, ki je delo enega izmed bratov Willroider. Slikar in grafik Josef Willroider je bil rojen leta 1838 v Beljaku. Bil je slikarski samouk, ki si je slikarsko znanje pridobil v Münchnu, Düsseldorfu in Holandiji. Deloval je v Münchnu. Slikar in grafik Ludwig Willroider (1845–1910) se je s slikarstvom seznanil pri starejšem bratu in v Münchnu. Velja za enega zadnjih predstavnikov münchenske šole krajinskega slikarstva.

Nekaj slik je sicer signiranih, vendar pa se njihovi avtorji ne uvrščajo med posebej znana umetniška imena. Sliki I. E. Hübnerja, Gorsko jezero s čolnoma (olje, platno, 39 x 56 cm, inv. št. IS 7552) in slikarja, ki se je podpisal kot Heblin, Tirolska krajina (olje, platno, 71,5 x 98 cm, inv. št. IS 7816), sta najbrž nastali v 19. stoletju.

Iz začetka 20. stoletja najbrž izvirajo štiri morske krajine. I. Majkovski je naslikal Sončni zahod ob morju (olje, platno, 53 x 82 cm, inv. št. IS 7477) in Bojne ladje na plovbi (olje, platno, 41 x 61 cm, inv. št. IS 7831). A. Grozdansky (?) je avtor slike Razburkano morje (olje, platno, 46 x 65 cm, inv. št. IS 7359), A. Hansen pa slike Marina (olje, platno, 75,5, x 92,5 cm, inv. št. IS 7820). Signirana in datirana je tudi drobna upodobitev Tovarna ob vodi iz leta 1903 (olje, platno, 28 x 18 cm, inv. št. IS 7435), ki morda prikazuje motiv iz Kamnika. Njen avtor je F. März.

Obmorsko pristanišče (olje, platno, 14,5 x 20,5 cm, inv. št. ISO 420), Park s tremi topoli (olje na vezani plošči, 33 x 47 cm, inv. št. IS 7174), Krajina z drevjem in štafažnimi figurami (olje, platno, 12 x 19 cm, inv. št. IS 7257), Krajina s hišami ob vodi (olje, platno, 72 x 100 cm, ni inv. št.), Krajina z drevjem, mostom in planinami (olje, platno, 53 x 66 cm, ni inv. št.) in Krajina s kopicami (olje, lesonit, 31,5 x 41,5 cm, ni inv. št.) so dela neznanih slikarjev.

17 Tam, kjer ni posebej navedeno, so biografski podatki o slikarjih povzeti iz: *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler: von Antike bis zur Gegenwart* (urednika: Ulrich Thieme in Felix Becker), Leipzig 1907–1950.

Niccolo Frangipane: Krajina z ribiči (olje platno 66 x 154 5 cm inv. št. ISO 609) / Foto: Narodna galerija Ljubljana (Janko Dermastja).

Lovski in drugi prizori

Zanimive so lovske in druge kompozicije, ki visijo v t. i. Stekleni dvorani, Veliki jedilnici in Zlatem salonu.

F. von Pausinger, na čigar ime naletimo na sliki Jelen v gozdu s konca 19. stoletja (olje, platno, 127 x 197 cm, inv. št. IS 7632), je avstrijski slikar lov skih prizorov Franz Xaver von Pausinger (1839 1915). Slikarstvo je študiral na akademiji na Du naju in v Karlsruhu. Leta 1881 je spremljal pre stolonaslednika Rudolfa na potovanju po Orientu. Deloval je na Dunaju, v Münchnu in Salzburgu.

Podpis I. Schmitzberger na sliki Srne na paši (olje, platno, 132 x 106 cm, inv. št. IS 7023) najbrž govori o tem, da gre za delo Josefa Schmitz bergerja, ki je bil rojen leta 1851 v Münchnu. Več kot 50 let je bil član tamkajšnjega umetniškega združenja. Slikal je živalske, zlasti lovske motive in krajine.

J. Blaas, ki je podpisan pod sliko Lov na lisico (olje, platno, 124 x 200 cm, inv. št. ISO 241), je najbrž slikar Julius von Blaas (1845–1922). Rojen je bil v Albanu pri Rimu. Slikarsko izobrazbo si je pridobil pri očetu historičnem in nazarenskem slikarju Karlu von Blaasu in na akademijah v Firenzah in Rimu. Deloval je na Dunaju, kjer je bil profesor na tamkajšnji akademiji. Slikal je pred vsem živalske motive, bitke in prizore iz življenja na Tirolskem, odkoder izvira njegova družina.

Neznan avtor (slika je podpisana, vendar je podpis v cirilici nečitljiv) je naslikal motiv tro bentača s psi (olje, platno, 80 x 60 cm, inv. št. ISO 244, IS 8050). Listek na hrbtni strani slike sporoča, da je bila kupljena pri Društvu prijateljev umet nosti Cvijeta Zuzorić v Beogradu (Udruženje prija telja umjetnosti "Cvijeta Zuzorić").

Franz Rouband je avtor slike Kozaki s prapori (olje, platno, 141 x 247 cm, inv. št. ISO 242). Slikar, ki je bil rojen 1856 v Odesi in je umrl 1928 v Münchnu, je slikal predvsem prizore iz življenja na Kavkazu in bojev tamkajšnjih gorskih ljudstev z Rusi.

S. Kolesnikoff, ki je v zbirki zastopan z dvema gvašema: Čreda govedi, 1937 (gvaš, papir, 48 x 64 cm, inv. št. 7994), in Rusko proščenje (gvaš, papir, 47 x 64 cm, inv. št. IS 7985), je Stjepan Fjodorovič Kolesnikov, ki je bil rojen leta 1879 v Adreanopolu v Ukrajini. Dokončal je Umetniško šolo v Odesi in akademijo v Petrogradu (1909). Pejsaž je študiral pri A. S. Kiseljovu, žanrsko slikarstvo pa pri I. Repinu. Izpopolnjeval se je v Münchnu, Parizu in Rimu (1909–1911). Po oktobrski revoluciji je prišel v Beograd. Tu je sprva slikal v duhu ruskega realizma. Po letu 1930 se je posvetil slikanju pejsa žev, tihožitij in portretov. Umrl je leta 1955 v Beo gradu.[18]

Z izvrstnima kompozicijama sta zastopana dva hrvaška slikarja. Celopostavni stoječi ženski akt, ki ga je upodobil Vlaho Bukovac (1855–1922), je znan pod naslovom Prikovana oziroma Andromeda (olje, platno, 151,5 x 75 cm, brez inv. št.). Slika je najbrž nastala v Bukovčevem prvem, t. i. pariškem obdobju (1877 do 1890), pri katerim je slikar sledil značilnostim akademskega realizma in slikal v za držani barvni lestvici.[19]

Slikar, pedagog in pisec o umetnosti Ljubo Babić (1890–1974), ki je avtor slike Kmetica ozi roma Kmečka žena (olje na les, 55 x 44 cm, inv. št. UVB 1125), je znan po portretih, aktih, krajinah in

18 Vujović, Kolesnikov, Stjepan Fjodorovič, *Likovna enci klopedija Jugoslavije* str. 74–75.
19 Babić, *Umjetnost kod Hrvata u XIX. stoljeću* , str. 104.

Franz Rouband Kozaki s prapori (olje platno 141 x 247 cm inv. št. ISO 242) (Foto: D. Globočnik).

tihožitjih v različnih slikarskih in grafičnih tehnikah. Deloval je v Zagrebu. Izdelal je nekaj stoscenografij za dramske, operne in baletne predstave. Posvečal se je tudi knjižni opremi in oblikovanju.

Grafični listi in tiski

Zbirka grafičnih listov in tiskov je nadvse pestra. Najstarejša med grafikami – v seznamu del je navedena kot Vojna ženska (bakropis, 23 x 32 cm, inv. št. ISO 283) – je jedkanica "Von einen bösen Weib", ki je nastala okrog 1620/1630 v Augsburgu.[20]

G. Eichler, ki je podpisan na dveh bakropisih: Iz osla direktor (34 x 23 cm, inv. št. ISO 286) in Okus (33 x 23 cm, inv. št. ISO 284) je morda risar in grafik Gottfried Eichler mlajši (1715–1770) iz Ausburga ali pa njegov sin, risar in grafik Matthias Gottfried Eichler (1748–1818), ki je deloval v Bernu in Augsburgu.

J. E. Rüdinger je avtor devetih grafik, ki prav tako izvirajo iz 18. stoletja: Divja gos, 1744 (litografija, 49 x 33 cm, inv. št. ISO 271), Predstavitve po naravi, 1750 (litografija, 30,5 x 44 cm, inv. št. ISO 272), Indijanski volk (litografija, 49 x 33 cm, inv. št. ISO 270), Lisica in gos (litografija, 49 x 33 cm, inv. št. ISO 273), Ris (litografija, 30,5 x 44 cm, inv. št. ISO 274), Pes (litografija, 43 x 34 cm, inv. št. ISO 275), Sokola (litografija, 40 x 34 cm, inv. št. ISO 277), Senena lopa za divjačino (litografija, 33,5 x 49 cm, inv. št. ISO 279) in Pes lovi gosko, 1795 (bakrorez, 49 x 33 cm, inv. št. ISO 280). Na bakrorezu Spomenik lovcu (49 x 33 cm, inv. št. ISO 278) zasledimo ime Mark Elias Rüdinger.

Zanimivi sta dve "izrezanki", na katerih so nalepljene figure in figuralni motivi (karikirani liki, vojaki), živali in različni prizori (53 x 68 cm, inv. št. IS 7833 in IS 7829). Kolorirani oziroma barvni tiski, iz katerih so bile izrezane raznovrstne figure in prizori, izvirajo morda iz konca 18. in 19. stoletja.

Avstrijski bidermajerski slikar Albert Schindler (1805–1861) je najbrž avtor litografije Reveži iz 1849 (litografija, 34 x 41 cm, inv. št. Brdo 02392).

Vrsta grafičnih listov neznanih avtorjev prikazuje živali, npr. bakropis neznanega avtorja Plesoči medved (34 x 28 cm, inv. št. ISO 288), ki je najbrž nastal v 18. stoletju. Na nekaterih grafičnih listih so predstavljeni tudi erotični motivi, npr. Speče lepotice in hudič (jedkanica, 25 x 38 cm, inv. št. ISO 8000), Čarovniška mast, (litografija, 31 x 25 cm, inv. št. ISO 407) in barvna jedkanica Otta Goetzla, Ljubezenski sel (23,5 x 18,5 cm, inv. št. ISO 411).

Pet akvarelov z erotično-satiričnimi motivi avtorja K. Johna (39,5 x 34,5 cm, inv. št. ISO 291-295, IS 7856) je najbrž nastalo v tridesetih letih 20. stoletja.

Tri vedute so delo avstrijskega grafika Luigija Kasimira (1881–1962): Ajdovščina v Ljubljani (barvna jedkanica, 37 x 25 cm, inv. št. IS 7221; levo spodaj napis: "Rado Hribar, Ales gutes pro 1937"), Zimska pokrajina (jedkanica, 12 x 13,5, cm, inv. št.

[20] Unverfehrt, Von einen bösen Weib, *Bild als Waffe / Mittel und Motive der Karikatur in fünf Jahrhunderten* , str. 338.

ISO 409) in Veduta z antičnimi izkopaninami (barvna jedkanica, 80 x 56 cm, inv. št. IS 7428).

Luigi Kasimir je bil rojen na Ptuju. Nekaj časa je obiskoval dunajsko umetnostno akademijo (prof. William Unger). Na Graphische Lehr- und Ver suchsanstalt na Dunaju se je specializiral za foto-mehaniko. Deloval je na Dunaju in mnogo po toval. Veljal je za enega najpopularnejših grafikov. Sprva je izdeloval grafike pod vplivom akvarelnih vedut Rudolfa von Alta in nato pod vplivom Leo polda von Kalckreutha in Andersa Zorna. Razvil je poseben način barvne radiranke, pri kateri barva ne služi samo za toniranje, ampak se diskretno povezuje z grafično risbo. Njegove vedute oprede ljujeta dokumentarna zanesljivost in romantično razpoloženje. Na podoben način sta izdelovala ve dute tudi njegova žena Tanna Hörnes-Kasimir (1887–1972) in sin Robert Kasimir (1914–2002). Luigi Kasimir je leta 1935 razstavljal v Ljubljani. Upodobil je več motivov iz Ptuja, Haloz, Maribora in Ljubljane.[21]

Dela slovenskih slikarjev

V slikarski zbirki so slike, risbe in grafike vrste slovenskih slikarjev, ki so delovali v 20. stoletju. Nekatera izmed njih so bila na Strmol prenesena iz Vile Bled (inventarna oznaka UVB).

Hinko Smrekar (1883–1942) je zastopan z dvoje deli na papirju: Michelangelo pri papežu, 1941 (tempera, les, 61,5, x 46,2 cm, inv. št. UVB 4928, NG S 3320), in Morala (risba s svinčnikom, papir, 45 x 33,5 cm, inv. št. IS 7438). Slednja risba sodi najbrž v Smrekarjev ciklus koloriranih perorisb Zrcalo sveta iz leta 1933.

Dvoje krajin je delo slikarja Draga Inchiostrija: Krajina I (olje, platno, 26 x 36,5 cm, inv. št. UVB 1685, NG S 2225) in Krajina II (olje, platno, 34 x 27,5, cm, inv. št. NG S 2224). Slikar je v tridesetih letih slikal v duhu naših impresionistov (Jakopiča, Jame, Sternena).

V zbirki se nahajajo tudi dela naslednjih po membnih predstavnikov domače likovne umet nosti začetka in sredine 20. stoletja:

- Saša Šantel (1883–1945), Ladje v pristanišču, 1923 (olje, platno, 22 x 36 cm, inv. št. IS 7400).
- Gojmir Anton Kos (1896–1970), Interier z že no, ki lupi krompir, 1947 (olje, platno, 115 x 97 cm, inv. št. IS 21864).
- Elda Piščanec (1897–1967), Tihožitje (olje, platno, 65 x 53 cm, inv. št. IS 5424, NG S 2222).
- France Pavlovec (1897–1959), Most na Savi, 1927 (olje na lepenki, cca 35 x 55 cm, inv. št. NG S 2234), in Krajina (Sava in hribi), 1949 (olje, platno, 50 x 61,5 cm, inv. št. NG S 2434).
- Nande Vidmar (1899–1981), V viharju, 1944 (risba, svinčnik, 28 x 35 cm, inv. št. UVB 2202, NG G 5538).
- Miha Maleš (1903–1987), Tihožitje z maki, 1943 (olje, platno, 67 x 50 cm, inv. št. NG S 2212).
- France Mihelič (1907–1998), Požgano ognjišče (originalna litografija, 36 x 30 cm, inv. št. NG G 5596; zadaj listek 1945–46) in Ožgano drevo (Pod stenice) (originalna litografija, 40 x 34 cm, inv. št. NG G 4548; zadaj listek 1945–46).
- Tine Gorjup (1909–1991), Krajina (olje, platno, 42 x 52 cm, inv. št. UVB 316, NG S 2230).
- Zoran Didek (1910–1975), Tihožitje, 1944 (olje, platno, 54,5 x 65,5 cm, inv. št. UVB 3115, NG S 2214).
- France Godec (1910–1997), Perice na Ljublja nici (olje, lesonit, 49 x 33,4 cm, inv. št. UVB 2626, NG S 2233).
- Nikolaj Omersa (1911–1981), Vipava (risba, tuš, 31 x 38,5 cm, inv. št. UVB 2264, NG G 5537) in Barje – Lož (risba, tuš, 30 x 23,5 cm, inv. št. UVB 1865, NG G 5540).
- Dore Klemenčič - Maj (1911–1988), Vipava 1947 (risba, tuš, 22 x 33 cm, inv. št. UVB 3101, NG G 5539), Suhokrajinski svinjak (risba, tuš, 38 x 27,5 cm, inv. št. UVB 2708, NG G 5535) in Knapova kuhinja, 1947 (risba, tuš, 47 x 35,5, cm, inv. št. NG G 5536).
- Vladimir Lamut (1915–1962), Ulice (Novo me sto), 1941 (suha igla, 12,5 x 20 cm, inv. št. UVB 1778, NG G 5541).
- Janez Bernik (roj. 1933), Stol, 1969 (mešana tehnika, 71 x 54 cm, inv. št. IS 2550, NG G 5545).
- Dora Plestenjak (roj. 1934), Loške strehe (me šana tehnika, 46 x 71 cm, inv. št. NG S 2238).

Božidar Jakac (1899–1989), ki je bil v prija teljskih stikih z bratom Ksenije Hribar Josipom Gorupom, je zastopan s štirimi zgodnjimi deli, risbo z ogljem in tremi grafikami: Rialto, 1926 (oglje, 32 x 38 cm, inv. št. ISO 413), Rügen, 1922 (suha igla, 27 x 20 cm, inv. št. IS 7176), Trata pod Velesovim, 1939 (litografija, 11 x 17 cm, inv. št. ISO 412), in Zapuščeni rudnik (Ljubija), 1922 (lesorez, 27 x 33 cm, inv. št. IS 7821), Na zadnji strani le soreza Zapuščeni rudnik je napis: "Gospej Xeniji Hribar na sveti večer 1926".

Jakac je naslikal tudi veliko kompozicijo, na kateri je Rado Hribar upodobljen kot "vojvoda Strmolski" (190 x 108 cm, inv. št. Brdo 08420). Sli ko, ki se zgleduje po Rafaelu, naj bi naročili bratje Rada Hribarja ob njegovi preselitvi na Strmol.

Slike na steklo

V zbirki je osem slik na steklo, ki sodijo med izdelke ljudske umetnosti. Slikanje na hrbtno stran stekla se je pojavilo v drugi polovici 18. stoletja v slikarskih delavnicah na Zgornjem in vzhodnem Bavarskem, v Oberammergauu, Češkem lesu in v

21 Stelè, Slovenska mesta, str. 145–151.

Slika na steklo z motivom iz Smledniške legende (17,5 x 25,5 cm inv. št. ISO 440) / Foto: Narodna galerija Ljubljana (Janko Dermastja).

Zgornji Avstriji. V prvi polovici 19. stoletja so slike na steklo zanesli tudi na slovensko ozemlje. Večina slik na steklo je nastala v slikarskih delavnicah v Sandlu, Pohořih v Češkem lesu in v Bavarskem gozdu. Sredi 19. stoletja so jih začeli izdelovati tudi na Gorenjskem (Mojster okorne risbe in Mojster malih figur). V letih 1840–1890 jih je izdelovala družina Pavlič iz Selc v Selški dolini. Motivika slik na steklo je skorajda izključno nabožna. V kmeč kih domovih so jih obešali ob razpelu nad mizo v kotu glavnega bivalnega prostora. Ob koncu 19. stoletja so jih nadomestile tiskane slike.[22]

Večina slik na steklo je najbrž nastala v tujini:

- Sv. Trojica (31,5 x 23,5 cm, inv. št. ISO 434),
- Marija z Jezusom (32 x 22,5 cm, inv. št. ISO 435),
- Sv. Blasius (26,5 x 18,5 cm, inv. št. ISO 437),
- Sv. Martin deli plašč z revežem (31,5 x 21 cm, inv. št. ISO 438),
- Sv. Emerich (26 x 19 cm, inv. št. ISO 439; slika je poškodovana),
- Svatba v Kani galilejski (32,5, x 42,5 cm, inv. št. IS 7504),
- Sv. Blaž (27 x 19 cm, inv. št. Brdo 08424).

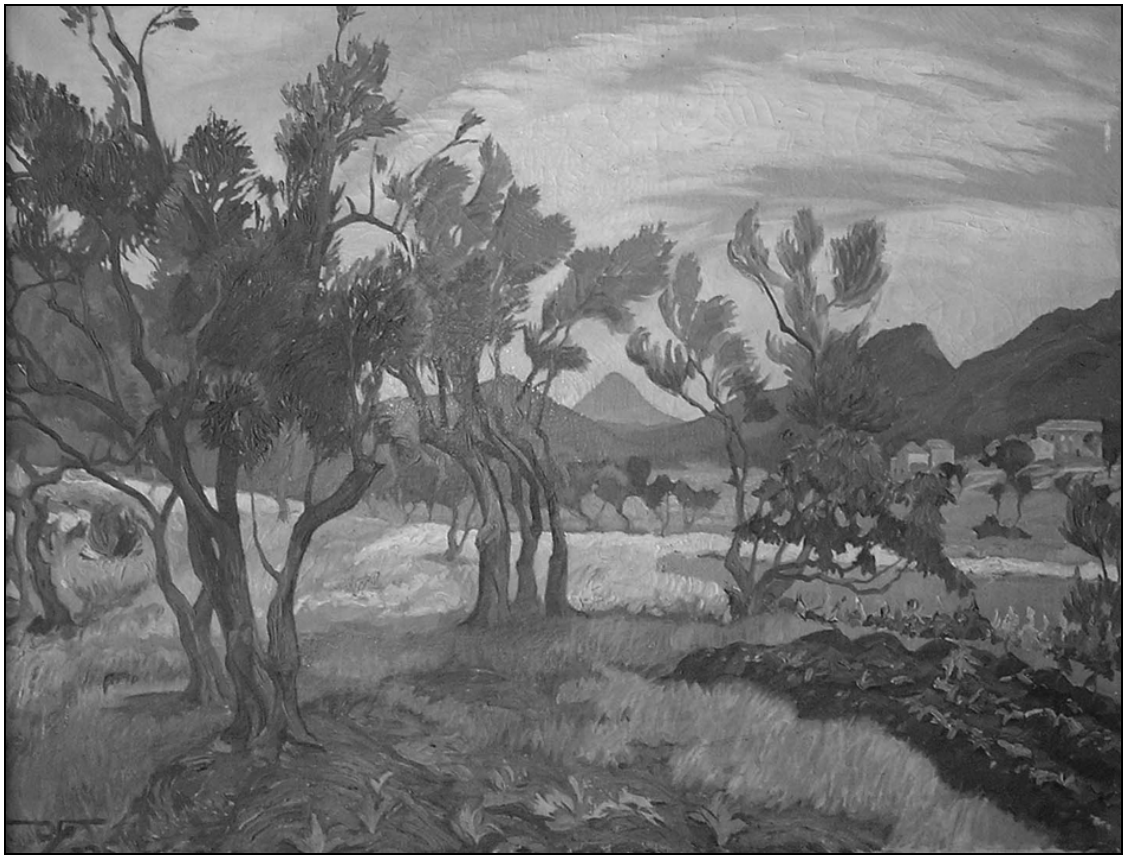
Posebnost predstavlja slika na steklo z motivom Smledniške legende (17,5 x 25,5 cm, inv. št. ISO 440). Upodobljena legenda o čudežu sv. Antona Padovanskega se je pojavila sredi 18. stoletja. Gra ščak s Smledniškega gradu je zahteval od tlačana plačilo dajatev, ki jih je ta poravnal že njegovemu pokojnemu očetu. Vendar pa goljufivi graščak podložniku takrat ni izdal potrdilo. Kmet je na pomoč poklical sv. Antona Padovanskega, ki je kmeta vzel na visoko goro. Hudiča sta na zapoved sv. Antona Padovanskega privlekla iz pekla sta rega graščaka, ki je pred svetnikom pismeno po trdil, da mu je kmet poravnal dajatve. Na levi strani kompozicije sta upodobljena graščak in pod ložnik, v sredini sv. Anton Padovanski, na desni strani pa okovan graščak z dvema hudobcema v peklenskem breznu.

Josip Gorup Slavenski (1898–1926)

V gradu Strmolu se nahaja več kot 30 del Josipa Gorupa, brata Ksenije Gorup, poročene Hri bar. Nekatera med njimi so v dokaj slabem stanju.

Josip (Jozi) Marija Gorup Milanov je bil rojen 27. septembra 1898 na Reki. Realno gimnazijo je obiskoval v Ljubljani. Leta 1920 se je preselil v Prago, kjer je študiral slikarstvo, sprva v privatni šoli prof. Enselmüllerja, nakar se je vpisal na akademijo. Absolviral je pri prof. Loukoti. Študij je

22 *Enciklopedija Slovenije 11*, str. 143–144.

Josip Gorup Šipanj / Krajina z oljkami 1925 (olje platno 75 x 100 cm inv. št. IS 7432) (Foto: D. Globočnik).

nadaljeval v Berlinu, v šoli prof. Wolfsberga in prof. Kocha. Po povratku v domovino leta 1923 se je naselil v počitniški hiši v Podbrežju in se po svetil slikarstvu. 14. oktobra 1926 se je smrtno po nesrečil med slikanjem v Triglavskem pogorju.[23]

Razstavljal je v okviru Strukovnoga udruženja jugoslovanskih umetnika v Hodoninu leta 1924. Leta 1926 se je v Jakopičevem paviljonu v Ljub ljani predstavil na skupni razstavi z Božidarjem Jakcem.[24] Zaradi razstave in druženja z Božidar jem Jakcem je Josip Gorjup postal nekakšen Jakčev slikarski spremljevalec. Znano je, da se je Jakac seznanil z norveškim komponistom Haraldom Sa everudom v berlinskem stanovanju Josipa Go rupa.[25] Jakac je 20. junija 1922 študijsko potoval v Berlin, 23. junija pa je v družbi s prijateljem Go rupom in Saeverudom, katerega je tedaj tudi portretiral (oljni portret in vrsta skic), odšel v Leip zig na koncert Saeverudove sonate.[26] Jakac, Gorup in Harald Saeverud so julija 1922 obiskali luko Sassnitz.[27]

Josip Gorup je bil na omenjeni razstavi zasto pan s 56, Jakac pa s 102 deloma. Delež Gorupa, ki je narisal tudi naslovnico drobnega, 28 strani obse gajočega kataloga del, v katerem sta oba avtorja predstavljena vsak s po štirimi črno-belimi repro dukcijami, je bil enakovreden Jakčevemu. Goru pova in Jakčeva razstava je naletela na ugodne odmeve. Ilustrirani Slovenec je objavil fotografijo z razstave, na kateri sta oba slikarja, in zapisal, da je razstava vredna pozornosti zaradi velikega števila umetnin in njihove pestrosti (mdr. Jakčevi motivi iz Tunizije in Gorupove živalske študije).[28]

Na razstavi je bilo na ogled nekaj Gorupovih del, ki jih danes lahko najdemo v gradu Strmol. Pogrešamo pa lahko vrsto oljnih upodobitev kra jinskih motivov, ki jih našteva seznam razstav ljenih del: Suđurađ (1923), Šipansko polje, Njiva na Šipanu in Otočje pri Dubrovniku (vse tri iz 1925). Zanimiva je bila tudi skupina treh upo

23 Lukežić, Riječki Rotschild, *Novi list / Mediteran*, 16. 9. 2001.

24 *Ilustrirani Slovenec*, 1926, št. 24, Pogled v umetniško razstavo Gorup - Jakac.

25 Božidar Jakac, (brez naslova), *Likovna revija*, 1963, št. 7 8.

26 Komelj, *Mladi Jakac*, str. 64.

27 *Ekspresionizem in nova stvarnost na Slovenskem* (ka talog razstave v Moderni galeriji), str. 14.

28 *Ilustrirani Slovenec*, 1926, št. 24, Pogled v umetniško razstavo Gorup - Jakac.

Josip Gorup Gamsi v snegu 1924 (olje platno 73 x 100 cm inv. št. IS 7556) (Foto: D. Globočnik).

dobitev Save iz 1925 (olje in dva akvarela). V katalogu objavljena reprodukcija enega izmed akvarelov prikazuje pogled na deročo reko Savo.[29]

Na Strmolu je samo ena izmed Gorupovih krajin, naslikanih v olju, Šipanj oziroma Krajina z oljkami iz 1925 (olje platno, 75 x 100 cm, inv. št. IS 7432; zadaj: 14.5.1925), ki govori o tem, da je slikarja pri slikanju z oljnimi barvami zanimala gradnja motiva s pomočjo premišljenih, soraz merno širokih gostih nanosov barve.

Med zgodnja Gorupova dela sodi tudi troje figuralnih kompozicij, ki pričajo o dovršenem ob vladovanju slikarske tehnike in realistične pred stavitve motiva: ena z dežnikom, 1921 (tempera, papir, 29 x 22 cm, inv. št. ISO 538), Sedeči mož na terasi (tempera, papir, 54 x 45 cm, inv. št. IS 7949) in Mož s trobento, 1923 (tempera, papir, 29 x 22 cm, inv. št. ISO 536).

Josip Gorup je sprva slikal predvsem pejsaže in se nato posvetil upodabljanju živali. Med deli, ki so se ohranila v gradu Strmol, zato prevladujejo upodobitve živali v akvarelni in tempera tehniki: Ptičar v travi, 1918 (akvarel, papir, 22,5 x 14 cm, inv. št. Brdo 8473), Čuk, 1921 (akvarel, papir, 55 x 39 cm, ni inv. št.), Dva gamsa v snegu, 1922 (akvarel, papir, 29,5 x 22 cm, inv. št. IS 7548), Mrtvi jelen, 1922 (tempera, papir, 54 x 47 cm, inv. št. IS 7826), Jastreb, 1923 (tempera, papir, 35 x 49 cm, inv. št. IS 7220), Medved v snegu, 1923 (akva rel, papir, 26,5 x 17 cm, inv. št. Brdo 8499), Med ved, 1923 (tempera, papir, 44 x 53 cm, inv. št. IS 7691), Konj, 1923 (tempera, papir, 65 x 41 cm, inv. št. ISO 535), Jelen, 1923 (tempera, papir, 35 x 49 cm, inv. št. IS 7947), Gamsi v snegu, 1924 (tem pera, papir, 50 x 60 cm, inv. št. IS 7578), Medved v snegu (olje, karton, 54 x 45 cm, inv. št. IS 7681), Ris, 1925 (tempera, papir, 36 x 57 cm, inv. št. IS 7555), Bizoni, 1926 (tempera, papir, 33 x 48 cm, inv. št. ISO 526), Gams v snegu (akvarel, papir, 29 x 22 cm, inv. št. ISO 533), Gazela (tempera, papir, 66,5 x 49 cm, inv. št. IS 7889), Glava psa ptičarja (olje, karton, 39 x 27 cm, inv. št. IS 7228), Jastreb (olje, lesonit, 56 x 39 cm, inv. št. IS 7690), Lisičja glava (akvarel, papir, 30 x 39 cm, inv. št. ISO 534), Medved na deblu (akvarel, papir, 34 x 50 cm, inv. št. IS 7680), Močvirska trava (tempera, papir, 53 x 74 cm, inv. št. Brdo 8471), Riba (risba s svinč nikom, papir, 16 x 25 cm, inv. št. nečitljiva), Ribi (tempera, papir, 31 x 41 cm, inv. št. ISO 537) in

[29] *Razstava slik in grafik Josip Gorup Božidar Jakac 23. maja – 13. julija v Jakopičevem paviljonu* (katalog raz stave), Ljubljana 1926, 28 str.

Ruševec (akvarel, papir, 33 x 19 cm, inv. št. IS 7887).

Pri večini Gorupovih živalskih upodobitev je v ospredju dokumentarna težnja. Osrednja pozor nost je posvečena prepričljivo realistično oživljeni upodobitvi posamezne divje živali. Slikar si je morda pomagal s fotografijami ali reprodukcijami del drugih slikarjev, objavljenih v revijah z lovsko tematiko. Tudi sam je risal ilustracije in vinjete za revijo Lovec. Kompozicije, kot so: Mrtvi jelen, 1922 (tempera, papir, 35 x 49 cm, inv. št. IS 7683), Gamsi v snegu, 1924 (olje, platno, 73 x 100 cm, inv. št. IS 7556; zadaj napis: Podbrezje, 18.V.1924), in Trop vitorogov oziroma Antilope, 1926 (tem pera, papir, 54 x 60 cm, inv. št. ISO 531), potrjujejo hitro likovno dozorevanje nadarjenega slikarja. ivalski motiv je postal samo del preudarno uskla jene slikarske kompozicije.

Za najboljša Gorupova dela so značilni čustven odnos do motivike, izvrstno opazovanje in pozor nost do intimnejših oblik narave, lahkotna ele ganca ter risarsko kultivirana dekorativnost. Na nekaterih izmed kompozicij so delno vidni vplivi vzhodnjaške umetnosti (Indija, Japonska).[30]

LITERATURA

Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler: von Antike bis zur Gegenwart (urednika: Ulrich Thieme in Felix Becker), Leipzig : E. A. See man, 1907–1950.

Babić, Ljubo: *Umjetnost kod Hrvata u XIX. stoljeću*. Zagreb : Matica Hrvatska, 1934.

Cevc, Anica: Slikar Leopold Layer. *Zbornik za umetnostno zgodovino Nova vrsta II*. 1952, str. 165–210.

Cevc, Emilijan: Postl, Anton, *Enciklopedija Slove nije*, 9. knjiga, Ljubljana 1995, str. 170.

Cevc, Emilijan: *Slovenska umetnost*. Ljubljana : Prešernova družba, 1966.

Ekspresionizem in nova stvarnost na Slovenskem (katalog razstave v Moderni galeriji), Ljubljana, 1986.

Božidar Jakac, (brez naslova). *Likovna revija*, 1963, št. 7–8.

Komelj, Milček: *Mladi Jakac : izvori njegove ustvarjalnosti*. Ljubljana : Slovenska matica, 2000.

Lukežić, Irvin: Riječki Rotschild. *Novi list / Me diteran*, 16. 9. 2001.

Martin Joh. Schmidt "Kremser Schmidt". 1718–1801. Dela v Sloveniji (katalog Narodne galerije v Ljubljani, besedilo France Stelè, dokumentacija Melita Stelè), Ljubljana 1957.

Menaše, Ljerka in Luc: *Ivana Kobilca*. Ljubljana : Konferenca za družbeno aktivnost žensk Slovenije, in Kranj : Gorenjski muzej, 1972.

Podobe ljubljanskih meščanov (katalog razstave; avtor razstave in kataloga del Zalar, Franc). Mestni muzej Ljubljana, 1992.

Pogled v umetniško razstavo Gorup – Jakac. *Ilustrirani Slovenec*, 1926, št. 24.

Razstava slik in grafik Josip Gorup Božidar Jakac 23. maja – 13. julija v Jakopičevem paviljonu (katalog razstave), Ljubljana 1926.

Stelè, France, J. M. Kremser-Schmidt. ontar, Josip: *Zgodovina mesta Kranja*, Ljubljana : Muzejsko društvo za Slovenijo, 1939.

Stelè, France: *Oris zgodovine umetnosti pri Slo vencih*. Ljubljana 1924.

Stelè, France: Slovenska mesta v grafiki Luigija Kasimirja. *Kronika slovenskih mest*, 1936, str. 145–151.

Šifrer-Bulovec, Mojca: Slike na steklo. *Enciklo pedija Slovenije*, 11. knjiga, Ljubljana 1997, str. 143–144.

Šijanec, Fran: *Sodobna slovenska likovna umet nost*. Maribor : Založba Obzorja, 1961.

Unverfehrt, Gerd: Von einen bösen Weib, *Bild als Waffe / Mittel und Motive der Karikatur in fünf Jahrhunderten*, München : Prestel, 1985 (druga, dopolnjena izdaja kataloga razstave v Hannovru, Dortmundu, Göttingenu in Münch nu).

Vujović, Branko: Kolesnikov, Stjepan Fjodorovič. *Likovna enciklopedija Jugoslavije*, 2. knjiga, Za greb : Jugoslovanski leksikografski zavod "Miro slav Krleža", 1987.

Zeri, Federico & Rozman, Ksenija: *Evropska tiho žitja iz slovenskih zbirk*. Ljubljana : Narodna galerija, 1989.

Zeri, Federico & Rozman, Ksenija: *Evropski slikarji*. Katalog stalne zbirke. Ljubljana : Narodna gale rija, 1997.

Zeri, Federico & Rozman, Ksenija: *Evropski slikarji iz slovenskih zbirk*. Katalogi Narodne galerije. Ljubljana : Narodna galerija, 1993.

Zeri, Federico & Rozman, Ksenija: *Tuji slikarji od 14. do 20. stoletja*. Ljubljana : Narodna galerija, 1983.

30 Šijanec, *Sodobna slovenska likovna umetnost* , str. 140.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Gemäldesammlung auf Schloss Strmol

Die Gemäldesammlung auf Schloss Strmol ist keine einheitliche, spiegelt sich darin doch der Status wider, den das Schloss zur Zeit seines Vorkriegs- und Kriegsbesitzers, des Ljubljanaer Industriellen Rado Hribar und seiner Gemahlin Ksenija Hribar von Slavinski, innehatte. Entscheidend beeinflusst wurde die Sammlung auch durch die Einrichtung des Schlosses als repräsentatives Gebäude der slowenischen Regierung nach dem Zweiten Weltkrieg.

Die Gemälde wurden nicht eigens für Schloss Strmol bestellt und angefertigt. Dennoch passen sich Landschafts-, Jagd-, Reiter- und mythologische Kompositionen, Poträts und Stillleben ihren Motiven und ihrer Form nach dem Schlossambiente an. Die Gemälde entstammen verschiedenen Epochen, es herrschen solche aus dem 20. Jahrhundert vor (das Oeuvre des Malers Josip Gorup, Werke slowenischer Maler). Die Provenienz der einzelnen Kunstwerke lässt sich leider nicht immer näher bestimmen. Lediglich für einige von ihnen kann man mit Sicherheit behaupten, dass sie zu einer Zeit auf Schloss Strmol gelangten, als die Eheleute Hribar die Besitzer waren. Eine Reihe von Werken slowenischer und anderer Künstler wurde wahrscheinlich nach dem Zweiten Weltkrieg erworben (etwa die Gemälde aus der Villa Bled, einige Werke aus dem Bundessammelzentrum in Belgrad). Verschiedene Inventarisierungsarten weisen auf die Herkunft der Gemälde hin.

In der Stammausstellung der Nationalgalerie in Ljubljana befinden sich sieben Gemälde, deren einstiger Standort Schloss Strmol war. Auf Schloss Strmol findet man Werke einiger angesehener heimischer und fremder Maler (Niccolo Fran gipane, Julius Rose, Franz Xaver von Pausinger, Leopold Layer, Ivana Kobilca, Hinko Smrekar ...), darunter mehr als dreißig Werke Josip Gorups, des Bruders von Ksenija Hribar.

1.01 Izvirno znanstveno delo UDK 730:728.82(497.4 Cerklje)
prejeto: 7. 5. 2006

Blaž Resman

dr. umetnostnozgodovinskih znanosti, znanstveni svetnik, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta
ZRC SAZU, Novi trg 4, SI–1000 Ljubljana
e-mail: resman@zrc-sazu.si

Kiparska oprema na Strmolu

IZVLEČEK

Sedanja slogovno in po kakovosti zelo neizenačena kiparska oprema je večinoma prišla na Strmol pod njegovim zadnjim predvojnim lastnikom Radom Hribarjem. Najzanimivejše so vrtne plastike, katerih velik del izvira z baročnega stopnišča na gradu Zalog pri Moravčah. Atlanta ob vhodu sta delo Angela Puttija, gozdne nimfe pa morebiti nekaj starejše delo še neidentificiranega beneškega kiparja.

KLJUČNE BESEDE
Strmol, kiparstvo, barok, Zalog pri Moravčah, Angelo Putti, Orpheo Strassoldo

ABSTRACT

SCULPTURE AT THE STRMOL CASTLE

Sculpture that decorates the castle of Strmol today and whose style and quality differ greatly was mainly acquired by the last pre-war owner Rado Hribar. The most interesting prove to be the pieces of garden sculpture that came from the Baroque stairway of Zalog Castle near Moravče. The two telamons at the entrance are the work of Angelo Putti, while the forest nymphs may be a somewhat earlier work by a Venetian sculptor who still remains anonymous.

KEY WORDS
Strmol, sculpture, Baroque, Zalog near Moravče, Angelo Putti, Orpheo Strassoldo

Uvod

Čeravno strmolska kiparska oprema danes ni prav bogata, vključuje kar nekaj za umetnostno zgodovino pomembnih in za umetnostnega zgodovinarja interesantnih, celo intrigantnih kosov kar velja zlasti za vrtno plastiko. Včasih piše kdo o umetninah, hranjenih na Strmolu, kot o "strmolski zbirki", a vsaj kiparski del tako ambiciozne oznake ne upravičuje, saj gre za z vseh vetrov prinesena dela iz vseh mogočih časov, ki pač ne dajejo slutiti, da bi jih bil kdo zavestno in načrtno zbiral. Za večino plastik se sicer domneva, da so prišle na Strmol pod njegovim zadnjim predvojnim lastnikom Hribarjem, a o vseh le ne moremo biti povsem prepričani, saj ni o tem nikakršnih dokumentov ali zanesljivih pričevanj. Pravzaprav nobeden od tukajšnjih predmetov ne zbuja suma, da bi bil mogel biti na gradu že pod njegovimi prejšnjimi lastniki, nemara je kakšnega prineslo sem šele po drugi svetovni vojni, a novi posestniki so bili pri opremljanju reprezentančnih prostorov kiparstvu vsekakor manj naklonjeni kakor slikam in skoraj bi prej verjeli, da je v teh časih kvečjemu kaj od nekdanje opreme izginilo.[1] V temle poskusu oznake strmolske kiparske opreme se bomo zato bolj omejili na njeno sedanje stanje, in zaradi vseh neznank, ki jih moramo upoštevati, bo v njem malo dejstev in zanesljivih ugotovitev, pa več – za zgodovinski časopis nemara kar preveč domnev ali celo ugibanj.

Oprema grajskih interierjev

Če se lotimo kiparske opreme grajskih interierjev, se za začetek vendarle moramo ustaviti ob umetnini, ki je danes ni več na Strmolu, a jo (vsaj) naša generacija pozna prav po nekdanjem nahajališču kot "Strmolsko Madono". Plastika, ki je prišla v posest predvojnega lastnika Strmola od nekod iz Dravske doline,[2] je bila izrezljana okoli 1300 v Gornjem Porenju,[3] prvotno naj bi bila namenjena leta 1252 ustanovljenemu samostanu dominikank v Radljah; po veliki razstavi gotske plastike leta 1973[4] je zaradi svoje kvalitete ostala v Narodni galeriji in dobila častno mesto v njeni stalni zbirki.[5] Kipec na nizkem prestolu sedeče Marije, ki je nekdaj na levem kolenu pestovala Dete in ki kaže s svojim mačjim smehljajem razločne odmeve francoske katedralne plastike, je eno naših najpomembnejših del s prehoda iz zgodnje v visoko gotiko. Časovno ji je med strmolskimi plastikami najbližja druga Marija, ki pa s svojim otrdevajočim gubanjem kaže že proti pozni gotiki: tudi ta sedi na prestolu, z levico opira golega otroka, ki ji stoji na kolenu, v desnici pa drži jabolko. O njeni provenienci nič ne vemo, glede na slogovna znamenja pa bi bila utegnila nastati kmalu po sredini 15. stoletja.[6] V "zbirki" najdemo še eno Marijo, ki pa ne sodi več v umetnostno, ampak v etnografsko sfero: stoječa figura z nagim otrokom, sedečim na njeni levici, hoče bržkone predstavljati Marijo kraljico, dasiravno je njena obleka bolj kakor kraljevski podobna praznični kmečki noši – po preprostih stožčastih formah zdaleč spominja na tip loretske Matere božje. Kipec kaže izrazito grob in nedefiniran rezbarski duktus, združen z naivnim poudarjanjem nepomembnih detajlov, kakršni so čipkasto obrobljeni zavihki nad stopali, ki kukata izpod žlebastega krila. Kot ponavadi pri tako poljudnih izdelkih je datacija vprašljiva, a če bi jo postavili v 19. stoletje, bi se komaj mogli zmotiti za več kakor sto let navzdol ali navzgor.

Komaj kaj manj poljuden, pa nekaj starejši in dosti bolj zanimiv, je lesen polihromiran relief, obdan s pozlačenim preslegastim okvirjem iz akantovemu podobnega listovja. Prikazuje Marijino kronanje v precej svojski varianti: na vrhu Bog Oče in Sin (ki pa zdaj manjka – pravzaprav ne gre za relief, ampak za posamezne figure, izrezljane posebej in pritrjene na skupno ozadje), obdana z angelci in angelskimi glavicami, s krono v rokah pričakujeta Marijo, ki pa ni prikazana kot Vnebovzeta, ampak kot Marijin kip, ki ga v niši baročnega oltarčka obstopata angela z napisnima trakovoma. Očitno je rezbar strogo spoštoval neko lokalno čaščeno Marijino podobo, zato bi, glede na dovolj natančno izdelani posnetek očitno še gotskega Marijinega kipa, utegnil biti relief zgovoren dokument – če bi seveda vedeli karkoli o njegovi provenienci.

Grajske interierje krasi še nekaj baročnih plastik, ki so vse po vrsti sakralne – že to kaže, da so bržkone prišle na grad prej, preden je ta postal protokolarni objekt v socialistični "ljudski" lasti. V spodnji veži nas sprejmeta obakraj stopnic stoječi veliki leseni sohi apostolov. Prvi vtis, da gre za prvaka Petra in Pavla, zbuja prejkone velik kovan ključ, obešen na steni ob desnem: v resnici sta ostala brez razpoznavnih atributov in njuni fiziognomiji komaj kažeta dovolj značilnosti, po katerih bi ju lahko tako prepoznali. Stebrasto stoječi desni možak dviga levico v višino prsi, z desnico pa stiska k boku knjigo; kodrasta glava z daljšo brado kaže zaskrbljeno namrščen obraz. Podobno trpek je s krajšo brado obdani obraz levega svetnika, ki pa je v stoji in drži nekoliko bolj razgiban – kar ga

1 Do "sprememb" pa je očitno prihajalo tudi v novejšem času: na leta 1993 objavljeni fotografiji (Kladnik, Marolt, *Brdo, Strmol, Snežnik*) je videti kip sv. Mihaela, ki ga danes ni več v gradu.
2 *Gotika v Sloveniji*, str. 146–147, kat. št. 57, avtor kata ložne enote Robert Wlattnig.
3 Cevc, *Srednjeveška plastika*, str. 74–75.
4 Cevc, *Gotska plastika*, str. 82–83.
5 Cevc, Rozman, *Nove pridobitve*, str. 104–105.
6 Plastika menda v strokovni literaturi še ni bila opažena.

je sčasoma stalo obeh rok, "odsekanih" nad komol cem. Po izročilu naj bi bila kipa prišla iz bližnjih Cerkelj, vendar v opremi tamkajšnje cerkve ne manjka nič podobnega, pa tudi po kiparskem duk tusu, zlasti izrazitem v oblikovanju obrazov, za nesljivo ne sodita med gorenjsko baročno kipar stvo – četudi ju je zato, ker so jima prvotno poli hromacijo ostrgali do lesa, tega pa zaščitili in pa tinirali z luženjem, v resnici težko vzporejati z *in situ* ohranjenimi ponavadi barvanimi in zlačenimi plastikami. Romantična starinarska prezentacija je ena od značilnosti večine strmolskih kipov; druga je, da jim manjka nenavadno veliko število rok, kar se ne sklada s sicer dobro ohranjenostjo mate riala – zdi se, kakor bi jim jih bili nekaj nalašč posekali, da bi kradli manj prostora in da bi bili videti starejši in prepričljivejši.

Dve leseni podobi Boga Očeta gotovo izvirata iz atik baročnih oltarjev. Večji, sicer bolj polno plastičen, kaže hude zadrege neveščega rezbarja: njegova poza med stoječo in sedečo, neprepričljivo gubanje draperije, lasje v velikih stiliziranih kodrih in brada v štrenastih paralelnih kosmih kažejo, da se je zaman trudil podati prepričljivo figuro, k ubogemu vtisu pa danes pripomoreta še vzpored na štrclja rok, ki sta morda prvotno s svojimi gestami le popravili videz celote. Ohranjeni so os tanki polihromacije in pozlate, kar kip oddaljuje od večine drugih. Drastičen primer mode "narav ne" prezentacije lesa je drugi Bog Oče, bolj reliefen pa ikonografsko prepoznavnejši, saj sta mu poleg oblakov, na katerih sedi, ostala še trikotni nimb in globus: tu se neznani "restavrator" ni niti trudil, da bi barvo odstranil (morebiti je kip rezbarsko tako grobo obdelan, da mu je do dovršene podobe pomagal šele debel sloj kredne podsnove), ampak ga je kar prebarval z les posnemajočo pokrivno rjavo barvo. Do lesa izmit je tudi napol reliefni Anton Puščavnik, ki pa je videti, kar se original nosti tiče, vprašljiv. Njegova kompozicija, poza in skrajšava bi bile razumljive kvečjemu pri gotski figuri, porabljeni kot okras kakšnega uporabnega kosa opreme, denimo kornih klopi, v baroku si ta ko zreduciranega telesa ne znamo predstavljati; po drugi strani pa njegova disproporcionirana glava in obdelava obraza že ne moreta biti gotski, zato bi bili skoraj pripravljeni verjeti, da je nastal šele v času eklektičnih historičnih slogov v 19. stoletju.

Tu sta še dve neprepoznavni stoječi svetnici. Tista s krono na glavi je spet očiščena do lesa, spet ji manjkata obe roki, njena nerazgibana stoja, draperija (zlasti prepasani životec) in obdelava las jo postavljajo prejkone nekam na prag 18. stoletja. Laže je časovno umestiti drugo svetnico, ki je obdržala (morebiti ne čisto) prvotno polihromacijo: njena gracilna drža rok in nagib glave ter zlasti elegantno usločeno (pre)vitko telo kažejo na na stanek proti koncu 18. stoletja, že pod opaznim vplivom klasicističnih estetskih postulatov. O pro venienci nobenega od omenjenih kipov nimamo nobenega dokumenta, a četudi je zaradi njihove obdelave komparacija (pa seveda tudi datacija) zelo otežena, je mogoče trditi, da nobeden ne iz haja iz svojega sedanjega, gorenjskega okolja. Edi-na lokalno bolje opredeljiva kipa sta angelca, se deča na vrhu ene od omar: levi izteguje roke od telesa, desnico navzgor in levico navzdol, desni si polaga desnico na prsi, z iztegnjenim kazalcem levice pa kaže kvišku. Po telesih in obrazih sta primerljiva plastikam najvidnejšega gorenjskega baročnega kiparja, v katerem smo hoteli nekdaj videti Petra Janežiča,[7] pa se je izkazal za poljskega prišleka Petra Siewobskega.[8] Resda sta najbolj sorodna patetičnim obrazom njegovih odraslih svetnikov, raztresenih širom Gorenjske (npr. Pod brezje, Kropa, Kovor, Zgornja Besnica, Radomlje, ...); angelce na njegovih oltarjih redkeje srečamo, so pa ponavadi bolj radoživi in bolj veselih obra zov, kar bržčas pomeni, da strmolska izvirata s kakšnega resnejšemu patronu ali žalostnemu do godku, denimo Žalostni Materi božji ali Križanju posvečenega oltarja. Drugi par puttov na drugi omari nam spet vzbudi dvome: njuna prikupna otroškost je bolj radoživa, po obdelavi sijočih rde čeličnih obrazov sta bližja sorodnikom iz zgod njega 18. stoletja, denimo tistim iz opusa fran čiškanske delavnice, a draperija, ki v ozkem traku prekriva njuni telesci, je drugačna, komaj kaj baročna, predvsem pa nas zmoti skoraj popolna zrcalna enakost njunih poklekujočih poz in gest, kar je za pravo baročno estetiko skoraj preveč ba nalno, zato je najbrž sum, da gre za mlajši "ba ročni" posnetek, kar upravičen.

Poleg antikvarne ali psevdoantikvarne pa srečamo po gradu tudi nekaj novejše plastike, ki je nastala bliže času, ko je prišla na Strmol, in bi jo zato najbrž lahko pojmovali kot "sodobno" umet nost. Prav za grad sta očitno nastala lesena reliefa, ki krasita bifejsko omarico in skrinjo v pritlični dvorani ob vrtu. V njih lahko prepoznamo delo Tineta Kosa, s svojo nevpadljivo stilizirano novo stvarnostno dekorativnostjo pa oživljata našo li kovno nemara najbolj vabljivo literarno predlogo: kažeta Martina Krpana, ki prestavlja otovorjeno Kobilico s poti, in dramatični trenutek pred začet kom njegovega spopada z Brdavsom. Prizoroma, ki poleg nacionalne skrivata tudi subtilno socialno noto, se pridružuje avtorsko težko opredeljiva bronasta mala plastika delavca s krampom na ra mi, najbrž rudarja, na eni od omaric. Tu sta še dve bolj ali manj "literarni" mali bronci. Neproblemski in neproblematičen je lepi in umirjeni renesančno

7 Vrišer, *Baročno kiparstvo v osrednji Sloveniji*, str. 139 151, 206–207.
8 Resman, *Poznobaročno kiparstvo*, str. 44–68.

opravljeni trubadur z lutnjo, signirano delo koroškega akademskega kiparja Josepha Kassina (1856–1931).[9] Bolj mikaven je na krogli jahajoči baron Münchhausen: motiv, pogost v slikarstvu, je za kiparja predstavljal kar precejšen izziv, ki pa ga je B. von Kalckreuth prav spretno in duhovito rešil. Ali nemara rešila – žal s pomočjo literature in interneta imena, zapisanega na hrbtni strani krogle, ni mogoče razrešiti. Prikupnejši in veliko bolj spontan od Kassinovega Trubadurja je njegov ovalni terakotni relief iz leta 1889, ki prikazuje dva odličnika v slikovitih poznosrednjeveških nošah. Utrujena viteza, očitno bolj od pijače kakor od bojevanja, v medsebojnem tovarištvu zaman iščeta (vsaj fizično) oporo – tudi v ozadju tega prizora prejkone stoji nekakšen literarni motiv.

Joseph Kassin: Utrujena viteza, 1889.
(foto: Blaž Resman)

Vrtna plastika

Dosti bolj kakor tista po interierjih je interesantna strmolska vrtna plastika: ne le, da se nam ob njej zastavi veliko več vprašanj, na nekatera najdemo celo odgovore.

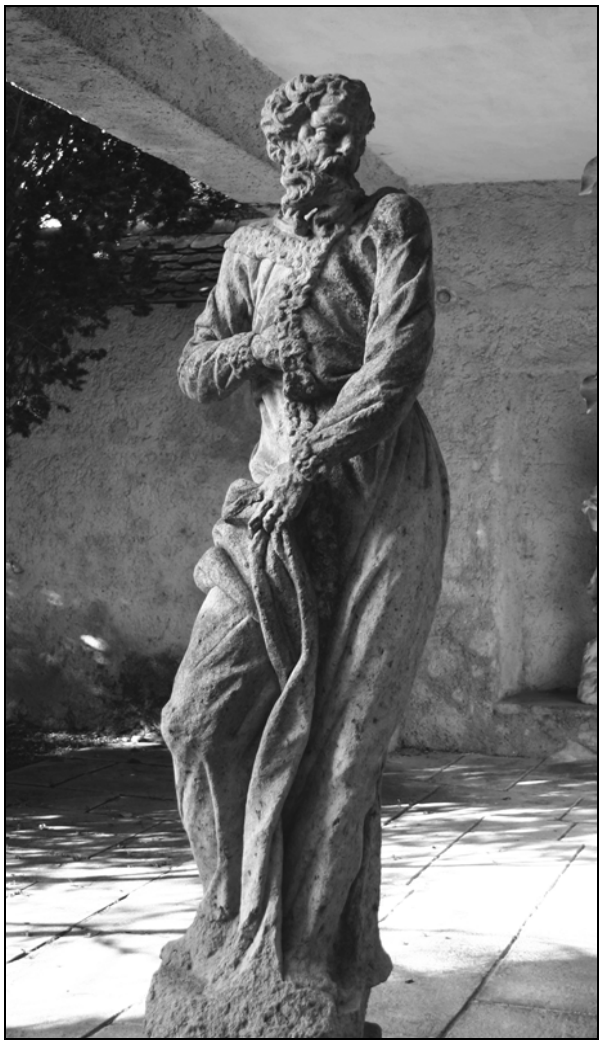
Eno od kiparskih del na južni vrtni terasi pod gradom je nedvomno nastalo prav za Strmol. Vodnjak z bronastim ženskim aktom, domnevnim portretom Ksenije Hribar, sedečim na skali sredi kvadratnega bazena, in s predstavniki vodnega in obvodnega življa, kuščarjem, žabo, želvo in rakom na njegovih vogalih je delo Borisa Kalina iz leta 1939. Kljub korektnim realističnim formam učinkuje vodnjak nekam surrealistično, saj je mrgolazen, poskrita med vodnjak obdajajočim rastlinjem, namesto po merilu izenačena po velikosti, hkrati pa v srhljivem disproporcu z ranljivo majhnim golim telesom na sredi. Na južni ograji terase stoji abstraktna bronasta plastika, nekakšna sončna ura, ki časa sicer ne kaže, pač pa s svojimi amorfnimi gmotami, ki so v premenah sončave in sence vsak trenutek drugačne, nezmotljivo in neustavljivo opozarja na njegovo minevanje. Plastika je edina na Strmolu zagotovo šele iz povojnega časa, saj se je njen avtor, italijansko-ameriški kipar Virginio Ferrari, rodil šele leta 1937; verjetno je nastala med letoma 1959, ko je Ferrari diplomiral na veronski akademiji, in 1966, ko se je preselil v Chicago.

Tudi o provenienci in usodi starejših kosov vrtne plastike nimamo nobenega pisanega vira, a vsaj nekaterim lahko z malce detektivskimi metodami vendarle sledimo nazaj prav do nastanka. Večina sestavlja bolj ali manj enovito skupino plastik iz peščenca, ki naj bi bile prišle na Strmol z gradu Zalog pri Moravčah. Izstopata pa dve, ki ju z Zalogom ne moremo povezovati. V zid ob spodnjem grajskem dvorišču je vzidan kamnit relief z ostanki polihromacije, ki kaže Kronanje s trnjem: v sredini sedi s plaščem ogrnjeni Kristus, ki mu peterica rabljevnatika trnjevo krono ter ga hkrati bije in sramoti. Zgoščena kompozicija diagonalno postavljenih figur z izokefalnim vrhnjim zaključkom je predstavljena v nedefiniranem prostoru, pravzaprav v manierističnem brezprostorju, in brez globine. Očitno imamo pred seboj relief s spomenika Kristusovega trpljenja, glede na material skoraj gotovo postavljenega na prostem, pa ne izsek iz štirinajstpostajnega križevega pota, ampak verjetno ostanek peterodelne "kalvarije", ki je povzemala žalostni del rožnega venca. Podobno zasnovo srečamo denimo v Štepanji vasi, kjer obdaja kapelo božjega groba pet kapelic s kamnitimi reliefi Kristusovega pasijona, delom H. M. Löhra iz leta 1740. Res pa so štepanjski visokobaročno zračno zasnovani prizori precej drugačni od strmolskega *Kronanja*, ki pa je na drugi strani po kompoziciji in po slogu zelo blizu nekoč polihromiranima kamnitima reliefoma *Bičanja* in *Nošenja križa* iz poznega 17. stoletja, ki sta se od podobno zasnovane *via crucis* h kapeli Božjega groba pri cerkvi sv. Lenarta v Brežicah ohranila v tamkajšnji cerkvi sv. Roka.[10] Ker se

9 *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler*, 19, str. 586–587.

10 Murovec, *Cerkev sv. Lenarta in kapela Božjega groba*, str. 184–185.

strmolski relief po merah z brežiškima kolikor toliko ujema,[11] bi prav lahko šlo za enega od treh tam manjkajočih, a ker so ti manjkali že vsaj leta 1912,[12] bo uganko, po kakšni poti (in kdaj) bi bil lahko prišel na Strmol, težko pojasniti. Seveda pa bi lahko izviralo naše *Kronanje* še od marsikod, saj so obstajale tudi številne druge, danes pozabljene skupine pasijonskih znamenj s podobnimi upodobitvami.

Flegmatični temperament. (foto: Blaž Resman)

Pod arkado preddverja v severozahodnem kotu vrtne terase stoji ena od mikavnejših ikonografskih ugank med strmolskimi kipi: vitka in sloka figura bradatega moškega, odetega v dolgo haljo in dotal segajoč s krznom obšit plašč, si desnico na prsih zatika pod plašč, ki si ga hkrati z levico privihava do stegna; namrgodeni obraz odvrača v levo. Resda s svojim oblačilom spominja na baročne upodobitve svetih dvojčkov Kozme in Damijana, ponavadi odetih v eksotične, na arabske ali maloazijske spominjajoče obleke, vendar drža rok in odsotnost obveznega atributa, pikside z zdravilnim mazilom, takemu branju nasprotujeta. Ali bi možak lahko predstavljal Zimo? Podobno toplo odeta je denimo kiparska alegorija Zime na gradu Mokrice (kamor je prišla z Boštanja),[13] ki pa, da siravno v družbi preostalih treh letnih časov zlahka prepoznavna, do potankosti spoštuje ikonografske kanone in zdravo pamet, saj ima poleg krznenega plašča še toplo kučmo na glavi, premrle roke pa si greje nad posodo z žerjavico. Strmolski kip pa ima plašč okoli vratu nemarno razpet in nad desnim kolenom si ga ležerno privihava, in čeprav naj bi pod plašč zataknjena roka kazala, da ga zebe, je hkrati povsem razoglav. Zato bo morda verjetnejša razlaga, ki jo najdemo med Ripovimi opisi štirih temperamentov – flegmatičnega naj bi predstavljal (sedeč) moški v oblačilu iz jazbečjega krzna, ki si roki greje na prsih; sklonjeno glavo ima prevezano s črnim trakom, ki mu skoraj pokriva oči.[14] Četudi so se predstave o personifikacijah temperamentov sčasoma po malem spreminjale, najdemo še v poznem baroku malone identično: počasnega, starčevskega in zmeraj prezeblega flegmatika predstavlja dremav moški v dolgi, s krznom obšiti halji in s spalno čepico na glavi. Poleg prvotnega atributa želve ima ob nogah zdaj še nacefrano knjigo, v rokah pa pipo.[15] Našemu možaku resda kakšna od navedenih potez manjka, zlasti vsak atribut, a vendar bi pomen kipa, postavljenega v kontekstu preostalih treh temperamentov, emblematsko in alegorično izobraženemu baročnemu gledalcu najbrž ne predstavljal nerazložljive uganke. Lahko pa bi kaj pak šlo tudi za kakšno konkretnejšo osebo, povezano s flegmatičnim temperamentom, morda za katerega od antičnih filozofov, prav tako priljubljene teme v baročni ikonografiji. Nam je kip seveda težko razumljiv, saj o njegovi provenienci nič ne vemo, iztrgan iz prvotnega konteksta pa je popolnoma onemel. Nenavaden je material, iz katerega je izdelan: vulkanski zeleni tuf, ki je sicer za obdelovanje kaj pripraven, je čisto neodporen na vremenske vplive, sploh kadar površinska obdelava omogoča zastajanje vode, zato bi se baročni kip na prostem gotovo ne ohranil tako dobro – torej je bil sprva postavljen v notranjščini ali kvečjemu v niši, ki ga je ščitila pred neposrednimi vremenskimi vplivi. Ker sta tuf in njegova kamnoseška izraba doma predvsem na Gorenjskem, v okolici Radovljice (Peračica), morebiti ni preveč iz trte izvita domneva,

11 Strmolski relief meri 89 x 69 cm, brežiška pa 96 x 68 cm oz. 88 x 62 cm.
12 Stegenšek, *Zgodovina pobožnosti sv. Križevega pota*, str. 54.
13 Stopar, *Med Bogenšperkom in Mokricami*, str. 31, 101–102.
14 Ripa, *Iconologia*, str. 87–88.
15 Ripa, *Baroque and Rococo Pictorial Imagery*, št. 108.

da bi utegnil kip izvirati iz kompleksa radovljiškega grajskega parka, kjer je še ohranjenih nekaj dekorativnih elementov iz istega materiala, visokih slokih obeliskov na baročno profiliranih podstavkih.[16]

Kipi z Zaloga

Ostaja nam samo še ena, in sicer najzanimivejša skupina strmolske kiparske opreme: kamnite stavbne in vrtne plastike, ki se bolj ali manj zanesljivo in prepričljivo povezujejo z gradom Zalog. Na kamnitih pilastrih, ki obstopata glavni portal na severni strani gradu, sta pod balkonskima konzolama nekonstruktivno prilepljeni dopasni figuri atlantov, bradatega astenika in malo krepkejšega golobradca; razen vozlaste draperije okoli pasu sta gola, njuni pozi pa sta zrcalno povnovljeni: eno roko si polagata na glavo, drugo skrivata za hrbet.

Na parapetu severnega dvorišča stojijo tri ženske figure v valovito nagubanih kratkih haljah, srednja s psom ob nogah v nerazgibani vzporedni stoji, stranski (leva s tokom puščic ob nogah, desna oprta na drevesno deblo) v poplesavajočem zrcalnem kontrapostu. Vse tri figure so kopije, ki jih je po močno poškodovanih originalih v letih 1961 in 1962 izvršila restavratorska ekipa Republiškega zavoda za spomeniško varstvo pod vodstvom Franceta Kokalja;[17] ob njih sta se na Strmolu ohranila tudi originala stranskih dveh, danes postavljena v nišah ob spodnji grajski terasi konservatorsko nekoliko vprašljivo rešitev opravičuje le to, da sta (dopolnjena) originala tako vsaj malo zaščitena pred meteorološkimi vplivi. Srednji kip je bil preveč poškodovan, da bi ga bilo vredno ohranjati, razen psa je bilo baje komaj kaj razločiti, in pri kopiji so si morali povečini pomagati s starejšimi fotografijami. Po stojah in pozah sodeč ohranjajo figure prvotno kompozicijo, a je kljub temu njihovo ikonografijo težko nedvoumno razbrati. Lahko bi predstavljale Artemido s spremstvom, pri čemer pa bi si vlogo boginje poleg srednje, tiste s psom, rada prisvojila vsaj še ona s puščicami, zato je prejkone verjetnejša ali vsaj varnejša razlaga, da gre le za gozdne nimfe.

Angelo Putti: Atlanta (foto: Blaž Resman)

Na ograji stojijo še štirje putti precej neizrazite kvalitete (eden spet v kopiji, original najdemo na vrtni terasi), tu so še trije identični putti grbonosci, pri katerih ni prav jasno, koliko je originalnih in koliko kopij.

Samo za atlanta imamo neovrgljiv dokaz, da izvirata z Zaloga: ko je namreč France Stele leta 1933 fotografiral zaloško grajsko vežo, sta stala ob

16 Prim. *Park kot kulturni prostor*, str. 52–54. Morda bi plastika lahko izvirala iz 1932 podrtega paviljona na koncu parka. Provenienca kipov "antičnih modrecev" v zasebni lasti v Lescah, ki naj bi bili prišli iz radovljiškega parka, je sporna (prim. Stopar, *Ob zgornjem toku Save*, str. 128).

17 Slikovna dokumentacija o posegih je izgubljena; v arhivu fototeke NG je ohranjena le priložnostna fotografija Karla Dobide iz leta 1962, ki kaže figuro s puščicami pred obnovo.

Zaloške nimfe (leva in desna – original, srednja – kopija). (foto: Blaž Resman)

tamkajšnjem stopniščnem portalu.[18] Že od prve objave strmolskih kipov v strokovni literaturi leta 1967 pa je obveljalo, da so prišli z Zaloga tudi drugi kipi, tri mitološko-alegorične ženske figure in spremljajoči putti.[19] Ker poznamo med- in po vojno usodo zaloškega gradu (leta 1943 so ga partizani "strateško" požgali; po vojni je bil sicer za silo nanovo prekrit, a streha se je pod težo obil nega snega na začetku leta 1952 spet udrla, potem pa ga niso več obnavljali, ampak prepustili pro padu)[20] in ker poznamo tudi metode povojnih oblastnikov, smo menda vsi po vrsti verjeli, da so zaloške kipe šele takrat izruvali iz grajskih ruševin in prepeljali na prilaščeni Strmol – in kar malo smo bili v zadregi, ali naj jim bolj zamerimo, da so si jih in kako so si jih prisvojili, ali naj jim bomo raje hvaležni, da so jih sploh rešili. Pa sploh ni bilo tako. Zaloška atlanta sta bila na Strmolu vsaj že leta 1938, ko ju je arhitekt Miha Osolin, ki je za Hribarja prenavljal stavbo, vrisal na posnetku njene zu nanjščine[21] – torej ni bila brezmejna aroganca poli tične moči tista, ki ju je "rešila", ampak, že davno prej, brezvestna moč Hribarjevega denarja.

Grad Zalog pod Limbarsko goro je bil zgrajen v 16. stoletju, na začetku 18. pa temeljito baro kiziran. Upravičeno je obveljal za enega najam bicioznejših baročnih gradov na Kranjskem, pred vsem zaradi imenitne stopniščne arhitekture, bo gato dopolnjene s kipi, in slavnostne dvorane z Jelovškovimi freskami.[22] A kmalu po prvi svetovni vojni sta grad in njegov novi lastnik začela bresti v vse globlje finančne stiske in dolgove. Leta 1931 je zaloški "graščak", kmet Franc Bregar, zaprosil ba novinsko upravo v Ljubljani za 6000 din podpore za "zgodovinsko važno stavbo Zalog", češ da za radi splošne gospodarske krize in slabih letin gra du ne more več vzdrževati in sproti popravljati.[23] Spomladi 1933 si je grad ogledal banovinski kon servator Stele, ga popisal in fotografsko doku mentiral, na osnovi njegovega priporočila pa je Bregar po treh letih le dobil nekaj državne pomoči in z njo obnovil zunanjo grajsko kapelo. Grad pa je, kolikor ga je pač mogel, še naprej vzdrževal iz svojega; po njegovi nenadni smrti leta 1935 je vdova Antonija trdila, da gredo od 14 tisočakov dolga, kolikor ga je podedovala, štirje na račun popravil v prejšnjih letih. Gradu bi se najraje znebila in v svoji stiski je leta 1937 poskušala pro dati celo Jelovškove freske! A freske so prišle pač zadnje na vrsto, gotovo je dotlej iz gradu odšla "na lepše" že večina količkaj vrednega inventarja in celo stavbna plastika. Prvi kosi pa so izginili že pred letom 1933: Stele je v popotni notes zapisal, da so "v dolbinah na stopnicah stale nekdaj figu re",[24] v poročilu banovinski upravi pa še, da je treba od Bregarja izvedeti, "*kje so kipi, ki so do pred kratkim krasili stopnišče in o katerih se pri*

18 INDOK, fot. št. 9281 S; prvič objavljeno v Zupančič, Žon tar, *Gradovi na kamniško-moravškem območju*, str. 81.

19 Vrišer, *Baročno kiparstvo*, str. XVIII, sl. 43, 44.

20 Zupančič, Žontar, *Gradovi na kamniško-moravškem ob močju*, str. 80–81; Zupančič, Žontar, *Gradovi na domžal skem in moravškem območju*, str. 28–29; Stražar, *Mo ravška dolina*, str. 118–121; Lavrič, *Odsev blišča mo ravških gradov*, str. 146–176.

21 Za opozorilo na načrte, ki so se pred kratkim našli na Strmolu, se zahvaljujem mag. Gojku Zupanu.

22 Stopar, *Območje Kamnika in Kamniške Bistrice*, str. 158–167; Sapač, *Arhitekt Carlo Martinuzzi*, str. 5–17.

23 Komelj, *Grad kot spomeniškovarstveni problem*, str. 19 20.

24 UIFS, Steletovi terenski zapiski, zv. LXXXIV, 12. 4. 1933, fol. 41r.

poveduje v Moravčah, da mu jih je nekdo proti njegovi volji odstranil".[25] Za kakšne figure je šlo, od Steleta ne izvemo, a tu nam pomaga Radicsev opis, ki je spremljal leta 1912 objavljeno Grefejevo upodobitev zaloškega gradu: "*V lepo oblikovanem stopnišču vodijo z balustradami opremljene dvojne stopnice s posrečenimi, povečini lovske alegorije predstavljajočimi kamnitimi figurami na stopniščnih podestih in v nišah h kar številnim grajskim sobanam*."[26] "Lovske alegorije" so pač strmolske nimfe, s čimer lahko popravimo zmoto, ki smo jo o njih dolgo vsi po vrsti ponavljali, namreč da gre za vrtno plastiko. Kako občutljivi so iz neobstoj nega moravškega peščenca izklesani kipi za nenehno se spreminjajoče vremenske razmere, za dež in zmrzal, kažejo poškodbe, ki so jih nimfe utrpele v pičlih treh desetletjih, ko so bile na Strmolu prisiljene stati pod milim nebom – za postavitev na prostem so bile čisto neprimerne in na vrtu bi se od njih do današnjih dni gotovo nič ne ohranilo. Kajpak je imel tudi zaloški grad urejeno okolico, a mali parterni vrt, ki ga poznamo iz Franciscejskega katastra,[27] je bil očitno urejen šele okoli 1782[28] in ni bil opremljen s kipi – le-te bi, če bi tam res bili, poleg "starih mogočnih lip na grajskem platoju" gotovo omenil vsaj Radics.

Zaloške stopniščne nimfe so torej prišle na Strmol celo nekaj let pred zaloškima atlantoma. Ni verjetno sicer, da bi jih bil Hribar odpeljal proti Bregarjevi volji, in gotovo mu je zanje "pošteno" plačal, a kakšnega posebnega spomeniškega čuta mu pač ne moremo očitati, saj se je brez vsakega spoštovanja do zaloškega gradu brezobzirno polastil tamkajšnjih kipov in jih domišljavo razpostavil po ograji okoli svoje "letos kupljene graščine". V spomeniškovarstvenem arhivu se je ohranila kopija fotografije, najdene leta 1961 v strmolskem grajskem arhivu: na njej vidimo tri kamnite nimfe prav na začetku svoje strmolske "kariere", postavljene na novopozidani ograji pod pravkar nanovo pogozdenim pobočjem na severni strani gradu.[29]

Skoraj ne more biti dvoma, da izvirajo poleg nimf z Zaloga tudi prikupni "klonirani" putti grbonosci, saj so jim s svojo razgibano telesnostjo slogovno in oblikovno nezgrešljivo sorodni. Preostali štirje putti so nasprotno precej togi, pri dveh je klesar skušal skriti anatomske zadrege z valovito gmoto nič bolj vešče oblikovane draperije. Izklesal jih je kvečjemu kak pomočnik avtorja nimf, prav lahko pa bi bili nastali tudi pozneje ali prišli na Strmol celo od kod drugod. Pač pa so s svojimi atributi ikonografsko zlahka razpoznavni: gre za prikaz letnih časov, ene najpogostejših baročnih četvork. Tisti z rogom izobilja, polnim vsakovrstnih sadov narave, predstavlja Poletje, oni z grozdom v rokah, sedeč na sodu, Jesen in toplo odeti tretji z žerjavnico v rokah Zimo; čeprav pri četrtem ne prepoznamo kakšnega posebnega atributa, je gotovo Pomlad.

Zaloško-strmolski kipi, atlanta in nimfe, so se v literaturi o baročni plastiki sprva nedefinirano postavljali v beneško vplivani ljubljanski kiparski krog zgodnjega 18. stoletja;[30] avtor prispevka je šel korak dlje in jih pripisal Angelu Puttiju.[31] Puttijevo delo na Zalogu je arhivsko izpričano. Grof Orfej Strassoldo, ki je grad kupil leta 1695[32] in ga v naslednjih letih prenovil, si je izdatke za svoje grad bene podvige vestno zapisoval; računski zvezek za zaloški grad žal ni ohranjen, a nekaj beležk o tamkajšnjih delih in mojstrih najdemo med zapiski o vzporedno potekajoči prezidavi Strassoldove ljubljanske hiše na Novem trgu.[33] Tako je med kamnoseškimi izdatki v letih 1712 in 1713 na račun dela za Zalog zabeleženih več plačil kiparju Angelu Puttiju; 5. septembra 1712 je kipar osebno prišel na Zalog in tam delal deset dni, za kar je poleg hrane in pijače dobil še dobrih 100 goldinarjev. Glede Puttijevega avtorstva atlantov ni videti nobenih pomislekov in mu pravzaprav nimamo kaj dodati. Poleg primerjav z masko v loku portala Strassoldove ljubljanske hiše so zgovorne tudi vzporednice z obrazi Puttijevih sočasnih emonskih škofov v ljubljanski stolnici, zlasti Maksima.[34] Atlanta kažeta značilno težko gubanje rudimentarnih draperij okoli pasu in prepoznavno puttijevsko podajanje telesnosti, v preponi in abdomnu skoncentriranega napora, s katerim opirata – četudi v resnici prazni zrak, saj sta bila že ob zaloško stopnišče samo prislonjena, ne da bi kaj nosila. S Steletovih fotografij Zaloga iz leta 1933 in z depresivnih fotografij gradu v letu 1947 pa lahko zanesljivo prepoznamo še nekaj tamkajšnjih Puttijevih del. Brez dvoma sta prišli izpod njegovega dleta marinalijevsko bradati glavi na vrhu glavnega portala zahodnega trakta,[35] prav tako dve kariatidi in dve konzolni maski,[36] ki so nosile arkade nad stopniščem, ter karikirana reliefna maska s štrlečimi ušesi in sršečimi brki v loku nad glavnim podestom.[37] In konec koncev kamnite košarice s sadjem, razpostavljene po stop

25 Lavrič, *Odsev bližča moravških gradov*, str. 168.
26 Grefe, Radics, *Alt-Krain*, 7/25.
27 Prim. Stopar, *Območje Kamnika in Kamniške Bistrice*, str. 159.
28 ARS, AS 730, fasc. 116: Graščina Zalog, ovoj: računi 1673–1784.
29 INDOK, fot. št. 11485.
30 Vrišer, *Baročno kiparstvo*, str. XVIII; Vrišer, *Baročno kiparstvo v osrednji Sloveniji*, str. 71.
31 Resman, *Barok v kamnu*, 1995, str. 50–51.
32 Smole, *Graščine na nekdanjem Kranjskem*, str. 556.
33 ARS, AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 117.
34 Prim. Vrišer, *Baročno kiparstvo*, sl. 3 in 44.
35 INDOK, fot. št. 9283 S.
36 Na fotografiji (INDOK, fot. št. 9284 S) vidimo žensko kariatido in eno od mask, za drugo masko in moškega nosilca nasproti vemo le iz Steletovega zapisa: UIFS, Steletovi terenski zapiski, zv. LXXXIV, 12. 4. 1933, fol. 40r.
37 INDOK, fot. št. 20748 S.

niščni ograji[38] – tudi te so prišle na Strmol in tu pa tam okoli gradu še naletimo na nekaj njihovih žalostno izlizanih ostankov.

Putti, ki predstavljajo štiri letne čase, kajpak ne sodijo med Puttijeva dela – pravzaprav so v njihovi družbi videti še revnejši, kot so v resnici. Kaj pa nimfe? Sergej Vrišer jih je pripisal istemu avtorju kakor atlanta[39] in tudi avtor prispevka je sprva taki sodbi pritrjeval, poskušal upravičiti atribucijo Puttiju ali jih postaviti vsaj v njegovo bližino.[40] A taka raz laga je videti vse manj verjetna. Medtem ko kažeta atlanta značilno heroičnost Puttijevih teles in nje gove težke draperije, so nimfe precej drugačne: ne poplesavajoče stoje, ne v zasukih pred telo izteg njene ali dvignjene roke, ne vitki, pa vendar zalito obli udje, ne obrazi z medlimi smehljaji niso nič po dobni Puttijevim delom, še manj površno žuboreče gubana oblačila, ki so jim ponekod dodani nelogični kačasti svitki. Prav gotovo gre za drugega, drugače usmerjenega mojstra – čeprav tudi on izhaja iz beneškega umetnostnega kroga in je naročnik Stras soldo kakor do Puttija tudi do njega gotovo prišel preko svojih sorodstvenih vezi na Goriškem in v Furlaniji.[41] Prav po poudarjeno kontrapostiranih stojah in po svitkastih motivih v draperiji lahko "mojstra nimf" povežemo s še enim delom v nepo sredni bližini Zaloga, z oltarjem sv. Valentina pod lopo na fasadi cerkve sv. Valentina na Limbarski gori;[42] žal so skoraj popolnoma uničeni originalni kipi danes nadomeščeni s slabimi kopijami. Oltar na Limbarski gori se po drugi strani prepričljivo pove zuje s plastikami dveh oltarjev v ljubljanski fran čiškanski cerkvi, najverjetneje nastalimi leta 1700,[43] zato se zastavlja vprašanje, ali niso morda tudi za loško-strmolske nimfe nekaj starejše od Puttijevih atlantov. Kdaj je Strassoldo začel prezidavati Zalog, ne vemo natančno; Martinuzzijevo stopnišče je bilo pač v gradnji leta 1712, saj je bil vsaj del Puttijeve plastike v arhitekturo tako konstruktivno vpet, da nista mogla nastati drugače kakor hkrati, nimfe pa s stopnicami niso bile tako neločljivo povezane in bi bile lahko nastale tudi nekaj let prej. Strassoldova vloga v naši umetnostni zgodovini, posebej pri po sredništvu med beneško-furlanskimi in kranjskimi krogi v obdobju usodnega preokreta v umetnostni orientaciji konec 17. in v prvi četrtini 18. stoletja, še ni detajlno raziskana, vsekakor pa je morala biti dovolj pomembna. Zgovoren namig, da je bil tudi kot naročnik bržkone v stikih s številnimi umetniki, najdemo v njegovem testamentu, napisanem na Za logu 11. oktobra 1710: med naročili, katere more bitne dolgove mora žena po njegovi smrti poplačati, postavlja na prvo mesto, pred račune trgovcev in zdravnika ter stroške pogreba, tisto, kar bi bil utegnil biti dolžan umetnikom.[44]

Tale bežni in marsikje ne dovolj dokumentirani pregled strmolskega kiparstva smo tako pripeljali do kraja. Novi meščanski bogataši, ki so si v začetku 30-ih let 20. stoletja za počitniško hišico kupili častitljivi strmolski grad, so le-tega tudi opremili svojim ambicijam in zmožnostim primerno, pretež no s starejšimi umetniškimi deli. Vsemogočni ma mon jim je dajal pravico, da so včasih vsaj do ki parske opreme prišli tudi na način, ki bi ga s spo meniškovarstvenih stališč težko imeli za korektnega in etičnega. A glede na žalostno usodo Zaloga, od koder so prinesli najdragocenejše kose, mdr. Putti jeva atlanta, smo navsezadnje lahko prav veseli, da je bilo tako, saj bi drugače s tamkajšnjim gradom vred dočakali žalosten konec tudi strmolski kipi.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

ARS – Arhiv Republike Slovenije
AS 308 – Zbirka testamentov deželnega sodišča v Ljubljani
AS 730 – Gospostvo Dol
INDOK – Ministrstvo za kulturo RS, Indok center fototeka
NG – Narodna galerija, Ljubljana fototeka
UIFS – Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU
Steletovi terenski zapiski

LITERATURA

Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart. Begründet von Ulrich Thieme und Felix Becker, 19, Leipzig : Seeman Verlag, 1926.

Cevc, Anica in Rozman, Ksenija: *Nove pridobitve Narodne galerije 1965–1975*. Ljubljana : Na rodna galerija, 1976.

Cevc, Emilijan: *Gotska plastika na Slovenskem*, Ljubljana : Narodna galerija, 1973.

Cevc, Emilijan: *Srednjeveška plastika na Sloven skem. Od začetkov do zadnje četrtine 15. sto letja*. Ljubljana : Slovenska matica, 1963.

Gotika v Sloveniji. Ljubljana 1. junij – 1. oktober 1995 (ur. Janez Höfler). Ljubljana : Narodna ga lerija, 1995.

38 Zelo sorodni so fruktoni na P uttijevih oltarjih pri Sv. Jakobu v Ljubljani in v Svetem.

39 Vrišer, *Baročno kiparstvo*, besedilo ob sl. 44; Vrišer, *Baročno kiparstvo v osrednji Sloveniji* , str. 70.

40 Resman, *Barok v kamnu*, str. 51.

41 Resman, *Barok v kamnu*, str. 49; Resman, *Veliki oltar v Svetem*, str. 75.

42 Vrišer, *Baročno kiparstvo v osrednji Sloveniji* , str. 49–50. Preveriti bi bilo treba tudi možnost tesnejše zveze med arhitekturo limbarskogorske cerkve in Martinuzzijevo barokizacijo Zaloga.

43 Vrišer, *Baročno kiparstvo v osrednji Sloveniji* , str. 48–49; Resman, *Oltarna oprema*, str. 315–320.

44 ARS, AS 308, serija II, S 51: "[...] *come pure con tal entrata dourà pagare quello io dovessi agli artisti* , [...]."

Grefe, Conrad in Radics, Peter: *Alt-Krain*, Wien 1900/01.
Kladnik, Bogdan in Marolt, Janez: *Brdo, Strmol, Snežnik. Protokolarni gradovi Republike Slovenije*. Ljubljana : Zaklad, 1993.
Komelj, Ivan: Grad kot spomeniškovarstveni problem v času med obema vojnama. *Varstvo spomenikov. Revija za teorijo in prakso spomeniškega varstva*, 25, 1983, str. 13–32.
Lavrič, Leon: *Odsev blišča moravških gradov*. Moravče : samozaložba, 2004.
Murovec, Barbara: Cerkev sv. Lenarta in kapela Božjega groba. *Župnija sv. Lovrenca v Breznah. Ob 220-letnici župnijske cerkve* (ur. Jože Škofljanec). Brežice : Župnijski urad, 2003, str. 179–186.
Park kot kulturni prostor. Ljubljana : Mestna galerija, 1990.
Resman, Blaž: *Barok v kamnu. Ljubljansko kamnoseštvo in kiparstvo od Mihaela Kuše do Francesca Robbe*. Ljubljana : Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 1995.
Resman, Blaž: Oltarna oprema in plastika v cerkvi Marijinega oznanjenja. *Frančiškani v Ljubljani. Samostan, cerkev in župnija Marijinega oznanjenja*. Ljubljana : samostan in župnija Marijinega oznanjenja, 2000, str. 301–346.
Resman, Blaž: *Poznobaročno kiparstvo na Gorenjskem*. Ljubljana : tipkopis doktorske disertacije, 2000.
Resman, Blaž: Veliki oltar v Svetem pri Komnu goriško delo Angela Puttija. *Acta historiae artis Slovenica*, 2, 1997, str. 67–76.
Ripa, Cesare: *Baroque and Rococo Pictorial Imagery. The 1758–60 Hertel Edition of Ripa's Iconologia with 200 Engraved Illustrations* (ur. Edward A. Maser). New York : Dover Publications, 1971.
Ripa, Cesare: *Iconologia. Padua 1611*. New York, London : Garland Publishing, 1976.
Sapač, Igor: *Arhitekt Carlo Martinuzzi in letna rezidenca družine Strassoldo na Zalogu pri Moravčah*. Ljubljana : samozaložba, 2003.
Smole, Majda: *Graščine na nekdanjem Kranjskem*. Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1982.
Stegenšek, Avguštin: Zgodovina pobožnosti sv. Križevega pota. *Voditelj v bogoslovnih vedah*, 15, 1912, str. 40–63, 97–129, 223–280, 328–343.
Stopar, Ivan: *Grajske stavbe v osrednji Sloveniji. II. Dolenjska. 2. Med Bogenšperkom in Mokricami*. Ljubljana : Viharnik, 2001.
Stopar, Ivan: *Grajske stavbe v osrednji Sloveniji. I. Gorenjska. 2. Območje Kamnika in Kamniške Bistrice*. Ljubljana: Viharnik, 1997.
Stopar, Ivan: *Grajske stavbe v osrednji Sloveniji. I. Gorenjska. 1. Ob zgornjem toku Save*. Ljubljana: Viharnik, 1996.
Stražar, Stane: *Moravška dolina. Življenje pod Limbarsko goro*. Moravče, 1979.
Vrišer, Sergej: *Baročno kiparstvo*. Ljubljana : Mladinska knjiga (Ars Sloveniae), 1967.
Vrišer, Sergej: *Baročno kiparstvo v osrednji Sloveniji*. Ljubljana : Slovenska matica, 1976.
Zupančič, Mirina in Žontar, Majda: *Gradovi na domžalskem in moravškem območju*. Maribor : Obzorja, 1979 (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije, 95).
Zupančič, Mirina in Žontar, Majda: Gradovi na kamniško-moravškem območju. Topografska študija. *Kamniški zbornik*, 12, 1969, str. 53–90.

Z U S A M M E N F A S S U N G

Di ku ptur Au t ttung uf Sch o Str o

Obwohl es darüber keine zuverlässigen Dokumente gibt, scheinen die meisten der vorhandenen skulpturalen Werke auf Schloss Strmol von seinem letzten Vorkriegsbesitzer Rado Hribar angeschafft worden zu sein. Das Schlossinnere wird ergänzt durch Plastiken verschiedenster Herkunft, die zeitlich von der Gotik bis zum frühen 20. Jahrhundert reichen. Viel anregender ist die vorwiegend barocke Gartenplastik. Eine Steinstatue ungewisser Herkunft stellt wahrscheinlich die Verkörperung des phlegmatischen Temperaments nach Cesare Ripa vor. Eine größere Gruppe von Steinplastiken soll von Schloss Wartenberg (Zalog) bei Moravče stammen. Der Ursprung der die vier Jahreszeiten vorstellenden Putten geringerer Qualität ist zwar nicht sicher, die zwei Atlanten am Haupteingang von Strmol und die drei weiblichen Figuren am oberen Hof stammen aber zweifellos aus dem herrlichen Treppenhaus, das auf Schloss Wartenberg von dem Architekten Carlo Martinuzzi am Anfang des 18. Jahrhunderts für Graf Orpheo Strassoldo geschaffen wurde. Die Atlanten sind ein Werk des Paduaner Bildhauers Angelo Putti, dessen Tätigkeit auf Schloss Wartenberg für das Jahr 1712 auch archivalisch belegt ist. Die weiblichen Figuren, die eine Arthemis mit zwei Begleiterinnen oder auch nur drei Waldnymphen darstellen, sind aber vielleicht einige Jahre früher von einem anderen bisher nicht identifizierten, gleichfalls aus dem venezianischen Kunstkreis stammenden Bildhauer geschaffen worden, der auch am nahegelegenen Limbarska gora und in der Ljubljanaer Franzikanerkirche tätig war. Die Skulpturen von Schloss Wartenberg wurden von den Besitzern von Strmol in den dreißiger Jahren erworben; andere in dieser Zeit photographisch dokumentierte Werke Puttis sind am Ende des Zweiten Weltkriegs zusammen mit Schloss Wartenberg verlorengegangen.

1.04 Strokovni članek UDK 666.1.17:728.82(497.4 Cerklje)
prejeto: 6. 4. 2006

Hanka Štular
dipl. umetn. zgod., Novinarska ul. 4, SI–1000 Ljubljana

Steklenina na gradu Strmol

IZVLEČEK

Prispevek obsega popis steklenine na gradu Strmol s strokovno oceno, datacijo in komentarjem glede kakovosti in namembnosti. Zbirka obsega posodje za pitje in natakanje, posode za okras prostorov in zbirateljske kose v vitrinah.

KLJUČNE BESEDE
Strmol, steklenina, pihano, brušeno, vgravirano

ABSTRACT

THE STRMOL CASTLE GLASSWARE

The contribution comprises an inventory of the glassware at the Strmol castle with an expert evaluation, dating and comment in regard of quality and purpose. The collection comprises drinking and pouring glassware, decorative glassware, and collectors' items in glass cabinets.

KEY WORDS
Strmol, glassware, freeblown, cut, wheel engraved

Steklenina v protokolarnem objektu gradu Strmol na vznožju Dvorjanskega hriba obsega poleg posodja za pitje, natakanje, rabo pri mizi in v kuhinji še starinsko, ki so jo poznejši lastniki gradu (od 1768 dalje) pridobivali z dedovanjem, nakupi ali pa prejemali v dar. Služila je za okras bivanjskih in reprezentančnih prostorov, bodisi razpostavljena po pohištvu ali shranjena v vitrinah. In slednjič je tu še posodje, ki je bilo prineseno na grad v času, odkar služi sprejemom, pogostitvam in podobnim protokolarnim prireditvam.

Celotni sklop, naveden s številkami (1 do 82 in 1* do 21*)[1] obsega nize (vrste enako oblikovanih in okrašenih kosov), bolj ali manj kompletno ohranjene servise (po obliki in okrasju enotne sestave jedilnega in strežnega posodja), garniture (po nekaj kosov, ki služijo določenemu namenu) in posamezne kose. Večina steklenine je izdelana iz brezbarvnega prozornega (nekaj je tudi osvinčenega) stekla, iz barvastega stekla, ki je v nekaj primerih obarvano že v masi, sicer pa barvno platirano (z nataljevanjem ene ali več tenkih plasti opaknega ali prozornega barvastega stekla na predele ali na celotno površino posode) ali pa je barvno luženo (z izpostavljanjem steklenine kovinskim solem, ki se z žganjem pri 600–650 °C spojijo s površino predmeta v mikroskopsko tenko barvno plast). Okrasje je pritaljeno v nitih, kapljah ali brbončicah, vzorčno vbrušeno, motno in svetlo vgravirano, naslikano z opaknimi ali prozornimi emajli ali pa so posamezni predeli predmeta pozlačeni.

Glede izvora steklenine ostaja marsikatero vprašanje odprto: ali so jo oblikovali in okrasili v čeških steklarnah, ali pa so jo oblikovali in okraševali češki steklarji, ki so se za stalno ali samo mimogrede udinjali v glažutah in steklarnah po vsej Evropi in tudi na Slovenskem. Zanimivo je, da med gradivom ni zaslediti t. im. muranske steklovine, to pomeni steklovine iz slovitih beneških steklarn na Muranu in drugih beneških otokih. Ali velja to pripisati okusu strmolskih lastnikov, ostaja prav tako odprto vprašanje.

Glede kakovosti tako posodja za pitje in natakanje kot tudi predmetov za okras prostorov in vitrin velja, da je vseskozi srednja, ni torej niti podpovprečna niti vrhunska. Časovni razpon nastanka steklenine na Strmolu je sorazmerno majhen – od 18. do 20. stoletja. Pri tem velja, da večina izvira iz poznega 19. in prve polovice 20. stoletja.

Opis in ocena strmolske steklenine se začenja z nizi in s tistimi posameznimi kosi, ki so po vsej verjetnosti ostanki nizov (št. 17, 20, 21 in 4*, 5*). Kelih za penino št. 17 je primerek s široko, zaobljeno kupo, ki je lahko poleg pitju penine služil tudi za strežbo raznih prigrizkov in sladic. Pri nizu devetih kelihov za penino pod št. 20 je dovoljena domneva, da jih je obsegal še več. Debelo ostenje je ohranjalo pijačo hladno, gladki pas ob ustju je olajšal pitje, fasetirana kupa in deblo pa sta kelihu dajala lesketavi videz. Ali so jih postavljali na mizo ob pogrinjek za posameznega gosta ali pa so bili pripravljeni na pladnju za strežbo kot aperitiv ali za čas po obedu, ostaja odprto. Številka 21, sloki, trobljasto razširjeni kupi z okrasnim, z listastimi brusinami okrasno obrušenim kolobarjem ob dnu, sta postavljeni na dokaj nizko, mnogokotno pobrušeno deblo in sta pač še ena izmed številnih različic kelihov za penino.

Pri servisih oziroma ostankih le-teh (št. 1, 2, 3, 5, 9, 18 in 1*, 2*, 3*, 5*, 7,* 18*, 19*) je št. 1 servis z vrsto kozarčkov (verjetno jih je bilo nekoč dvanajst) in s skladno oblikovano in okrašeno steklenico s čepom. Gre za samo 5,5 cm visoke kozarčke iz servisa za žgane pijače, namenjenega omizju, ob katerem so si gostje pijačo natakali kar sami. Glede oblikovanja velja, da so bili posamezni kosi vpihani v mnogokotne (pri kozarčkih sploščene kalupe) in nato samo oblikovno pobrušeni, ne pa oblikovno brušeni, kar je izjemno zahtevna tehnika oblikovanja steklenine najvišje kakovosti. Celotno površino posod prekrivajo motno, precej plitko vgravirane stilizirane vitice, motiv, ki v ničemer ne aludira na zvrst pijače (npr. grozdje za vino, sliva za žganje).

Pri št. 2 (pet kelihov za desertno vino) verjetno ne gre za servis, saj izrazito poznobidermajerska steklenica nima prav nič skupnega s kelihi. Kelihi so namreč tako po obliki debel kot po raznobarvnih kupah značilni za slogovno strujo *art deco* (20. in 30. leta 20. stol.); ali je šlo prvotno za servis (s skladno izoblikovano steklenico) ali pa le za niz kozarcev, seveda ni več mogoče ugotoviti.

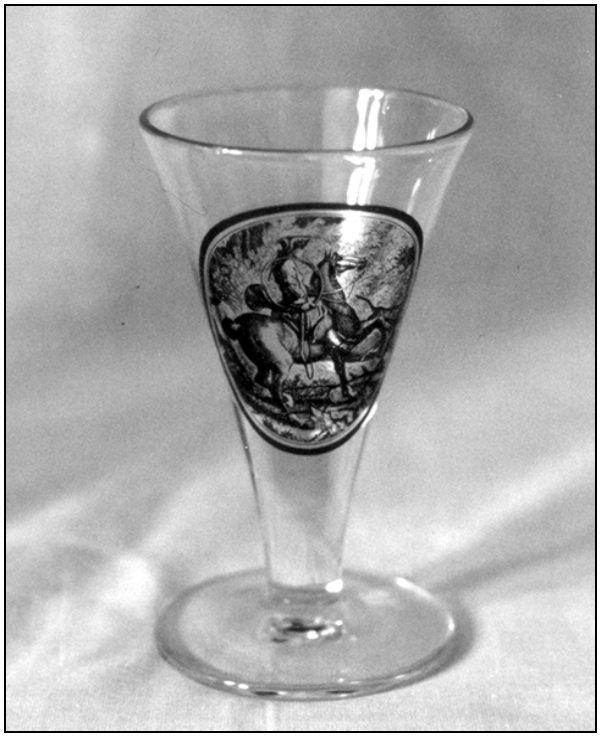
Pri št. 3 gre dejansko za servis, saj so tako šilca kot steklenica po uporabljenem steklu in deloma tudi po obliki enotni (oblika široko odprte kupe ustreza oblini spodnjega dela trupa steklenice.)

Pri št. 5, danes sicer nepopolnemu servisu, gre za serijsko proizvedeno steklenino, iz katere so servise sestavljali po želji kupca že kar v steklarni, verjetneje pa je bil to posel specializiranih trgovcev s steklenino oziroma z namiznim posodjem; število ročk za vodo, steklenic za razna vina in žganje je seveda ustrezalo obsegu servisa. Pri oblikah gre za reakcijo na težko, masivno oblikovno in okrasno brušeno (neoklasicistično) posodje prve polovice 19. stoletja s povratkom k osnovnemu oblikovanju s pihanjem v skrajno tenko izpihana ostenja. Primer neoklasicistične steklenine so npr. kelihi št. 19 v obliki okrasne urne z jajčasto kupo na kvadratični plinti in z značilnim neoklasicističnim graviranim okrasjem pod ustjem – s pre-

[1] Drugi del popisa, ki je nastal decembra 1997, je sestavljen iz 21 enot, ki so bile na gradu odkrite naknadno in zato niso del prvotnega popisa, ki zajema 82 enot.

pletom vitice in draperije. Slednjič pa servis št. 5 govori tudi o dokončni zmagi oblikovno enovite opreme pogrnjene mize z med seboj usklajenimi servisi za hrano in pijačo in garniturami pribora.

Pri št. 18 – servisu za žganje – je zanimiva tako motivika poslikave kot tudi njena porazdelitev: celotni prizor lova na lisico je na steklenici, na kozarčkih pa so posamezni motivi. Znano je, da so tudi steklarne v Sloveniji prevzemale naročila za poslikavo servisov in pri izbiri motivov upoštevale želje naročnikov. Veliki servis za različne pijače št. 19* povzema po sestavu potovalne garniture oziroma garniture, ki so jih po halaliju prinesli v posebej zanj izdelanemu kovčku v gozd, na kraj, kjer je bil zložen lovski plen. Prizmatične steklenice, kozarce, tumblerje, kozarce in šilca na nizki nogi krasijo na obodih medaljoni s pretiski lovskih prizorov v slogu bakrorezov 18. stoletja.

Kozarec iz velikega servisa za različne pijače (št. 19). (foto: Gojko Zupan)*

Pri garnituri ročke in dveh kozarcev (št. 4) je zanimiva predvsem poslikava z emajlnimi barvami. Mestna grba Celovca in Ljubljane sta namreč opremljena z nemškima imenoma obeh mest, kar kaže na povezavo med pripadniki nemškega življa na Koroškem in Kranjskem. Verjetno bi doslej neprepoznani rodbinski grb plemenite oz. poplemenitene osebe na ročki razkril še kaj več.

Vrčki za pivo (št. 14, 15, 16) so posamezni kosi in so bili priljubljeno osebno darilo; eden od njih ima svetlo vbrušene cvetne motive (št. 14), dva pa sta okrašena z gravuro. Pri nizkem vrčku št. 15 gre dejansko za nizek vrček in ne za vrček, ki bi ga kdaj pozneje znižali s pobrušenjem okrušenega ustnega roba. Opozoriti velja še, da jelen ni le motiv, povezan z lovom ali gozdom, temveč je tudi prispodoba luči, globokega hrepenenja itd. Podobno je tudi pri vrčku št. 16 z gravuro konja simbolika zelo raznolika, še zlasti v njegovi povezanosti s človekom.

V razdelek okrasne steklovine sodijo večji kosi, ki razpostavljeni po pohištvu policah ali konzolah, služijo za okras bivanjskih prostorov. (št. 10, 13, 51, 52, 59, 63, 71, 78). Po obliki in okrasju spominja ročka št. 10 na posode, ki so nekoč ob mizi služile za oplakovanje mastnih prstov. Garnitura ročke s plitko skledo ali z velikim krožnikom za prestrezanje vode je bila nekoč prestižni del namiznega posodja in temu ustrezno izdelana iz izbranih snovi (bakra, brona, medenine, srebra, pozneje tudi iz stekla) in bogato okrašena. Visoki kozarec oz. bokal št. 13 z emajlno slikarijo dveh grbov in letnico 1624 je okrašen v slogu luksuzne steklenine 16. in 17. stoletja. Eden od grbov je vsekakor štajerski deželni grb, začetnice F. H. in G. M. pod njim pa niso povezane z družinama Gorup ali Hribar, ampak morda z doslej še nerazrešenim družinskim grbom. Vsekakor gre za plemenite oz. poplemenitene osebe, na kar opozarja petrogeljna heraldična krona.

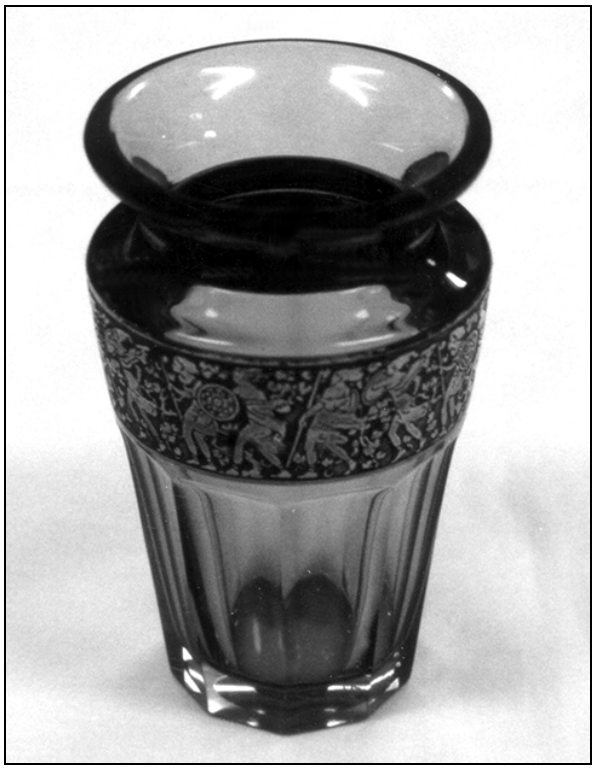
Med okrasno steklenino šteje vsekakor tudi št. 59, okrasni bokal iz 30. let 20. stoletja z vzorcem plitko vbrušenih (kroglanih) leč, s svinčevo črno naslikanih črnih ptic v različnih pozah in različno izoblikovanih zlatih cvetk. Poslikava s svinčevo črno in z zlatom je moderna različica steklenine, kakršno je v 18. stoletju kot dekorativno izpeljanko steklenine nürnberškega poslikovalca na domu Johanna Schaperja (1621–1670) med drugim izdeloval češki mojster Ignaz Preissler. Podobno okrašen je tudi okrasni pokal št. 51, čeprav velja opozoriti, da se sedanji pokrov že po obliki glaviča ne ujema z izrazito klasicistično zasnovo tako oblike kot okrasja posode. Pri obliki povzema jajčasta kupa, v mnogokotnik obrušeno deblo in oglata plinta neoklasicistične urne oz. kozarce za vino na nizki nogi in kvadratni plinti iz začetka 19. stoletja. Zelo učinkovita je tudi kombinacija črne barve in zlata pri naslikanem okrasju: črno obrobljena zlata ornamentika in zlata podoba Amorja na črnem polju medaljona.

Ali sta posodi s pokrovom št. 63 in 52 služili tudi kakšnemu praktičnemu namenu, ni mogoče reči, sicer pa sta dovolj dekorativni, da so ju razpostavljali samo za okras. Skleda št. 71 je tako po obliki kot po plastičnem okrasju rahlo zavitih reber značilen primerek secesijske okrasne steklenine, kakršne so izdelovali v takrat znova cvetočih steklarnah na Češkem, npr. v steklarni Loetz Witwe v

Klaštrskem mlynu, kjer so se intenzivno posvečali posnemanju barvno prelivajočega se irisa v slogu Louis Comfort Tiffany. Modra skleda pa bi poleg svoje funkcije kot dekorativen kos kdaj pa kdaj lahko služila tudi praktičnim namenom kot skleda za pecivo, sadje ali cvetje.

Številka 78 je krožnik, katerega svetlo modra barva v kombinaciji z vzorcem zlatih pikic na širokem robu učinkuje zelo dekorativno. Ali je bil krožnik podstavek za kakšno posodo ali sam sebi namen, ni jasno.

Steklenina s št. 46, 47, 48 je izdelana iz jantarjevo ali topazno rjavega prozornega stekla ali pa je platirana z njim.V modo je prišlo v dvajsetih in tridesetih letih 20. stoletja kot masa ali barvna plast za oblikovanje in krašenje zahtevnejših kosov. Oblikovno obrušeno vazico št. 46 iz jantarjevo rjave steklene mase krasi pod ramo srebrnkast pas, ki s svojim dekorjem povzema dragoceno kovinarsko okrasno tehniko *niello.* Karafa s čepom št. 47 in kozarec št. 48 pa sta platirana. Okrasje (*rocailles* in jelen v gozdu) je motno vgravirano do brezbarvne osnove in s tem je dosežena mikavna belorumena kombinacija.

Vazica iz jantarjevo rjave steklene mase (št. 46). (foto: Gojko Zupan)

Med zbirateljskimi kosi, ki so bili razpostavljeni po vitrinah, velja kot posebno zanimivost omeniti pokalček št. 50 z okrasjem vtaljenih zavitih niti iz rdečega prozornega stekla; je namreč natanko tak, kot barvno reproducirani pokalček v knjigi *Das große Bilderlexikon der Antiquitäten* (Praga/Gütersloh : Artia-Bertelsmann, 1968). Datiran je v prvo polovico 18. stoletja in po izvoru opredeljen kot češki. Ob tem velja opozoriti še na vrsto bogato okrašenih kelihov za vino (št. 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28 in 29), ki so bili nekoč po vsej verjetnosti opremljeni s pokrovom, torej pokalčki. Kelih (oz. pokalček) št. 29 tako po obliki kot tudi po zelo bežni motni oz. "drsani" gravuri spominja na zgodnje nürnberške gravirane pokale. Ob tem velja še pripomniti, da so bili pokalčki namenjeni strežbi toplih vinskih napitkov, ki so bili v 18. stoletju zelo priljubljeni.

Med zbirateljskimi oz. vitrinskimi kosi zagotovo pritegne pogled rdeča steklenina, ki je obarvana v masi, platirana ali pa lužena. Pri kozarcu št. 37 značilne bidermajerske oblike, gre za t. i. kozarec z žmulastim dnom (*Ranftglas*). Oblikovan je iz masivnega rubinskordečega stekla, je bogato oblikovno in okrasno brušen in tako eden izmed primerkov zahtevnejše oblikovane in okrašene steklenine. Verjetno ni imel nobene praktične funkcije, temveč je stal kot okras na kakšni mizici, polici ali v vitrini. Med kozarce, ki so v celoti rdeče luženi ali pa so le poslikani z rdečo lužino, šteje tudi št. 34, kozarec z napisom *Ricordo*; gre lahko za spominek na kakšen kraj, dogodek ali pa za željo, da se bi obdarovanec spominjal darovalca. Pri številki 35, kozarcu, poslikanem z rdečo lužino, dopolnjuje napis *Glück* rog obilja, ki poleg obilja simbolizira še rodovitnost, stanovitnost, razsipanje božjih darov pa tudi srečo, srečno naključje, marljivost, previdnost, milost, jesen kot letni čas sadov in gostoljubnost. Pri kozarcu na nogi št. 36 je veliko rdeče luženo pravokotno polje pripravljeno za daljši napis, obsežnejšo upodobitev emblema ali veduto.

Kozarec št. 38 je primer t. i. Egermannove steklenine. Obarvan je z rdečo lužino, ki jo je okoli 1830 izumil izjemno mnogostranski steklarski strokovnjak Friedrich Egermann (1777–1866). Z rdečim luženjem je Egermann nadomestil izjemno drago barvanje steklene mase in tudi zamudno in zelo zahtevno tehniko platiranja. Rdečo lužino je uporabljal zlasti za proizvodnjo cenovno laže dostopne okrasne steklovine. Zelo priljubljena je postala steklenina, pri kateri je rdeče lužena površina okrašena z motno vgravirano, največkrat pa seveda vjedkano, torej spet brezbarvno oz. belo motiviko gozda, lova ipd., ki jo dopolnjujejo rokokojski ornamenti: *rocailles*, kartuše in podobno. Prav v bidermajerju so jih namreč znova začeli uporabljati, kot neke vrste nostalgični spomin na oblikovalske dosežke *ancienne regima.* Poimenovali so jo kar Egermannova steklenina, kar je še danes veljavni strokovni termin.

Pri kozarcu na nogi št. 39 je ornamentalni pas rokokojske motivike naslikan z opaknimi emajl-

nimi barvami. Rdeče kozarce in kozarce na nogi so velikokrat uporabljali za večno luč pri domačem oltarčku ali pri podobi kakšnega svetnika, morda hišnega patrona. Kozarec št. 42 je bil, sodeč po napisu, darilo za rojstni dan. Poslikava, izvedena s prozornimi emajli nas opozarja na dosežke Antona Kothgasserja (1769–1851). Sprva je bil poslikovalec porcelana v dunajski manufakturi. S tehniko poslikave z lazurnimi emajli, ki jo je prenesel na steklo, se je osamosvojil in se v svojem ateljeju posvečal poslikovanju steklenine z vedutami dunajskih znamenitosti, žanrskimi motivi itd. Še posebej velja pri št. 42 opozoriti na napis, sestavljen iz niza minuciozno izvedenih cvetk, ki pa nimajo nič skupnega s takrat zelo priljubljeno cvetlično pisavo oz. govorico, v kateri ima vsak posamezni cvet svoj poseben pomen. Rumeno lužene partije (rob ustja) pa nikakor niso le nadomestilo za pozlato, temveč zavestno izbrana tehnika, ki se ujema s tehniko poslikave.

Med vitrinsko oz. zbirateljsko steklenino je tudi rdeče luženi kozarček z ročajem (št. 49). Gre za primer zdraviliškega kozarca, kakršne so v zdraviliščih uporabljali za pitje zdravilne vode. Z ročajem so opremljeni zato, ker so pacienti vodo pili toplo oz. vročo. Bogato okrašene zdraviliške kozarčke, kakršen je tudi št. 49, so prvotno prodajali kot spominke na bivanje v zdravilišču, pozneje pa seveda kot turistične spominke.

Poleg posodja sta v vitrini še dve figurini (št. 61 in 70). Št. 61 je *San-en,* podoba treh, tu druga na drugo postavljenih opic (*hanuman*): opica, ki si zakriva oči je *Mizaru* (ne vidim nič zlega), druga *Ivazaru* (ne rečem nič zlega) si zapira usta, tretja *Kikazaru* (ne slišim nič zlega) pa si zatiska ušesa; so izraz modrosti in s tem sreče. Figurina je še vedno zelo priljubljen spominek, ki ga turisti kupujejo zlasti v Nikku, kjer so opice upodobljene na gornjih brunih vrat svetišča-hleva za *Šimme* (konje). Pri ptičku (št. 70) je manj verjetno, da gre za unikatno izoblikovano figurino, kot so npr. posamezne ali serije naturalistično izoblikovanih in poslikanih ptic iz porcelana (npr. domače ptice, eksotične ptice itd). Morda je služil kot držalo za kartico z imenom pri pogrinjku za posameznega gosta. Okrasno svetlo brušenje je po vsej verjetnosti le pobrušenje dekorja (perja), sicer v reliefni kalup odlitega kipca.

Med posamezne kose skrbno izoblikovane in bogato okrašene uporabne steklenine sodita steklenica s poveznjenim kozarcem (št. 6) in doza za puder (št. 64). Steklenica št. 6 je zelo značilen primerek uporabne poznobidermajerske steklenine; namenjena je bila za nočno zalogo pitne vode, njeno mesto je bilo torej na omarici, mizici ali polički ob postelji. Običajna pri takšnih steklenicah so debela ostenja, saj ostaja voda v njih tako dlje sveža. Velikokrat so bile te steklenice tudi dokaj bogato okrašene, kot je tudi ta primer: na brezbarvno osnovo je platirano prozorno kobaltno steklo, ploskovni vzorec plitkih okroglih leč je okrasno vbrušen. Podobno okrašena (platirana in okrasno obrušena) je tudi kobaltno modra doza s pokrovom št. 64. Glede na to, da je sorazmerno nizka, a precej široka, je verjetno služila kot shranilo za telesni ali ličilni puder na toaletni mizici.

Steklenica za vodo s poveznjenim kozarcem (št. 6). (foto: Gojko Zupan)

Med vitrinsko oz. zbirateljsko steklenino sodi še (cvetlična ali zgolj okrasna) vazica št. 69, ki spominja na čase, ko so bili izdelki iz mlečnega (belega nepresevnega) stekla nadomestilo za nadvse dragoceni porcelan iz prvih evropskih manufaktur. Za poslikavo so prav tako uporabljali prozorne barvne emajle in tudi enako motiviko: šopke domačega cvetja ali posamične vrtnice, kar je bil znameniti rokokojski dekor meissenske manufakture "*Deutsche Blumen*" (nemško cvetje). Od začetka šestdesetih let 18. stoletja do srede 19. stoletja je tovrstno steklenino izdelovala steklarna Harrachov na Češkem. Ko so v prvi tretjini 19. stoletja porcelan proizvajali že industrijsko, posnemanje ni bilo več smiselno in steklenina iz mlečnega stekla z emajlno cvetlično poslikavo za imovitejšo publiko ni bila več zanimiva. Mlečno steklo pa je ostalo snov za platirano steklenino, bodisi so iz njega izoblikovali posode bodisi so z njim izvedli platiranje.

Steklenino (št. 21*) iz t. i. spenjenega nerazbarvanega stekla, ki polni črno luženo kredenco je zasnovala akademska kiparka Liza Hribar. Zanimivo je, da imajo mnoge oblike svoj izvor v klasični grški antični keramiki in da med njimi ni najti nobene t. i. steklarske oblike, to je oblike, kakršna nastaja pri pihanju, torej mehurja oz. balona ali kaplje. Vse posode imajo bolj ali manj

debela ostenja, kar veleva že porozni značaj mase in dejstvo, da tenko izpihavanje že dlje časa ni bil več pokazatelj za vrhunsko izoblikovano steklenino. Glede spenjene steklene mase velja še omeniti, da je steklar Abel v hrastniški steklarni svoji hčerki uredil ateljejček, kjer je eksperimentirala tudi z maso. Dokaj pogostno napako v masi (mehurček) je s pomnožitvijo (spenjenjem) dekorativno izkoristila, prav tako kot zelenkasti nadih še ne prečiščenega (nerazbarvanega) stekla. Ni znano, ali je tudi oz. če je sploh preizkušala različne tehnike krašenja. Pripomniti velja, da je bila Abelova zelo puristično nastrojena pristašinja nove stvarnosti in je striktno odklanjala kakršnokoli gravirano ali brušeno okrasje.

Med steklenino so še posebej zanimivi kosi, ki so opremljeni z monogramom ali z inicijalkami lastnikovega imena in priimka (št. 13, 33, 40, 41). Pri št. 13. gre, kot že omenjeno, za okrasni bokal oz. visok kozarec z emajlno naslikanima grboma in letnico 1624. Osebni grb in črkovni sestav F H G M pa nima, po zagotovilu družine Hribar, nič skupnega z družinama Gorup ali Hribar. Visoki kozarec na nizki nogi (št. 33), s sloko, oblikovno v mnogokotnik pobrušeno kupo krasita bogata motna gravura bežečega jelena med drevjem in monogram MG. Motiv bežečega jelena v gozdu verjetno nima kakšnega sicer jelenu velikokrat pripisanega simboličnega pomena, temveč aludira na lov, ki ga je lastnik Milan Gorup (1877–1914), sin Josipa Gorupa in oče Ksenije Hribar, zelo cenil in gojil. Pri okrasno brušenem kozarcu s sodčasto kupo na nizki nogi (št. 40) ostaja odprto, ali je monogram RH dal vgravirati lastnik kozarca (Rado Hribar) sam, ali pa ga je dal vgravirati darovalec, ki je s tem želel poudariti, da je kozarec namenjen prav in edinole Radu Hribarju. Vgravirani lovski prizori v pravokotnih poljih vsekakor opozarjajo na obdarovančevo posebno ljubezen do lova. Na gladkem pasu pod ustjem je še nekaj ostankov pozlate. Pri oblikovno v mnogokotnik pobrušenem kozarcu št. 41 z motno vgraviranim drevjem in monogramom DP ni jasno, ali gre za zbirateljski kos ali pa za z družinama Gorup ali Hribar tesneje povezani kos.

Na koncu še nekaj razlag, dopolnitev in popravkov k vrsti kosov bolj ali manj utilitarne steklenine. Številka 66 je v prvotnem popisu navedena kot mašni vrček. Pri majhni ročki brez ročaja gre za preprost izdelek, kakršnega so priložnostno izdelovale tudi glažute na Slovenskem. Je brez slehernega okrasja, manjkata celo črki V (vinum) oz. A (aqua), ki sta sicer dokaj pogosti, včasih celo bogato okrašeni motiv. Zanimivo je tudi, da manjka ročaj, ki bi ga sicer ob cevastem dulcu in razčlenjeni nogi lahko pričakovali. Vsekakor pa manjka druga, enako oblikovana posoda, saj mašna vrčka nastopata zmeraj in izključno kot par in sodita k osnovnemu mašnemu priboru. Druga in bolj verjetna razlaga bi bila, da je posoda služila za nalivanje olja v razna majhna svetila na olje. Pri št. 67, črnilniku s pokrovom, gre vsekakor za izbraneje izoblikovan in okrašen primerek, namenjen za pisalno mizo imovitejše osebe. Pokrov je preprečeval sušenje črnila, sorazmerno veliki krožnik pa je služil med drugim za odlaganje pisala (jeklenega peresa v peresniku), da črnilo ne bi kanilo na kakšen prt, pisalno podlago ipd. Hkrati je bil črnilnik tako tudi stabilnejši. Okrasno pobrušeni pepelnik (št. 68) je po svoji velikosti verjetno namenjen za eno osebo, steklarne so jih občasno izdelovale v večjih serijah tudi za gostinstvo. Pri krožniku oz. pladnju z dvema pokrovoma (št. 72) gre bolj verjetno za enega od dveh pladnjev, ki sta imela vsak svoj pokrov. Zanimiv je dekor, ki govori za delno oblikovanje v reliefnem kalupu. Pladnji s pokrovi so bili nekoč zelo pogosta sestavina servisov iz porcelana; najdemo pa jih tudi med namizno oz. strežno srebrnino. Uporabljali so jih zlasti v časih, ko je bila pot od kuhinje ali od *dressoira* (mize ali nizke omare za razrezovanje pečenk, testenic in porcioniranje prilog) dolga, in bi se nepokrite jedi zagotovo shladile.

Pri št. 76, karafinu s čepom, gre za primerek namizne posode za olje ali kis, bil pa bi lahko tudi del *vinaigrette*, večjega sestava posod za zabelo solat, ki so ga dopolnjevale še posoda za gorčico, solnica in poprnica. Takih karafinov je na Strmolu več in so namenjeni gostom, ne pa strežnemu osebju. Pri št. 77, osmih skledicah z ročajem, gre za primerke povsem utilitarne posode iz ognjevarnega stekla, v katerih so jedi v kuhinji gratinirali ali kako drugače vroče obdelali in jih potem postregli kar v skledicah, ali pa so jih preložili na krožnike. Pri št. 80 in 81 gre morda za posode, v katerih se postreže mehko kuhano jajce brez lupine. Št. 82 sta dva primerka stojalc za manjše cvetlične aranžmaje, za okras pogrnjene mize. Stojala pa so primerna tudi za večje cvetlične sestave v salonih, sprejemnicah in v drugih obiskovalcem namenjenih prostorih. V popolnem nepoznavanju zahtevnega pradavnega japonskega cvetličnega aranžmaja *ikebana* (živo cvetje), ki temelji na filozofskih razglabljanjih in ponazarja nebo (zgoraj), zemljo (spodaj) in človeka (kot središče), se dandanes že za skoraj sleherni cvetlični aranžma uporablja izraz "ikebanca".

POPIS STEKLENINE

1. **Servis za žgane pijače** (30. leta 20. stol.): brezbarvno prozorno steklo, vpihano v mnogokotna kalupa, pobrušeno; motno vgravirane vitice na obodih;
   a. karafa s steklenim čepom v okovanem grlu, v. 30 cm;

b. enajst kozarčkov, v. 5,5 cm.

2. **Servis za žgane pijače** (30. leta 20. stol.): raznobarvno luženo prozorno steklo, pihano in vroče oblikovano; motno vgravirana vinska trta na obodu steklenice
   a. steklenica (čep manjka), v. 18 cm;
   b. pet šilc, v. 11 cm.
3. **Servis za žgane pijače** (30. leta 20. stol.): turkiznozelenkasto prozorno steklo, pihano in vroče oblikovano;
   a. steklenica s steklenim čepom, v. 19 cm;
   b. šest šilc s širokimi kupami na masivnih visokih nogah, v. 6,5 cm.
4. **Servis za hladne pijače** (19. / 20. stol.): temnozeleno prozorno steklo, pihano in vroče dooblikovano; ročno poslikan z opaknimi barvnimi emajli;
   a. ročka z vzorcem razsutih cvetk in plemiškim grbom na obodu; v. 23 cm;
   b. dva kozarca na nizkih nogah z vzorcem razsutih cvetk, z grbom Celovca in napisom KLAGENFURT oz. z grbom Ljubljane in napisom LAIBACH na obodu; v. 13 cm.

Št. 4 (foto: Gojko Zupan)

5. **Namizni servis za pijače** (2. tretjina 20.stol.): brezbarvno prozorno steklo z rjavim nadihom, pihano deloma prosto, deloma v kalupe in vroče dooblikovano, za 12 oseb (?);
   a. dve ročki za vodo, v. 28 cm;
   b. dve steklenici za belo vino, v. 24 cm;
   c. dve steklenici za črno vino, v. 20 cm;
   d. deset kelihov za belo vino, v. 17 cm;
   e. sedem kelihov za črno vino, v. 15 cm;
   f. štirje kelihi za rdeče vino, v. 14 cm;
   g. deset kelihov za desertno vino, v. 12 cm;
   h. osem šilc za žganje, v. 8 cm;
   i. devet kelihov za penino, v. 11 cm;
   j. devet skledic s krožnikom, v. 8 cm;
   k. štiri skodelice z ročajčkoma (za sladoled?), premer 11 cm.
6. **Steklenica za vodo s poveznjenim kozarcem** (19./20. stol.): brezbarvno prozorno steklo, pihano in vroče dooblikovano, platirano s kobaltno modrim prozornim steklom, z okrasjem vbrušenih leč; kot garnitura na nočni omarici;
   a. trebušasta steklenica, v. 13 cm;
   b. valjast kozarec, v. 9 cm.
7. **Namizna ročka** (1. tretjina 20. stol.): brezbarvno pozorno steklo, pihano in vroče dooblikovano, z okrasjem nataljenih niti, v. 27 cm.
8. **Namizna ročka (za rum?)** (2. četrtina 20. stol.): brezbarvno prozorno steklo, pihano in vroče dooblikovano, z okrasjem vgraviranega listja, v. 15 cm.
9. **Namizna ročka (za vodo?)** (2. četrtina 20. stol.): brezbarvno prozorno steklo, pihano in vroče dooblikovano, z okrasjem motno vgraviranega cvetja na vratu in trupu, v. 25 cm.
10. **Čeladasta ročka za vodo** (3. tretjina 19. stol): brezbarvno prozorno steklo, pihano in vroče dooblikovano, z vzorcem motno vgraviranih zvezdic (kot iz garniture za umivanje rok ob mizi), v. 20 cm.
11. **Dve steklenici s čepoma** (2. tretjina 20. stol.): zelenkasto prozorno steklo, pihano in vroče dooblikovano, z okrasjem zlatih pasov na trupu, v. 21 cm.
12. **Karafa s čepom** (2. četrtina 20. stol.): brezbarvno prozorno steklo, pihano in vroče dooblikovano, z okrasjem plastičnih reber na sploščenem trupu, v. 23 cm.
13. **Okrasni bokal z emajlno poslikavo** (19./20. stol.): brezbarvno prozorno steklo, pihano in vroče dooblikovano, slikarija štajerskega deželnega in plemiškega grba in črkami F H G M v opaknih emajlnih barvah in s pozlato, zlepljen (kot posnetek posode iz 17. stol.), v. 25 cm.
14. **Vrček za pivo s kositrnim pokrovom** (2. pol. 19. stol.): brezbarvno prozorno steklo, pihano in vroče dooblikovano, z okrasno vbrušenimi cvetlicami na obodu; pokrov okovan s kositrnim obročem s palčno oporo, v. 20 cm.
15. **Vrček za pivo s kositrnim pokrovom** (zač. 20. stol.): brezbarvno prozorno steklo, pihano in vroče dooblikovano, z motno gravuro bežečega jelena v gozdu na obodu; pokrov okovan s kositrnim obročem s palčno oporo, v. 12 cm.
16. **Vrček za pivo na nizki nogi s pokrovom** (2. pol. 19. stol.): brezbarvno prozorno steklo, vpihano v kalup in oblikovno pobrušeno, z motno gravuro konja v drncu med drevjem, v. 22 cm.
17. **Kelih za penino s široko kupo** (2. četrtina 20. stol.): modro prozorno steklo, pihano in vroče in vroče dooblikovano, v. 17,5 cm.
18. **Garnitura kelihov za vino** (19./20. stol.): brezbarvno prozorno steklo, pihano in vroče dooblikovano, z motno gravuro festonov;

l. dva keliha za belo vino, v. 15 cm;
m. dva keliha za črno vino, v. 13 cm;
n. trije kelihi za sladko vino, v. 12 cm;
o. trije kelihi za desertno vino, v. 11 cm.

19. **Štirje kelihi na plinti** (1. tretjina 19. stol.): brezbarvno prozorno steklo, pihano, vroče dooblikovano in oblikovno pobrušeno, na jajčastih kupah pod ustjem motno vgraviran preplet vitice in festonov, v. 13 cm.
20. **Garnitura devetih kelihov za penino** (pozno 19. stol.): brezbarvno prozorno steklo, vpihano v mnogokoten kalup in oblikovno pobrušeno, v. 20 cm.
21. **Dva keliha za penino** (zadnja četrtina 19. stol.): brezbarvno prozorno steklo, pihano in vroče dooblikovano; z okrasno brušenim kolobarjem ob dnu sloke, trobljaste kupe, v. 22 cm.
22. **Okrasni kelih** (zgodnje 18. stol.): brezbarvno prozorno steklo, pihano in vroče dooblikovano; z motno vgraviranim jezdecem v nakazani krajini, namizni pokal (?), v. 17 cm.
23. **Okrasni kelih** (2. tretjina 18. stol.): brezbarvno prozorno steklo, pihano in vroče dooblikovano; z motno vgraviranim cvetličnim pasom pod ustjem, namizni pokal (?), v. 19 cm.
24. **Okrasni kelih** (2. tretjina 18. stol.): brezbarvno prozorno steklo, vpihano v mnogokoten kalup in vroče dooblikovano; z motno in svetlo vgraviranim okrasjem na fasetah, namizni pokal (?), v. 18 cm.
25. **Okrasni kelih** (2. tretjina 18. stol.): brezbarvno prozorno steklo, pihano in vroče dooblikovano; z motno vgraviranim bežečim jelenom na kupi, namizni pokal (?), v. 17 cm.
26. **Okrasni kelih** (2. tretjina 18. stol.): brezbarvno prozorno steklo, pihano in vroče dooblikovano; z motno vgraviranim puttom v medaljonu na kupi, namizni pokal (?), v. 16 cm.
27. **Okrasni kelih** (2. tretjina 18. stol.): brezbarvno prozorno steklo, pihano in vroče dooblikovano, z vtaljeno zavito rdečo nitjo v balustrskem deblu; z motno vgraviranim vitičjem na kupi, namizni pokal (?), v. 17 cm.
28. **Okrasni kelih** (2. tretjina 18. stol.): brezbarvno prozorno steklo, pihano in vroče dooblikovano, z vtaljenimi zavitimi rdečimi nitmi v balustrskem deblu; z motno vgraviranim rastlinjem pod lokastimi pasovi na kupi, namizni namizni pokal (?), v. 18 cm.
29. **Okrasni kelih** (1. tretjina 18. stol.): brezbarvno prozorno steklo, pihano in vroče dooblikovano; z motno vgraviranim rastlinjem na kupi, v slogu zgodnjih nürnberških graviranih pokalov, v. 16 cm.
30. **Kozarec na nogi** (2. tretjina 19. stol.): brezbarvno prozorno steklo, pihano, vroče dooblikovano in oblikovno pobrušeno; z motno vgraviranim vrtnarjem na kupi, v. 15 cm.
31. **Kozarec na nogi** (2. tretjina 19. stol.): brezbarvno prozorno steklo, pihano in vroče dooblikovano; z motno vgraviranim rastlinjem v treh medaljonih na kupi, v. 15 cm.
32. **Kozarec na nogi** (2. tretjina 19. stol.): brezbarvno prozorno steklo, pihano in vroče dooblikovano; z motno vgraviranim rastlinjem in napisom *Zum Andenken* v medaljonu na kupi, v. 14 cm.
33. **Visok kozarec na nogi** (19./20. stol.): brezbarvno prozorno steklo, vpihano v mnogokoten kalup in oblikovno pobrušeno; z motno vgraviranim bežečim jelenom in monogramom G M (Milan Gorup ?), v. 23 cm.

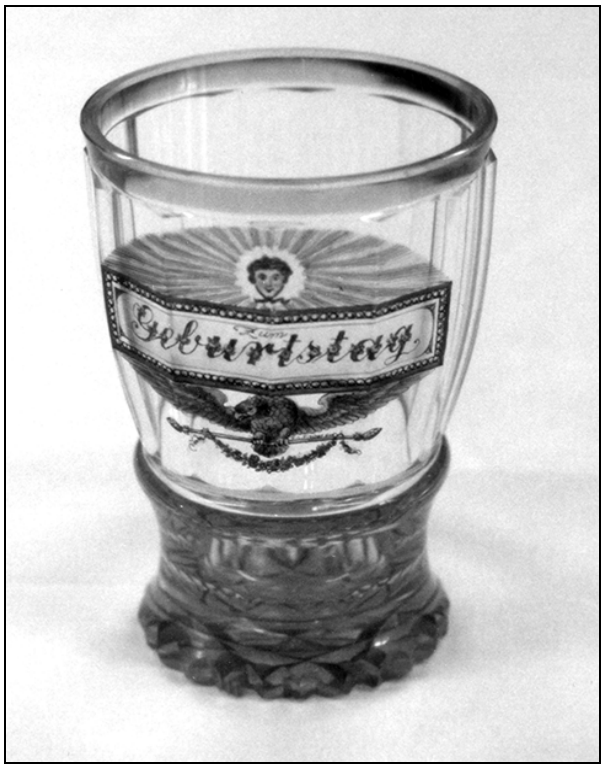

Št. 33 (foto: Gojko Zupan)

34. **Kozarec na nogi** (2. tretjina 19. stol.): rdeče luženo brezbarvno prozorno steklo, pihano in vroče dooblikovano; z motno vgraviranim napisom *Ricordo* v medaljonu na kupi, v. 10,5 cm.
35. **Kozarec na nogi** (2. tretjina 19. stol.): rdeče luženo brezbarvno prozorno steklo, pihano in vroče dooblikovano, z motno vgraviranim rogom obilja in napisom *Glück* v medaljonu na kupi, v. 12,5 cm.
36. **Kozarec na nogi** (2. tretjina 19. stol.): z rdečo

lužino poslikano brezbarvno steklo, vpihano v mnogokoten kalup in oblikovno pobrušeno, s pravokotnim poljem za napis, v. 16 cm.

37. **Kozarec z žmulastim dnom** (2. četrtina 19. stol.): prozorno rubinskordeče steklo, vpihano v mnogokoten kalup, oblikovno in okrasno pobrušeno, v. 14 cm.
38. **Kozarec na nogi** (ok. 1860): rdeče luženo brezbarvno prozorno steklo, pihano in vroče dooblikovano; z motno vgraviranimi jelenom in *rocaille* na zvončasti kupi, poškodovan, v. 15 cm.
39. **Kozarec na nogi** (2. tretjina 19. stol.): rdeče luženo brezbarvno prozorno steklo, pihano in vroče dooblikovano; s pasom z opakno emajlno barvo naslikanih *rocailles* in cvetk, v. 15 cm.
40. **Kozarec na nizki nogi** (2. tretjina 19. stol.): brezbarvno prozorno steklo, pihano, vroče dooblikovano, oblikovno in okrasno pobrušeno; z motno vgraviranimi lovskimi prizori in monogramom RH (Rado Hribar) na sodčasti kupi, v. 12,5 cm.
41. **Kozarec** (3. tretjina 19. stol.): brezbarvno prozorno steklo, vpihano v mnogokoten in oblikovno pobrušeno; z motno vgraviranim drevjem in monogramom DP, v. 13 cm.

Št. 42 (foto: Gojko Zupan)

42. **Kozarec** (2. četrtina 19. stol.): rahlo zelenkasto prozorno steklo, vpihano v mnogokoten kalup in oblikovno pobrušeno; delno rumeno lužen, s prozornimi barvnimi emajli naslikan kurzivni napis *Zum Geburtstag* na zaobljeni kupi, v. 12 cm.
43. **Kozarec na nogi** (3. tretjina 19. stol.): zeleno prozorno steklo, pihano in vroče dooblikovano; z motno vgraviranim konjem v nakazani krajini na obodu rahlo konične kupe, v. 13 cm.
44. **Kozarec z razširjenim dnom** (2. tretjina 19. stol.): temnozeleno prozorno steklo, pihano in vroče dooblikovano, oblikovno brušeno in kroglano; z opakno emajlno barvo in z zlatom naslikano rastlinje na usločeno koničnem obodu, v. 13,5 cm.
45. **Kozarec na nogi** (1. pol. 20. stol.): brezbarvno prozorno steklo, pihano in vroče dooblikovano; svinčevo črna in zlata slikarija jezdeca v krajini na sodčastem obodu, v. 15 cm.
46. **Vazica** (30. leta 20. stol.): jantarjasto rjavo prozorno steklo, pihano in vroče dooblikovano, oblikovno obrušeno v široke fasete; na trupu pod ramo srebrnkast pas treh ponavljajočih se figur v tehniki, ki povzema *niello*, v. 12 cm.
47. **Okrasna steklenica s čepom** (30. leta 20. stol.): brezbarvno prozorno steklo, platirano z jantarjasto rjavim prozornim, pihano in vroče dooblikovano, oblikovno in okrasno pobrušeno; z motno vgraviranimi *rocailles* v kvadratnih poljih, v. 27 cm.
48. **Kozarec** (30. leta 20. stol.): brezbarvno prozorno steklo, jantarjasto rumeno luženo, pihano in vroče dooblikovano, z motno vgraviranim jelenom v gozdu na koničnem obodu, v. 11 cm.
49. **Kozarec z ročajem** (3. tretjina 19. stol.): rdeče luženo brezbarvno prozorno steklo, pihano in vroče dooblikovano, okrasno vbrušene (kroglane) leče in motno vgravirano listje na valjastem obodu, v. 14 cm.
50. **Kelih s pokrovom, pokal** (1. pol. 18. stol.): brezbarvno prozorno steklo, pihano in vroče dooblikovano; z vtaljenimi zavitimi rdečimi nitmi, steklarne na Češkem, v. 22 cm.
51. **Okrasni pokal** (20./30. leta 20. stol.): brezbarvno prozorno steklo, pihano in vroče dooblikovano; z zlatom naslikan amor na črnem polju medaljona in pastozno naslikano zlato, črno obrobljeno, okrasje na kupi, v. 32 cm.
52. **Okrasna posoda s pokrovom** (2. četrtina 20. stol.): temnozeleno prozorno steklo, vpihano v mnogokotni kalup, delno oblikovno pobrušeno kot fasete, v. 26 cm.
53. **Vazica** (3. tretjina 19. stol.): brezbarvno prozorno steklo, pihano in vroče dooblikovano; poslikana v emajlnih barvah, na kovinskem podstavku s tremi putti, v. 10 cm.
54. **Kozarec za vroče pijače** (19./20. stol.): brezbarvno prozorno steklo, pihano in vroče dooblikovano, vstavljen v emajlno poslikani kovinski obod z ročajem, v. 10 cm.

Št. 50 (foto: Gojko Zupan)

55. **Okrasje** (pozno 19. stol.): brezbarvno prozorno in deloma rdeče luženo steklo, vpihano v narebričen kalup, vroče dooblikovano, s pritaljenim vroče izoblikovanim okrasjem na visokem deblu v. 28 cm.
56. **Okovana skledica** (pozno 19. stol.): brezbarvno prozorno steklo, pihano in vroče dooblikovano, z vtaljenimi opaknimi belimi zavitimi nitmi, na visokem balustrskem deblu; v pozlačenem okovju (dva ročaja in podstavek), v. 15 cm.
57. **Skledica (solnica?)** (30. leta 20. stol.): modro prozorno steklo, vpihano v kalup in vroče dooblikovano; oval 9 x 7 cm, v. 4,7 cm.
58. **Skledica na nogi** (2. tretjina 20. stol.): brezbarvno prozorno steklo, pihano in vroče dooblikovano; emajlno poslikana z razsutimi cvetki na plitki okrogli kupi, premer 15 cm, v. 8 cm.
59. **Okrasni bokal** (30. leta 20. stol.): brezbarvno pozorno steklo, pihano in vroče dooblikovano; okrasno vbrušene (kroglane) leče in svinčevo črno/zlata poslikava s papagaji in cvetki, v. 18 cm.
60. **Vazica** (2. tretj. 20. stol.): brezbarvno prozorno steklo, pihano in vroče dooblikovano; okrasno vbrušen dekor, v. 8 cm.
61. **Figurina treh opic** (30. leta 20. stol.): brezbarvno prozorno steklo, ulito v kalup; motiv: ne slišim, ne vidim, ne govorim, v. 19,5 cm.
62. **Vazica z dvema ročajema** (pozno 19. stol.): brezbarvno prozorno steklo, vpihano v kalup in vroče dooblikovano; motno vgravirano rastlinsko okrasje, v. 13,5 cm.
63. **Doza s pokrovom** (1. četrtina 20.stol.): brezbarvno prozorno steklo, platirano z vijoličastim steklom, pihano in vroče dooblikovano; na pokrovu in posodi do prozorne osnove odbrušena pasova listja, v. 15 cm.
64. **Doza s pokrovom** (1. tretjina 20. stol.): brezbarvno prozorno steklo platirano s kobaltno modrim prozornim steklom, pihano in vroče dooblikovano; dekor je okrasno vbrušen do brezbarvne osnove, premer 14 cm, v. 7 cm.
65. **Doza s pokrovom** (pred 1931): brezbarvno prozorno steklo, vpihano v kalup, pokrov iz posrebrene pločevine, na obodu doze okrasno vbrušeni pasovi; na giljoširanem pokrovu vgraviran napis *Ehrenpreis Juni 1931*; 14,5 cm x 10,5 cm, v. 6,5 cm.
66. **Mašni vrček** (19. stol.): brezbarvno prozorno steklo, pihano in vroče dooblikovano, v. 14 cm.
67. **Črnilnik s pokrovom in krožnikom** (30. leta 20. stol.): brezbarvno prozorno steklo, vpihano v kalupa, oblikovno pobrušeno, z medeninastim okovjem, premer podstavka/krožnika 20 cm, v. 16 cm.
68. **Pepelnik** (2. pol. 20. stol.): brezbarvno prozorno steklo, ulito v kalup in oblikovno pobrušeno; na obod in v dno svetlo vbrušeno žlebičasto okrasje, premer 15 cm, v. 4,5 cm.
69. **Vazica na nogi** (2. pol. 19. stol.): opakno belo (mlečno) steklo, pihano in vroče dooblikovano; ročno, z emajlimi barvami naslikano razsuto cvetje, premer (noge) 9 cm, v. 17 cm.
70. **Figurina Ptiček** (1. pol. 20. stol.): brezbarvno prozorno steklo, ulito v kalup (?), vroče izoblikovano; s svetlo vbrušenim okrasjem, dolžina 10 cm, v. 7 cm.
71. **Skleda** (1. tretjina 20. stol.): modro prozorno steklo, vpihano v kalup in vroče dooblikovano; z okrasjem zavitih reber, premer 32 cm, v. 10 cm.
72. **Pladenj in dva pokrova** (1. pol. 20. stol.): brezbarvno prozorno steklo, pihano in vroče dooblikovano; na pokrovih nataljeno okrasje, premer (pladnja) 30 cm, v. 12 cm.
73. **Štirje krožniki** (20. stol.): brezbarvno prozorno steklo, vpihano v reliefne kalupe in vroče dooblikovano; okrasje na krožnikih je različno; a) premer 36 cm, b) premer 30 cm; c) premer 21 cm, d) premer 29 cm.
74. **Vazica na nogi** (2. tretjina 20. stol.): brezbarvno prozorno steklo, pihano in vroče dooblikovano; oblikovno in okrasno pobrušena, v. 15 cm.

75. **Skledica/solnička** (30. leta 20. stol.): svetlozeleno opakno steklo, pihano in vroče dooblikovano, premer 7 cm.
76. **Karafin s čepom** (20. stol.): brezbarvno prozorno steklo, vpihano v kalup in vroče dooblikovano, oblikovno pobrušeno, v. (s čepom) 14,5 cm.
77. **Osem skledic z ročajem** (20. stol.): ognjevarno steklo znamke DURAX, premer 7,5 cm, v. 4,5 cm.
78. **Okrasni krožnik** (1. pol. 20. stol.): modro opakno steklo, pihano in vroče dooblikovano; ob obodu zlat rob; široki obod z dekorjem zlatih pikic, premer 18 cm.
79. **Svečnik** (2. pol. 19./1. pol. 20. stol.): rubinsko rdeče steklo, ulito in vroče dooblikovano, s pozlačenim plastičnim okrasjem, v. 8 cm.
80. **Dve posodi za mehko kuhana jajca** (20. stol.): brezbarvno prozorno steklo, ulito (?) pihano in vroče dooblikovano, pravokotni kupi 9 cm x 9 cm, v. 11 cm.
81. **Posoda za mehko kuhano jajce** (20. stol.): brezbarvno prozorno steklo, ulito (?) pihano in vroče dooblikovano, premer (kupe) 10 cm, v. 11 cm.
82. **Stojalci za cvetne aranžmaje** (2. pol. 20. stol.): brezbarvno prozorno steklo, ulito in vroče dooblikovano, a) premer 8 cm, b) premer 10 cm.

NAKNADNO POPISANA STEKLENINA (december 1997)

1.* **Štirje kelihi za vino** (1. pol. 20. stol.): brezbarvno prozorno steklo, pihano in vroče dooblikovano; na rahlo usločenih in navzdol zoženih kupah dva pasova okrasno vbrušenega in "drsano" vgraviranega okrasja, v. 13 cm.
2.* **Dva keliha za vino** (1. pol. 20. stol.): brezbarvno prozorno steklo, pihano in vroče dooblikovano, debli z nodusom; kupi s pasovoma okrasno vbrušenega in "drsano" vgraviranega okrasja, v. 11,5 cm.
3.* **Trije kelihi za vino** (1. pol. 20. stol.): brezbarvno prozorno steklo, pihano in vroče dooblikovano; dno kupe z okrasno vbrušenim dekorjem, v. 13 cm.
4.* **Trije kelihi za vino** (2. četrtina 20. stol.): brezbarvno prozorno steklo, pihano in vroče dooblikovano; na kupi pas svetlo vbrušenih lečic, v. 15 cm.
5.* **Trije kelihi za penino** (od 20. let 20. stol. dalje): brezbarvno prozorno steklo, pihano in vroče dooblikovano; v. 11,5 cm.
6.* **Kelih za vino** (2. četrt. 20. stol.): brezbarvno prozorno steklo, pihano in vroče dooblikovano; lijakasta kupa na balustrskem deblu; pas okrasno vbrušenih lečic na kupi, v. 16 cm.
7.* **Dva keliha za vino** (2. tretjina 18. stol.): brezbarvno prozorno steklo, pihano, vroče dooblikovano, oblikovno pobrušeno v mnogokotnik; ob robu ustja pozlata, v. 17 cm.
8.* **Vrček za pivo** (19./20. stol.): brezbarvno prozorno steklo, pihano in vroče dooblikovano; emajlna slikarija jelena pred drevesom na obodu, v. 9 cm.
9.* **Vrček za pivo ali slatino** (19./20. stol.): brezbarvno prozorno steklo, pihano in vroče dooblikovano; mnogokotni obod emajlno poslikan s cveticami in nečitljivima inicialkama, v. 9 cm.
10.* **Steklenička za vodo** (20. stol.): brezbarvno prozorno steklo, pihano in vroče dooblikovano; trebušasti trup emajlno poslikan s heraldičnim orlom.
11.* **Steklenička s čepom** (1. pol. 20. stol.): brezbarvno prozorno steklo, pihano in vroče dooblikovano; emajlno naslikani cvetni motivi na trupu in čepu
12.* **Steklenica za liker** (2. četrtina 20. stol.): brezbarvno prozorno steklo, pihano in vroče dooblikovano; z okrasno vbrušenimi rombi in žlebiči, v. 18 cm.
13.* **Steklenica za žganje s čepom** (1. pol. 20. stol.): brezbarvno prozorno steklo, pihano in vroče dooblikovano; okrašeno z zlatima pasovoma, v. 21,5 cm.
14.* **Steklenica za žgane pijače** (1. pol. 20. stol.): brezbarvno prozorno steklo, pihano in vroče dooblikovano; okrasno vbrušeni medaljoni z emajlno slikarijo cvetličnih šopkov, čep manjka, v. 22 cm.
15.* **Žepna steklenička za žganje** (19./20. stol.): brezbarvno prozorno steklo, vpihano v reliefno vzorčast kalup; na sploščenem trupu reliefni rastlinski motivi, v. 14 cm.
16.* **Steklenička za parfum** (2. tretjina 20. stol.): brezbarvno steklo, platirano z modrim prozornim, pihano v kalup; okrasno do brezbarvne osnove vbrušeni pozlačeni pasovi.
17.* **Steklenička za rum** (20. stol.): brezbarvno prozorno steklo, pihano in vroče dooblikovano; okrasno vbrušeni cvetni motivi na obodu, v. 16 cm.
18.* **Servis za žganje** (2. tretjina 20. stol.): brezbarvno prozorno steklo, pihano in vroče dooblikovano; trup steklenice emajlno poslikan s prizorom lova na lisico, kupe petih šilc emajlno poslikane z lisicami in psi, v. 22 cm in v. 6,5 cm.
19.* **Garnitura za pijače** (1. pol. 20. stol.): brezbarvno prozorno steklo, pihano in vroče dooblikovano; na obodih medaljoni s pretiski lovskih prizorov:
    - tri prizmatične steklenice z gobastimi čepi: dve steklenici v. 23 cm, ena steklenica v. 21 cm;

- triinpetdeset kozarcev na nogi: 19 kozarcev v. 18,5 cm, 8 kozarcev v. 16 cm, 3 kozarci v. 14 cm, 11 kozarcev v. 11,5 cm, 8 kozarcev v. 9,5 cm, 4 kozarci v. 7,5 cm;
- devet tumblerjev v. 10 cm.

20.* **Valjasta vaza s kačo** (1. pol. 20. stol.): brezbarvno prozorno steklo, vpihano v valjast kalup, oblikovno in okrasno pobrušeno, z ovito kovinsko kačo in obodom ob dnu.

21.* **Steklenina iz spenjenega stekla** (30. leta 20. stol.): zelenkasto (neprečiščeno), v masi spenjeno steklo, pihano in vroče dooblikovano.

Št. 21 (foto: Gojko Zupan)*

LITERATURA

Minařik, Franc: *Pohorske steklarne*. Maribor : Založba Obzorja, 1966.

Newman, Harold: *An Illustrated Dictionary of Glass*. London : Thames & Hudson Ltd, 1977.

Schack, Clementine: *Die Glaskunst*. München : Keysersche Verlagsbuchhandlung GmbH, 1972.

Schnauck, Wilhelm: *Glaslexikon*. München : Verlag Georg D. W. Callwey, 1959.

Urešová, Libuše: Glas. *Das große Bilderlexikon der Antiquitäten*. Praga/Gütersloh : Artia/Bertelsmann, 1968.

Weiß, Gustav: Glas. *Reclams Handbuch der künstlerischen Techniken*. Stuttgart : Philipp Reclam jun., 1986.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Gläser auf Schloss Strmol

Die Glassammlung auf Schloss Strmol umfasst vor allem Tringefäße (Gläser, Kelche und Krüge) und Schenkgefäße (Flaschen, Kannen), die zum Gedeck des einzelnen Gastes bei Banketten oder bei Mahlzeiten für eine geringere Zahl von geladenen Gästen gehörten. Der überwiegende Teil der Gläser ist aus farblosem Glas (einige auch aus Bleiglas), andere sind rot- oder gelbgebeizt oder farbig überfangen. Der Dekor ist geschliffen, matt oder hell graviert, in Form von Fadenauflagen bzw. opaker oder transparenter Emailbemalung. Außer den Servicen (einer bestimmten Zahl von Trinkgefäßen mit einem in Form und Dekor angeglichenen Schenkgefäß) gibt es noch mehr oder weniger große Garnituren von Wein- und Sektkelchen, jedoch ohne passendes Schenkgeschirr, da der Qualitätswein und selbstverständlich auch der Schaumwein stets aus Originalflaschen eingeschenkt werden. In der Sammlung befinden sich weiters Kompottschalen, Duftfläschchen, Karaffinen, Zierschalen und Schnittblumenvasen. Beachtenswert sind ferner noch die frei in den Gesellschaftsräumen aufgestellten und in den Vitrinen aufbewahrten Sammlerstücke, die allesamt der Zeit vom 18. bis zur zweiten Hälfte des 20. Jahrhunderts angehören. Vermutlich handelt es sich um Erbstücke, Geschenke sowie Ankäufe, bei denen sich die Schlossbesitzer wohl von Kennern und Fachleuten beraten ließen. Hinsichtlich der Qualität der Trink- und Schenkgefäße, wie auch der zum Schmuck der Räume dienenden Gläser und der Vitrinenstücke handelt es sich durchwegs um die sogenannte "goldene Mitte", die Qualität liegt also weder unter noch über dem Durchschnitt.

1.02 Pregledni znanstveni članek UDK 747:728.8(497.4 Cerklje)
prejeto: 21. 4. 2006

Vesna Bučić

dr. umetnostnozgodovinskih znanosti, muzejska svetovalka v pokoju, Na jami 5, Sl–1000 Ljubljana
e-mail: vesna.bucic@amis.net

Strmolski interierji, pred letom 1945 in po njem

IZVLEČEK

Leta 1936 je premožni ljubljanski industrialec Rado Hribar kupil skoraj izpraznjen grad Strmol in ga opremil s stilnim pohištvom in drobnim žlahtnim inventarjem, ki ga je kupoval po antikvariatih in na dražbah, po najnovejših podatkih tudi iz velesovske cerkve in samostana. Bogato opremljeni grajski interierji so po likvidaciji zakoncev Rada in Ksenije Hribar leta 1944 nedotaknjeni preživeli vojne vihre in Strmol je eden izmed redkih slovenskih gradov, ki je po letu 1945 ohranil opremo zadnjega graščaka in postal protokolarni objekt jugoslovanske in pozneje slovenske vlade.

KLJUČNE BESEDE
Grad Strmol, Rado in Ksenija Hribar, protokol, denacionalizacija, grajski interierji

ABSTRACT

THE STRMOL CASTLE INTERIORS BEFORE 1945 AND AFTER

In 1936, the wealthy Ljubljana industrialist Rado Hribar bought the completely emptied castle of Strmol and equipped it with period furniture and with small precious inventory, which he was purchasing in antique shops and at auctions, and according to recent data, from the Velesovo church and monastery. The luxurious castle interiors survived untouched after the liquidation of the wedded pair Rado and Ksenija Hribar in 1944, the maelstroms of war; thus, Strmol is one among few Slovene castles that preserved after 1945 the equipment of the last lord of the castle, and became state facility of the Yugoslav and later of the Slovene governments.

KEY WORDS
Rado and Ksenija Hribar, protocol, denationalisation, castle interiors

Zahodno od naselja Dvorje pri Cerkljah na Go renjskem leži na prisojni strmini Dvorjanskega hri ba grad Strmol. Verjetno so mu zaradi lege na tem strmem pobočju že od vsega začetka nadeli to ime. V virih naletimo nanj prvič leta 1287, ko se je po gradu poimenovala tudi njegova viteška rodo vina. V svoji večstoletni zgodovini je z menjava njem lastnikov stopnjeval svojo velikost, v temelj nih potezah pa je dobil svojo današnjo podobo s poznobaročnimi prezidavami. Prenovitveni posegi v letih 1936–1937 so bili bolj utilitarnega značaja, ko je grad kupil in opremil zadnji strmolski gra ščak meščanskega rodu, premožni ljubljanski in dustrijalec Rado Hribar (1901–1944). S soprogo Ksenijo, rojeno Gorup (1905–1944) nista dolgo uživala svojega lepo urejenega gradu. Prišla je druga svetovna vojna in nesrečna usoda je hotela drugače. Leta 1944 so gorenjski partizani v mrzli januarski noči potrkali na strmolska vrata in Hri barjeva zakonca pod obtožbo kolaboracije z Nemci odpeljali v gozd pri Mačah pri Preddvoru in ju na krut način umorili. Poročila o tem tragičnem de janju so različna in so vse pogosteje iz druge roke. Strmol je ostal brez pravega lastnika in nemški orožniki so grad takoj zastražili. V njem je do konca vojne ostala z dvema služabnicama užalo ščena Amalija Gorup, mati umorjene Ksenije, ki je šele pred odhodom iz Strmola izvedela, da njenih najdražjih ne bo več nazaj. Več o Hribarjevih zadnjih dnevih na Strmolu glej v članku Marije Cvetek v pričujoči Kroniki, v katerem se teh ža lostnih dogodkov spominja še živeča strmolska gospodinja Vilma Mlakar, zadnja priča teh tra gičnih dogodkov. Njej se že na začetku tega spre hoda po grajskih prostorih lepo zahvaljujem, da mi je z obujanjem spominov na leta, ki jih je pre živela na strmolskem gradu, odprla verodostojen vpogled v njegovo opremo iz Hribarjevih časov.

Strmol je eden izmed redkih slovenskih gra dov, ki je z nepoškodovano notranjo opremo do živel konec druge svetovne vojne. Takoj po vojni in po zaslugi socialističnih veljakov ni doživel raz našanja grajskega inventarja, kot je to doletelo mnoge naše bogato opremljene gradove, ki so brez varuha dragocene imovine hitro postali plen ne mirnih povojnih let. Po odhodu Nemcev je nova jugoslovanska oblast grad takoj zavarovala, da okoličani ne bi raznesli dragocene opreme, kot se je to zgodilo s Karađorđevićevo imovino v sosed njem gradu Brdo. Z odločbo Okrajnega sodišča v Ljubljani je bil Strmol skupaj z grajskim parkom, manjšo kmetijo in okoliškim gozdom nacionali ziran in prenesen v last Federativne ljudske re publike Jugoslavije.[1] V letih 1963–1964 je bila gra ščina nekoliko rekonstruirana in sanirana, vendar so se te korekture omejile le na popravila obsto ječega stanja,[2] vse pa je potekalo pod budnim oče som Ivana Mačka Matije, člana republiškega sveta Slovenije. Z ohranjeno in za bivanje funkcionalno Hribarjevo opremo je grad postal neke vrste počit niški dom za tovariše z vrha slovenske politike, od sedemdesetih let prejšnjega stoletja pa protoko larni objekt prejšnje in sedanje slovenske vlade. Krajše obdobje so v preurejenih kletnih prostorih prirejali srednjeveške pojedine, ki se niso ravno najbolj obnesle. Javnosti je bil v glavnem nedo stopen in zaradi varnosti in protokolarnih obiskov velja zanj še danes poseben režim.

Hribarjev nečak Peter Hribar, prepričan o ne dolžnosti svojega strica, ki naj bi z informacijami, pridobljenimi od Nemcev tudi sicer pomagal par tizanom, je v samostojni Sloveniji dosegel njegovo rehabilitacijo. Po najdeni oporoki in po nekaj let trajajočem denacionalizacijskem postopku je vlada leta 2004 s primernim denarnim nadomestilom grad skupaj z imenitno notranjo opremo in vsemi pritiklinami odkupila od dediča. Strmol je ostal še naprej protokolarni objekt slovenske vlade pod upravo Javnega gospodarskega zavoda Brdo in v novejšem času je na voljo tudi za komercialno uporabo. Rešeni status dvorca z neprecenljivo kul turno dediščino je sedaj v rokah tistih, ki naj bi ga spoštovali in naprej vzdrževali v soglasju s spo meniškim varstvom.

Kako je bil grad Strmol opremljen v preteklosti, ne vemo. Delni odgovor na to vprašanje podaja v tej številki Kronike umetnostna zgodovinarka dr. Maja Lozar v članku *Pohištvo 18. stoletja na gradu Strmol.* V dveh zapuščinskih inventarjih popleme nitenih strmolskih lastnikov Prah-Wollwitz iz 18. stoletja je našla popis inventarja devetih sob, kjer je bilo poleg precejšnjega števila slik, ogledal, špalirjev, usnjenih tapet, posteljnine in stenskih ter ene namizne ure, popisanih tudi veliko kosov pohištva in razne druge opreme.

Gorenjski fužinar in pozneje lesni trgovec Clemenn Fuchs (1850–1929) je bil od leta 1910 predzadnji lastnik Strmola. Njegova obubožana vdova Maria, rojena Rotteau (1856–?), je zane marjeni in prazni grad prodala 18. aprila 1936 po slovnežu Radu Hribarju, enemu izmed trinajstih otrok velike družine slovenskega tiskarja, založ nika, politika in industrijalca Dragotina Hribarja (1862–1935). Njegovi še živeči sorodniki pravijo, da je bil Rado prijatelj kneza Pavla Karađorđevića, tedanjega regenta kraljevine Jugoslavije, in da se je odločil za nakup Strmola tudi zaradi bližine brd skega gradu, priljubljene letne rezidence Pavlove družine. O njunem poznanstvu priča tudi izid knjige o brdski zgodovini, ki jo je "leta 1940 izdal

1 Odločba Okrajnega sodišča v Ljubljani z dne 9. 1. 1946, opr. št. Zp 217/46 o zaplembi celokupne imovine Rada Hribarja.

2 Stopar, *Grajske stavbe VI*, str. 141.

in založil Rado Hribar". Po poroki z bogato ne vesto Ksenijo Gorup leta 1926 je živel v ljub ljanskem Gradišču št. 9 (kasneje Slovenska cesta 14, ki je od letos ni več), kjer je stala na dvorišču "tovarna kanditov in sladčic", ki jo je podedovala Radova mati Evgenija, roj. Šumi (1875–1936). Iz družinske korespondence pri njegovem sorodstvu je razvidno, da se je Rado preselil v obnovljeni Strmol leta 1937. Nekaj let kasneje se mu je pridružila nekoliko ekstravagantna soproga Kse nija, ki ga je bila pred tem za nekaj let zapustila in se nato k njemu ponovno vrnila. Po pripovedo vanju okoličanov strmolskega gradu je bil Rado topel, priljubljen in vesel človek, njegova lepa in stasita soproga Ksenija pa nekoliko vzvišena in bolj zadržana. V zakonu ni bilo otrok. V lepo obnovljenem gradu sta uživala do tragične noči s 3. na 4. januar 1944, ko se nista več vrnila domov...

Za obnovo zanemarjenega in praznega gradu je premožni Hribar najel ljubljanskega arhitekta Miha Osolina (1883–1964), ki je bil v svoji stroki bolj znan kot urejevalec in oblikovalec notranje opreme. Grad je opremil s stilnim pohištvom in drobnim žlahtnim inventarjem, ki ga je Rado Hribar po pripovedovanju še živečega sorodstva kupoval po antikvariatih in na dražbah po Jugo slaviji in v tujini. Najnovejši podatki govorijo, da je veliko stvari kupil v velesovskem župnišču, kar je potrdila tudi nekdanja strmolska gospodinja Vilma Mlakar, ki je župniku večkrat nesla denar.[3] Danes med sprehodom skozi grajske prostore ob čudujemo Hribarjevo opremo iz različnih stilnih obdobij – od baroka, klasicizma in bidermajerja ter različnih variant historicizma, pa vse tja do 20. stoletja. Opremljevalci protokolarnih gradov so po drugi svetovni vojni tudi na Strmol pripeljali nekaj predmetov iz Federalnega zbirnega centra, od koder so oskrbovali protokolarne objekte, vladne ustanove, muzeje, pa tudi privatna privilegirana stanovanja.

Pritličje

Ogled grajskega poslopja in njegovo notranjo opremo začenjamo v pritličju, ko skozi portal iz razsežnega severnega platoja z baročnimi plastika mi antičnih mitoloških figur, stopimo v **grajski hodnik**, ujet med oba stolpa. Leva stran hodnika nas popelje proti stranskemu zastekljenemu izho du na grajski vrt in v nadaljevanju v SV grajski stolp. V njem je danes arhiv s povojnimi inven turnimi popisi strmolskega inventarja in nekaj predvojnih načrtov grajskih prenov arhitekta Mihe Osolina ter dunajskega krajinarja za ureditev grajskega parka. Na hodniku je večkrilna vitrina z nekaj primerki starejšega hladnega in ognjenega orožja, ki je po izjavi nekdanje in še živeče Hri barjeve gospodinje stala v predsobi drugega nad stropja. Med štirimi lovskimi puškam so tri t. i. *petelinke* iz začetka 20. stoletja, četrta pa je pre stižni primerek puške z dolgo cevjo in kopitom, obloženim s ploščicami iz okrasno gravirane biser ne matice. Gre za t. i. *šišano* balkanski tip lovske puške kremenjače turškega izvora iz 19. stoletja. Med starejšim strelnim orožjem sta dve pištoli kre menjači iz poznega 18. ali zgodnjega 19. stoletja, med hladnim pa orientalski bodali z okrašenimi nožnicami in ukrivljena sablja *damaščanka* s tav širanim ornamentom. Evropskega izvora so nož jelenjak predirač oklepov (verjetno iz 17. stoletja), lovski kavelj na dolgem drogu, enocevni daljno gled, lovski rog in zaklepni lovski nož.

Najstarejši predmet v vitrini, ki bi ga bila vesela vsaka muzejska zbirka orožja, je par ostrog z okrasno predrtimi locni in dvanajsterokrakimi kolesci. Po izjavi povojne strmolske oskrbnice naj bi bil ta dragoceni del jahalne opreme iz 16. ali retardirani izdelek iz 17. stoletja prinesen z gradu Brdo, po mojem mnenju prej s Snežnika. Inventar iz treh protokolarnih gradov Brda, Snežnika in Str-

Hodnik z vitrino za orožje in lovskimi trofejami. (foto: Vesna Bučić)

3 Komelj, *Kronika Marjana Pogačnika*, str. 90.

mola so nekontrolirano prenašali iz enega poslopja v drugega in teh prenosov, čeprav je šlo za po membno spomeniško gradivo, ni nihče zapisoval. Za marsikateri predmet iz protokolarnih objektov zaman iščemo njegovo provenienco. Prav pri popisovanju in vrednotenju strmolskega gradiva se pri marsikaterem predmetu postavlja vprašanje, ali je res del Hribarjevega inventarja. Trdno pa sem prepričana, da je eksponate v lovski vitrini premožni graščak zbiral kot lovske antikvitete, saj je bil znan kot poznavalec in zbiratelj starin. Bil je vnet ribič in lovec na gozdno divjad in na stenah pritličnega hodnika je še danes vse polno njegovih lovskih trofej. Vzorno urejeno rogovje srnjadi in jelenjadi je opremljeno z datumi ulova in imeni lovskih revirjev iz bližnje in daljne okolice. V al bumih Hribarjevega sorodstva je fotografija, na kateri Rado s puško in lovskim psom pozira pred svojim avtomobilom. Nedvomno je bogati indu strialec imel prestižno lovsko orožje, saj je za pri padnike zelene bratovščine znano, da so se strastni lovci iz bogatih krogov ponašali s prestižnimi in bogato okrašenimi puškami. Od Hribarjevega osebnega lovskega inventarja se je ohranilo le le seno stojalo za puške, kajti po pripovedovanju okoličanov so njegove dragocene puške, skupaj z ostalim lovskim priborom takoj izginile z gradu.

O Hribarjevem lovskem hobiju pričajo knjižne police, polne lovske literature in cele serije lovskih biltenov in časopisov. Na marsikateri knjigi najde mo Hribarjev ekslibris z likom krokarja, ki z raz-krečenima nogama in kremplji stoji na zaprti knji gi. Signatura *JG* na ekslibrisu sta inicialki Kse nijinega brata Josipa Gorupa, talentiranega in pre zgodaj umrlega akademskega slikarja.[4] Na vrhu vitrine z orožjem leži nagačen krokodil, dolg 155 cm, v eni od sob stranskega trakta pa je na steni majhna fotografija Radove soproge Ksenije, ki še mladega krokodilčka nežno pestuje. Nekoliko ču daška Ksenija je bila velika ljubiteljica živali in na vrtu svojega ljubljanskega bivališča v Gradišču je imela cel živalski vrt. Tam je bil tudi nagačeni krokodil iz strmolske vitrine, ki ga je kot mladička vodila na vrvici po Ljubljani. Pokončni nagačeni medved na koncu hodnika je nekaj let nazaj pri nesen z Brda, pred tem pa verjetno s Snežnika, ki je bil priljubljena vladna postojanka tovarišev zelene bratovščine.

V pritličnem hodniku nas na Strmol iz Hri barjevih časov spomni velika slikarska kompozicija 190 cm x 108 cm, nastala po Rafaelovi predlogi. Do nedavnega nihče ni vedel, kdo je avtor te duho vite upodobitve strmolskega graščaka v srednje veški viteški opravi in s čelado na glavi. Upo dobljenec z obrazom v profilu drži v desni roki prapor s sliko jelenove glave kot znamenje njego vega lovskega hobija, v levici ima meč. Levo spo daj je po Valvasorjevi grafiki naslikan grad Strmol in napis *WOIVODA STERMOLSKY*, pod njim še pripis *Pinx RAFFAEL 1508*. Na desni sta na gr bovnem ščitku naslikana ribiška palica in letalski propeler, kajti Rado je bil letalec in lastnik trosed nega letala *Havilland* ki ga je kot prvi lastnik zasebnega letala kupil v Londonu.[5] Šele pred ne davnim nas je z imenom slikarja presenetila zadnja grajska gospodinja gospa Vilma Mlakar iz Bohinja, ki je osem let, še pod priimkom Urh, zvesto služila strmolskim gospodarjem. Po njenem pripovedova nju je strmolskega graščaka upodobil po naročilu njegovih bratov akademski slikar Božidar Jakac, osebni prijatelj vseh Hribarjevih. Slika je verjetno nastala kot družinsko darilo, ko se je leta 1937 ambiciozni novi graščak vselil v obnovljeni dvorec. Med fotografijami v enem od Hribarjevih družin skih albumov se je našel posnetek, po katerem je Jakac upodobil Radov profilni portret.

V pritličnem hodniku so ob stenah razvrščeni intarzirani stoli, ki posnemajo poznorenesančne oblike sedežnega pohištva iz 17. stoletja. Tu sta še neobaročna oblazinjena naslanjača in predelana skrinja iz 19. stoletja, na kateri stoji garnitura na mizne petrolejke z dvema vazama, kvalitetni me deninasti izdelki z žigi znamenite ljubljanske livar ne Samassa. Na desnem delu hodnika je zanimiv in bolj redek tip visoke in v zgornjem delu odprte strežne omare s svedrasto struženimi stebri, ki podpirata njen močno izstopajoči sklepni venec. Ta strežni kos pohištva, ki bi ga po funkciji lahko imenovali kredenca, sodi po obliki in okrasju v 17. stoletje, geografsko pa izvira iz srednjeevropskega prostora. Nedvomno sodi ta prestižni kos pohištva v repertoar Hribarjeve opreme, ko je premožni graščak v antikvariatih in na dražbah, doma in v tujini, kupoval starine od potomcev obubožanih graščakov. Na dveh predmetih v gradu sem nam reč našla barvne nalepke predvojne ljubljanske starinarnice Tizian, v kateri je tudi Hribarjev osebni prijatelj knez Pavle Karađorđević kupoval starine za opremo svoje rezidence na Brdu.[6]

Iz desnega pritličnega hodnika stopimo skozi zasteklena vrata z barvnimi vitraži v del hodnika, ki so ga po vojni zasteklili in poimenovali **steklena soba**. Opremljena je z veliko ovalno mizo z dvaj setimi tapeciranimi stoli. Gre za povojni indus trijski izdelek, prinesen z Brda, po mnenju nek danjih brdskih uslužbencev iz opuščene Titove rezidence na Bledu. Ko sem v letih 1996–1997 ob dolgem denacionalizacijskem postopku popisovala in vrednotila grajsko opremo, me je povojna graj

4 Glej članek Damirja Globočnika *Slikarska zbirka v gradu Strmol* v pričujoči številki Kronike .

5 Glej članek Angelike Hribar *Strmolski graščak Rado Hribar in njegova rodbina* v pričujoči številki Kronike.

6 Bučić, Brdski interierji str. 217.

Predsoba s skrinjami z motivi Martina Krpana. (foto: Vesna Bučić)

ska oskrbnica opozarjala na predmete, ki so jih na Strmol prinašali od drugod, največ iz Titove vile na Bledu, nekaj tudi z Brda.

Hodnik se v pritličju zaključuje z **lovsko sobo** v SZ stolpu, ki je nastala po vojni. Opremljena je z velikimi mizami in klopmi in pestro zbirko grafičnih listov in tiskov, znanih in neznanih avtorjev iz 17. do 19. stoletja. Ta prostor ima izhod na južni vrt; po pripovedi gospe Vilme je to bila v Hribarjevem času ena izmed spalnic za goste. Grafike, povečini z živalskimi in lovskimi motivi, so gotovo del Hribarjeve opreme.[7] Le lovsko sobo in sobi v samostojnih grajskih stolpih po potrebi še ogrevajo z lončenimi pečmi, kajti vse druge peči so v letih prenove in modernizacije gradu (1936-1937) po napeljavi centralne kurjave odstranili. V lovski sobi je "kmečka peč" novejše izdelave.

Iz pritličja drži stopnišče v nadstropja in v obokano **grajsko klet** z izhodom na južno teraso, kjer je vrt s kvadratno fontano, ki jo je leta 1939 opremil kipar Boris Kalin z bronastim kipom gole ženske in s plastikami žabe, kuščarja, raka in želve. Glava ženskega akta naj bi bila portret Ksenije Hribar, kar bi se tudi ujemalo z njenimi fotografijami.

V osrednjem prostoru, ki ima izhod na južni vrt, sta dve skrinji, ki se ju gospa Mlakar dobro spominja. Na čelnih stranicah skrinj so v globokem reliefu izrezljani motivi Levstikovega Martina Krpana, kar je domnevno delo kiparja Tineta Kosa (1894–1979).[8]

V eni od kletnih sob, ki so jo po vojni poimenovali **viteška soba** in je opremljena kot jedilnica za varnostno osebje v času protokolarnih obiskov, je bila nekoč shramba za sadje in zelenjavo. V drugem prostoru, ki je bila in je še sedaj **vinska klet,** so sodi in novejša črno lužena rustikalna oprema s točilnim pultom. Iz spomina gospe Mlakar smo izvedeli, da sta grajski lastnik in njegov oskrbnik in vrtnar Janez Por v del tega prostora za obokom spravila dragocenejše slike in kipe in ga zazidala, da bi jih skrila pred Nemci, ki so odnašali umetnine tudi z drugih slovenskih gradov.

Prvo nadstropje

Iz pritličja se po nekoliko ozkih stopnicah po vzpnemo v **prvo nadstropje** z osrednjo veliko predsobo in štirimi manjšimi spalnicami. Oprema tega nadstropja je prilagojena namenu posameznih sob s pohištvenimi kosi iz različnih stilnih obdobij. Nekdanja gospodinja Vilma Mlakar pravi, da so bile v tem nadstropju vedno spalnice in se tudi dobro spominja posameznih kosov pohištva, predvsem bidermajerskih postelj v obeh večjih sobah, ki so bile namenjene sorodstvenim ali drugim strmolskim obiskom. Vse sobe so bile opremljene s

[7] Glej članek Damirja Globočnika *Slikarska zbirka v gradu Strmol* v pričujoči številki Kronike .

[8] Skrinji nista signirani. V privatni lasti v Ljubljani sem pred davnimi leti registrirala skrinjo, ki je na čelni stranici imela ravno tako rezljan motiv Martina Krpana in signaturo *T. KOS*.

Stopnišče iz pritličja v prvo nadstropje s skulpturami sv. Petra in Pavla. (foto: Vesna Bučić)

slikami,[9] ne spominja pa se njihove razporeditve po grajskih prostorih.

Če se je premožni Hribar odločil za bivanje v starodavnem gradu, je gotovo kupoval opremo s posluhom za starine, ki naj bi se podajale grajskim prostorom. Za pomembnejše in kvalitetnejše kose pohištva, razporejene po grajskih sobanah na vseh nivojih, sem prepričana, da so bili poglavitna oprema Hribarjevih interierjev. Manj kvalitetna oprema je najverjetneje nabavljena v povojnem ča su, ko so v gradu počitnikovali in se menjavali pri vilegirani obiski. Nekoč so imeli gradovi natančne popise svojega inventarja, bodisi zaradi prodaje, dedovanja ali vrednotenja svoje imovine. Možno je, da je tudi ambiciozni in po pripovedovanju njegovega nečaka pedantni Rado Hribar imel na rejen popis strmolske opreme in tudi gospodinja Mlakarjeva pravi, da je obstajal nek zvezek s popisom grajskega inventarja. Ali se je izgubil ali so ga uničili, ostaja za zdaj odprto vprašanje. Mor da bi se dalo v vladnem arhivu med skrajno ne urejenimi in zaprašenimi fascikli protokolarnih ob jektov še najti popis strmolskega inventarja, ki je bil narejen takoj po vojni, kakor priča zapis v dnevniku Božidarja Jakca, da je moral takoj po koncu druge svetovne vojne s težkim srcem sode lovati v komisiji za popis Hribarjevega premoženja na Strmolu. Še težje mu je bilo srečanje s Ksenijino materjo Amalijo Gorup, ki je bila junija 1945 še na Strmolu. Jakac je bil velik prijatelj Hribarjeve dru žine in ga je prav lastnik Strmola gmotno pod piral.[10] Žal so strmolski popisi inventarja od leta 1952 naprej sicer lepo zloženi v arhivski sobi SV stolpa, za stroko pa neuporabni. Identifikacija po pisanega gradiva je zelo težavna, skoraj nemogoča. Povojno administrativno osebje je grajski inventar popisovalo kot "starinska omara, tapecirani stoli, srebrna vaza..". in ni upoštevalo ali poznalo razlike med v gradu zatečenimi in na novo prinesenimi predmeti. V tem povojnem obdobju se je brez posvetovanja s stroko in brez slehernega posluha za ohranjanje historične pričevalnosti prenašalo opremo iz enega vladnega objekta v drugega. Zato je možno, da je tudi s Strmola kakšen bolj re prezentativen kos pohištva romal na Brdo, kot mi je to uspelo dokazati iz skromnih zabeležk oskrbnic na snežniškem gradu.

Med starejšo pomembnejšo stilno opremo, ki je raztresena po vseh grajskih prostorih, sodijo baroč ne tabernakeljske in garderobne omare, skrinje, predalniki, klečalnik in še kaj. V sprehodu skozi

9 Glej članek Damirja Globočnika *Slikarska zbirka v gradu Strmol* v pričujoči številki Kronike .

10 Komelj, *Kronika Marjana Pogačnika*, str. 92. Božidar Jakac je v svojem dnevniku 3. junija 1945 zapisal, kako je moral *"po nujnosti zaposlitve pri komisiji za kulturne spomenike na Strmol moje mecene obiskovati kot nekak sovražnik ...v srce me je bolelo srečanje z gospo Gorupovo"*.

grajske sobane jih omenjam le bežno, ker jih je Maja Lozar v pričujoči Kroniki obdelala v poseb nem članku. Poleg baročne intarzirane taberna keljske omare iz 18. stoletja in dveh baročnih skrinj sta v veliki **predsobi prvega nadstropja** še dve poznobaročni kotni vitrini (ali poznejše kva litetne kopije iz 19. stoletja) s steklenimi, porcela nskimi in srebrnimi okrasnimi predmeti, ki se jih gospa Mlakar dobro spominja. Sredi sobe je bider majerska okrogla miza s slogovno istočasnimi obla zinjenimi stoli, vse iz dvajsetih do tridesetih let 19. stoletja. V dveh večjih **spalnicah** v istem nad stropju z že omenjenimi poznobidermajerskimi za konskimi posteljami velja omeniti široki intarzirani baročni klečalnik, ki bi lahko izviral iz razprodaje velesovske cerkvene opreme ali samostana. V istem prostoru je še z rezbarijami bogato okrašena garderobna omara z vsemi značilnostmi poznega 17. stoletja, vendar jo je Maja Lozar zaradi nepre pričljivega okrasja opredelila kot kasnejši posnetek iz druge polovice 19. stoletja. V enoposteljni **spalnici** prvega nadstropja, v kateri je spala Ksenijina mati Amalija Gorup, preseneti obiskovalca velika intarzirana baročna omara in bogato rezljana po znorenesančna postelja. e gre za vsaj delno predelani original iz leta 1661, kot je to razvidno iz rezljane letnice na posteljnem vzglavju, bi bil to najstarejši kos pohištvene opreme v strmolskem gradu, ki ga je Hribar najbrž kupil na razprodaji v kakšnem slovenskem gradu. V drugi enoposteljni sobi prvega nadstropja je spala zvesta Hribarjeva gospodinja Mlakarjeva, da je bila vedno pri roki Ksenijini materi.

V levem krilu dvorca je po vojni v celoti pre novljena velika **grajska kuhinja** z dvema **shrambama**. Trakt zaključuje SV stolp z **veliko spalnico,** opremljeno z nepomembnim predvojnim pohištvom, ki je v povojnem času namenjena var nostnemu osebju. V vzhodnem, na stolp prislo njenem gospodarskem poslopju so manjši prostori, domnevno namenjeni služinčadi.

V desnem krilu so po letu 1945 obnovili **sanitarije**. V nadaljevanju trakta proti zahodu je v **dveh sobah** manj pomembno povojno pohištvo, razen velike intarzirane baročne omare iz 18. sto letja, tipične za srednjeevropski prostor.[11]

Stavbo zaključuje SZ stolp, v katerem je grajska **knjižnica** z omaro, ki ima v svojem zgornjem t. i. "kredenčnem delu" letnico 1751, in intarzirana dvojna latinska križa lorenskega tipa. Maja Lozar meni, da bi lahko šlo za kredenčno zakristijsko omaro, ki so na Slovenskem v 18. stoletju pre vladovale v cerkvenih zakristijah. Najbrž je tudi ta omara del razprodaje cerkvenega premoženja, ki ga je velesovski župnik Franc Pfajfar v letih 1937/38 prodajal svojemu bogatemu sosedu na str molski grad.[12]

V tej omari in na policah stenskega regala sta približno dve tretjini knjig iz zapuščine Rada Hribarja z njegovim ekslibrisom. Tu so tudi razne nemške strokovne in poljudne revije o lovstvu, živalih, vrtnarstvu, gozdarstvu, parkovnih nasadih. Okrog sto knjig je nemške beletristike. Dobra tretjina knjig pa so novejše izdaje slovenskih za ložb po letu 1945. V knjigi *Petdeset let Mestne hranilnice ljubljanske v Ljubljani 1889–1939* je slika Rada Hribarja, ki je bil njen predsednik od 8. junija 1934 do 6. januarja 1936.

Zanimiva in za sedaj velika uganka na steni knjižnice je uokvirjena vezenina z motivom moža, ki stoji v manjšem čolnu. V križnem vbodu izvezeni izdelek nenavadne velikosti za ročno delo (165 cm x 190 cm) je verjetno nastal po slikarskem motivu nam neznanega kartonista. Pri popisovanju in fotografiranju grajskega gradiva v letih 1996/97 sem vezenino v popisu inventarja iz leta 1952 spoznala samo zato, ker je bila ena izmed redkih predmetov vpisana s prepoznavnim imenom; pisalo je namreč *"vezenina Peter veliki v čolnu"* motiv pa je povzet po eni izmed številnih legend o ruskem carju Petru Velikem. Ali ni morda bila tudi ta stenska vezenina del opreme kneza Pavla Karađorđevića na Brdu? V vhodni brdski veži stoji namreč bronasto carjevo poprsje, ki naj bi bil v gradu ostanek iz Kara đorđevićevih časov. Lahko da je šlo pri carjevi bisti in strmolski vezenini z njegovo upodobitvijo za Pavlovo naklonjenost in spomin na Petra Velikega, kajti mati kneza Pavla je izhajala iz ruske knežje družine Demidovih, ki so dobili plemstvo prav za časa Petrove vladavine v 18. stoletju![13]

Stopnišče in drugo nadstropje

Podesti **stopnišča** iz pritličja v prvo, drugo in tretje nadstropje so opremljeni s kvalitetnimi in stilno raznolikimi stoli iz obdobja historičnih slo gov iz druge polovice 19. stoletja. Stopniščne stene krasijo značilni severnoitalijanski fajančni nastenski pladnji z zgodovinskimi prizori v t. i. slogu *isto riato.*[14] e je bilo prvo nadstropje s spalnicami namenjeno Hribarjevim obiskovalcem, med kate rimi so okoličanom ostali v neprijetnem spominu obiski nemških oficirjev in nemškega kulturnega ministra, se je v povojnem času ta del gradu spremenil v spalno nadstropje privilegiranih počit nikarjev in varnostnikov visokih državnikov.

V Hribarjevem času in danes, ko je Strmol protokolarni objekt, funkcionira drugo nadstropje

11 Glej članek Maje Lozar Štamcar *Pohištvo 18. stoletja na gradu Strmol* v pričujoči številki Kronike.

12 Komelj, *Kronika Marjana Pogačnika* str. 90.
13 Bučić, Brdski interierji, str. 219.
14 Glej članek Mateje Kos *Keramika v gradu Strmol* v pričujoči številki Kronike .

kot *piano nobile*. Po nacionalizaciji so prostore opremili s prestižnimi kosi pohištva, ki je bilo v gradu še v času Hribarjevega domovanja. V veliki **predsobi** tega gosposkega nadstropja dominira velika tabernakeljska omara iz 18. stoletja, žlahtna in tipična predstavnica terezijanskega avstrijskega baroka z izrazito valovito čelnico.[15] V istem prostoru je omembe vredna tudi poznobaročna skrinja z intarziranim motivom školjke, tipične za okraševanje skrinj v naših krajih v poznih desetletjih 18. stoletja.[16] Kamin v predsobi, zgrajen v času Hribarjevega domovanja in po načrtih arhitekta Osolina,[17] krasi sredi kaminske police izklesana glava njegovega lovskega psa Kadija, prepoznavna s fotografije Rada Hribarja z lovskim psom. Na kaminu stojita dve monumentalni keramični žari, poslikani z motivi bitk na kopnem in morju, ki jih Mateja Kos v svojem že citiranem članku opredeljuje kot kvalitetna, v parih izdelana fajančna izdelka, najverjetneje iz začetka 17. stoletja. Med keramičnimi predmeti v istem prostoru je na nadvratni stenski polici in na kaminu zbirka zanimivih keramičnih predmetov – poslikanih panonskih vrčev, več ročk za vino, ki so po tehniki dobile ime majolika, in dveh severnoitalijanskih grifonov z nalepko anti kvariata Tizian, vse iz 18. stoletja.[18]

Predsoba s kotnima vitrinama in skrinjo. (foto: Vesna Bučić)

Iz predsobe stopimo v t. i. **klavirsko sobo,** ki je ime dobila v povojnem času, ko so prostori, že zaradi inventurnega popisovanja, morali imeti svoje ime. Ta prostor, ki je bil od nekdaj z majhnim stopniščem povezan z grajsko kuhinjo, je bil nekoč po izjavi gospe Mlakar Hribarjeva jedilnica. Ko je prostor v času protokolarnih obiskov dobil drug namen, je bilo jedilniško pohištvo preseljeno v večjo sobo v istem nadstropju. Sedaj je soba opremljena kot sprejemni salon, namenjen zbiranju gostov ob pitju aperitiva pred odhodom v sosednjo jedilnico. Ko je Hribarjeva gospodinja gospa Mlakar pred kratkim stopila v ta prostor, se je takoj usmerila proti steni in s prstom pokazala mesto, kjer je nekoč visela Kobilčina slika *Kofetarica.*

Sedaj v prostoru dominira velika vitrina holandskega tipa, ki posnema poznobaročne oblike iz druge polovice 18. stoletja. Na njenih policah je med okrasnimi in uporabnimi predmeti, ki v glavnem služijo reprezentanci, razstavljena serija krožnikov beloprstene keramike, angleških vrhunskih izdelovalcev, kot so Wedgwood, Davenport in Copeland, ki so kljub velikanski produkciji, veljali za prestižne tudi na kontinentu.[19]

Poleg angleške keramike je v holandski vitrini razstavljena tudi zbirateljska steklenina, namenjena za okras vitrin v salonih, povečini iz 18. pa do prve polovice 20. stoletja. Glede njene kakovosti Hanka Štular ugotavlja *"da gre vseskozi za 'zlato sredino' niti ni podpovprečna niti vrhunska kar velja tako za posodje za pitje in natakanje kot tudi za predmete za okras prostorov in vitrin"*. Tu je večje število kozarcev, kelihov, vrčkov, steklenic, ročk in še česa, ki so iz brezbarvnega prozornega ali barvastega stekla, okrašenega z brušenjem, graviranjem ali z nataljenimi nitmi oz. poslikavami z opaknimi ali prozornimi emajli.[20]

Manjša bidermajerska vitrina v klavirski sobi kakor tudi postbaročne kotne vitrine v drugih prostorih vsebujejo porcelanske izdelke iz različnih manufaktur, med njimi vrhunskih evropskih kot Meissen na Saškem, Cesarska manufaktura na Dunaju in njena naslednica Augarten, Nymphenburg v Münchnu, Rosenthal in Villeroy & Boch v Selbu

15 Glej članek Maje Lozar Štamcar *Pohištvo 18. stoletja na gradu Strmol* v pričujoči številki Kronike .
16 Prav tam.
17 Načrt kamina arhitekta Mihe Osolina na paus papirju je shranjen v omari strmolskega arhiva v SV stolpu.
18 Glej članek Mateje Kos *Keramika v gradu Strmol* v pričujoči številki Kronike.
19 Prav tam.
20 Glej članek Hanke Štular *Steklenina na gradu Strmol* v pričujoči številki Kronike .

Klavirska soba z holandsko vitrino in klavirjem. (foto: Vesna Bučić)

Jedilnica z neobaročno vitrino s srebrnim posodjem. (foto: Vesna Bučić)

in v drugih njegovih obratih, ter Sèvres v Franciji. Med porcelanskimi jedilnimi, kavnimi, čajnimi in sadnimi servisi, garniturami za slaščice iz desertnih krožnikov, skled in pladnjev ter porcelanskimi figurinami naturalistično oblikovanih živali je Mateja Kos izbrala najdragocenejšo porcelansko garnituro na strmolskem gradu in ji posvetila posebno pozornost. Gre za figuralno skupino "Putti muzi kanti in plesalci" iz bleščeče belega glaziranega porcelana, ki je bila izdelana v začetku 20. stoletja v tovarni porcelana v Nymphenburgu.[21]

V kotnih vitrinah klavirske sobe je še nekaj manj kvalitetnih cerkvenih predmetov (manjša monštranca, navikula, kelih, svečnik...), ki naj bi izhajali iz opuščene kapele iz enega od grajskih južnih stolpov.[22] Da pri Hribarjevem Strmolu ne

21 Prav tam.
22 Stopar, *Grajske stavbe VI* str. 141.

Hribarjev salon s sedežno garnituro klavirjem in glasbeno omaro v ozadju v letu 1941. (last: Nada Murko Kranj)

gre samo za opremljanje grajskih prostorov, am pak tudi za zbiranje starin z določenim znanjem, dokazujeta dva lesena kipca Marije z Jezuščkom v teh vitrinah, ki ju je Emilijan Cevc datiral v sredo 15. stoletja. V vitrini je še ena velika zbirateljska redkost, in sicer manjša renesančna stolpasta ura v ohišju iz okrasno gravirane medenine in letnico 1544. Za zdaj je ta Hribarjev zbirateljski eksponat znan kot najstarejši primer hišne ure na področju Slovenije.[23] V tem prostoru je kratek koncertni klavir z angleško mehaniko, po katerem je tudi soba dobila ime. Izdelali so ga v svetovno znani dunajski firmi Bösendorfer leta 1935[24] in nanj je v Hribarjevih časih igral znani ljubljanski pianist Ivan Noč (1901–1951).

V *pianu nobile* so večjo sobo, ki so jo v povoj nem času namenili za **jedilnico**, opremili s kase tiranim stropom in tremi pozlačenimi lestenci, ki jih je arhitekt Tone Bitenc dal izrezljati (morda tudi strop?) po šesteroramnem lestencu iz Narodnega muzeja v Ljubljani. Danes v njem občudujemo je dilniško pohištvo, ki je tudi iz ohranjene doku mentacije dokazljivo Hribarjeva last. V arhivu Hri barjevih se je namreč našel zapis, da je bilo je dilniško pohištvo pripeljano z Dunaja, izrezljani monogram *XR* (Hribar Rado) na medaljonu velike kredence pa je dokaz, da je bila jedilnica izdelana za Strmol po graščakovem naročilu. Sestavljena je iz večje in manjše nizke kredence, pokončne vitri ne, velike pravokotne mize (sedaj v lovski sobi) in dveh naslanjačev ter desetih stolov kaže v svoji za snovi posodobljene baročne in klasicistične oblike. Razkošna izvedba plitvoreliefnega okrasja, spiralno struženi stebriči, odlično strojno narejena profilacija in balustrsko stružene noge stolov in mize so verno posnemanje zgodnjebaročnega okrasja.

V sedanjo jedilnico so postavili po vojni veliko jedilno mizo za šestnajst oseb, zelo kvaliteten, delno strojni in potem ročno dodelani izdelek tovarne stilnega pohištva Stilles v Sevnici. Še en kos pohištvene opreme v tej veliki jedilnici, ki je v gradu zagotovo še iz Hribarjevih časov, je velika neobaročna tridelna vitrina, polna srebrnega, v glavnem namiznega posodja.

Da je v gradu bilo res veliko srebrnine, govori ustno izročilo iz časa spremembe oblasti, ko je zvesta hišna gospodinja prisilila odnašalce polnih košar srebrnine, da so jo vrnili nazaj v grad. Mar jetica Simoniti jo postavlja v obdobje historicizma, v katerem prevladujejo izdelki v takrat najbolj pri ljubljenem neobaročnem in neorokokojskem slogu. asovno jo opredeljuje od srede 19. stoletja pa do njenega izzvenevanja med obema svetovnima voj nama. Avtorica je izvor srebrnine pripisala različ nim srednjeevropskim srebrarskim središčem, z izjemo nekaj posodja iz ruskih delavnic. Nekaj sre brnih predmetov z monogrami družinskih članov Radove žene Ksenije. roj. Gorup pl. Slavinjske govori, da so prineseni iz Gorupovih domovanj na Reki, rojstni datum in monogram *HR* na skodelici z

[23] Bučić, *Ure skozi stoletja* str. 50, kat. št. 25.
[24] Za datacijo klavirja z registrsko štev. 25730 se lepo za hvaljujem muzikologinji dr. Darji Koter.

žličko in sladkornico pa so npr. prepoznavni kot krstno darilo Radu Hribarju.[25]

Iz Hribarjevih časov je na Strmolu tudi več garnitur jedilnega pribora. Med njimi je najšte vilčnejši srebrni pribor za 18 oseb z monogramom *JG* Ksenijinega starega očeta Josipa Gorupa pl. Slavinjskega, ki ima do danes ohranjenih 315 ko sov. Še ena strmolska dragocenost, ki je nepo sredno povezana s Ksenijo, je šatulja iz posrebrene kovine, prekrita z reliefno ulitimi figurami iz bo gate zakladnice srednjeveških zgodb.[26] Ksenija je bila namreč za takratne pojme precej nenavadna ženska. Hodila je na lov, jezdila je in vozila avto, ustna izročila pravijo, da tudi kamion, med vojno celo do Berlina. Bila je tudi navdušena pilotka in to srebrno šatuljo s posvetilnim napisom *KUMICI GOSPEJ KSENIJI HRIBARJEVI OB BLAGO SLOVITVI LETALA "LOJZE" 3. AVGUSTA 1930* ji je poklonil Aeroklub Ljubljana.

Na videz preprosta, v steno vzidana nizka omara v jedilnici sprva ne pritegne naše pozor nosti. Šele ko jo odpremo, se v njej pokaže pravo bogastvo albumov z gramofonskimi ploščami kla sične glasbe, takrat najbolj znane produkcije *His masters voice.* Gramofon je novejšega datuma, pravi zaklad pa je radioaparat ameriške firme *E. H. Scott* iz leta 1937. Radijski sprejemniki te firme so sodili med najboljše na svetu in imajo še danes visoko ceno.[27] Da to "glasbeno omaro" lahko brez pomislekov pripišemo Hribarjevemu Strmolu, dokazuje edina doslej najdena fotografija grajske notranjosti, ki jo je posnel neki *"von Kaltenegger jeseni 1941 STRMOL"* kot je zapisano na njeni hrbtni strani.[28]

Na posnetku je viden le en del sobe, ki je bila nekoč Hribarjev salon (danes je to grajska je dilnica), opremljen z glasbeno omaro, klavirjem, garnituro naslanjačev, bidermajersko mizo in vi trino in še drugimi prepoznavnimi predmeti, ki so danes razvrščeni po drugih grajskih prostorih.

Tretje nadstropje

Stopnišče, po katerem se povzpnemo v tretje nadstropje, nas pripelje v največjo grajsko sobano, v t. i. **zlati salon**, ki je dobil to ime po pozlačeni sedežni garnituri iz obdobja historicizma in veli kem stenskem ogledalu (300 cm x 200 cm) v bo gato rezljanem in pozlačenem okvirju z neiden tificiranim grbom s tremi srčki.
Pozlačena neorokokojska sedežna garnitura, dokaj grobo patinirana z zelenkasto-sivo patino je bila najbrž po vojni prinesena iz Federalnega zbirnega centra. V tem salonu ima svoje mesto najbolj reprezentativen in najkvalitetnejši kos pohištva v gradu, ki se ga zelo dobro spominja tudi tedanja gospodinja Mlakarjeva, ki je že bila v gradu, ko ga je Rado Hribar polnil z odbranimi starinami po svojem okusu. Nadpovprečno visoko in široko omaro (270 cm x 240 cm) z bogato intarzijo in svedrasto struženimi stebri Maja Lozar v svojem članku v pričujoči Kroniki postavlja v prvo polovico ali sredino 18. stoletja, njen izvor pa v avstrijski kulturni krog. Kako in odkod je ta, ena najlepših omar v Sloveniji, prišla na strmolski grad? Ko se je iz najnovejših podatkov o pro venienci strmolske opreme izvedelo, da je Hribar veliko antikvitet kupoval od velesovskega župnika, se postavlja vprašanje, ali ni mogoče tudi ta omara prišla iz nekoč mogočnega in bogatega velesov skega samostana. Temu bo treba posvetiti daljšo raziskavo. Vprašanje je tudi, odkod je veliki les tenec iz raznobarvnega muranskega stekla, visok 200 cm in s premerom okrog 150 cm. Treba bo še raziskati, ali gre za beneško Salviatijevo proiz vodnjo iz druge polovice 19. stoletja ali za veliko kasnejšo kopijo. V tem zlatem salonu kakor tudi v klavirski sobi in veliki jedilnici so položene po novejšem parketu najkvalitetnejše preproge, kar jih je v gradu. Sicer so vsi grajski prostori oprem ljeni z orientalskimi preprogami iz 19. in začetka 20. stoletja.[29] Tudi tukaj se postavlja vprašanje, katere preproge so iz Hribarjevega časa in katere so pozneje pripeljane na Strmol. Na to me je namreč opozoril upokojeni uslužbenec Javnega zavoda Brdo, ki je pripeljal poln kamion preprog na Strmol iz opuščene Titove rezidence na Brdu.

Iz zlatega salona v tretjem nadstropju stopimo v manjši **salon** in **dve spalnici**, ki jih od po vojnega prevzema gradu omenjajo kot osebne pro store Ksenije in Rada Hribarja. Po zatrjevanju Hribarjevega sorodstva in nekdanje gospodinje je bila velika soba s kopalnico Hribarjeva spalnica. V povojnem času so to veliko sobo pregradili in v manjšem prostoru poleg kopalnice še stoji Radova postbidermajerska zakonska postelja. Iz drugega dela sobe je nastal salon, opremljen z biderma jersko sedežno garnituro, baročno omaro in mizo z vpisno knjigo za strmolske goste.

25 Glej članek Marjetice Simoniti *Srebrnina na gradu Strmol* v pričujoči številki Kronike.
26 Prav tam.
27 Gospod Jakob Medvešek iz Trbovelj, strokovnjak za sta re radijske sprejemnike, nam je ob snemanju televizijske oddaje o strmolskem gradu ljubeznivo posredoval pro spekt belgijske firme *Ecole audiophile belge* kjer so sli ke Strmola, jedilnice z glasbeno omaro v ozadju in ra dijskega sprejemnika s podnapisom *The Strmol's Scott* in še pripis *"avec des photos originales en provenance du château de: STRMOL (Slovénie)".*
28 Fotografijo nam je ljubeznivo posodila gospa Nada Murko iz Kranja, hči Karla Šteblaja, *butlerja* na strmol skem gradu.
29 Glej članek Gregorja Modra *Zbirka preprog na gradu Strmol* v pričujoči številki Kronike .

Zlati salon z neorokokojsko sedežno garnituro in baročno omaro. (foto: Vesna Bučić)

Spalnica graščakinje Ksenije Hribar. (foto: Vesna Bučić)

Spalnica s kopalnico z vhodom na drugi strani zlatega salona je bila zasebni apartma graščakove soproge Ksenije, ki so ji po preselitvi na grad rekli tudi Strmolska. Oprema spalnice je enkratna. Gre namreč za edini prostor v gradu, opremljen z enotnim kompletom sobnega pohištva, ki mu niso dodali niti en kos druge opreme.

Enajst pohištvenih kosov spalnice iz plemenitega palisandrovega (?) lesa s pošev zloženimi furnirji krasijo rezljane aplike cvetličnih girland in šopkov. Take zelo drage *de luxe* spalnice s stiliziranimi oblikami francoskega sloga Ludvika XV. so znova prišle v modo ob koncu 19. stoletja in njihova proizvodnja se je kot elitno pohištvo za premožnejše sloje nadaljevala še v 20. stoletju, kljub prodirajoči secesiji. Ali je bila ta spalnica dota

bogate neveste Ksenije Gorup pl. Slavinjske in je z njo prišla z Reke v Ljubljano v Hribarjevo hišo v Gradišču in potem na Strmol, lahko samo ugi bamo. Možna je tudi druga varianta, da jo je bogati graščak kupil za opremo Strmola, ko se mu je nezvesta soproga po ločitvi ponovno vrnila v objem na lepo opremljeni grad.

Med pregledom grajskega inventarja, raznih omar, kredenc, skrinj in predalnikov se med drobnimi predmeti odkrije marsikaj zanimivega: na primer kujundžijsko bakreno posodje (ibriki, fidždani, razne spomke), ki jih je graščak gotovo prinašal iz svojih potovanj po južnih krajih Jugo slavije. Zanimive so serijsko ulite manjše bronaste skulpture in možnarji, takšne in drugačne medeni naste sklede, vrči, okrasni krožniki in še in še lepe in kičaste drobnarije. Nadrobnosti, vrednih ogleda bi se našlo še dovolj, da lahko govorimo o dvorcu kot ubrani celoti. Mojo pozornost je pritegnilo kar 37 kosov kositrnega posodja v eni od omar in na podstrešju. Na nekaterih krožnikih, skledah, vrč kih, ročkah in kositrnicah z navojnim pokrovom za prenašanje pijače so še dobro vidni mojstrski znaki delavnic iz 18. in 19. stoletja in vgravirani lastniški monogrami. Najbolj me je presenetila skleda z visečimi reliefnimi ročaji, ki ima na obodu vgraviran monogram *H C*, krono in napis *RUS-SENSTEIN STERMOL* v gotici. Baroni Russensteini so namreč bili lastniki Strmola v drugi polovici 17. in v začetku 18. stoletja. Globlja skleda bi bila lahko iz tega časa. Na kositrno posodje so kasnejši lastniki velikokrat vrezovali svoje inicialke ali cela imena. Tako najdemo na večji ročki s plitvim po krovom in livkom vrezani inicialki *HR* kar bi lahko bil Hribarjev monogram, ki ga je kot zbi ratelj starin dal vrezati na ročki iz 18. stoletja.

Sklep

Srebrnina, steklovina, keramika, številni kristal ni in pozlačeni lestenci in preproge, slike in kipi ter še marsikaj drugega, kar spada v grajsko opremo, so bili gotovo zbrani in pripeljani na strmolski grad po osebnih kriterijih razgledanega zbiralca in poznavalca starin. Rado Hribar je go tovo imel prirojene in privzgojene čute za starine, saj je izhajal iz ugledne in premožne meščanske družine, ki je imela v lasti tovarno Pletenina in tovarno bonbonov Šumi v Ljubljani, ki jo je po smrti staršev prevzel prav Rado. Vpet v družinske finančne posle je nenehno povečeval svoj kapital. Zanimiv je podatek, da se je pogosto peljal z avtom v Beograd, da je državi prodal paket delnic jugoslovanskih železnic. Znan je njegov nakup ogromnega zemljišča v zagrebškem predmestju Dubrava, ki ga je potem razparceliranega prodajal za gradnjo nastajajočega stanovanjskega naselja in s tem ogromno zaslužil. Navsezadnje mu je tudi soproga Ksenija Gorup pl. Slavinjska, vnukinja nekoč najbogatejšega Slovenca,[30] prinesla v zakon precejšnjo doto. S spretnim bogatenjem in naku pom Strmola se je Rado povzpel v višji družbeni razred in za njegove poslovne obiskovalce je grad gotovo prezentiral podobo in družbeni položaj lastnika. Bil je član Ljubljanskega kluba, ki je imelo svoj sedež v Kazini, kjer se je zbirala ljubljanska elita. Možno je, da od tam izvira njegovo tesno prijateljstvo z arhitektom Osolinom, ki je opremljal kazinske prostore in pozneje vodil prenovo in opremo Strmola. Nakupe tako velikega števila drobnega okrasnega inventarja, starinskega pohišt va in še cele vrste drugih pomembnih, bodisi okrasnih ali funkcionalnih predmetov za opremo gradu ni kupoval na slepo, da bi vanje vlagal in pozneje s tem služil denar. Kupoval je z znanjem, verjetno tudi z zaupanjem v znance, ki so bili poznavalci ali kar strokovnjaki. Gotovo je pri tem veliko vlogo odigral njegov dvorni arhitekt Miha Osolin, znan predvsem kot urejevalec notranje opreme. Bil je velik prijatelj Rada Hribarja in je imel v JV stolpiču na vrtu sobo, opremljeno s stilnim pohištvom in s sanitarijami, ki mu je bila vedno na voljo. V sobi je bil tudi pianino in po izjavi gospe Mlakar je občasno v njej bival tudi pianist Ivan Noč, tako da je lahko igral, ne da bi motil ostale prebivalce gradu. Takoj po vojni, ko je Ksenijina mati Amalija Gorup pl. Slavinjska morala zapustiti strmolski dvorec, ki je bil tudi njen dom, ji je Osolin za nekaj časa nudil zatočišče v svoji domačiji v Šentvidu pri Lukovici. V drugem, neko liko večjem stolpiču na JZ strani vrta je bilo vrt narsko orodje in mlin, v katerem so tudi iz Ve lesovega hodili mlet "rž, ajdo in pšenico", kot je zapisal Milček Komelj po nareku akademskega slikarja Marjana Pogačnika, katerega mati je bila iz Velesovega. To je potrdila tudi zadnja strmolska gospodinja Vilma Mlakar, kateri gre zahvala, da sem lahko zapisala, kako je bil opremljen Strmol pred letom 1945 in po njem.

VIRI

Arhiv gradu Strmol v severovzhodnem grajskem stolpu.

LITERATURA

Bučić, Vesna: Brdski interierji v preteklosti in se danjosti. *Kronika*, 2, 52, 2004, str. 211–224.

Bučić, Vesna: *Ure skozi stoletja.* Katalog razstave Narodnega muzeja, Ljubljana, 1990.

30 Granda, Josip Gorup – najbogatejši Slovenec str. 329 340.

Granda, Stane: Josip Gorup – najbogatejši Slovenec, pa ne le zase. *Slavenski zbornik* (ur. Janko Boštjančič). Vrhnika : Galerija 2, 2005, str. 329-340.

Komelj, Milček: *Kronika Marjana Pogačnika o zaljubljencih v umetnost.* Ljubljana : KUD Logos, 2005.

Stopar, Ivan: *Grajske stavbe v osrednji Sloveniji VI Gorenjska, Ob zgornjem toku Save.* Ljubljana : Viharnik, 1996.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Räume von Strmol vor 1945 und danach

Schloss Strmol wechselte in seiner jahrhundertelangen Geschichte mehrfach den Besitzer. Sein heutiges Gepräge erhielt es im Wesentlichen durch spätbarocke Umbauten. Die Erneuerung in den Jahren 1936/37, bei denen das Schloss Strmol von seinem letzten Schlossherrn, dem Ljubljanaer Industriellen bürgerlicher Herkunft Rado Hribar (1901-1944) erworben und eingerichtet wurde, war eher utilitären Charakters. Die anmutig eingerichteten Innenräume wurden bewacht und Strmol ist somit eines der seltenen Schlösser in Slowenien, das die Kriegswirren mit der unversehrten Inneneinrichtung des letzten Schlossherrn überlebt hat. Nach 1945 fiel es in die Hand der sozialistischen Machthaber, und es wurde eine Art Erholungsheim für Genossen in hohen politischen Ämtern, seit den siebziger Jahren des letzten Jahrhunderts dient es nach wie vor als Residenzobjekt der slowenischen Regierung. Es wird von einer Anstalt des öffentlichen Rechts, dem *Javni gospodarski zavod Brdo* verwaltet. Für die Öffentlichkeit war es praktisch unzugänglich, aus Sicherheits- und Protokollgründen herrscht hier nach wie vor ein besonderes Regime.

Der wohlhabende Rado Hribar hatte das völlig leer geräumte Schloss im Jahr 1936 von dem Oberkrainer Holzhändler Clemens Fuchs gekauft. Für die Schlossrenovierung engagierte er den Architekten Miha Osolin (1883-1964). Unter seiner Leitung erneuerte er das Schloss, richtete es mit Stilmöbeln und kleinem kostbarem Inventar aus verschiedenen Stilepochen ein – vom Barock über Klassizismus und Biedermaier und verschiedene Varianten des Historismus bis zum 20. Jahrhundert. Der reiche Industrielle kaufte die Schlosseinrichtung in Antiquitätenläden, auf Versteigerungen in Jugoslawien und im Ausland, erstand sie auch beim Verkauf von Antiquitäten der Kirche und des einst reichen Klosters Velesovo (Michelstetten). Zweifelsohne brachte ihm auch seine Gattin Ksenija, Enkelin des einst reichsten Slowenen Josip Gorup von Slavinski, eine reiche Mitgift in die Ehe, wovon die eingravierten Monogramme auf dem Silberzeug von Strmol zeugen.

Das Verzeichnis des Schlossinventars nach der Übernahme von Strmol im Jahr 1945 wurde nie gefunden, oder unterschlagen. In der Nachkriegszeit wurde manches Stück aus dem Föderalen Sammelzentrum (Federalni zbirni center) in Belgrad und aus anderen Protokollobjekten, wie Schloss Schneeberg (Snežnik) oder Egg (Brdo) nach Strmol gebracht, die kostbaren orientalischen Teppiche stammen aus der aufgelassenen Residenz des Präsidenten Tito in Bled (Veldes).